Európa és Ázsia

Modernizáció és globalizáció történelmi perspektívában

Európa, India, Kína, Japán és Szingapúr

Bóka Éva

Tatalomjegyzék

1. Bevezető: Az európai és az ázsiai (indiai, kínai és japán) társadalomszervező értékrend alapjai....11

2. Európai modernitás 17

2.1. Az európai államszervező értékrend 1950 előtt....17

2.1.1. A világföderáció modellje....18

2.1.2. Az európai állam- és nemzetközi értékrend narratívája történelmi perspektívában 19

2.1.3. A nyugati értékrend közép-európai tesztje a 19. században....24

2.1.4. A gyarmatosító és modernizáló szuverén európai államok értékrendzavarai és zsákutcái....25

2.1.5. Kiútkeresés az európai állam- és nemzetközi szervezés zsákutcájából....28

2.2. Európa problémája 30

2.3. Az európai állam- és nemzetközi értékrend megújulása a második világháború után....37

2.4. Az EU bővítése mint az európai értékrend tesztje 42

3. Európai modernizáció — indiai, kínai, japán, és szingapúri válaszok 46

3.1. Indiai válaszok 50

3.1.1. Az indiai civilizáció értékrendje 50

3.1.2. A brit-indiai gyarmati kereskedelem és piacgazdaság zavaros értékrendje....55

3.1.3. Indiai gondolkodók a modernizációról....58

3.1.4. Rammohan Ray....58

3.1.5. Szvami Vivékananda 61

3.1.6. Gopal Krishna Gokhale....64

3.1.7. Móhandasz Karamcsand Gandhi 66

3.1.8. Gandhi támogatói és kritikusai.....80
3.1.9. Rabindranath Tagore 80
3.1.10. Dzsaváharlál Nehru 92
3.1.11. Szubhasz Csandra Bose 101
3.1.12. Konklúziók 108
3.2. Kínai válaszok 110
3.2.1. A konfuciánus kínai társadalom értékrendje 110
3.2.2. Kína problémája 112
3.2.3. Egy új-konfuciánus modernizáció értékrendje.....116
3.2.4. Kang Youwei: az új-konfuciánus alkotmányos monarchikus reform 117
3.2.5. Szun Jat-szen: az új-konfuciánus republikánus reform.....122
3.2.6. Teng Hsziaoping: az új-konfuciánus államkapitalista reform.....126
3.3. Japán válaszok 128
3.3.1. Modernizáció és Japán problémája 128
3.3.2. A Meiji császári modernizáció 130
3.3.3. Fukuzawa Yukichi: a konfuciánus oktatási vállalkozó.....137
3.3.4. Kato Hiroyuki.....143
3.3.5. Japán militarista imperializmus 145
3.4. Kína és Japán modernizációjának összehasonlítása.....154
3.5. A szingapúri válasz 159
3.5.1. Modernizáció és Szingapúr problémája 159
3.5.2. Lee Kuan Yew: konfuciánus államkapitalista modernizáció.....163
3.5.3. Szingapúr regionális partnerségi politikája.....168
4. Az EU-modell és egy ázsiai integráció perspektívája 171
4.1. Az Európai Unió és Japán.....172

4.2. Az Európai Unió és Kína 178
4.3. Az Európai Unió és India.....184
4.4. Az EU-modell és egy új regionális együttműködés Kelet-, Dél- és Délkelet- Ázsiában 201
4.4.1. Asem (Asia-Europe Meeting).....204
4.4.2. Dél-ázsiai regionális együttműködés: SAARC.....206
4.4.3. Északkelet és délkelet-ázsiai regionális együttműködés: ASEAN és ASEAN+3.....208
4.4.4. Az EU-modell és az ASEAN-modell összehasonlítása.....215
5. Modernizáció/globalizáció és az ázsiai értékek.....224
6. Ázsiai civilizációk modern világhatalommá válása.....236
7. Együtt a modernizációban, együtt a globalizációban: a nemzetközi kapcsolatok és a nemzetközi szervezet reformja.....239
7.1. Egy globalizációs állam- és nemzetközi értékrend keresése.....240
7.2. Az ENSZ reformja.....247
8. Kitekintés: egy világbékeszövetség alternatívája.....252
9. Irodalomjegyzék 255

Előszó

Hogyan fogadták az európai országok, India, Kína, Japán és Szingapúr a kapitalizmus kialakulását, elterjedését, és világgazdasági és társadalmi szisztémává válását a 19. és a 20. században? Hogyan változtatta meg a modernizáció és a globalizáció jelensége az európai, a hindu, és a konfuciánus civilizációk államszervező és a nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó értékrendjét? Milyen hatással volt az EU-modell egy ázsiai integrációra? Hogyan értelmezhetők a különböző modernizációs és globalizációs politikák, és a nemzetközi rendszer reformja? A könyv e kérdések nyomába szegül neves európai, indiai, kínai, japán és szingapúri gondolkodók víziói és vitái, valamint az európai integrációra, és egy ázsiai új regionalizmusra vonatkozó dokumentumok alapján. Az európai és az ázsiai modernizáció és globalizáció kérdését történelmi perspektívában vizsgálja.

A könyv forrásul olyan fontos európai, indiai, kínai, japán és szingapúri gondolkodók állam és nemzetközi szervezésről kifejtett gondolatait vizsgálja mint Kant, Tocqueville, Mitrany, Jean Monnet, Spinelli, Gandhi, Tagore, Nehru, Kang Youwei, Szun Jat-szen, Teng Hsziaoping, Fukuzawa Yukichi, Lee Kuan Yew és Kishore Mahbubani — és még sokan mások. Mindannyian egy a világ békés szervezéséről, és az azt szolgáló értékrendről folytatott nagy vita szereplői. Pontosabban azon gondolkoznak, hogy hogyan lehet megújítani a hagyományos civilizációs értékrendet a kapitalista gazdaság- és társadalom igényeivel összhangban. Gondolataik, vízióik és vitáik bemutatása és elemzése során az olvasó képet kap az európai, az indiai, a kínai, a japán és a szingapúri politika történelem során kialakult állam- és nemzetközi társadalomszervező irányzatairól és értékrendjéről.

A könyv első része bevezeti az olvasót Európa és Ázsia (Kelet- és Dél-Ázsia) államszervező értékrendjébe, és az arról a 19. és a 20. században kialakult vitába. A vita voltaképpen a modernizációról, a globalizációról, az európaisításról és a nyugatosításról folyik. Ezek korunk olyan az emberiség gondolkodását és cselekvését varázslatban tartó — a politika által szerte a világban széthintett — szállóigékké kövesedett politikai jelszavai, amelyek tulajdonképpen meghatározzák a jelenkor társadalomszervező gondolkodását. Jelentésük azonban zavaros és tisztázatlan. Ezért a könyv alapjául szolgáló kutatás európai, indiai, kínai, japán és szingapúri gondolkodók állam és

nemzetközi szervezésről kifejtett gondolatai, és a történelmi események fényében vizsgálja, hogy mi is történt a modernizáció (a kapitalista piacgazdaság és társadalom kialakulása, és elterjedése) alatt Európában, Indiában, Kínában, Japánban és Szingapúrban. Hogyan értelmezhető mindezek alapján egy globalizációs politika történelmi perspektívában.

A könyv második része az európai integráció Indiára, Kínára, Japánra, Szingapúrra és egy ázsiai integrációra kifejtett hatásával foglalkozik. Voltaképpen azt kutatja, hogy milyen világpolitikai irányok jellemzik a kapitalista világgazdaság államszervezését és nemzetközi politikáját a modernizációból kidomborodó globalizáció korában. Milyen irányban halad (haladhat) a nemzetközi kapcsolatok reformja, mely a globalizációs politika lényeges kérdése. Hogyan vesznek részt ebben az európai országok, India, Kína, Japán és Szingapúr, valamint az olyan európai és ázsiai új regionális uniók mint az EU, ASEAN, ASEM és a SAARC. Hogyan értelmezhető mindezek alapján egy világbékeszövetség víziója.

A bevezető első fejezet az európai és az ázsiai társadalomszervező értékrend alapjait vizsgálja az európai, az indiai, a kínai és a japán civilizáció vonatkozásában. Ezek a civilizációk olyan értékrenden alapuló civilizációk, amelyek hosszú történelmi múltra tekintenek vissza. A kereszténység, a hinduizmus, a buddhizmus, a taoizmus és a konfucianizmus értékrendje egymással szoros kölcsönhatásban fejlődött a történelem során. Olyan szociálpszichológiai közösségszervező értékrendet és értékeket képviselnek, amely lehetővé tette ezen civilizációk fennmaradását és fejlődését. Az államszervezés terén pedig mutatta a kiutat a világban uralkodó erőszakon és háborúkon alapuló hatalmi politika zavaros időszakából egy világbékeszövetség irányába. A kutatás világossá teszi, hogy ehhez az értékrendhez ragaszkodnak mind az európai, mind az indiai, mind a kínai, mind a japán gondolkodók. Ugyanakkor szükségesnek tartják a mindenkori újragondolást a történelem változó színpadán.

A második fejezet az európai modernitás jelenségével foglalkozik. Ennek keretében az európai értékrend vizsgálatára kerül sor az európai civilizáció fejlődésének az állam és nemzetközi szervezés szempontjából két nagy — egymástól jól megkülönböztethető — korszakában. Az első korszak az európai integráció elindulásáig, 1950-ig tartó hosszú zavaros időszak. A második pedig az európai integráció elindulásával kezdődő béketeremtés korszaka. Az első

korszak az államok közötti konfliktusokkal és háborúkkal teli terület- és piacszerző expanzív időszak. 1789-ben, a francia forradalom idején azonban egy polgári társadalom igényei szerint újul meg az európai értékrend. Megtörténik a feudalizmus elutasítása és megszületnek a demokratikus európai civil állam alapelvei: önrendelkezés, népszuverenitás, egyenlő állampolgári jogok és kötelezettségek, parlamentáris képviseleti rendszer, választójog, jogvédelem, emberi jogok. A civil államok közötti demokrácia megteremtése, az azt szolgáló intézmények és nemzetközi jog azonban csak lassan fejlődik tekintettel az expanzió lehetőségére, és az azt kísérő európai-univerzalizmus ideológiájára. Mindez visszahat magára az európai civil állami reform jellegére is, mely a nacionalizmus különböző formáiban, és a háborús konfliktusokban jelentkezik. Mindennek ellenzékeként, a történelem során, többek között olyan kiemelkedő gondolkodók, mint Kant, Tocqueville, Jean Monnet és Spinelli víziói mutatják egy világbékeszövetség irányát. Rougemont Európa értelméről szóló fejtegetései pedig az európai társadalomszervező értékeket és problémákat. E fejezet tárgyalja az Európai Uniónak az államok közötti demokrácia megteremtése irányában megújult értékrendjét is, melynek alapelvei a szubszidiaritás és a többszintű kormányzat. Bemutatja továbbá az európai integráció különböző politikai irányzatait — klasszikus konföderalista, korányközi-funkcionalista és föderalista-funkcionalista — és azok állam és nemzetközi társadalomszervező értékrendjét egymással összehasonlítva.

A harmadik fejezet azzal foglalkozik, hogyan alakult ki a kapitalista piacgazdaság és hogyan terjedt el a nyugat-európai államok valamint India, Kína és Japán közötti kereskedelmi és egyéb együttműködés során. Az ázsiai mezőgazdasági társadalmak az elé a kihívás elé kerültek, hogy megtalálják a megfelelő válaszokat a kapitalista piacgazdaság terjeszkedésére. Miközben a válaszokat keresték vizsgálták a modernizáció értelmét, és azt, hogy a saját civilizációs értékrendjüket mindez hogyan befolyásolja. A brit fennhatóság alá került India gondolkodói — Gandhi, Tagore és Nehru — a modernizációban rejlő morális értékrend ellentmondásaira mutattak rá. Keresték a régi hindu értékeket megújítva megőrző társadalomszervező utakat. Gandhi a föderalizmushoz és a moralitáshoz való visszatérésben látta a megoldást. Kína gondolkodói — Kang Youwei, Szun Jat-szen és Teng Hsziaoping — okulván India sorsából a modernizációba való bekapcsolódásra mint szükséges önmegerősítésre tekintettek, mely reformokat igényelt mindenekelőtt az oktatás terén. Ezzel párhuzamosan pedig egy konfuciánus kapitalizmus kialakításán —

mint a nyugati kapitalizmus alternatívája — gondolkoztak, mivel a kapitalizmus imperialista formáját nem fogadták el. Japán — okulva India és Kína modernizációjából — a Meiji reform során sikeresen illeszkedett be a kapitalista gazdaságba. Igyekezett megőrizni a japán civilizációs sajátosságokat. A nyugati-modell adaptálása azonban az imperializmus adaptálását is jelentette. Míg India és Kína sikeresen járultak hozzá a kapitalizmus imperialista korszakának meghaladásához — segítvén a nyugati civilizáció demokratikus ellenzékét — Japán imperialista hatalommá vált Ázsiában. A második világháború után amerikai megszállás alá került.

E fejezet tárgyalja — az egyik legsikeresebb ázsiai kapitalista modellt képviselő — szingapúri-modellt, mely a kínai konfuciánus hagyományokhoz és a brit kultúrához kötődik. A szingapúri-modell tanulmányozása elősegítette például a kínai reform sikerét.

A kutatás alapján az a konklúzió vonható le, hogy az indiai, a kínai, a japán és a szingapúri gondolkodók reakciói a kapitalizmus terjedésére elősegítették a kapitalista gazdasági és társadalmi szisztéma kiformálódását. Kritikus megjegyzéseik, valamint az imperializmus elleni felszabadító küzdelem pedig hozzájárult a nyugati társadalom értékrendjének a szükségszerű megújításához a második világháború után. Voltaképpen ennek köszönhető az európai integráció elindulása is.

A negyedik fejezet azt vizsgálja, hogy hogyan ítélte meg a kínai, a japán és az indiai politika az Európai Közösséget és milyen kapcsolatok alakultak ki az Európai Unió és Kína, az Európai Unió és Japán valamint az Európai Unió és India között. Vizsgálja továbbá egy ázsiai integráció irányába tett lépéseket Dél-, Kelet- és Délkelet-Ázsiában (SAARC, ASEAN, ASEM) az EU integrációs elméletek fényében. Voltaképpen arra keresi a választ, hogy milyen jellegű az ázsiai integráció. A könyv arra a következtetésre jut, hogy a hidegháború végén a globalizáció — amelyben az európai országok, India, Kína, Japán, Szingapúr és az ázsiai új regionális közösségek (ASEAN, ASEM, SAARC) egyaránt részt vesznek — egy többpólusú világ kialakulását indította útjára. Ezzel párhuzamosan kialakulóban van egy új demokratikus világpolitika és annak különböző irányzatai. A könyv ezen új regionális irányzatokat és politikákat az EU politika irányzataival összehasonlításban mutatja be.

Az ötödik fejezet az ázsiai értékrendet — különös tekintettel a konfucianizmusra — vizsgálja és annak kapcsolatát a modernizációval és a globalizációval. Összehasonlítja továbbá az ázsiai és az európai értékrendet.

A hatodik fejezet azzal foglalkozik, hogy India, Kína és Japán gazdasági világhatalommá válása és az új ázsiai regionalizmus hogyan járult hozzá egy új világrend kialakulásához. Továbbá, hogy mindennek fényében milyen állam és nemzetközi szervezési reformok szükségesek.

A hetedik fejezet abból indul ki, hogy mivel mind India, mind Kína, mind Japán bekapcsolódott a kapitalista világgazdaságba lényegében együtt alakítják a globalizáció jövőjét. Ez pedig szükségessé teszi a nemzetközi kapcsolatok és a nemzetközi szervezet reformját. E fejezet azt latolgatja, hogy milyen világpolitikai irányzatok alakultak ki, és hogy ezek alapján milyen irányban fejlődhet a globalizáció. Az ázsiai integrációt a klasszikus konföderalizmus és az unionista-funkcionalizmus jellemzi. Az európai integrációt pedig a nemzetekfelettiséget elfogadó kormányközi-funkcionalizmus és föderalista-funkcionalizmus. A globalizáció ezért továbbra is az egyesítő nemzetállam és a föderatív állam, valamint a centralizáció és a decentralizáció küzdelmét jelenti a nemzetközi rendszer kereteiben. Ugyanakkor az államok és a regionális szövetségek megújulása a többszintűség és a szubszidiaritás elve alapján nélkülözhetetlen a globalizáció békeszövetség irányában való fejlődéséhez. A többszintűség megvalósítása tehát az ENSZ és a nemzetközi szervezetek reformjának lényeges kihívása.

A könyv végül egy világbékeszövetség víziójának a felvázolásával zárul egy kitekintés keretében.

A könyv gazdag forrásanyagra és szakirodalomra épül. Mindez hasznos útmutatóul szolgál a téma iránt érdeklődők számára.

A könyv célja, hogy “Európa és Ázsia találkozásain és vitáin” keresztül bevezesse az olvasót a modernizációról és a globalizációról való gondolkodásba, abban a reményben, hogy mindez segíti az olvasót abban, hogy megtalálja a saját útját az őt körülvevő világról való alkotó és a béketeremtést szolgáló gondolkodásban és cselekvésben.

A könyvet elsősorban a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi

Kapcsolatok Doktori Iskolája kereteiben működő „Európa újragondolása” kutató és publikáló műhely munkájában részt vevő PhD hallgatóknak szánom. Örülnék, ha a könyv elősegítené az általam vezetett „Európa újragondolása” műhelykurzus munkáját. Ugyanakkor a könyv az egyetem nemzetközi tanulmányok és világgazdaság szakán tanuló diákok számára is fontos tananyag.

Köszönöm Blahó Andrásnak, Horváth Jenőnek és Rostoványi Zsoltnak, hogy támogatták mind a kutató munkámat, mind a könyvem megjelenését.

Tudom, hogy könyvem nem hibátlan. Köszönettel venném, ha hallgatóim a hibák jelzésével hozzájárulnának a könyv javított változatának a megírásához.

Bóka Éva

1. Bevezető: Az európai és az ázsiai (indiai, kínai és japán) társadalomszervező értékrend alapjai

Az európai és — az ezen esszé keretében tárgyalt — kínai, japán és indiai civilizációk értékrenden alapuló civilizációk, s az emberi viselkedést szabályozó értékrendjükben sok a hasonlóság. Lényegében mindegyiket az "amit nem akarsz magadnak, ne tedd mással" szabály vezérli és köti össze. A legrégibbnek az indiai civilizáció védákban foglalt értékrendje tekinthető. A kínai civilizáció mintegy 3500 éves múltra tekint vissza. Az európai civilizáció hozzájuk képest fiatal. Történetileg a keresztény kultúrkörhöz tartozó országokat öleli fel. Értékrendje a keresztény vallás ismert morális szabályaira, a görög és római klasszikusok államszervező értékrendjére van alapozva. A kínai, a japán és az indiai civilizáció a buddhizmus, a taoizmus, a konfucianizmus, a hinduizmus és a sintoizmus társadalomszervező értékrendjén és azok kölcsönös egymásra hatásán alapul. Mindebből egy sokszínű, egymástól különböző, ugyanakkor mégis hasonló kínai, japán és indiai civilizáció alakult ki a történelem során, melyet alapjaiban a buddhizmus (pontosabban az ezen civilizációkban létrejött változatai) köt össze. [1]

A buddhizmus Indiában született, ahol azonban a hinduizmus mellett háttérbe szorult. Indiából átterjedt Kínába. Itt az államszervező konfucianizmussal, és az emberek testi és szellemi egyensúlyának fontosságát ("az arany középutat") hangsúlyozó taoizmussal egybeolvadva és módosulva a kínai civilizáció fontos összetevőjévé vált. Japán vonzónak találta és adaptálta a kínai civilizációt, melyet a saját hagyományaival ötvözött. Ily módon Japánban a buddhizmus, a konfucianizmus és a japán sintoizmus kölcsönös összefonódása határozta meg a társadalomszervező értékrendet. A kereszténység a kolonizáció során felfedezte az ázsiai buddhizmus értékeit, mely hatással volt a reformációra és a felvilágosodásra.

A kelet és dél-ázsiai civilizációkat összekötő buddhizmus a kultúrák tradicionális rendje és az állam szorításában élő emberek mindennapi életét könnyítette meg, s ezért vált népszerűvé. Toleranciát, kedvességet és moderált

[1] William Theodore de Bary (ed.) (1972): *The Buddhist Tradition in India, China and Japan*. Vintage Books Edition. New York

viselkedést hirdetett a középút megtalálására téve a hangsúlyt. A problémák egyéni elrendezését, és a gyűlölködéstől és haragtól való mentesülés fontosságát hirdette a meditáció segítségével. Célja a tisztaság és a kedvesség kultiválása. Ez az egyének viselkedését szabályozó értékrend mindenekelőtt perszonalista volt. Az egyén és a csoport (nem családi és származási alapú) viselkedését szabályozta a béke és a társadalmi harmónia érdekében. Az államszervezés terén csak közvetve hatott, hiszen a kolostori élet az államból és az annak alapegységét képező családból és nemzettségből való kivonulással járt. Felszabadította az embert az állami intézmények, a tradíciók és a szokásjog rájuk nehezedő súlyától. Akinek nem tetszettek a világi konvenciók elvonulhatott a kolostorba és szerzetesi életet élhetett. A meditáció során az egyén eljuthatott a megvilágosodáshoz, mely segített felülkerekedni a haragon és a gyűlölködésen. Az állami társadalomból való kivonulás tulajdonképpen felszabadította az egyént a társadalmi és családi kötelezettségektől. Mindez pedig azt jelezte például a zen buddhizmus megfogalmazásában, hogy az ember által létrehozott társadalom és morál a képzeteinken alapul. Mást is lehet csinálni, másképpen is lehet gondolkozni és élni. A meditáció perszonalista cselekedet volt, egyéni megvilágosodáson alapult, s így csak közvetve szolgálta a csoportot. A buddhizmus ebben az értelemben szemben állt a konfuciánus szabályokkal, melyek a közösség függvényében definiálták az egyént. A konfucianizmus egyik legfőbb szabályát az ősök tiszteletét voltaképpen ignorálta. A buddhista szerzetes családját elhagyva mintegy kivonta magát e szabály alól. A buddhizmus tehát nem államszervező gondolkodás. Értékrendje csak közvetetten érvényesíthető az államszervezésben. Mindennek ellenére például Kínában és Japánban voltak olyan történelmi korszakok, amikor a uralkodók igyekeztek a buddhizmust államvallássá tenni. A konfucianizmus a buddhizmusnál például sokkal alkalmasabb volt az államszervező értékrend kialakítására biztosítván egy mezőgazdasági termelésre alapozott társadalom működését. A buddhizmus mégis jelen volt az emberek mindennapjaiban, és sajátos keveréket alkotott a konfucianizmussal. Indiában a buddhizmus háttérbe szorult a hinduizmussal szemben, mely az államszervezés céljait jobban szolgálta. Így az állam- és nemzetközi szervezés vonatkozásában mindenekelőtt a hinduizmus és a konfucianizmus értékrendjének a vizsgálatára kell koncentrálni. A szabályok közül a sokat vitatott kasztrendszert és konfuciánus alapelveket kell megvizsgálni. A dolog azonban ennél bonyolultabb, mivel a kínai értékrendet

meghatározó buddhizmust, konfucianizmust és taoizmust például kölcsönös egymásrahatás, összefonódás és tolerancia jellemezte a történelem során.

Indiában a buddhizmus a hinduizmussal szemben háttérbe szorult. A muszlim hódítások során sajátos együttélés alakult ki a hinduk és a muszlimok között. A brit gyarmatosítás során az indiai értelmiség az európai eszmék és gondolkodás (kereszténység, liberalizmus, szociális demokrácia) hatása alá került. A brit imperializmus valósága, a brit liberális szellemiség hatása, a hinduizmus, a muszlim gondolatkör és a világi nacionalizmus küzdött az indiai történelmi, spirituális és kulturális tradíciókkal. [2]

A kereszténység különbözött a buddhizmustól és a hinduizmustól: egyházi hierarchia, autoritás, a kánon jog és az egyházközségi szervezet jellemezte. A templom az imádkozás helye volt és nem a meditációé. A keresztény liturgia alapja pedig az embereknek a teremtő és a megmentő felé kifejezett köszönet és dicsőítés kifejezése volt. A hívők nem éltek a meditáció gyakorlatával. A keresztény értékrend a buddhizmussal szemben kizárólagos és misszionárius volt. Mindez nemcsak a más vallásokkal és civilizációkkal szemben nyilvánult meg, hanem magán a kereszténységen belül is. Amikor például a kereszténység a reformáció során különböző irányokra szakadt a katolikus, a lutheránus és a kálvinista értékrend egymás riválisaivá vált. Ez a kereszténységen belül vallásháborúkat eredményezett. A nem keresztény ázsiai világgal szemben a kereszténység hittérítő, és egyedül a saját igazában hívő intoleráns magatartást tanúsított. A tolerancia értékrendjének megteremtése nem volt egyszerű dolog a kereszténység számára. A vallási tolerancia végül a vallás és az államszervezés különválasztásával teremtődött meg Európában.

Az európai értékrend alapját az antik görög politikai filozófia, a római jog és a keresztény morál határozza meg. A feudális kor szolgaságon és születési előjogokon alapuló rendszer volt. Mindennek háttérbe szorítása a szabadság eszme jegyében hosszú évszázadokig tartott. Az európai értékrend megújítására az ember és polgár jogainak deklarálásával került sor 1789-ben. A francia forradalom a feudalizmussal való leszámolás eredményeként megteremtette a népszuverenitáson és az önrendelkezési jogon alapuló demokratikus polgári

[2] Sue Ellen M. Charlton (1997): *Comparing Asian Politics. India, China, and Japán*. Westview Press, Boulder, Colorado and Oxford, UK, 101-102.

nemzetállamot és annak értékrendjét, amelyről alább bővebben is szó lesz. A vallás az emberek magánéletének a része lett, s szétvált a világi államtól. A modern demokratikus civil államok és a közöttük levő kapcsolatokat szabályozó értékrend kialakulására azonban még sokáig kellett várni. Annál is inkább, mert a modern civil állam megszületésére Európában a kolonizáció, a gyarmatosítás és az imperializmus korában került sor. Miután a gyarmatok felszabadultak a történelem a hidegháborúval és a neokolonizációval folytatódott.

A klasszikus — modernizáció előtti — hindu és konfuciánus államszervező értékrend jellemzője, hogy egy a mezőgazdasági termelésen és az árucserén alapuló (a kereskedelmet és a profitot háttérbe szorítani törekvő) társadalom értékrendjét képviselte. Ebben a családszervezet meghatározó szerepet játszott. Az ősök tisztelete, a rituálék betartása fontos eleme volt a termelő munka szervezésének. Ez az államszervező értékrend azonban bomlásnak indult az európai expanzió és az ázsiai társadalmak arra való válaszai során. A nyugat-európai országok élen jártak egy a világkereskedelemre és a liberális piacgazdaságra alapozott egységes nemzetállam alapú polgári társadalom kialakításában. A kínai, a japán és az indiai társadalom azonban csak lassan találta meg a válaszait minderre, és nem is tudott védekezni az európaiak fejlett haditechnikájával szemben. Egy a nyugati expanziót kiegyensúlyozó szerepre az ázsiai országok csak a függetlenségük kivívása és biztosítása után tudtak vállalkozni.

Az európai civilizáció találkozása a kelet- és délkelet-ázsiai civilizációkkal három fő fázisban zajlott:

Az első fázisban — amikor az ázsiaiak voltak a fejlesztők — az európai civilizáció sokat tanult az ázsiai ősi civilizációktól, mivel értékrenden alapuló civilizációk képesek egymással kölcsönhatásban fejlődni. Az európaiak felfedezték a Kelet mesés civilizációit. Ámulat és csodálat áradt az Indiában, Kínában és Japánban megjelenő keresztény misszionáriusok és hajósok írásaiból. Ez a fázis a kölcsönös tanulás fázisa volt, amelyben az európaiak elsajátították a keleti eredményeket. Például Kínától átvették a papírt és a könyvnyomtatást, az iránytűt és a puskaport. Elégedetten állapították meg, hogy a kínai civilizáció, az európaihoz sok szempontból hasonló, konfuciánus értékrenden alapul. Értékelték a buddhista meditációt. A brit Kelet-Indiai Társaság békés kereskedelmi akciókat bonyolított az indiaiakkal. A japánok

pedig a hollandok közvetítésével európai filozófiát, hajózási és haditechnikai ismereteket tanultak.

A második fázisban, a kereskedelmi tőkés és az ipari kapitalizmus kialakulása és elterjedése egy zavaros időszakot hozott létre mind az európai (Portugália, Spanyolország, Anglia, Franciaország, Hollandia, Belgium, Olaszország, Németország), mind az e tanulmányban tárgyalt kelet-, és dél-ázsiai államok — Kína, Japán, India és Szingapúr — történelmében. Az európai liberális nemzetállami és nemzetbirodalmi gazdaságok a kolonializmus, a gyarmatosítás és az imperializmus idején egymással vetélkedtek területért, piacokért, nyersanyagért, pénzért és a világ feletti befolyásért. Az európaiak meggyőződéssel igyekeztek továbbá elterjeszteni a koloniákon és a gyarmatokon a liberális civil nemzetállam új értékrendjét. Mindezt azzal indokolták, hogy az európai civilizáció modern és fejlődőképes, míg a többi nem. Így tehát azt gondolták, hogy a kolonizációra az jogosítja fel a portugálokat, a spanyolokat, a franciákat, a hollandokat, a briteket, a belgákat, a németeket és az olaszokat, hogy egy *európai-univerzális civilizáció*t képviselnek a világ haladásának elősegítésére. A második szakasz ily módon az európai állam és a nemzetközi értékrend kiegyensúlyozatlan — sőt zavaros — állapotát tükrözte. A nacionalizmus és a rasszizmus túlkapásaitól kezdve a perszonalista föderalista ellenzékiségig számos politikai irányzat küzdött egymással.

A harmadik fázis a második világháború után az európai nemzetekfelettiség megteremtésével és az európai integráció elindulásával vette kezdetét Európában, és a hidegháború befejeződésekor indult el szerte a világon. E korszak (a globalizáció) fő kihívása a modernizáció során keletkezett zavaros időszakból való kiútkeresés a béketeremtés felé. Mindehhez a társadalomszervező értékrend megújulása szükséges. Az európai civilizáció a második világháború után a nemzetközi emberi jogok deklarálásával újult meg. Elutasította a szolgaságot, a nacionalizmust és a rasszizmust. Ezen alapelvek valóra váltása a gyakorlati államszervezésben azonban időt, kedvező történelmi körülményeket és az ázsiai civilizációkkal való párbeszédet igényelt. Az európai politika azonban az emberi jogok védelmezőjének tüntette fel magát. A nemzetközi emberi jogokat pedig univerzálisnak tekintette. S amikor ezt tette egy *európai univerzalizmus* eszméje által hajtva cselekedett, folytatván a gyarmatosítás alatt kialakult európai modernitás világcivilizációs elhivatását. Voltaképpen a megújulás irányát igazából az jelentené, ha létrejönne az

európai univerzalizmus demokratikus ellenzékeként egy olyan *univerzális univerzalizmus*, melyben az összes civilizáció értékrendje képviselve van. [3] Mindez azt kívánja, hogy az időközben függetlenné vált és gazdaságilag megerősödött ázsiai civilizációk is megfogalmazzák és képviseljék a saját alternatív békés gazdaság- és társadalomszervező értékrendjüket a világpolitikában. Ezek közül például a legmarkánsabban a kínai civilizáció hagyományaiban gyökerező konfuciánus kapitalizmus és Gandhi emberi jogi küzdelmének üzenete domborodik ki. Így elindulhat a civilizációk közötti békés párbeszéd az egymástól való tanulást célul kitűzve. E folyamattal párhuzamosan pedig sor kerülhet a nemzetközi gazdaság- és társadalomszervezés reformjára a globalizáció béketeremtő folyamattá való alakítása céljából.

A kapitalizmus világgazdasági formává válása során mind az európai, mind az indiai, mind a kínai, mind a japán, mind a szingapúri társadalom gondolkodói javasoltak társadalomszervező utakat egymással kölcsönhatásban, de a saját civilizációs értékrendjük alapján. Ezek képezik egy „Európa-Ázsia vita" alapját. A következőkben ezeket tekintjük át.

[3] Immanuel Wallerstein (2006): *European Universalism. The Rhetoric of Power*. The New Press, New York, London, xiii-xv.

2. Európai modernitás

2.1. Az európai államszervező értékrend 1950 előtt

Az emberiség spirituális elvek és ideálok alapján él és fejlődik, melyek az emberiséget vezetik. Ezek az ideálok a vallásban, a tudományban, a művészetekben és a különböző államformákban fejeződnek ki. Az alkotó értelmes ember feladata mindezek megismerése, átgondolása, újragondolása és alkalmazása az életben az igazságkeresést célul kitűzve. [4] Az igazságkeresés során a jó és rossz társadalomszervező elvek és ideálok történelmi kontextusban való felismerése jelenti az utat a jövő irányában.

A valóság és az igazság keresésének a jót és a rosszat kategorikusan kettéválasztó európai civilizációban lényegében két tábora van az államszervezést és a nemzetközi kapcsolatokat illetően: a *realisták* és az *idealisták*. Eltérő álláspontot képviselnek az európai állam és államok közötti kapcsolatok történetének egyik legfőbb problémáját jelentő *nemzetállami szuverenitás* kérdését illetően. A realisták (Hobbes, Macchiavelli, Morgenthau) az állami szuverenitás sérthetetlenségét és az államok közötti anarchia örök voltát hangsúlyozták. Mindez azt jelenti, hogy elképzelhetetlennek tartották, hogy az emberiség valaha is közösen és békésen intézze mindazokat a dolgokat, amelyek az emberiség egészére tartoznak. Velük szemben az idealisták (közöttük például Erasmus, Grotius, Locke, Kant, Tocqueville, Proudhon, Coudenhove-Kalergi, Schuman, Monnet és Spinelli) elképzelhetőnek tartották a békés viszonyokat megteremtő intézmények fokozatos kialakítását az államok között mind európai, mind világ szinten.[5] Az európai idealista tábor a világföderáció eszméjében hitt. S ebben a hitben

---

[4] "All humanity lives and develops on the basis of spiritual principles and ideals which gide it. Those ideals are expressed in religions in sciences, in arts, in forms of government. Those ideals become more and more elevated, and humanity advances to its highest welfare. I am part of humanity, and therefore my vocation is to forward the recognition and the realization of the ideals of humanity." Leo Tolstoy (1933): *A Confession and the Gospel in Brief*. Oxford University Press, London, 27.

[5] Robert Jackson – Georg Sorensen (2003): *Introduction to International Relations. Theories and Approaches*. Oxford University Press. Oxford; John Baylis – Steven Murray Smith (eds.) (2001): *The Globalization of World Politics: an Introduction to International Relations*. Oxford University Press, Oxford

találkoztak a többi civilizáció föderalista gondolkodójával.

2.1.1. A világföderáció modellje

E modell szerint a világ szervezésének a középpontjában az egyén áll. Az egyének körül pedig koncentrikus körökön és több dimenzióban helyezkednek el mindazon közösségek, amelyeket az egyének a védelmüket és a megélhetésüket biztosító szövetkezési politikájuk során kialakítanak alulról felfelé építkezve. A legfontosabb szövetség a helyi önkormányzat, mely az egyén aktív cselekvési területe, mint autonóm közösség. A perszonalizmus ezen helyi autonóm önszerveződési ismérvei minden civilizációban fellelhetők. Az e fölé épülő állami és államszövetségi, szövetségi állami és regionális szövetségi szintek egymástól eltérő síkokon és alakzatokban jelentek meg a történelem során. Az egyes szintek között a jogi harmóniát a morális értékrenddel harmóniában levő államjog, a nemzetközi jog és az emberi jogok teremtették meg.

A világföderáció alapeszméje a perszonalizmus (és nem az individualizmus). A perszonalizmus a közösség tagjaként létező egyénre koncentrál, aki a körülötte szerveződő csoportra ruházza át mindazt, amit egyedül nem tud megoldani. A csoport pedig az államra, az állam pedig a regionális szövetségre, a regionális szövetség pedig a világföderális unióra. Mindez a szubszidiaritás és a többszintűség elve alapján történik. Így az egyes szintek intézményei közvetítenek az egyén felé, és a többi szint felé is. Az egyén ezáltal aktív résztvevője lesz mindegyik őt érintő problémának. A világföderációt vallási és kulturális tolerancia hatja át. Az „egység a sokféleségben” elvét képviseli.

E modellen az európai és az ázsiai civilizációk között a legfőbb különbség ott jelentkezik, hogy az európai civilizációban a hangsúly az individuumra tevődik, míg az ázsiai (indiai, kínai, japán) civilizációk esetében a családra és a csoportra. Ez pedig nem jelentéktelen különbséget okoz.

A világföderáció eszméjének a megvalósítására az első kísérletet a Nemzetek Szövetsége (1918) tette, majd ennek felbomlása után az Egyesült Nemzetek Szövetsége (1945). Az európai integrációt elindító föderalista gondolkodókat is a világföderáció eszméje vezette, amikor az európai nemzetek feletti új regionális modellt megalkották.

Alább annak vizsgálata következik, hogy az európai civilizáció értékrendje

hogyan interpretálható a világföderáció narratívája szempontjából történelmi perspektívában. Majd ezt követi a kínai, a japán és az indiai civilizáció vizsgálata az európaival való összehasonlításban.

2.1.2. Az európai állam- és nemzetközi értékrend narratívája történelmi perspektívában

Ha az európai civilizáció alapjait képező — és politikai gondolkodását mind a mai napig meghatározó — antik görög világ zárt és önálló (szuverén) városállam alapú szervezettségét a világföderáció szempontjából vizsgáljuk, akkor nyilvánvaló az a történelmi tény, hogy a görög világ nem volt képes egy szoros föderáció létrehozására. A városállamok közötti anarchia jellemezte. Ugyanakkor a városállamok belső államformája — Platón és Arisztotelész leírásában — a monarchikus berendezkedéstől kezdve a demokráciáig terjedt. A Római Birodalom egy Rómából irányított központosított és hódításon alapuló szervezet volt, s mint ilyen egy városállami központ körül létrejövő birodalomszervezési módszert alkalmazott. A középkori Respublica Christiana a világi és a vallási hatalom keresztény morál által szabályozott együttélését megvalósító képződmény volt, mely a közösen vallott morális értékrend egyesítő szerepét mutatta.

Az európai feudalizmust a fejedelmek és a tartományok területszerzés jegyében folytatott hatalmi harca jellemezte, melynek során a legkülönbözőbb szervezetű államok jöttek létre. Közös vonásuk volt a születési előjogok és a szolgaság elfogadása, a területgyarapítás, a rablás és a hódítás mind Európában, mind Európán kívül. Az európai területeken kívüli terjeszkedésben mindenekelőtt az Atlanti-partvidék országai jártak az élen. Közülük többen földrajzi, éghajlati és megélhetési okokból. Szerte a világon gazdasági vállalkozásokat és piacokat hoztak létre útjára indítva a tőkés piacgazdaság modelljét az agrártársadalmi-modell mellett. Az európai civil nemzetállam és nemzetbirodalom jelensége ezeken a machiavellista jegyeket mutató történeti alapokon alakult ki, és mindez nem múlt el nyomtalanul. A világföderáció modelljén például ezen államok jó erős határokkal körülzárt központosított monarchikus vagy köztársasági hatalmi egységekként jeleníthetők meg egészen a második világháború végéig: fölülről lefelé szervezettek, és a háborús, hatalmi és piaci terjeszkedést szolgáló gépezetek, az államok között anarchia van, nincsenek nemzetközi koordináló testületek. Rendezőelvük a hatalmi

egyensúly elve, mely nem szünteti meg az államok közötti anarchiát. Sőt annak felerősítését szolgálja különösen expanzív világpolitikai helyzetben.

A feudális monarchikus és a polgári alkotmányos állam területkiterjesztő politikájával szemben föderalista védelmi államszövetségek alakultak. Ezek a föderalista védelmi szövetségek valamint az uralkodói abszolutizmus és a háborúk elleni küzdelem alapelvei képezik lényegében az államok közötti kapcsolatokra vonatkozó európai értékrendről szóló politikai és jogi eszmék alapját a francia forradalomig. Ezért amikor az európai állam- és államok közötti kapcsolatokat szabályozó értékek kialakulásáról és fejlődéséről beszélünk, akkor a következőket kell kiemelni:

Az első konföderatív szövetséget a Habsburg császár hódító törekvései ellen védekező svájci kantonok hozták létre a 13. században. „Alkotmányuknak" a jogaikat rögzítő *Morgartenbrief*-et tekintették. Ez konföderáció típusú államok közötti szövetségi formát fogalmazott meg: a kantonok közötti védelmi együttműködésre koncentrált a kantonok függetlenségének a megtartásával. A föderáció klasszikus példájának tekintett *Utrechti Unió* (1579) már nem pusztán a tartományok közötti védelmi együttműködés volt. A tartományok a gazdaság és a pénzügyek kezelése terén lemondtak a szuverenitásukról és azt a tartományok feletti tanács hatáskörébe rendelték: úgy működtek együtt közösen, hogy mindegyik megőrizte az autonómiáját.[6] Példájukat követték az európai feudalizmus kilátástalansága elől Amerikába vándorolt telepesek, akik önrendelkezés során szakítottak a feudális államformával és létrehozták Virginia állam alkotmányát. A *Virginia Bill of Rights* (1775) az emberi jogok nevében szakított a feudális államszervezési elvekkel, és lefektette az új polgári együttélés szabályait.[7] A következő lépés az angol gyarmatosítók elleni harc keretében megfogalmazott amerikai *Függetlenségi Nyilatkozat* (1776). Ezt követte az *Amerikai alkotmány* (1787): tizenhárom gyarmat önrendelkezés keretében függetlenné nyilvánította magát Angliától, és létrehozta az amerikai föderációt. Ez a feudalizmust meghaladó olyan polgári állam volt, mely az önrendelkezés, a népszuverenitás, a parlamenti képviseleti demokrácia, a föderáció, és a fékek és ellensúlyok rendszerén alapult. Elméleti alapját az *A*

---

6 Bóka Éva (2001): *Az európai egységgondolat fejlődéstörténete*. Napvilág, Budapest, 26-28.

7 Virginia Bill of Rights, 1775 In: *Az emberi jogok dokumentumokban*. Szerk: Kovács István - Szabó István. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976, 606-609.

föderalista[8] politikai értekezései vetették meg. Ezek kiemelték az addigi történelmi államszervezési kísérletekből mindazokat az elveket, amelyek békés és sikeres együttműködéshez vezettek.

Az amerikai alkotmány azt példázza, hogy a függetlenség megvédéséhez olyan alkotmány kellett, amely szoros uniót teremtett a 13 állam között. Ezt úgy érték el, hogy a tagállamok mindazon területen lemondtak a szuverenitásukról, amelyeknek a hatékony kezelése csak közösen volt remélhető (védelem, külpolitika, gazdaság és pénzügyek). Megszervezték továbbá azokat a tagállamok feletti hatalommal ellátott föderalista intézményeket, amelyek kereteiben a közös ügyeiket intézni szándékoztak. S itt a lényeges különbség — mint azt alább látni fogjuk — például az Európai Unió és az amerikai föderális elnöki unió között, vagy napjaink ázsiai regionális szövetségei között.

Tocqueville érdeme annak felfedezése, hogy az amerikai alkotmányozók alkották meg a szubszidiaritás és a többszintűség elvét. Ez a tocquevillei gondolat jelentős szerepet játszott az európai integráció elméletének kialakításában. Ennek értelmében az egyén hatáskörébe tartozik, amit az egyén el tud intézni; az egyének által létrehozott közösségek hatáskörébe pedig az, amit az egyének átadnak a tágabb közösségnek. S az út így halad az alsó szintekről kiindulva felfelé az állam szintjéig, és az államok közötti és államok feletti szintig. Államok feletti — föderalista — szintre kerül például a biztonságpolitika, a külpolitika, a gazdasági és a pénzügyi koordináció. Az 1787-es amerikai alkotmány tehát nemzetközi jogi precedenst teremtett egy olyan föderális unióra, mely a többszintűség és a szubszidiaritás elve alapján alulról felfelé szervezett perszonalista unió.[9] Tocqueville arra is rámutatott, hogy — a kétségbe vonhatatlan demokratikus vívmányai ellenére — az 1787-es amerikai alkotmány elfogadta a faji szolgaságot (racial slavery) és a civilizációs felsőbbrendűségi tudatot, mely igazolásul szolgált az amerikai expanzióra a világban. Ez utóbbiaktól pedig határozottan elhatárolta magát.

---

[8] Alexander Hamilton – James Madison – John Jay (1998): *A föderalista. Értekezések az amerikai alkotmányról*. Európa Kiadó, Budapest

[9] Alexis de Tocqueville (1990): *Democracy in America*. The Henry Reeve text as revisited by Francis Bowen, now further corrected and edited with introduction, editorial notes, and bibliographies by Phillips Bradley. Vintage Books Edition, A Division of Random House INC., New York, 1990. Vol. 1. 158-159. Magyarul: Alexis de Tocqueville (1993): *Az amerikai demokrácia*. Európa Könyvkiadó, Budapest

Az amerikai függetlenségi harc és alkotmány hatása óriási volt szerte Európában. Franciaországban forradalmi helyzet alakult ki: a feladat az abszolút monarchia alkotmányos monarchiává való átalakítása volt. *Az ember és polgár jogainak deklarációja* (1789) — mely *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata* (1948) elődjének tekinthető — szakított a feudalizmussal és a népet kiáltotta ki szuverénnek az emberi jogok és állampolgári jogegyenlőség nevében. Az állampolgároknak olyan szabályokat kívánt adni, amelyek egy modern civil állam létrehozásához szükségesek nemcsak Franciaországban, hanem szerte a világon, — tehát univerzális érvényességi igénnyel lépett fel. Kimondta az emberek jogegyenlőségét és szabadságát, rögzítette a szuverén jogállamiságot, amelynek célja az emberek biztonságának, tulajdonának, polgári és emberi jogainak a védelme. Szuverénnek a nemzetet jelölte meg, mely alatt mind az államot, mind az annak területén élő — többségében francia nyelvet beszélő — népet értette. A francia állam a világföderáció modelljén zárt republikánus egyesítő nemzetállami típusú államként jelentkezett, amely felszámolta a föderalizmust: alulról a tartományok szintjén autonóm volt, ugyanakkor felülről szervezett közvetlen demokrácia.

Kant felvetette a kérdést, hogy hogyan lehetne interpretálni *Az ember és polgár jogainak nyilatkozatát* úgy, hogy annak valóban univerzális érvényessége legyen egy a világra kiterjedő *békeszövetség* megteremtése szempontjából. Megoldásként azt javasolta *Az örök béke* című tervében,[10] hogy legyen minden állam alkotmánya republikánus berendezkedésű, és az államok állapodjanak meg a szabad és szuverén államok föderációját szabályozó népjogban. Az emberek az így létrejött republikánus világunió világpolgáraivá válnak, s mint világpolgárok az univerzális vendégjog illeti meg őket a világ minden területén. A vendégjog felvetésével Kant utat nyitott az egyén mint világpolgár szabad mozgása számára a világban. Ily módon a nemzetközi emberi jogokat különválasztotta az államok jogától. Olyan népjogi együttműködést szorgalmazott, amelynek eredményeként a törvénysértést, bárhol is követik el, mindenhol annak tekintik.

Kant a szuverén republikánus államot mint a területén élők jogi közösségét, s nem mint egyesítő nemzetállamot képzelte el. Egyben limitálta is annak nemzetközi hatalmát a föderális típusú népszövetségre vonatkozó belső és külső jogharmonizáció által. Hitt abban, hogy a republikánus államok népjog

[10] Immanuel Kant (1985): *Az örök béke*. Fordította Babits Mihály. Európa, Budapest, 10-24.

által szabályozott föderális közössége — a dolog lényegéből adódóan — béketeremtő. Egy világköztársaság létrejöttét pedig úgy képzelte el, hogy azok az államok, amelyek a köztársaság formálásában élen járnak egy népszövetség kiindulópontjaivá válnak, a többi állam pedig követi őket.

Kant örök béke tervezetéről — a világföderáció modellje szempontjából — szemlélve elmondható, hogy kiemelte az azonos elveket és értékeket felmutató szuverén republikánus államok szerepét és fontosságát. Mivel úgy gondolta, hogy az ilyen államok békés természetűek, ezért a közöttük levő együttműködést a szuverenitásuk megtartásával szinte természetesnek tartotta a jogharmonizáció révén. Egy ilyen föderalista világköztársaságban (köztársaságok köztársasága) az állampolgár tagja a saját közösségének, de egyben világpolgár is, hiszen van alkotmányos világkormány. A kanti békeszövetségi elképzelés Európa-centrikus és diffúz jellegű volt: a világ összes civilizációjához tartozó állam republikánus formát kellett hogy öltsön, mert — hite szerint — csak így lehetett béke-világszövetséget teremteni. Az ENSZ és a nemzetközi jog a kanti elképzelést követi. A történelem azonban egyelőre még nem igazolta a kanti elképzelés helyes voltát.

Ha összehasonlítjuk Tocqueville és Kant államra és az államok közötti kapcsolatokra vonatkozó elképzeléseit, akkor az a következtetés vonható le, hogy két különböző utat javasolnak az állami szuverenitás szempontjából. Tocqueville a szuverenitás megosztására és a többszintű kormányzásra, Kant pedig szuverén köztársaságok jogharmonizációjára teszi a hangsúlyt az államok szuverenitásának a megtartásával. Mindennek fontos következményei vannak az állampolgárokra nézve. Tocqueville állampolgára egy perszonalista föderalista világtársadalomban föderalista világpolgár lesz, — aki szorosan kötődik a saját államához, de a közös funkcionális jellegű ügyek terén elszakad a szuverén államiságtól és identitása sokszintűvé (gazdasági, politikai, kulturális) válik. Ezáltal az államon kívüli egyéb és tágabb államok közötti szinteket érintő érdekeit is meg tudja fogalmazni. Fogékonnyá válik a más civilizációkkal való együttműködésre a közös érdekeltségi területeken és tolerálja a kulturális és vallási különbségeket, melyet az egyének magánügyének tekint. Kant állampolgára ezzel szemben a nemzetközi republikánus unionizmust támogató unionista világpolgár lesz, akinek az identitása szorosan kötődik a saját szuverén államához, s kizárólag azon keresztül lesz világpolgár. Így a nemzetállami gondolkodásból sohasem tud kiszakadni. Ennek következtében nem tudja megfogalmazni a más

civilizációkkal közös — világpolgári — érdekeit. Ennek az lesz a következménye, hogy bezárkózik a saját értékrendjébe és — bár toleránsnak hiszi magát — más civilizációktól elvárja az európai értékrend átvételét.

A Tocqueville-Kant dilemma lényegében az *unionizmus* és a *föderalizmus* közötti dilemma, mely a centralizáció és a decentralizáció közötti helyes középút megtalálásának a problémájáról szól az állam- és nemzetközi szervezésben. Tocqueville perszonalista és az egyénre teszi a hangsúlyt. Vele szemben Kant unionista, és a republikánus államokra teszi a hangsúlyt. Az európai államok közötti kapcsolatoknak a megújított értékrendjét ez a két fő irányzat határozza meg, melyek egymásnak ellenzékei, de egy demokratikus európai politika alapját képezik. Velük szemben helyezkedik el a klasszikus konföderalista hobbesiánus tan, mely a szuverenitás oszthatatlanságát hangsúlyozza.

2.1.3. A nyugati értékrend közép-európai tesztje a 19. században

Az ember és polgár jogainak deklarációjában foglalt eszmék első tesztelői a soknemzetiségű Habsburg Birodalom politikusai voltak. A deklarációban foglalt elvek alapján a reformkorban a francia egyesítő nemzetállami modellt akarták megvalósítani egy soknemzetiségű területen. Megzavarta őket a deklaráció 3. pontjának az értelmezése, mely szerint a szuverén a nemzet. A nemzet alatt pedig a francia népet értették. Ezért tévesen úgy értelmezték, hogy a nemzetállam egyesítő típusú és egynyelvű állam, és semmiképpen nem „egység a sokféleségben". Az eredmény a nyelvi harcok és a kulturális nacionalizmus megjelenése volt, mely politikai nacionalizmussá fejlődve népek közötti véres harcokhoz vezetett az 1848-49-es forradalmak idején. A konklúziókat Eötvös József vonta le: egyedül a Tocqueville-i többszintű (gazdasági, politikai, kulturális) föderális állam víziója lehet követésre méltó példa az állam- és nemzetközi szervezésben a helyi sajátosságokhoz és kulturális hagyományokhoz alkalmazkodva. Ez képviseli az „egység a sokféleségben" eszmét. Tehát demokratikus civil államoknak a többszintűség és a szubszidiaritás elvén nyugvó föderális uniója a megoldás a világtársadalom szervezése számára. Mindez a központosítás és az autonómia egyensúlya megteremthetőségének a kérdését domborította ki a nemzetközi szervezés terén.[11]

[11] Bóka Éva (2005): The Democratic European Idea in Central Europe, 1849-1945. *Specimina*

2.1.4. A gyarmatosító és modernizáló szuverén európai államok értékrendzavarai és zsákutcái

A történelem a szuverén egyesítő nemzetállamiság korát hozta a 19. századi Európában. Az olasz egység teoretikusa, s egyben a francia egyesítő nemzetállamiság kritikátlan híve, Mazzini uralta az európai gondolkodást. Hatása — mint azt alább látni fogjuk — Ázsiában is érezhető volt. Ezzel a föderalizmus háttérbe szorult Európában. A francia egyesítő — nem föderalista típusú — szuverén nemzetállami modell követése multikulturális területeken (Olaszország, Habsburg Birodalom) a nyelvi, az etnikai és a faji nacionalizmus kifejlődéséhez vezetett. Megerősödött a militarizmus, melynek fontos szerepe lett a német egységet porosz vezetéssel létrehozó Bismarck politikájában. A német példa szintén hatott Ázsiában, különös tekintettel Japánra.

A tocquevilli értelemben vett föderalizmus mellőzése az európai államszervezésben elősegítette a szuverén nemzetállamok autokratikussá válását, melyet a nemzeti érdek mítosza elősegített. A nemzeti érdek pedig ekkor az egyik állam területének a kiterjesztését és gazdagságának a növelését jelentette a másik szuverén állam kárára. Továbbá piacok és a piacok feletti befolyás megszerzését egy kiteljesedő tőkés piacgazdaság számára. Európa területén egyik nagyhatalom sem tudott egy európai birodalmat létrehozni, mert a hatalmi egyensúlyrendszer ezt megakadályozta. Ugyanakkor a világban — a nemzeti érdeknek tekintett hatalmi versengés során — az európai nemzetállamok nemzetbirodalmakká fejlődtek. Jól példázza ezt a Brit Nemzetbirodalom esete. Az ázsiai gyarmatokkal és félgyarmatokkal együttműködésben mindez egy kapitalista világgazdaság alapjait vette meg, melynek értékrendje a profitszerzés és pénzcsinálás — minden lehetséges módon — elvén alapult elszakadva az állam és nemzetközi szervezés eredeti feladataitól. Ez pedig az emberek életének megszervezése, a lakhatás és a jólét biztosítása volt szerte a világon. A kapitalizmus ezen problémáját — tehát, hogy nincs megfelelő társadalomszervező programja — sokan észrevették és jelezték is mind a 19., mind a 20. században. Így ennek a jelenségnek a közös erővel való visszaszorítása a kínai, a japán, az indiai civilizáció továbbá a

---

Nova, Pécs, 7-25; Bóka Éva (2005-2007): József Eötvös on the Personal Principle. *Ungarn-Jahrbuch*, 28, 55-67; Bóka Éva (2006): Hungarian Thinkers in Search of European Identity. *Grotius*, The Journal of the Institute of International Studies of the Corvinus University of Budapest: http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=DJUNCB

demokratikus világföderációban hívő európai értelmiség számára kihívássá vált. Igyekeztek hangsúlyozni a társadalomszervezés eredeti feladatait és azok újragondolásának a szükségességét a modernizáció korában. Az ázsiai és az európai filozófus gondolkodók tervezetekben, és politikai esszékben fejtették ki vízióikat a modernizáció korának lehetséges gazdaság- és társadalomszervező elveiről. Ezek az emberi társadalomszervezés értékrendjének olyan közös kincseivé váltak, melyeket természetesen újra kell gondolni a globalizáció korában.

A gyarmatosítás második nagy hulláma által teremtett expanzív helyzet azonban olyan zavarossá tette az értékrendet mind Európában, mind Ázsiában, hogy az emberiség nem tudta elkerülni a két világháborút. Ezek kirobbantásában a modernizációban előrehaladt európai hatalmak és Japán jártak az élen. A tőkés piacgazdaság expanzív kiterjesztését kísérő világpolitika az önpusztítás zsákutcájába jutott: egyes európai államok fasiszta, nemzeti szocialista tévutakat produkáltak, s voltak ázsiai követőik is. Egyes a sovinizmus és a faji nacionalizmus eszméjétől megittasult és hisztériába került európai országok polgárai a népirtások rendezésétől sem riadtak vissza, s voltak ázsiai követőik is. Az európai civilizáció az imperializmus korában rasszizmussal itatódott át. Mindez súlyos tévútra juttatta az európai civilizációt. Ezen zsákutca torz termékei — nacionalizmus, rasszizmus, civilizációs felsőbbrendűségi tudat, totalitárius rendszerek — elterjedtek a világban is. [12]

A gyarmatosítás két nagy hulláma során olyan területek kerültek az európai központú nemzetállamok gyarmatbirodalmai (nemzetbirodalmak) fennhatósága alá, amelyek nem az európai politikai szisztémához és kultúrához tartoztak. Ezen területek az európai gazdagság és erő alapforrásaivá váltak több évszázadon keresztül. Az európai gazdagság tehát jelentős részben az Európán kívüli területek természeti és humán erőforrásai kiaknázásából származott. A gyarmatbirodalmak működtetőinek nem volt érdeke, hogy *Az ember és polgár jogainak nyilatkozatában* (1789) foglalt alapelvek szerint szervezzék meg a fennhatóságuk alá került ázsiai államokat. Az sem volt érdekük, hogy nemzetközi szövetséget hozzanak létre és abba az egyenrangúság elve alapján bevonjanak nem-európai politikai szisztémákat: autokratikus háborús hatalmi

[12] André Liebich (2002): Nationalizing the Globe, Globalizing the Nation. In: Henryk Kierzkowski (ed.) (2002): *Europe and Globalization.* Palgrave, Macmillan, New York, 104-113.

gépezetek voltak.

Az európai expanzió által teremtett államformák és gondolkodás meghaladására csak a második világháború után került sor, és csak fokozatosan, három okból:

Az egyik az volt, hogy a gyarmatok a szabadság és függetlenség kivívását választották és ezt a célt sikeresen meg is valósították. A klasszikus kolonializmus nem működött tovább a piacok kiterjesztése és biztosítása céljából.

A másik ok az volt, hogy nyilvánvalóvá vált az európai modernitásban rejlő önpusztító erő. Az európai hatalmak nem csak hogy meggyengültek a háborús pusztítások következtében, hanem az USA és a Szovjetunió közé szorultak a hidegháború idején a kettészakított Európában. Ezért az európai nagyhatalmaknak fontolóra kellett venniük a hatalmi politika föderalista ellenzékének a megoldási javalatait is.

A harmadik ok pedig magában a modernizáció mechanizmusában rejlett. A gyarmatosítás és a modernizáció nyomása arra kényszerítette az Európán kívüli területeken levő országokat, hogy a nyugati államfejlődés politikai és gazdasági elveit tanulmányozzák. Végső soron a világ összes állama az elé a kihívás elé került, hogy — bizonyos határok között — elfogadja, meghonosítsa és formálja a nyugati gazdasági- és államszisztéma elveit. S voltaképpen ez a jelenség a modernizáció mozgatója.[13] A modernizáció Kína, Japán és India gondolkodói számára felvetette azt a kérdést, hogy mi az ami univerzális az európai politikai és gazdasági modernizációban, és mi az ami nem. Míg a tudományos, technológiai és jóléti vívmányokat elfogadták, politikailag és kulturálisan függetlenségre törekedtek. Ugyanakkor a modernizáció univerzális jelenségnek bizonyult, s egyáltalán nem volt európai monopólium. Nem szabad elfelejteni, hogy Kína, Japán és Indiai civilizációs eredményei és együttműködése nélkül Nagy-Britannia, Hollandia és Franciaország csak nehezen vált volna modernné. A nem európai civilizációk idővel cselekvően is be tudtak kapcsolódni, sőt arra is képessé váltak, hogy egy ponton maguk is a modernizáció hajtóerejeként működjenek tovább. A sort Japán kezdte, Szingapúr folytatta, majd a kínai piacgazdasági reform követte.[14] Az

[13] R. Jackson – G. Sorensen (2003): Introduction to International relations, 11-17.

[14] S. N. Eisenstadt (1978): European Expansion and the Civilization of Modernity. In: H. L.

európaizálás és a nyugatosítás ebben az értelemben nem keverhető össze a modernizációval. Azt pusztán egyes túlzó európaiak gondolták, hogy a világot európaizálni tudják.

A fentiekből következik, hogy a második világháború után a modernizáció természete szükségszerűen megváltozott. A változás lényege abban rejlett, hogy realizálódott annak szükségessége, hogy a kapitalista piacgazdaságot működtető erők és országok társadalomszervező értékrendjét meg kell fogalmazni úgy, hogy az az emberiség békéjét és jólétét szolgálja.

2.1.5. Kiútkeresés az európai állam- és nemzetközi szervezés zsákutcájából

A modernizáció korát kísérő háborús imperialista európai világpolitikának volt európai idealista ellenzéke, mely *Az ember és polgár nyilatkozatában* (1789) foglalt európai értékrendből merítve fogalmazta meg javító gondolatait. Ők — Coudenhove-Kalergi, Renner, Hantos, Madariga, Ortega y Gasset és még sokan mások — a Páneurópa-mozgalom kereteiben szerveződtek. Az Európai Egyesült Államok megteremtését tűzték ki célul az amerikai vagy a svájci 1848-as alkotmány mintájára, a gazdasági világföderáció megteremtésének szükségességére helyezve a hangsúlyt.[15] Az európai integráció kezdeményezőjévé a Páeneurópa mozgalmat létrehozó Coudenhove-Kalergi vált. Minderre japán és európai gondolkodása és kultúrája predesztinálta és az a meggyőződése, hogy Európa és Ázsia békében kell hogy éljen. Coudenhove-Kalergi európai egység kezdeményezését a világföderáció eszméjében való hit éltette. A *szabadság* és az *egyenlőség* eszméjének megvalósítása mellett a *testvériség* eszméjének a megvalósítását szorgalmazta. Ez egy *alkotmányos európai föderáció* megteremtését jelentette a svájci 1848-as alkotmány mintájára. Mindezzel párhuzamosan logikusnak tartotta, hogy a világ más részein is létrejöjjenek föderatív országcsoportosulások: például egy kelet-ázsiai unió, továbbá egy-egy az USA, a Brit Birodalom és Oroszország köré szerveződő országcsoportosulás. A világ regionális nagyhatalmaivá ennek megfelelően Európa, Kelet-Ázsia, Amerika, a Brit Birodalom, és Oroszország válnak,[16] melyek egy nemzetközi szövetség kereteiben működnek együtt.

Wesseling (ed.) (1978): *Expansion and Reaction*. Leiden University Press, Leiden, 167-186.

[15] Bóka É.: Az európai egységgondolat fejlődéstörténete, 159-204.

[16] Richard Coudenhove-Kalergi (1926): *Paneuropa*. Paneuropa-Verlag, Wien-Leipzig; A

Az alkotmányos föderalista elképzelésekkel párhuzamosan fejlődött ki — a napjainkból szemlélve már inkább realista irányúnak — tekinthető funkcionalista gondolatkör, melyet David Mitrany nevéhez szokás fűzni. Az általa képviselt *funkcionalizmus* szerint a mindennapi élet különböző — gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi, közlekedési és egyéb — funkcióinak szuverén államok közötti koordinációs irodák általi egyeztetése során alakítható ki a tartós békeközösség a világon. Az államok (kormányok) ugyanis csak bizonyos szűk gazdasági területeken hajlandók áttranszferálni a szuverenitásukat és mindenekelőtt pusztán koordinációs — és nem nemzetek feletti — szervezeteknek, mert így a szuverenitásuk nem csorbul. Jól példázza mindezt az ENSZ szervezeti struktúrája, melyet Mitrany egy tartós világbékeszövetség felé tett fontos lépésnek tartott:

Az ENSZ államalapú konföderatív szervezet a békefenntartás, a konfliktus megoldás és a politikai együttműködés területén. Ugyanakkor a gazdasági együttműködés terén független szakosított autonóm intézmények állnak a rendelkezésére. Mindez egy modern unionista és funkcionalista többszintű világkormányzat csíráit hordozta magában.[17]

Mitrany ellenezte tehát egy olyan — a tocquevillei mintát követő — világföderáció eszméjét, ahol a koordinációs intézmények felsőbb hatóságként működnek az államok fölött. Az volt a véleménye, hogy a funkcionalizmushoz — szemben a politikai föderációval — nem kell politikai autoritás. A funkcionalizmus politikailag semleges és liberális, ezért alkalmas az államok közötti béketeremtésre.[18] Mindezt állítva Tocqueville eszméit nem osztotta. Voltaképpen a kanti unionizmust követve az államok közötti szövetkezés *unionista-funkcionalista* irányzatát teremtette meg.

A funkcionalizmus végül is népszerű irányzattá vált mind Európában, mind Ázsiában. Az európai politikában *unionista*, *kormányközi nemzetek feletti* és *föderalista nemzetek feletti* magyarázata egyaránt van. A szerte a világban létrejövő *új regionális* és nemzetközi gazdasági szervezetek pedig szívesen

---

testvériség forradalmáról: Richard Coudenhove-Kalergi (1937): *Totaler Staat – Totaler Mensch*. Paneropa-Verlag, Wien; Magyarul: Richard Coudenhove- Kalergi (1937): *Totális állam – totális ember*. Fordította: Gáspár Zoltán. Századunk Kiadás, Budapst, 144.

[17] David Mitrany (1966): *A Working Peace System*. Quadrangle Books, Chicago, 27, 94-95, 159-160, 166.

[18] David Mitrany (1966): A Working Peace System, 97.

alkalmazzák Mitrany ezen — az államok szuverenitásán alapuló — funkcionalista gondolatát. Tehát a funkcionalizmus (az élet közös dolgainak funkciók szerinti szervezése koordináló irodák útján) más civilizációkhoz tartozó országok számára is elfogadható módszer. Jelen van az ázsiai integrációs törekvésekben is (ASEAN). A történelem azonban azt mutatta, hogy Európa esetében sem a Coudenhove-Kalergi által képviselt klasszikus alkotmányos föderalizmus (USA vagy svájci modell), sem a Mitrany-féle funkcionalizmus nem tudta elindítani a szuverén nemzetállamok békés együttműködését kialakító gazdasági és politikai integrációs folyamatot. Erre csak a *nemzetekfelettiség* megteremtése volt képes. Felmerül a kérdés, hogy miért? Voltaképpen mi is Európa problémája?

2.2. Európa problémája

Európa kapcsolatát a világ többi részével több mint négy évszázadon keresztül az európai expanzió, a kereskedelem területén való európai dominancia, az európai katonai és politikai hódítás, és a szerte a világon folytatott kolonizáció jellemezte. A portugálok, a spanyolok, a britek, a hollandok, a franciák, a belgák, az olaszok és a németek osztoztak az európaiak világ fölötti uralmában. Az európai expanzió a 19. század második felében és a 20. század elején intenzívvé vált. Mindezt az európai civilizáció különleges és felsőbbrendű voltáról kialakított eszmék — *Európa-centrikusság* (Eurocentrism) — elterjedése kísérte. Európa világcivilizációs elhivatásában különösen a 19. századtól kezdve — a kolonizáció és az imperializmus sikereitől elkápráztatva — egyre több európai gondolkodó hitt. Természetesen mindennek megvolt a hatása az európai kultúrkör befolyása alá került más civilizációkhoz tartozó népek civilizációs teljesítményének az értékelésére. Voltaképpen az európai civilizáció legjelentősebb alakjai is úgy tekintettek az európai civilizációra, mint a legsikeresebbre és a legmodernebbre, mely elhivatott egy világcivilizáció megteremtésére. A gondolkodás tulajdonképpen arról folyt, hogy ez hogyan jeleníthető meg teoretikusan és hogyan valósítható meg a gyakorlatban. Az európai föderalizmus nagy alakjai közül például Jean Monnet a föderalista-funkcionalista nemzetekfelettiség eszméjét egy világcivilizációs folyamat hajtóerejének tekintette. Walter Hallstein pedig mindezt kiegészítette Tocqueville többszintűségről vallott nézeteivel, mely meggyőződése szerint alkalmassá teszi az európai civilizációt egy világbékeszövetség megteremtésére.

Denis de Rougemont megfogalmazta, hogy mit is jelent Európa. Mivel igen figyelemre méltó fejtegetései az európai értékekről és problémákról szólnak Európa-centrikus megközelítésben, ezért nagyon is alkalmasak az európai civilizáció értékrendje narratívájának a bemutatására. Lássuk hát mit is gondolt Rougemont Európáról és a világban betöltött szerepéről:

Denis de Rougemont (1906-1985)[19], svájci európai gondolkodó, az Európai Kulturális Központ megalapítója az Európa értelméről (*The Meaning of Europe*) a Genfi Egyetem (Geneva University) studium generale sorozatában tartott előadásaiban Európa jelentésén töprengve abból indul ki, hogy valóban helytálló-e az a 19. században született Európa-centrikus elképzelés, miszerint Európa a világ létrehozója: "Europe made the world"; "creator of the world".[20] Valóban el kell-e hinni, hogy Európa fedezte fel a világ egészét és senki sem jött Európát felfedezni; Európa hatalma minden kontinensre kiterjedt, ugyanakkor ő maga sohasem került nem európai hatalom uralma alá; Európa egy olyan civilizációt hozott létre, amelyet az egész világ másol, míg a fordítottjára nem volt példa. Rougemont ezeken a kérdéseken töprengve arra a következtetésre jut, hogy Európa szerepe a világban valóban tagadhatatlan. Saját szavaival:

> "It is Europe which made the world, in the sense that she discovered it, explored it, exploited it, awakened it and set it on the road to unity by creating of all its network of exchanges and centres of production, and then the first world wide institutions. Neither the Africans nor the Chinese nor the Hindus nor the Arabs could have conceived and planned anything even remotely resembling the League of Nations or the United Nations; nor have they in fact done so. These institutions were the fruits of international law which itself (as is too often forgotten) was created by Europeans from the sixteenth and seventeenth century onwards beginning with the maritime law, with Hugo Grotius", and discussions about the souls of "savages", and with

[19] Denis de Rougemont, svájci kálvinista gondolkodó, 1930-tól a párizsi perszonalista csoportosulás tagja volt. 1947-ben a Montreauxi Kongresszuson létrejött Európai Föderális Unió alapító tagjai között szerepel. Az Európai Kulturális Központ megalapítója (1950) és elnöke. Olyan Európa-centrikus gondolkodó, aki a föderalizmus (a nemezeti határokon átnyúló regionalizmus) megteremtését tekintette az európai civilizáció hivatásának.

[20] Denis de Rougemont (1965): *The Meaning of Europe*. Sidgwick and Jackson Ltd., London, 11-12.

Francisco de Vitoria.[21]

"…Europe has made the world, not only by discovering the whole of its surface but supremely by giving the world its first really universal civilization".[22]

Amikor Rougemont mindezt igen határozottan állítja, arra nem gondol, hogy attól, hogy az európaiak azt hiszik magukról, hogy ők fedezték fel a világot, a világ már előttük is létezett és a nagy ázsiai civilizációk jelentős eredményeket értek el mind a tudomány, mind az államszervezés, mind a kultúra területén. Ezeket az eredményeket pedig a nyugat-európai felfedezők nagyrészt átvették és folytatták, ily módon beépülvén a világ civilizációs folyamatába. Tehát az európaiak egy olyan világcivilizációs folyamatba kapcsolódtak be, amelyről korábban nem tudtak. Ezért azt gondolják, hogy ők fedezték fel a világot. Ez pedig oda vezet, hogy nem is realizálják, hogy a többi civilizáció együttműködése segítette hozzá az európai civilizációt a felemelkedéshez és a modernizációhoz. Mindezért Rougemont Európa-centrikus gondolkozása szűk látókörűnek, és kizárólagosnak nevezhető.

Ugyanakkor — mindennek ellenére — Rougemont érdemének tekinthető, hogy az európai gyarmatosítást kísérő kapitalista modernizáció által létrehozott civilizációt kritikusan értékeli: jónak is, meg rossznak is tekinti. A rossz oldalhoz sorolja például a következőket: kizsákmányolás, szolgaság, rasszizmus, nacionalizmus felsőbbrendűségi tudat. A jó oldalhoz tartoznak szerinte a civilizálás, a humanitárius teóriák, és a szabadság eszméjének az elterjesztése. Rougemont érdemének tekinthető továbbá, hogy felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a gyarmatosítás kérdése még egyáltalán nincs feldolgozva az európai gondolkodásban: az ítéletalkotás történelmi távlatból új kihívás. A kérdés azért is bonyolult, mert a Nyugat által teremtett olyan haladásról van szó, amelybe azok is bekapcsolódtak, akik egyébként elutasítják a Nyugatot. A dekolonizáció folyamata pedig azt mutatja, hogy a nyugati civilizáció hatása továbbra is jelen van a felszabadult gyarmatokon. India például a felszabadulásakor nem utasította vissza a brit parlamentáris modellt, hanem adaptálta, és továbbra is nyugati akar lenni. A felszabadult gyarmatok továbbra is másolják a nyugati politikai, szociális, technológiai és ipari modellt

[21] Denis de Rougemont: The Meaning of Europe, 38.

[22] Uo. 96.

és jogot. A vezetőik adaptálták az európai eszméket, s a nyugati immoralitással szemben a nyugati szabadságeszme szellemében védekeznek. Rougemontnak az a véleménye, hogy a dekolonizáció lényegében azt mutatja, hogy az európai eszmék voltaképpen haladást jelentettek a volt gyarmatok számára.[23]

Mindezek alapján Rougemont arra a következtetésre jut, hogy Európa egyik legfőbb mulasztása, hogy nincs civilizációs politikája, és hogy nem a civilizáció legjobb képviselőit küldte az elnyomott népekhez (underprivileged nations). Ezért egy átgondolt civilizációs politika kialakítására szólít fel. Saját szavaival:

> "Decolonization, far from ruining us, has coincided with our union, which gives promise of an unprecedented prosperity. The whole world is learning from our civilization; but it is not by any means taking from us the best we have to give, and its attitude towards us is compounded of condemnation and jealousy. Ultimately this is our fault, since we have never worked out a policy of civilization adequate to meet the demands of the century and our worldwide responsibilities."[24]

Rougemont felteszi a kérdést, hogy megvan-e még Európának az anyagi és morális ereje a fejlődő népek civilizálására és a világ egyesítésére? Válaszában azt hangsúlyozza, hogy — bár sokan vannak, akik a kérdésre nemmel válaszolnak — mindez azonban nem indokolt. Az egyesülő Európa nem tekinthető gyengének, hiszen gazdaságilag jól áll. Legfőbb ideológiai ellenfele a marxizmus pedig nyugati eszmeiségen nyugszik. Nincs továbbá szerinte egyetlen olyan kultúra sem a világon, amely független lenne az európaitól, alapvetően különbözne tőle és az európainál alkalmasabb lenne a világ egyesítésére a modernizáció korában, mely elkerülhetetlenül szükséges. Egyedül Európa alkalmas tehát a fejletlen népek univerzális egyesítésére.[25] Ahhoz azonban, hogy e hivatásának eleget tudjon tenni, Európának meg kell újulnia. Szembe kell néznie az olyan bűneivel (crimes) mint a nacionalizmus, a rasszizmus, és egy bizonyos fokig a kolonizáció. Azonban el kell fogadnia az elhivatottságát (vocation), mert egyetlen kultúra sem tudja helyettesíteni az

---

[23] Uo. 97-100.

[24] Uo. 103.

[25] Uo. 107-108.

európait.[26]

Rougemont szerint Európa világgal szembeni elhivatottságának három aspektusa van: megélénkítés, kiegyensúlyozás, föderálás (animate, balance, federate).[27]

A *megélénkítés* alatt Rougemont azt érti, hogy az európaiak által létrehozott nemzetközi világkereskedelmi cserefolyamatokat meg kell élénkíteni és a technikai fejlődés által fenntartani. Ezzel párhuzamosan a különböző kulturákkal való párbeszédet kell követni és erősíteni.[28]

Az *egyensúly* aspektusa azt jelenti, hogy egyensúlyt kell teremteni az ember által létrehozott dolgok között. Ilyen például a technologia és a tradíció közötti egyensúly megteremtésének a szükségessége. Vagy olyan extremitások közötti egyensúly létrehozása mint például az autoritás és a szabadság.[29]

A *föderálás* aspektusa a föderalizmus megteremtésének a kihívása elé állítja az európai civilizációt. Európának ebben a vonatkozásban óriási felelőssége van mind saját magával, mind a fejlődő népekkel szemben, mert a nacionalizmus vírusát az európai civilizáció terjesztette szét a világban. Saját szavaival:

> "For it was Europe which spread the virus of nationalism all round the world — this disease which has twice proved nearly fatal to herself. And this feverish sickness now plagues nearly all the underprivileged nations. ... So Europe is in honour bound to produce, to prove and then to disseminate the antibody of this fatal virus which we have inherited from the nineteenth century."[30]

Rougemont hangsúlyozza, hogy a faji vagy osztály alapú nacionalizmus és sovinizmus totalitárius diktatúrák kialakulásához vezetett. Ezek ellen egyedül a föderalizmus nyújt védelmet:

"It is to establish unity in diversity, an organic balance between local

---

[26] Uo. 108.

[27] Uo. 109.

[28] Uo. 109-110.

[29] Uo. 110-111.

[30] Uo. 111-112.

freedoms and communal obligations, and pooling of "sovereign" rights which none of our countries is able to exercise alone in the present-day world." [31]

Európa elhivatása tehát — Rougemont szerint — a *föderáció* megteremtése. Ez úgy lehetséges, hogy az európaiak befejezik a gyarmati imperializmust, és a gazdasági expanziót *föderalista világgazdasági politiká*val váltják fel. A föderalizmus megteremtése Európában azt jelenti, hogy Európa magát alakítva alakítja a világot, hiszen az európai föderáció mintaként fog hatni a világ számára. A világgazdasági föderalizmus térnyerésének az eredményeként Európa jövője olyan nagy geo-gazdasági egységekre (great geo-economic realities) lesz alapozva, melyek jelenleg szerte a világban szétszórtan léteznek.

Rougemont az európai civilizáció univerzalista jellegét hangsúlyozza. A világcivilizációs európai politika voltaképpen ezt célozza. Véleménye szerint Európa hivatása a világtörténelem alakítása. Azért is van szükség Európa föderalizálására, hogy elég ereje legyen ahhoz, hogy a világtörténelmet alakítsa, és ne másoktól függjön.[32]

Összefoglalva tehát, a rougemonti Európa-centrikus terv lényege az állam és nemzetközi kapcsolatok alakítása szempontjából a következő:

Az európiaiak befejezik a kolonialista imperializmust, elkezdik létrehozni a föderális uniót Európában, és folytatják a gazdasági expanziót megújult formában. Európa létrehozza az új föderalista Európát, és ez a modell mintául fog szolgálni a világ számára. Tehát a felszabadult népek bekapcsolódnak a világföderalizálási programba. Mindennek eredményeként a jelenleg a világban szerteágazó gazdasági szálak hatalmas geo-gazdasági realitásokká (geo-economic realities) alakulnak. Ezek létrejötte egy olyan univerzális terv szerint történik, mely az európai civilizációban gyökerezik és a világfejlődés logikája szerint fejlődik. Európa elhívatása mindennek a megvalósítása, s ettől függ a jövője is. [33]

Rougemont tehát egy új regionalizmus programját hirdeti meg európai vezetéssel, melynek alapját az új Európa, pontosabban egy perszonalista

---

[31] Uo. 112.

[32] Uo. 112-113.

[33] Uo. 112-113.

föderalista Európa képezi. Rougemont a föderalista perszonalizmus Európa-centrikus irányzatát képviseli. S a probléma ott van a nézeteivel, hogy a perszonalista föderalizmus nem lehet Európa-centrikus, és nem rendelkezhet világcivilizáló attitűddel sem.

Immanuel Wallerstein például komolyan bírálta a morális meggyőződésen alapuló Európa-centrikus gondolkodást, mely a kolonializmus igazolásaként született meg, s mely korszerűsített formában továbbra is a nyugati/európai gondolkodás meghatározója egy modern világszisztéma feletti uralom céljával. A *nyugati orientalizmus* jelensége egy a nyugati hatalmi célokat szolgáló narratíva. Wallerstein határozottan elkülöníti az *európai univerzalizmus*t (European universalism) egy *univerzális univerzalizmus*tól (universal universalism). Szerinte az európai univerzalizmus az európai értékeket univerzálisnak tekinti, és ezért azok szerte a világon való terjesztésére és megvalósitására feljogosítva érzi magát.[34]

Wallerstein szerint az európai univerzalizmus elvei a következők [35] :

Az emberi jogok védelmében és a demokrácia terjesztése érdekében folytatott világpolitika.

A nyugati civilizáció felsőbbrendű (superior) a többi civilizáció viszonylatában, mert ez az egyedüli olyan civilizáció, amely univerzális értékeken és az igazságon alapul. Tehát a civilizációk között ütközés van (clash of civilizations).

A piac működésének tudományos igazsága azt mutatja, hogy nincs egyéb alternatíva a világ országainak kormányai számára, mint elfogadni a neoliberális gazdaság törvényeit és a szerint működni.

Wallerstein felhívja a figyelmet, hogy a nyugati civilizáció olyan értékei, mint az emberi jogok, a demokrácia, a nyugati értékek és igazság univerzális volta, és a piacnak való alárendeltség egyáltalán nem magától értetődő eszmék. Komplex eszmék, amelyek óvatos és körültekintő elemzést igényelnek.[36]

Az univerzális univerzalizmus az európai univerzalizmussal szemben az

---

[34] Immanuel Wallerstein (2006): *European Universalism. The Rhetoric of Power.* The New Press, New York, London, xxiv, 31-49.

[35] Immanuel Wallerstein (2006): European Universalism, xxiii-xiv.

[36] Uo. xv.

univerzalizmust a világ összes országa és összes civilizációja közötti együttműködésként fogja fel. A világ ebben a felfogásban egy találkozóhely, ahol a civilizációk adnak is egymásnak és kapnak is egymástól.[37]

Wallerstein arra is felhívja a figyelmet, hogy a kapitalista világgazdaság az utóbbi négy-öt évszázadban jelentős sikereket ért el. A technológiai fejlődés és a gazdaság rendkívüli eredményeit mutatta fel. Ezt azonban a világszisztéma egy felső 20% és egy alsó 80%-a közötti állandó polarizálódás árán érte el. Tekintettel arra, hogy a kapitalista világszisztéma alapelve a tőke állandó és vég nélküli akkumulációja — és minden intézmény ezt a célt szolgálja egy központ-periféra struktúrájú világ gépezeteként, melyet a szuverén nemzetállamok államközi együttműködési szisztémája szabályoz — felmerül a kérdés, hogy hová vezet ez a gazdaság- és társadalomszervezési út. Hová vezet továbbá egy univerzális értékekre hivatkozó olyan társadalom, amelyben a rasszizmus továbbra is él? [38]

Európa problémájának a kérdését illetően szükséges megvizsgálni azt is, hogy az európai föderalisták hogyan próbálták megoldani maguknak az európai országoknak a békés együttműködését a második világháború után. Továbbá, hogy az európai integráció hogyan újította meg az európai állam- és nemzetközi értékrendet.

2.3. Az európai állam- és nemzetközi értékrend megújulása a második világháború után

Európa számára négy lényeges elmélet állt rendelkezésre a második világháború után: a *klasszikus konföderalista*, az *unionista-funkcionalista* (nincs nemzetekfelettiség), az *alkotmányos föderalista*, és a Schuman deklarációban meghirdetett *föderalista-funkcionalizmus* (nemzetekfelettiség). Az *unionista-funkcionalizmus* legjelentősebb képviselője David Mitrany, a *föderalista-funkcionalizmusé* pedig Jean Monnet.

A konföderalizmus nem jelentett megújulást a nemzetközi kapcsolatokban, klasszikus forma volt. A funkcionalizmus Mitrany által javasolt elmélete, melyről fentebb már szó volt, ugyancsak nem bizonyult elégségesnek az

[37] Uo. 79-80, 84.

[38] Uo. 54.

európai integráció elindítására a második világháború után, mert nem jelentett áttörést a nemzeti szuverenitás sérthetetlenségének dogmáján. Az alkotmányos föderális köztársaságnak csak kevés híve volt. Egyedül a funkcionalizmus föderalizmussal való összekapcsolása — a Monnet-módszer — volt képes az európai föderalista (nemzetek feletti) gazdaságpolitika elindítására.[39] A Schuman deklarációban megfogalmazott *nemzetekfelettiség* elve, melyet az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) alapszerződése emelt jogerőre, jogi precedenst teremtett a nemzeti szuverenitás megosztására intézményes keretben. Az ESZAK egy európai nemzetek feletti regionális békeszövetség felé mutatta az utat, mely az ENSZ keretiben helyeződött el. A nemzetek feletti gazdasági integráció pedig fokozatosan haladt a maga útján egy új regionális gazdaság- és társadalomszervező modellt — *EU-modell* — teremtve.

Ha a világföderáció modellje szempontjából megvizsgáljuk az EU-modellt, akkor azt látjuk, hogy az EU egy olyan új típusú regionális együttműködési szervezet, amely a tagállamok európai jogon és jogharmonizáción alapuló funkcionalista gazdaságpolitikai együttműködésén alapul. Az európai jognak pedig minden tagállam kormánya és az állampolgárai alávetik magukat. Ennek az együttműködésnek két nagy tábora van: az egyik a *föderalista-funkcionalistá*k, akik az európai jog nemzetekfelettiségének és az azt szolgáló intézményeknek (Bizottság, Európai Parlament és Bíróság) az erősítésére teszik a hangsúlyt és egy parlamentáris EU új változatán gondolkoznak. A másik pedig a *kormányközi-funkcionalisták* akik a kormányköziséget támogatják a nemzetek feletti európai jog és intézmények életben hagyásával, de a legkisebb közös nevező alapján. A két tábor közötti kompromisszum eredményeként az EU politikája *kormányközi nemzetekfeletti*-nek nevezhető. Nincs tehát európai nép. Mindenki a saját nemzetállamán keresztül lesz európai. Ugyanakkor a mindennapok gyakorlati szervező munkája során mind a kormányok, mind a parlamentek, mind az egyének egy többszintű kormányzati struktúrában cselekednek a szubszidiaritás elve alapján az európai jog szerint és az európai politikai irányokhoz való tartozásuk szerint.

Ez a struktúra lehetővé tette a nemzetekfelettiséget elfogadó többszintű európai politika kialakulását, amelyet a szubszidiaritás irányít.[40] Három nagy

---

[39] Jean Monnet (1962): A Ferment of Change. *Journal of Common Market Studies*, 1. 1962. 1., 203-211; Jean Monnet (1976): *Mémoires*. Fayard, Paris, 346.

[40] Draft Treaty Establishing the European Union. Adopted by the European Parliament on 14

ellenzéki tábor körvonalazódott a szubszidiaritás értelmezése alapján: a *föderalista-funkcionalista,* a *kormányközi-funkcionalista*, és a *klasszikus konföderalista*. A választóvonalat közöttük — mint arról fentebb már szó volt — a nemzetállami szuverenitásra vagy a nemzetekfelettiségre tett hangsúly eltérése és a szubszidiaritás értelmezésének a különbözősége jelenti. S mindhárom politikai irány körül számos egyéb irányzat létezik, amit mutatnak a különböző európai integrációs elméletek.[41] Az állampolgár tehát választhat érdekei szerint európai politikai irányt. Továbbá harcolhat is az érdekeit kifejező európai jogért és intézményekért. S mindezt annak tudatában teheti, hogy az EU politika legnagyobb veszélye az, hogy a szubszidiaritás konföderalista, *unionista-funkcionalista* (állami szuverenitás központú, a nemzetekfelettiséget elvető), és kormányközi-funkcionalista értelmezésének a túlsúlya leállíthatja a nemzetek feletti integrációt. Ha pedig a nemzetekfelettiséget képviselő intézmények pusztán csak gyengék maradnak, akkor az EU nem tudja megvalósítani az integráció mélyülését elősegítő intézményes reformokat.

Mindezek ismeretében feltehető a kérdés, hogy tulajdonképpen milyen európai értékeket képvisel az európai integráció? Erre a kérdésre a következőket lehet válaszolni: az EU — mint civil államok új típusú a szubszidiaritás és a többszintűség elvén alapuló kormányközi és nemzetek feletti uniója — az európai civilizáció olyan értékének tekinthető, amely jelentős eredményeket ért el az európai civilizáció modernizáció során kialakult súlyos hibáinak — nacionalizmus, rasszizmus, gyarmati kizsákmányolás, és imperialista kapitalizmus — a korrigálásában. Sikerült tartós békeszövetséget létrehoznia Európában, mely olyan eredmény, amelyet más civilizációk is elismernek. Ugyanakkor az EU még korántsem teljesítette azon célokat, amelyeket alapító politikusai a második világháború végén

---

February 1984. Coordinating Rapporteur: A. Spinelli. In: Bieber, R. - J. P. Jacqué – J.H.H. Weiler (eds.) (1985): *An Ever Closer Union. A Critical Analysis of the Draft Treaty Establishing the European Union*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 306-328.

[41] Ben Rosamond (2000): *Theories of European Integration*. St. Martin's Press Inc., New York; Antje Wiener – Thomas Diez (eds.) (2004): *European Integration Theory.* Oxford Uniersity Press, Oxford; Brent F. Nelsen - Alexander C-G. Stubb (eds.) (1994; 2004): *The European Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration*. Lynne Rienner Publishers, London

megfogalmaztak: nem teremtette meg az új európai föderációt; befejezte a gyarmati imperializmust, de nem váltotta fel a gazdasági expanziót föderalista világgazdaságpolitikával; létrehozta egy többszintűségen alapuló európai rend teoretikus és intézményes alapjait, de az azok működési alapját képező európai jogot nem úgy fogalmazta meg, hogy a gazdasági folyamatok feletti áttekintésre, azok koordinációjára és szükséges irányítására hivatottak legyenek. Mindez továbbra is az EU előtt álló kihívás maradt.[42]

Mivel az EU nem tudta létrehozni a demokratikus gazdasági föderációt, ezért komoly válsággal néz szembe. Tulajdonképpen három alternatíva előtt áll:

1. Szétbomolhat és visszaáll a nemzetekfelettiség előtti állapot és a protekcionista jellegű gazdaságvédő politika; megerősödnek a nemzetállamok és a konföderalizmus.

2. Az EU laza szabadpiaci szövetséget képez közös szabályok elfogadásával, de a gazdasági expanzió szabályozatlan voltával.

3. A közös érdekeltségi tevékenységek területén (exkluzív kompetenciák) szakértői föderalista kormányzat kialakításával — az államok autonómiájának a megőrzése mellett — létrehoz egy gazdasági föderációt. Így a tagállamok funkciói és szerepe megújul, és egy új típusú államiság alakul ki. Mindezzel párhuzamosan az európai gazdasági föderáció képviselői szorgalmazzák az ENSZ kereteiben a világgazdasági föderáció megteremtéséhez szükséges reformokat a világban kialakuló új régiókkal együttműködve.

Mivel az EU politika nem lépte meg az ebben az irányban való fejlődéshez szükséges lépést a 2004-es alkotmányozás során, az EU eljövendő fejlődési iránya továbbra is nyitott kérdés maradt.

A világföderáció modelljén az EU jelenleg mind az államok, mind az államok fölötti szinten helyezkedik el. Az exkluzív kompetenciák terén az államok fölötti szinten a helye, míg a megosztott és kooperatív kompetenciák terén az EU tagállamai az állami szinten találhatók. Ezzel az EU tagállamai egyedül állnak a világon. A nemzetek feletti szint megteremtése a nemzetközi

---

[42] Bóka Éva (2008): Az e*urópai integráció. Elméletek történelmi perspektívában*. Corvina Kiadó, Budapest; Bóka Éva (2008): Rethinking European Supranationalism in a Historical Perspective. In: *Grotius*: The Journal of the Institute of International Studies of the Corvinus University of Budapest: http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=TJCVQS

szisztémában az EU új vívmánya. A nemzetközi rendszer különböző civilizációkhoz tartozó többi állama megrekedt a konföderatív szinten vagy maximum az unionista funkcionalizmusig jutottak el. Ez a tény azonban komoly visszahúzó erőt jelent az EU számára. Ha tartani akarja a kormányközi-nemzetekfelettiséget, akkor saját energiáiból merítve kell létrehoznia az exkluzív kompetenciák területére vonatkozó EU alkotmányt és intézményeket. Ez egyúttal egy független szakértői bizottsági tanács létrehozásának a szükségességét is jelzi, mely az Európai Tanáccsal párhuzamosan — azzal egyenrangú szervként — működik. Feladata az EU gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi folyamatainak az átlátása, koordinálása mind a tagállamokkal, mind a világ többi országával és regionális szövetségével. Az Európai Tanács feladata ebben az esetben a kettős közvetítés: egyrészt közvetíti a tagállamok felé ezen nemzetek feletti szakértői testület álláspontját, másrészt a tagállamok és állampolgárok érdekeit a szakértő testület felé. A független szakértők európai vizsgarendszeren keresztül — szakértelem alapján — lennének kiválasztva és nem a politikai elitből.

Ez a reformgondolat azt jelzi, hogy ha az EU valóban meg akarja tartani a nemzetek feletti szabad piacgazdaságot, akkor komoly reformmunkálatok elébe néz. Az állam és kormányfőknek pedig elő kell segíteniük az államok egy ilyen új szerepének a kialakítását, azért hogy meg tudjanak felelni a nemzetekfelettiségnek az exkluzív kompetenciák területén. A Lisszaboni Szerződés gyakorlatba való sikeres átültetése a biztosíték arra, hogy az EU nemzetek feletti gazdasági unió volta visszavonhatatlanná váljon a nemzetközi rendszerben betöltött helye szempontjából úgy, hogy egyúttal a tagállamai továbbra is a nemzetközi rendszer autonóm részei maradjanak. Enélkül kérdésessé válik az EU nemzetekfelettisége.

Az EU-t a megfelelő reform út megtalálásában segíthetik egyrészt az alapelveit (aquis communautaire) átvevő és megvalósítani szándékozó csatlakozó tagállamok, másrészt azon más civilizációkhoz tartozó országok és regionális szövetségek, amelyeknek a történelem során szembe kellett nézniük a modernizációval és a globalizációval. A nemzetközi rendszer alakításában tehát mindenki résztvesz a kihívás-válasz mechanizmusa alapján.

A bővítés tapasztalatai azért is különösen érdekesek, mert olyan tagállamoknak kell megvalósítaniuk az *acquis communautaire* szabályait, amelyek a második világháború után a megosztott Európában a kommunista

blokkba kerültek. A volt kommunista országok modernizálása az acquis communautaire szerint egy az EU értékrendje által vezetett új típusú modernizációs kísérlet.

2.4. Az EU bővítése mint az európai értékrend tesztje

A bővítési politika az EU értékrendjének kiváló tesztje. Az *acquis communautaire* voltaképpen azon politikai, gazdasági és kulturális értékeket tartalmazza, melyeket az EU terjeszteni kíván, ezért teljesítése a csatlakozó országok számára voltaképpen európaizálást jelent. Az Európai Közösség első (1973 Dánia, Írország, és az Egyesült Királyság), második (1981 Görögország, 1986 Spanyolország és Portugália) és a harmadik (1995 Ausztria, Finnország és Svédország) bővítése voltaképpen sikeresnek mondható. Ezen országokban az acquis communautaire előírásainak a teljesítése csak idő kérdése volt. A déli bővítés bizonyult a legproblémásabbnak, mert volt diktatórikus rendszerű országok alakultak át demokratikus parlamentáris rendszerekké. Az EU értékrendjének a görög, a spanyol és a portugál társadalomban való meghonosítása nagy segítséget és húzóerőt jelentett a demokratizálásban. Az EK 6 bővítése EK 9-re, majd a Mediterrán bővítéssel EK 12-re, és ezt követően az EFTA-n bővítés EU 15-re lendületesen zajlott az acquis communautaire elvei szerint. [43]

A 2004-es keleti bővítés — melynek értékelése a közelmúltban kezdődött el [44] — azonban új kihívás elé állította az EU-t. A kommunista rendszer

[43] Neill Nugent (ed.) (2004): *European Union Enlargement.* Palgrave Macmillan, New York, 22- 33, 33-55. 56-71.

[44] Irodalom a keleti bővítésről: Neill Nugent (ed.) (2004): *European Union Enlargement.* Palgrave Macmillan, New York; Tibor Palánkai (1997): The European Communities and Eastern and Central Europe. In: Richard Falk – Tamás Szentes (eds.) (1997): *A New Europe in the Changing Global System*. United Nations University Press, Tokyo, New York, Paris, 113-132; Michael A. Landesmann – Dariusz K. Rosati (2004): *Shaping the New Europe. Economic Policy Challenges of European Union Enlargement*. Palgrave Macmillan, New York; Ulrich Sedelmeier (2005): Eastern Enlargement: Risk, Rationality and Role-compliance. In: Frank Schimmelfennig – Ulrich Sedelmeier (2005): *The Politics of European Union Enlargement*. Routledge, London and New York, 120-141; Frank Schimmelfennig – Ulrich Sedelmeier (eds.) (2005): *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Cornell University Press, Ithaca and London; Wolfram Kaiser - Elvert Jürgen (2004): *European Union Enlargement. A Comparative History.* Routledge, London and New York; John O'Brennan (2006)*: The Eastern Enlargement of the European Union*.

szétbomlása után gazdasági rendszerüket fokozatosan szabad piacgazdasággá, politikai rendszerüket pedig polgári demokráciává alakító országok jelezték tagsági szándékukat az EU felé. A leendő tagállamoknak el kellett fogadniuk a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok tiszteletben tartásának és az alapvető szabadságoknak az elvét. Az 1993-as koppenhágai kritériumok pedig azt követelték a leendő új tagállamoktól, hogy a demokrácia működését garantáló stabil intézményeik legyenek, a jog uralma és az emberi jogok érvényesüljenek, és a kisebbségek védelme megvalósuljon. Legyen funkcionáló piacgazdaságuk, mely bírja a versenyt az unióbeli piaci erőkkel; képesek legyenek a tagságból származó követelmények teljesítésére különös tekintettel a politikai, gazdasági és a pénzügyi unióra. Az 1995. évi madridi határozat szerint pedig képesnek kell lenniük az EU szabályok és procedúrák meghonosítására, az adminisztratív struktúra adaptálására, és a kölcsönös bizalom szellemiségének a kialakítására. Voltaképpen a volt kommunista országok az elé a kihívás elé kerültek, hogy a gazdasági modernizáció során a lehető leggyorsabban áttérjenek a szabad piacgazdaságra 40 év központi szervezés után és önként nyissák meg a piacaikat. A gyakorlati élet azt mutatja, hogy az acquis communautaire feltételeinek megvalósításában az egyes tagállamok sikeresebbek, mint mások az országok adottságaitól és a vezető elit képességeitől és hatékonyságától függően. Ugyanakkor az állami vagyon magánosítása, a szabad piaci gazdálkodásra való áttérés zavarai és túlkapásai, az elszegényedőket védő szociális háló kialakulatlansága a keleti bővítés tagállamainak állampolgárait rendkívüli nehézségek és megélhetési problémák elé állította. A zavaros időszakból a kiút mutatásában az EU elveszíteni látszik a korábbi lendületét. Mindez érthető, hiszen az EU számbelileg mintegy megkétszereződött. A bővülés (mennyiségi változás) azonban az intézményes reform elhúzódásával jár, mely rámutat az EU mélyülésének a válságára. Mindezeken felül olyan országokról van szó, amelyek — egy történelmi kisiklás folytán — a huszadik század második felében elidegenedtek Európa nyugati részétől.

Összefoglalásul a keleti bővítés tapasztalatai azt mutatják, hogy az EU értékrendjének és az EU bővítési politikájának számos jó oldala és számos hibája van a bővülés és a mélyülés szempontjából. Voltaképpen az elért eredmények és problémák azt bizonyítják, hogy az EU sikeres a nacionalizmus és a történelmi eredetű konfliktusok elsimításában. E téren komoly gyógyító

Routledge, New York.

erővel rendelkezik. Ugyanakkor a bővítés rámutat arra is, hogy az európai civilizáció még korántsem győzte le a liberális és neo-liberális kapitalista piacgazdasági szisztémában rejlő önpusztító erőket. Így az olyan expanzív helyzetek esetén mint a keleti bővítés a modernizációt kísérő klasszikus gazdasági és pénzügyi túlkapások és felelőtlenség nem volt elkerülhető sem a régi sem az új tagok részéről. Nem sikerült korrigálni továbbá azt a sztereotip gondolkodást sem, amely a nyugati rész civilizáltabb voltának és civilizációs elhivatottságának a hangsúlyozásán alapulva közelíti meg az EU problémáit. Mindez azt mutatja, hogy amíg olyan expanzív helyzeteket kínál a történelem a kapitalista piacgazdaság terjeszkedése számára, mint a hidegháború vége és a kommunista tömb szétbomlása, addig az „expanzió-reakció" klasszikus témája továbbra is jelen van a nemzetközi kapcsolatokban. A zavaros időszak pedig új — mindenekelőtt szociális — problémákat szül az új tagállamokban. Ezek az EU értékrendjének reformok során való megújítását sürgetik egy új föderális gazdasági unió megvalósítása irányában. A nemzetek feletti intézmények (Európai Parlament, Bizottság, Bíróság) reformja és egy koordináltabb és a gazdaságot átlátó és működtetni képes föderális gazdasági kormányzat (governance) új formájának a létrehozása égetően szükséges. Mindebben segíthet az európai föderalista tervezetek és viták újragondolása, melyek számos alternatívát javasoltak az EU története során Európa föderalizálására. Ezek világosan tükrözik, hogy az Európai Közösséget alapító föderalisták azzal a céllal hozták létre a Bizottságot, hogy átlássa és irányítsa az Európai Közösség gazdaságát. A Parlamentnek pedig azt a szerepet szánták, hogy az állampolgárok európai érdekeit képviselje és az európai problémákkal foglalkozzon. A nemzetállamoknak ezzel párhuzamosan olyan új típusú államokká kell szerveződniük, amelyek a gazdasági föderáció kormányzatát ellátó intézményekkel összhangban és kölcsönhatásban tudnak működni. Egy demokratikus gazdasági föderáció minden bizonnyal jobban tudja kezelni a volt kommunista országok kapitalista piacgazdasági szisztémára való áttérése során jelentkező problémákat.

Konklúzióként elmondható, hogy a történelem azt tanúsítja tehát, hogy az EU-nak egy hatékony többszintű EU kormányzat (és nem kormány) kialakulása irányába mutató reformja szükséges. A keleti bővítés tapasztalatai is azt bizonyítják, hogy Európa gazdasági és pénzügyi föderalizálását és egy föderalista európai gazdasági-, pénzügyi- és szociális politika kialakítását nem lehet elkerülni. A keleti bővítés tehát az európai piacgazdaság hibáinak és

előnyeinek jó tesztje. Világosan rámutat arra, hogy az EU tagállamai — bár az integráció során kétségtelenül új állam- és nemzetközi szervezésre vonatkozó értékekkel gazdagították az európai értékrendet — egyelőre még nem hozták létre azt az új típusú európai föderális államot, amelyet többek között Coudenhove-Kalergi, Rougemont, Monnet, Schuman, De Gasperi, Spinelli, Hallstein, Delors és Fischer víziói az egyetlen megoldásnak láttak. Az út azonban továbbra is nyitott ebben az irányban. Az európai és a világgazdasági expanzív helyzet jelentős csökkenése, az ázsiai országok gazdasági megerősödése és integrációs törekvései, valamint egy többpólusú világ kialakulása kedvező történelmi helyzetet teremthetnek egy az EU mélyülését szolgáló reformkorszak elindulására. Az EU modernizációja során minden bizonnyal új teóriák, intézmények, jog és értékrend kialakulása várható.

3. Európai modernizáció — indiai, kínai, japán, és szingapúri válaszok

Az európai modernizáció kihívása a világ számára két szakaszra osztható: az első a gyarmatosítás és az imperializmus kora, amikor a kapitalizmus gazdasági és társadalmi rendszere kialakult Európában. A második korszak pedig a második világháború után kezdődött a nemzetekfelettiség létrejöttével a gazdaságszervezésben. E korszak jellemzője a nemzeti szuverenitás megőrzésén alapuló funkcionalista "Mitrany-módszer" és a "Monnet-módszer" közötti politikai küzdelem az állam- és nemzetközi szervezés síkján.

Mindkét korszakot végigkísérte az európai civilizáció azon törekvése, hogy önmagát — a többi civilizációhoz képest — modernnek állítsa be, és a rendezőelveit egyetemesnek tekintse. Gondolkodói mindezt azzal indokolták, hogy az európai civilizáció klasszikus agrártársadalmi formákat és társadalomszervezési kereteket váltott fel szerte a világon szabad piacgazdaságra és kereskedelemre épülő, profitra orientált kapitalista gazdaság- és társadalomszervezési formával. Ezzel párhuzamosan pedig létrehozta a demokratikus civil állam és civil társadalom rendezőelveit. Mindez olyan ipari, tudományos, technológiai, és politikai társadalomszervező forradalmat idézett elő, amely modernné tette Európát és a világot.

Az európai modernitás a nyugati hatalmak világszerte folytatott expanziója és az érintett országok reakciója során jött létre a kolonizáció és az imperializmus korában — egymással szoros kölcsönhatásban. E kölcsönhatási mechanizmus hozzájárult az expanzióban részt vevő európai országok meggazdagodásához, tudományos és technológiai fejlődéséhez, és ezáltal egy új világrend kialakulásához. Mindez lehetővé tette a mindennapi életkörülmények megjavítását. Ugyanakkor a modern kapitalista gazdaság és társadalom önpusztítónak bizonyult: két világháborút, súlyos gazdasági túlkapásokat és válságokat idézett elő. Mindez világossá tette, hogy a kapitalista világgazdaság újragondolása alapvetően fontos: fékek, kiegyensúlyozó, és szabályozó intézmények beépítése a rendszerbe szükséges. Így az expanzió-reakció mechanizmusának eredményeként beindult modernizáció pozitív és negatív gazdaság- és társadalomszervező hatásaival való szembenézés mind az európai, mind az ázsiai civilizációhoz tartozó országok számára kihívássá vált. A kapitalista világgazdaság kialakulását

kísérő modernizációval párhuzamosan folyt tehát a társadalomszervező alternatívák keresése.

A modernizáció szállóigéből tudományos elméletté válása tulajdonképpen az európai expanzióval való nyugat-európai szembenézés során keletkezett az európai civilizációban. Jelentős kezdeményezésnek tekinthető ebben az irányban a Leideni Egyetemen elindított kutatás és konferencia.[45] Az itt született eredmények azt tanúsítják, hogy az európai tengeren-túli expanzió dramatikus következményekkel járt mind az európai történelem, mind a világtörténelem számára. Az európai civilizáció találkozása az ázsiai civilizációkkal a 18. századig jelentősen gazdagította az európai civilizációt. Majd a 19. században lendületesen kibontakozó ipari forradalom a fejletlenebb területek feletti kontrollért való versengésben tetőzött, amelynek célja a nyersanyagok biztosítása volt kizsákmányolási és kereskedelmi haszonszerzés céljából. Az ázsiai feudális jellegű birodalmak mind a tenger felől, mind a szárazföldön körbe lettek kerítve, fejlődésük lelassult. Tradicionális struktúráik az európaihoz képest egyre elmaradottabbnak tűntek, s a kapitalista terjeszkedés hatására bomlásnak indultak. Az Ottomán Birodalom arra kényszerült, hogy fokozatosan feladja délkelet-európai birtokait. India brit uralom alá került. A kínai ősi civilizáció zárt világa hosszabban ellent tudott állni az európai behatolásnak. Ugyanakkor Kínának szembe kellett néznie az európai hatalmak kínai területen folytatott gazdasági és kereskedelmi politikájával és hatalmi rivalizálásával.

Az expanzió és reakció kölcsönhatása az ipari forradalom korát, és a kapitalista gazdasági és társadalmi forma kialakulását eredményezte Európában. Ázsiában az iparosodás, és a kapitalista gazdálkodásra való áttérés, azonban csak lényegesen lassabban ment végbe. A családok és a faluközösségek irányítása alatti mezőgazdasági termelésre koncentrált gazdaság- és társadalomszervezési struktúra és annak rendezőelvei csak fokozatosan indultak bomlásnak a kapitalista gazdaság kihívásai közepette. Mindezt látva a 19. században előretörő Brit Birodalom és a nyugati gyarmatosító hatalmak az ázsiai társadalmakhoz képest modernnek és civilizáltabbnak nyilvánították magukat. E gondolkodás az ázsiai társadalom elmaradottságának és fejlődésképtelenségének a hangsúlyozásával járt együtt. Ez morálisan szabaddá tette az utat az európai modernitáson alapuló

[45] H. L. Wesseling (ed.) (1978): *Expansion and Reaction*. Leiden University Press, Leiden

felsőbbrendűségi és civilizációs elméletek kialakítására az ősi ázsiai civilizációk vonatkozásában. Az európai modernség hitén alapuló teóriákhoz kapcsolódó sztereotípiák pedig Európa expanzióját és meggazdagodását szolgálták. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az európai civilizáció — az emberi jogi eszmeiségének fejlettsége ellenére — a szolgaság intézményét, a rasszizmust és a nacionalizmust csak *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatában* vetette el, 1948-ban, a gyarmatok függetlenségi harcának eredményeként.

A nyugati (európai) expanzió természetesen nem egy kitervelt és egyoldalú dolog volt. Támogató és elutasító reakciókkal járt szerte a világon. Ezért ez egy komplikált probléma: pozitív és negatív értékek összessége. Az "európai modernitásként" ("European modernity") emlegetett kapitalista gazdasági és szociális szisztéma minden kétséget kizáróan Európában jött létre, és valóban az európai társadalom — pontosabban az Atlanti-partvidék — belső energiáiból fogant. Ezért nevezik az európai civilizációt a "modernitás civilizációjának" ("civilization of modernity"). [46] Ugyanakkor az európai modernitás nem jött volna létre, ha például Japán, Kína, és India nem működik együtt a gyarmatosítókkal ilyen vagy olyan formában. Az európai gyarmatosítók azonban a fegyveres erőszak, és az elnyomást eredményező gazdasági és kereskedelmi terjeszkedés módszerét is alkalmazták, és itt van a problémák igazi gyökere. Sorra nyitották ki erőszakkal az ázsiai ősi civilizációkhoz tartozó, és a saját belső civilizációs logikájuk szerint fejlődő, országok piacait az európai gazdasági vállalkozások számára. Ennek az lett az eredménye, hogy mind Európában, mind Ázsiában, mind a világ többi részén egy profitorientált kereskedelem alakult ki, amely fokozatosan öltött imperialista formát. A nyugati országok mindezt saját javukra tudták hasznosítani: ipari, gazdasági, tudományos és technológiai fejlődésük fellendült, hadiiparuk és fegyvereik tökéletesedtek. Az ázsiai országok számára a kapitalizmus azonban csak fokozatosan vált a belső gazdasági és tudományos fejlődés előmozdítójává, — külső hatásként és nem a belső fejlődés eredményeként. Az Európában kifejlődő kapitalizmust és civil társadalmat világszerte másolták, ily módon akarván meghonosítani. Mindennek során az európai politikai eszmék, jog, intézmények, technikai vívmányok és szociális szisztéma szétterjedt az egész világon. [47] Ebben az értelemben az "európai modernitás" egy világgazdaságot és egy világszisztémát teremtett. Ennek a

[46] H. L. Wesseling (ed.) (1978): Expansion and Reaction, 10-11.

hatékony formálásába a más civilizációkhoz tartozó országok azonban csak fokozatosan tudtak bekapcsolódni.

A kapitalizmus terjedése a modernizáció során tradicionális patriarchális társadalmakat bomlasztott fel és tett modernné. E társadalmak a modernizációba bekapcsolódva elkerülhetetlenül egymáshoz hasonlóvá váltak gazdaságilag, és ennek megvannak a társadalmi kihatásai is. Az iparosítás és a technológiai fejlődés dinamikája hasonlóságot teremtett tehát a világ országai között gazdaságilag és politikailag, és kikezdte a kulturális sajátosságokat és a hagyományokat is. Ezért tekintik sokan globálisnak az "európai modernitás" által létrehozott civilizációt. [48] Mindez azon a hiten alapul, hogy az egyes civilizációk beépítik a társadalomfejlődésükbe az új dolgokat — technika, technológia, tudomány, üzlet, európai értékek — és a tradicionális és az új dolgok kombinációját létrehozva rekonstruálják önmagukat. Ez pedig szükségszerűen azzal jár, hogy — ha történetesen lehanyatlik például az európai civilizáció — a más civilizációkba és társadalmi modellekbe beépített modernizációs elemek tovább tudnak fejlődni és hatni a saját dinamikájuk szerint. Az "európai modernitás" tehát ebben az értelmezésben az európai civilizáció kétségtelen hozzájárulása a világtörténelem alakításához.[49] A modernizáció tehát olyan történelemformáló jelenség, amelyben a világon mindenkor és mindenki érintett volt az "expanzió-reakció" egymással szoros kölcsönhatásban levő mechanizmusa alapján.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogyan értelmezték neves indiai, kínai, japán és szingapúri gondolkodók a modernizációt, és milyen válaszokat adtak európai kortársaiknak.

---

[47] Domonkos Kosáry (1997): Keynote address: Europe and the World System in a Historical Perspective. In: Richard Falk – Tamás Szentes (eds.) (1997): *A New Europe in a Changing Global System*. United Nations University Press, Tokyo, New York, Paris, 10-15.

[48] Henryk Kierzkowski (ed.) (2002): *Europe and Globalization*. Palgrave, Macmillan, New York; Walters Malcolm (ed.) [1999]: *Modernity. Critical Concepts*. Vol. 1. *Modernization*, Routledge, London and New York

[49] S. N. Eisenstadt (1978): European Expansion and the Civilization of Modernity. In: H. L. Wesseling (ed.) (1978): Expansion and Reaction, 176, 180.

3.1. Indiai válaszok

3.1.1. Az indiai civilizáció értékrendje

Hogy mi is India? Dzsaváharlál Nehru szerint egy ősi civilizáció, mely létrehozta a szanszkrit nyelvet, az upanisadokat, a gítát (Bhagavad-gíta) és Buddhát. A Rámájana és a Mahábhárata évezredeken keresztül bele volt szövődve emberek millióinak az életébe. India mindezen civilizációs hagyományok és morális elvek nélkül megszűnne India lenni. E kultúrát India átadta másoknak a történelem során, és Indiát is érintették más kultúrák hatásai. Ilyen volt például az iszlám hódítás, melynek hatása tagadhatatlanul mély nyomokat hagyott. Ezután a nyugati gyarmatosító hatalmak egy új típusú fennhatóságot teremtettek, mely új eszmék, és egy ipari társadalom befolyásával járt együtt. Ez az időszak — egy hosszú küzdelem eredményeként — a függetlenség kivívásával végződött. India végső soron magán viseli mindezen korszakok nyomait és hatását. Bekapcsolódott a tudományos és technikai fejlődésbe, de a szegénység, az alulfejlettség, és néhány a múltból öröklött eszme és szokás komoly visszahúzó erővel hat. [50] Az indiai értelmiség olyan vezető gondolkodói, mint Gandhi, Tagore és Nehru egymással egyetértésben azt hangoztatják, hogy a technikai és tudományos fejlődéssel párhuzamosan India nem felejtheti el a múltját, mert akkor felszínes és üres jövő vár rá. Megújítva kell tehát megőrizni a múltat.

A hinduizmus megújítva való sikeres megőrzésével kapcsolatban Wm. Theodore de Barry például azt hangsúlyozza, hogy ez a többi civilizációra is jó hatással lehet egy olyan világban, ahol a civilizációk egymással állandó kölcsönhatásban léteznek, és újulnak meg. A hinduizmus ugyanis vallás, életforma és erkölcsi világkép, mely a brahmanizmus és a buddhizmus ötvözeteként született. Morális elvei szerint az embernek négy célja van, melyek az ember életmódját és a mindennapi viselkedését meghatározzák. Az elsődleges alapelv az igazságosság, a kötelezettség és a virtus (dharma) szabálya. Ezt követik olyan tevékenységekre vonatkozó elvek, amelyek a megélhetést és az élvezeteket szolgálják: az anyagi javak megszerzése (artha), a szeretet és az élvezetek (karma). A negyedik alapelv pedig ezen

[50] Jawaharlal Nehru (1959): India Today and Tomorrow. In: Jawaharlal Nehru – Arnold Toynbee – Earl C. R. Attlee (1962): *India and the World*. Indian Council for Cultural Relations, Sugar Publications, New Delhi, 4-6.

tevékenységekről való lemondás képessége a vallásos és spirituális élet felé való fordulással, melynek célja a földi élet gondjai alól való felszabadítás (moksa). [51]

A *dharma* a hindu kultúra kulcsszava. Vallásos etikai ideált jelent, mely európai fogalmakkal a *virtus*nak felel meg. Egy olyan morális jog, amely a világot, az emberi társadalmat és az egyént élteti: a csoport számára moralitást, igazságos viselkedést és viselkedési szabályokat (morál, szokások, alapelvek vagy jogok) jelent az aktív életet és az élettől való visszavonulást illetően egyaránt. Az ősi nagy indiai nemzeti eposzok a Mahábhárata és a Rámájana a dharma felsőbbrendűségét vallják mindenki — beleértve az uralkodót is — számára. A Rámájana második könyve Rámá fejedelmi erényei között említi többek között az igazságosságot, a békeszeretetet, az igaz út keresését, az értékek ismeretét és respektálását, a bölcsekhez és tanultakhoz való hűségességet, a tettekben és beszédben megnyilvánuló igazságosságot, a nép szeretetét, a szegények támogatását, a védák kitűnő ismeretét, az ősök és a hagyományok tiszteletét.[52] A Mahábhárata például azt hangsúlyozza, hogy az anyagi nyereség és az élvezetek fontosak az egyén életében, de ezek a dharma által kontrollálva kell hogy legyenek. Ebben az értelemben a dharma egy olyan általános alapszabály vagy norma, amely szerint kell viselkednie az embernek az életben és a közösségi kapcsolataiban. Az olyan helyzetekben pedig, amikor konfliktus van az anyagi nyereség, az élvezetek és a dharma között a dharma szabályai a mérvadóak. A legjobb viselkedés pedig az, amikor az anyagi nyereség, az élvezetek és a dharma harmonikus egysége megvalósul. A meditáció gyakorlata, amely az egyén számára lehetővé teszi a "földi élet bajaitól" való megszabadulást a megvilágosodás során az európaiak által irigyelt bölcsessége az indiai civilizációnak.[53]

Hosszan lehetne sorolni az indiai civilizáció több ezer éves hagyományokkal rendelkező társadalomszervező értékrendjét, melyet ma is csodálattal szemlélünk. Ez azonban meghaladná e tanulmány kereteit. Gondolatmenetünk azt kívánja, hogy arra koncentráljunk, hogyan fogadták az

---

[51] Wm. Theodore de Bary (1958): *Sources of Indian Tradition*. Vol. 1. Columbia University Press, New York and London, 206.

[52] *The Ramayana & The Mahabharata* (1969). Condensed into English verse by Romesh C. Dutt, Dent, London, 14-15.

[53] Wm. Theodore de Bary (1958/I): Sources of Indian Tradition, 207-208.

indiai értelmiség neves gondolkodói a 19. és a 20. században az európai modernitás jelenségét.

A kutatás azt bizonyítja, hogy az indiai gondolkodók a szellemiség és a szociálpszichológia oldaláról közelíttették meg a modernizációt az emberiség közös morális értékeiből kiindulva. Legfőbb képviselőik — akikről alább szó lesz — Vivekananda, Gandhi, Tagore és Nehru az ősi nagy indiai nemzeti eposzok a Mahábhárata és a Rámájana, valamint a Mahábhárata részét képező *Bhagavad-gíta* (A magasztos szózata)[54] szellemiségének a folytatói, melyet koruk követelményei szerint megújítottak. A társadalomszervező értékrendet illetően a *virtus* felsőbbrendűségére tették a hangsúlyt. Mindennek alapján az európai imperialista modernizáció kihívására az indiai értelmiség egy az univerzális morális elveken alapuló impressszív és attraktív morálfilozófiai és pszichológiai játszmával válaszolt. A szimbolikus keretet a Bhagavad-gítában található Krisna és Ardzsuna (Arjuna) közötti híres párbeszéd adja, mely a hinduizmus egy lényeges dilemmájára mutat rá a kötelezettség teljesítéssel kapcsolatban. Amikor a morálisan érzékeny harcos, Ardzsuna úgy látta, hogy az általa vezetett csatában rokonok és barátok harcolnak egymás ellen, úgy döntött, hogy vétek lenne harcolni és megölni a saját rokonait a haza kedvéért. Krisnához fordul tanácsért, aki szerint a bűnt az követi el, aki nem teljesíti a saját kötelezettségét.[55] Ez a háború és béke dilemmáját, és a kötelezettségteljesítés morálját kidomborító — az emberiség közös problémáját képező — morális gondolati keret szolgál tehát az európai és indiai civilizáció találkozása keretéül. A Bhagavad-gítá elvei — mint azt alább látni fogjuk — motiválták azon hindu gondolkodókat (közöttük Gandhit és Tagoret), akik a brit gyarmatosítás immorális voltával, és a nyugati civilizációnak az imperializmus korában rasszista jelleget öltő elhívatástudatával szembeállították a hindu civilizáció újragondolt értékeit. Az ősi morális elvek (jó kormányzás, a háború és béke dilemmája, az erőszak alkalmazhatósága) újragondolása, és az azokról folytatott vitatkozás keretébe helyezték tehát a modernizációról folytatott vitát. A központban a közös — brit és indiai — együttműködés hatására létrejött új típusú gyarmatosító szabad piacgazdaság és kereskedelem társadalomszervező értékrendjének a kérdése volt.

---

[54] A Mahabharata részét képező Bhagavad-gítá című szanszkrit vallási-filozófiai értekezést egészében véve a hinduizmus legtipikusabb kifejezésének és a Krisna kultusz kézikönyvének tekintik.

[55] Wm. Theodore de Bary (1958/I): Sources of Indian Tradition, 278-281.

A Bhagavad-gítá tanítása szerint az ember legfőbb kötelezettsége a társadalmi stabilitás, a szolidaritás és a haladás elősegítése. Mivel egy társadalom normális funkcionálásának az alapja a különböző összetevők közötti morális egymástól függés harmóniája, ezért az embereknek tudatában kell lenniük a szociális kötelezettségeiknek és az önfegyelem fontosságának. A dharma (virtus) meghatározza a társadalomban betöltött funkciók szerinti különböző típusú emberi kötelezettségeket az összes osztály speciális társadalmi kötelezettségeinek egyenlősége és fontossága alapján. Hangsúlyozza a különböző gondolkodási rendszerek közötti kapcsolódási pontokat, s ezáltal egy filozófiai és vallási szintézis megteremtésére törekszik.

Az ideális ember jellemzői a Bhagavad-gítá szerint: rendíthetetlen bölcsesség, a kitartó intellektus bölcsessége (a passzió, a félelem és a düh eltűnése) és a jóga. Rendíthetetlen bölcs az az ember, aki le tud mondani vágyakról, aki nem fél, nem gyűlölködik. A jóga szabályai szerint pedig az él, aki önmérsékletre képes a táplálkozásban, a cselekedeteiben, az alvásban, aki kontrollálni tudja a gondolkodását, aki le tud mondani a vágyairól, aki képes a szomorúságtól, a bánattól és a depressziótól való megszabadulásra a jóga gyakorlása által. A hinduizmus azt kívánja tehát az embertől, hogy ne gyűlölködjön, viselkedjen barátságosan az embertársaival, ne legyen egoista, tanúsítson mérsékletet mind az élvezetekben mind a fájdalomban, legyen önkontrollja, ne tápláljon túlzott reményeket, és ugyanúgy viselkedjen a baráttal és az ellenséggel bánatban és örömben. A hinduizmus alapgondolata a szeretet. Tehát, hogy mással senki se tegye, amit magának nem kíván. Ez pedig a meditáció során való megvilágosodással érhető el, amikor a belső ösztönök és indulatok megbékülnek, s a fájdalmak eltűnnek. Mindezt pedig a szabályoknak való megfelelés irányítja.[56] E szabályok hasonlóak az európai virtus szabályaihoz. A különbség ott van, hogy az egyén önkontrolljára tanítanak, és az egyént a csoport részének tekintik. Ebben az értelemben a hindu civilizáció *perszonalista,* és nem *individualista* miként az európai.

A hindu vallásalapú társadalomszervezés számos iskolát hozott létre a történelem során, melyeknek ismertetésére itt nincs mód. Mindegyiknek a közös alapvető ismérve a kasztrendszer és az újjászületés (reinkarnáció) tana. A

[56] *Bhagavad Gita: or the Lord's Song* (1928). Translated by Lionel D. Barnett. J. M. Dent, London, 1928, 94-95, 145-146; Wm. Theodore de Bary (1958/I): Sources of Indian Tradition, 293-295. Magyarul: *Bhagavad -gítá / A magasztos szózata* (2007). Fordította és az utószót írta: Vekerdi József. Terebess Collection, Terebess Kiadó, Budapest.

hinduizmus abból indul ki, hogy az élet rossz. Az anyagi dolgok megtévesztőek. Az ember célja a lélek megtisztulása a testi vágyakról való lemondással. A reinkarnáció — a megtisztulva újjászületés tana — a hinduizmus fő témája. Azon a gondolaton alapul, hogy az egyén helyzete nem a szerencsétől függ, hanem az előző életében elkövetett jó és rossz cselekedeteinek a következménye. A kasztrendszer ezt a lassú előrehaladási folyamatot szabályozza életek sorozatán keresztül. Az egész hindu vallás értelmét veszítené, ha az egyének megengedhetnék maguknak, hogy kimozduljanak a születés által számukra adatott életből, hiszen a hindu vallás szerint nem véletlenül születtek bele az adott helyzetbe, hanem az isteni terv virtusa által. A régi Indiában négy fontos kaszt volt: a legmagasabb a tanítók, a lelki tanácsadók (brahmana) kasztja. Őket követte a katonai nemesség (ksatrija), majd a kevésbé fontosnak tartott kereskedők (vaisja) és végül a szolgák (súdra) kasztja. A kereszténységet megelőzően létezett még egy kaszt, mely a jelenlegi érinthetetleneknek (untouchable) felel meg. A társadalom legalján pedig a halottégetők (chandal) voltak. A kasztrendszer valójában sokkal több, mint egy szociális rendszer. Szorosan bele van ivódva ugyanis az emberek gondolkodásába a hit által.[57] Ezért, aki hisz a hinduizmusban elfogadja mind a reinkarnációt, mind a kasztrendszert, mivel a kettő egymással szorosan összefügg és kölcsönösen kiegészíti egymást. Ahogy teltek az évszázadok a kasztok alkasztokat hoztak létre, azok pedig tovább osztódtak még komplikáltabb kategóriákra. Elvégre, ha őszintén belegondolunk, akkor — mindenkinek megvan a maga helye a munkavégzése és a kulturális teljesítménye szerint egy adott társadalomban. A probléma voltaképpen a mobilitás kérdése: van-e mozgásra lehetőség a kasztok között vagy sem. E téren az európai civilizáció nagyon különbözik a hindutól.

A hinduizmus narratívája voltaképpen ezen fentebb ismertetett főbb alapelvek révén kívánja elérni, hogy a társadalom funkcionálni tudjon. A rendezőelvek által teremtett stabilitásra voltaképpen a korabeli mezőgazdasági társadalom folyamatos funkcionálása és szervezése miatt volt szükség. Hasonló szerepet töltött be például a konfucianizmus is az ópium háborúk előtti Kínában a mezőgazdasági társadalom dominanciája idején. A konfuciánus narratívában a ősök tisztelete, a gyermeki engedelmesség, a családszervezet, és a közösségre tett hangsúly töltötték be a társadalom működését életben tartó elvek funkcióját. A keresztény narratíva is a fent említett virtuson alapuló

[57] Colin Mason (2000): *A Short History of Asia*. Palgrave, New York, 20.

meghatározó társadalomszervező elvekre épült. A sors elfogadása — mivel azt az isteni terv irányítja — a kereszténységnek is sajátja. Folytathatnánk a földműves mezőgazdasági társadalmak narratíváinak összehasonlítását, de a lényeges azonosság szembeötlő: a virtus által szabályozott morális viselkedési szabályokról van szó mind a hinduizmus, mind a konfucianizmus, mind a keresztény európai civilizáció esetében. A lényeges különbség pedig a születés által meghatározott helyzet megváltoztathatóságában vagy megváltoztathatatlanságában való hitben nyilvánul meg. A változtatásra a konfucianizmus lehetőséget adott a hinduizmussal szemben a tanulás és a vizsgarendszer által. A kereszténység a vallási és a világi élet szétválasztásával lehetővé tette a szabad gondolkodást a társadalomszervezésről. A feudalizmus világi rendszere azonban a születési előjogokon és a szolgaságon alapult. Az európai civilizáció a modernizáció során mindezek helyébe a civil állam alapelveit állította, de a feudális maradványok meghaladása csak lassan és fokozatosan történt.

3.1.2. A brit-indiai gyarmati kereskedelem és piacgazdaság zavaros értékrendje

Az európaiak megjelenése India partjainál — amint azt alább látni fogjuk — a kínaihoz hasonló dilemma elé állította az indiaiakat. A britek kevés ellenállásba ütköztek a területileg széttagolt — önálló és egymással vetélkedő fejedelemségekből álló — Indiában, melyet a hindu és a muszlim fejedelemségek közötti ellentét is gyengített. Az indiai egység hiánya megkönnyítette az angolok helyzetét Indiában, melyet fő ázsiai érdekeltségi területüknek tekintettek. A *Kelet-indiai Társaság* sikeresen teremtette meg a brit gyarmati kereskedelmet és a piacgazdaságot. A Társaság a 17. században sikeresen hozott létre három fő kereskedelmi bázist Indiában: Madrász, Bombay és Kalkutta. Ez a három bázis jelentette a Brit Birodalom indiai kiépítésének kiindulópontját. A Kelet-indiai Társaság kezdetben nem törekedett az India feletti uralom megszerzésére, és óvakodott a helyi konfliktusokba való beavatkozástól. A Mogul-dinasztia hatalmának öröklése körül a hinduk és a muszlimok között kitört harcok azonban olyannyira meggyengítették az indiai társadalmat, hogy nem volt olyan indiai politikai erő, amely elég erős lett volna az ország kormányzásának az átvételére. A britek ezt a helyzetet kihasználva igyekeztek megerősíteni a politikai befolyásukat abban a tudatban, hogy mindez elősegíti a kereskedelmi és üzleti érdekeik érvényesítését.

Robert Clive, tábornok kezdte azt a láncreakciót, amely végül is Brit-India kialakulásához vezetett. Sikeresen győzte le a francia kereskedelmi riválisokat, és beavatkozott a Bengál öröklése körüli harcokba. Ennek eredményeként a Kelet-indiai Társaság megszerezte Bengál ellenőrzésének jogát azon helyi hivatalnokok segítségével, akiket a britek neveztek ki. Ezt követően 1765-ben az adószedési jog megszerzésével konszolidálta hatalmát Bengál felett. Az országban uralkodó anarchikus viszonyok azonban mintegy elkerülhetetlenné tették a brit hatalom kiterjesztését. A három brit uralom alatt levő kikötőben relatív nyugalom volt, s ez gyors gazdasági növekedést és virágzást idézett elő ezen városokban. Mivel a Mogul Birodalom igazgatása megrekedt a feudális szolgai módszereknél, ezért nem tudott a britekhez hasonlóan egy a saját befolyása és joga alatt álló kereskedő osztályt kitermelni. A Mogul Birodalom uralma alatt lévő kereskedő családok ezrével özönlöttek az Indiába beékelődött brit fennhatóságú területekre, ahol a hazai uraik által teremtettnél kedvezőbb életfeltételeket találtak. A brit kizsákmányolás sem volt azonban könnyű teher. Talán a legsötétebb időszakot a bengáli éhínség idején tapasztalták meg 1769-70-ben. A britek ugyanis az éhínség ellenére súlyos adókat követeltek a parasztoktól.

Az India feletti brit uralom megteremtésében sajátos szerepet játszott tehát a Kelet-indiai Társaság, mely kezdetben bizalmat keltő és megtévesztő módon viselkedett. Idővel azonban nem pusztán csak kereskedelmi, hanem egy kizsákmányoló vállalkozássá vált. Az indiai uralkodók udvaraiban például magas összegeket fizettek a Társaság tisztségviselője pozícióért. Az adókból dúsgazdaggá váló korrupt angol tisztségviselőket hazatérésük után komoly kritikák érték Angliában. Clive például, aki Bengál első kormányzója lett, olyan hatalmas vagyonra tett szert, hogy amikor hazament a parlamentben vizsgálat indult ellene, mely során azonban felmentést nyert. Ezen botrányoknak az lett az eredménye, hogy a parlament 1773-ban elfogadott egy szabályozó törvényt, mely a brit korona megfigyelése alá vonta a Kelet-indiai Társaság ügyeit. Bár ebben a formában a Társaság még 40 évig megtartotta a kereskedelmi monopóliumát, a felette levő politikai felügyelő hatalom egy londoni igazgató tanács és egy indiai kormányzó kezébe került, aki a parlamentnek volt felelős. A brit kormányzat fokozatosan átvette tehát a hatalmat a Kelet-indiai Társaság által megszerzett indiai területek felett. Így jött létre a brit-indiai kereskedelmi és piacgazdaság. A britek, akik rendíthetetlenül hittek a kormányzási misszijukban, konstruktív

reformistákként viselkedtek. 1829-ben betiltották az özvegyek megégetését. 1834-ben elfogadták a Macaulay által kezdeményezett oktatási reformot, amely az angol nyelv és az európai tradíciók oktatásán alapult. Az oktatási rendelet célja voltaképpen az volt, hogy egy származásilag indiai, de gondolkodásában európai elit osztályt hozzanak létre Indiában. Az angol nyelv és az európai tradíciók oktatása sajátos módon járult hozzá tehát a nacionalizmus, a demokrácia és a személyi szabadság eszméjének a kialakulásához Indiában.[58] A britek föld- és adószedési reformot is bevezettek. Ez felkavarta a régi vidéki közösségek független közösségi struktúráját és egy földesúr-paraszt jellegű viszonnyal és társadalommal váltotta fel. Az új földesurak az energikus és üzleti vállalkozó szellemmel rendelkezőkből kerültek ki és nem a tradicionális uralkodó osztályból, akik számára a pénzügyi nyereség motívuma nem volt túl vonzó. Az indiai társadalom legbefolyásosabb új osztálya a merkantilista középosztály lett, akik brit neveltetésűek voltak és Brit India három nagy városában — mindenekelőtt Kalkuttában — éltek.

A brit birodalmi reformok a hindu és muszlim tradicionalistákban súlyos aggodalmat váltottak ki, hiszen az indiai társadalom átalakításának szándékát nem lehetett letagadni. Az 1857-ben kitört indiai nagy lázadás (szipoly lázadás) ennek volt a következménye. A szipolyok, a bengáli hadsereg indiai katonái, a parancsnokaik és azok családjai ellen fordultak. Az angol nők és gyerekek legyilkolása nagy megbotránkozást keltett Angliában. Az ezt követő brit megtorlás sem volt kevésbé kegyetlen: egész falvakat romboltak le és családokat irtottak ki. A britek elfoglalták Delhit, s a városban nagy gyújtogatást és rablást rendeztek. Végül is a briteknek sikerült felülkerekedniük. Hogy az India feletti angol uralmat stabilizálják, 1876-ban Viktória királynő India császárnője (Empress of India) lett. Ez a fordulat minden kétséget kizáróan igazolta a brit birodalmi törekvéseket. Az angolok egy pártatlan és kodifikált, a helyi tradíciókhoz jól alkalmazkodó — nagyrészt a helyi szokásokon alapuló — jogi szisztémát honosítottak meg, így akarván elejét venni az elnyomásnak és az igazságtalanság vádjának. Aktívan részt vettek India modernizálásában: a modernizációt szolgáló reformjaik során kiépítették például az indiai vasúthálózatot. Igyekeztek továbbá elejét venni az éhínségeknek, miként azt az 1883-ban kelt az éhínséget szabályozó törvény mutatja. Az 1943-as bengáli éhínséget leszámítva az éhínségek kezelése hatékonynak bizonyult. Az angolok egyetemeket is alapítottak a három nagy

[58] C. Mason (2000): A Short History of Asia, 159-161.

városban 1857-ben, ahol a nyugati humán tárgyakat, a bölcsészettudományokat, oktatták. Mindennek eredményeként az indiai nacionalizmus és az angol nyelvismeret megerősödött az ezeken az egyetemeken végzett indiaiak körében.[59]

Összefoglalva tehát, a brit gyarmatosítás a Kelet-indiai Társaság kereskedelmi tevékenysége során létrejött három fontos gazdasági központtá váló városból indult ki. Az indiai belső széttagoltságból, az anarchikus viszonyokból, és a modernizációba bekapcsolódni nem tudó indiai társadalmi erőknek az angol kereskedelmi kolonizációra adott nem megfelelő válaszaiból profitálva terjeszkedett. Ebben az értelemben az angol gyarmati kereskedelmi és piacgazdasági forma az angolok és az indiaiak közös erővel létrehozott terméke, amelynek a kialakulását elősegítette a fejlett nyugati haditechnika kényszerítő ereje. A modernizáció tehát, előnyeivel és hátrányaival együtt, közös brit-indiai termék volt.

3.1.3. Indiai gondolkodók a modernizációról

A brit-indiai gyarmati kereskedelem és piacgazdaság — a modernizáció kihívásaként — a hinduizmust sem hagyta érintetlenül. A hagyományos társadalom fokozatos felbomlásával járt együtt. A történelmi változások a hinduizmus fokozatos reformját követelték, miként — az az alább tárgyalásra kerülő — Kína esetében a konfucianizmussal is történt. Indiában a helyzet azonban annyiban volt különböző, hogy India brit gyarmat lett, míg Kínában a nagyhatalmak vetélkedése fél-gyarmati függést eredményezett. Japán pedig okulva India és Kína sorsából a modernizációs reformok útjára lépett. A hinduizmus alább következő megújítói a társadalomszervezésben a szellemiség és a morál fontosságát hangsúlyozták, s ebből a szempontból kritizálták a nyugati modernizációt. Gandhi víziója hozzájárult az emberi jogok fejlődéséhez és az egyetemes emberi jogi gondolkodás igazságkereső motivációjának a tökéletesítéséhez.

3.1.4. Rammohan Ray

A hinduizmus reformját a modern India atyjának tekintett Raja Rammohan Ray (Ram Mohun Roy) (1774-1833) kezdte el. Felső kasztbeli szülők

[59] Uo. 162-163.

gyermeke volt. A kereszténységet és a hinduizmust összehasonlítva a kereszténységnek azon alapelve ragadta meg, mely szerint Isten előtt mindenki egyenlő. Az emberek közötti különbségek a társadalom szerveződésének az eredményei. Az európai kereszténységnek ez az elve ugyanis merőben különbözött a hindu kasztrendszertől. A kereszténység egy isten hitével kapcsolatban Ray kiemelte tehát annak — a hinduizmusban nem létező ténynek a — jelentőségét, hogy Isten minden alattvalóját egyenrangúnak tekintette és nem tett különbséget közöttük kaszt és vagyon szerint.[60] Mindez arra ösztönözte, hogy újragondolja a hinduizmus kusza és esetlegesen megfogalmazott ősi eszméit. Ezen újragondolás eredménye pedig az lett, hogy Rammohan Ray megújította a hinduizmust. A misszionáriusok által terjesztett kereszténység etikai alapelveit a hinduizmus alapelveivel összevetve kiemelte a kereszténység azon gondolatát, hogy az egyén ne tegyen olyat, amit nem kíván magának. Ezzel az elvvel a hinduizmus is egyetértett. Hasonlóságot fedezett fel továbbá a két vallásban a béke és a harmónia teremtésének célját illetően, továbbá az emberek magatartását szabályozó etikai elvek terén, — mindenekelőtt a virtus (dharma) vonatkozásában.[61]

Rammohan Ray a hasonlóságok mellett a keresztény misszionáriusokkal szembeni kritikáját is megfogalmazta. Egy kalkuttai protestáns misszionáriussal Krisztus Isten voltáról folytatott teológiai vitájában kifogásolta például a misszionáriusok intoleráns térítő szellemiségét Bengálban, akik a keresztény vallás felsőbbrendűségét vallva hindukat és muszlimokat akartak kereszténnyé téríteni és úgy viselkedtek, mintha e területek urai lennének. Ray nem igazán lepődött meg ezen a tényen, mert a történelem azt mutatta számára, hogy a hódító keresztények ugyanazt tették, mint annak idején a muszlim hódítók. A meghódítottak vallását kicsúfolták és megalázták. Mindennek ellenére kritikával illette az angolokat ezért a viselkedésért, hiszen olyan néphez, melyet ünnepelnek a humanitása és az igazságossága miatt, az ilyen viselkedés nem illik. Rammohan Ray szerint az angolok akkor járnának el helyesen, ha bizonyítani tudnák a saját vallásuk igazságosságát és a hindu vallás hamis voltát. Neki személy szerint az volt a véleménye, hogy a hinduizmus nem alacsonyabb rendű, mint a kereszténység,

[60] Raja Rammohan Ray (1999): *The Essential Writings of Raja Rammohan Ray.* Edited by Bruce Carlisle Robertson. Oxford University Press, Oxford, Delhi, Calcutta, Chennai, Mumbai, 79.

[61] Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 21-25.

mert India egy ősi civilizációt képvisel: van évezredes saját civilizációs, tudományos, társadalmi és vallási fejlődése. Egy felvilágosult és demokratikus angol kormányzat pedig az India és Anglia közötti kapcsolatokat mind a két ország előnyére tudná formálni.[62]

Ray értékelte a nyugati eszméket és igyekezett azok szellemében reformokat kezdeményezni Indiában. Az általa vezetett kampány győzte meg például a brit kormányzatot a hindu özvegyek elégetése tradíciójának a megszüntetéséről. 1829-ben a bengáli kormányzat eltörölte a női áldozatok gyakorlatát.[63] Ray 1828-ban megalapította a Brahmó Szamadzs (Brahma Samaj) hindu vallásújító mozgalmat, mely a társadalom reformját tűzte ki célul a nyugati eszmék hindu társadalomban való meghonosítása útján. Célul tűzte ki továbbá a kasztrendszer felszámolását is. Reformjavaslatait támogatta az egyre növekvő hivatalnok középosztály, és az olyan foglalkozással rendelkezők, akik a lehetőségeiket a briteknek köszönhették.[64]

Az angol nyelv és oktatási rendszer Indiában való meghonosítása 1834-től komoly fordulatot jelentett az indiai társadalom fejlődésében. Elősegítette a nyugati eszmék Indiába való behatolását és elterjedését. Ezzel párhuzamosan a hindu klasszikusok angolra fordítása pedig a hinduizmus megértését tette lehetővé az angolok számára. Mindez az indiaiaknak nagyobb lehetőséget biztosított a politikában való részvételre. Ily módon az angol oktatás bevezetése megváltoztatta a régi elitet. Helyüket fokozatosan egy új, angolul tudó és a nyugati kultúrát ismerő indiai elit váltotta fel. Ők közvetítőként működtek az angolok és a hinduk között. A közös angol nyelv így segítette elő a hindu és muszlim tradicionális gondolkodás megváltozását. A nyugati eszméket a hinduk elutasíthatták vagy támogathatták, de mindenképpen foglalkozniuk kellett velük. S mindez jelentős változást idézett elő mind a gazdasági, mind a politikai életben[65] A hindu vallási konzervativizmus azonban továbbra is nagyon erős maradt.

A 19. századot a hindu megújulás mozgalma jellemezte, mely a politikai hatalom hindu kézben tartására helyezte a hangsúlyt, és a reformok ezzel

---

62 Uo. 28, 35.

63 Raja Rammohan Ray (1999): The Essential Writings of Raja Rammohan Ray, 113-172.

64 C. Mason (2000): A Short History of Asia, 163-164.

65 Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 35-37.

párhuzamos bevezetésére hindu — s nem brit — vezetéssel. Az e célból 1875-ben, Dajananda Szaraszvati által alapított Árja Szamádzs („Nemesek Társasága") mozgalom a hindu újjászületést szorgalmazta és a hindu nacionalizmus kiindulópontjává vált. Mindez elindította a vetélkedést a két nagy indiai közösség, a hinduk és a muszlimok között is. 1883-ban egy művelt muszlim, Sir Seyed Ahmad Khan figyelmeztette a muszlimokat arra a problémára, hogy ha a britek elmennek Indiából, akkor vajon ki fogja megszerezni az ország trónját a muszlimok vagy a hinduk. Szerinte hiú ábránd lenne abban reménykedni, hogy a hinduk és a muszlimok egyenlőek maradnak. Ezért az indiai muszlimok megerősödésének a fontosságát hangsúlyozta. Sir Seyed tekinthető az indiai iszlám mozgalom vezetőjének. Ő hozta létre az Anglo-Oriental College-ot Aligarhban, 1875-ben. Ezen oktatási intézmény jellegét jól mutatja, hogy a Pakisztánt létrehozó politikai vezetők szinte mindegyike ott tanult. [66]

3.1.5. Szvami Vivékananda

A hinduizmust a nyugati világ felé Szvami Vivékananda (Swami Vivekananda) (1863-1902) próbálta meg közvetíteni. Gondolatának lényege: a világ munkamegosztásában Ázsia lesz a szellemi vezető, míg a Nyugat a tudományos és a technológiai fejlődésben, és az ipari forradalom során keletkezett gépesítésben fog élen járni. A gépesítés fontos dolog, de nem teszi az embert sem boldoggá sem intelligenssé. Magyarán: nem oldja meg a civilizáció problémáját. Ezért egy olyan munkamegosztásra lenne szükség, amely lehetővé teszi, hogy a Kelet a Nyugattól tanulja meg a gépesítést, a Nyugat pedig a Kelettől a spirituális dolgokat. Ez utóbbiak alatt az Istenről, a lélekről és az univerzum misztériumairól szükséges tudnivalók értendők. Vivékananda felszólította az indiaiakat, hogy csak úgy tud az indai nemzet szabad lenni, és megújulni, ha a Nyugatot az indiai szellemiség által meghódítja. Sőt az indiaiaknak az a hivatásuk, hogy mentsék meg a Földet a pusztulástól az indiai szellemiség és filozófia tanításainak terjesztése útján. Vivékananda a védák igaz szellemiségének terjesztésére buzdított szerte a világon. Arra szólította fel az indiaiakat, hogy hódítsák meg a világot az indiai gondolatnak.[67]

---

[66] C. Mason (2000): A Short History of Asia, 164-166.

[67] Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 98-99, 100.

A hinduizmusról írt vallásfilozófiai értekezése — melyben a hinduizmust újraértelmezi és egy potenciális univerzális vallásként mutatja be — jól példázza ezt a törekvését.[68] Ezen vallásfilozófiai értekezésében azt hangsúlyozza, hogy a vallások fejlődése a Keleten indult el, a Nyugat felé haladt, majd újra visszatér a Keletre. A Kelet előtt álló kihívás pedig az, hogy az időközben keletkezett különböző irányzatokat egy a szereteten és a toleráncián alapuló békés szintézisben egyesítse. Mindez megtehető, hiszen a különböző vallások (hinduizmus, buddhizmus, iszlám, kereszténység) ugyanazt az Istent imádják, s aki a másik vallásán gúnyolódik az voltaképpen a saját Istenét gúnyolja ki.

> "The star arose in the East; it travelled steadily towards the West, sometimes dimmed and sometimes effulgent, till it made a circuit of the world, and now it is again rising on the very horizon of the East, a thousandfold more effulgent than ever it was before" ...
>
> "We have to learn yet that all religions, under whatever name they may be called, either Hindu, Buddhist, Mohammedan or Christian, have the same God, and who derides any one of these derides his own God".[69]

A védák Vivékananda interpretációja szerint azt hirdetik, hogy az igazság nem a vallásban, hanem az emberi lélekben, az ember belső világában keresendő. Ez minden tudás és a lét forrása. Isten az ember szívében rejtőzik. Az igazság bennünk van. A védák üzenete tehát az igazságkeresés, mely univerzális dolog. Az igazság pedig a védáktól kiindulva vette kezdetét és folyamatosan formálódik az emberiség gondolkodása során.[70] S valóban kétségtelen tény, hogy az igazságkeresés például a konfucianizmus és a kereszténység lényeges eleme. Az európai demokratikus ellenzék is ezt tekinti a gondolkodását vezető elvnek.

Vivékananda abban hitt, hogy a világ vallásai közötti szintézis megteremtése a hinduizmusra vár. Erre a védák predesztinálják, hiszen ugyanarról gondolkozik mindenki, csak az interpretációk különbözőek. A hindu befelé fordulva önmagában keresi az Istent, míg a keresztény önmagán kívül. S ez jelentős különbség. Ugyanakkor egy hindu abban hisz, hogy mindenki azzá

---

[68] Swami Vivekananda (1928): *Hinduism*. The Ramakrishna Math. Mylapore, Madras

[69] Swami Vivekananda (1928): Hinduism, 24, 35.

[70] Uo. 44-45, 58, 62.

lesz, amivé saját magát fejleszti a belső igazságkeresés során.[71] Mindez jelen van az európai kereszténységben is. Minden vallás lényegi egységben van tehát Vivékananda szerint, aki Rámakrisna legjelesebb tanítvány volt.

Összefoglalva tehát, Vivékananda abban a hitben élt, hogy az indiaiak által képviselt szellemiségtől függ az emberi civilizáció. A nyugati materializmus alapján felépült civilizáció ugyanis nem lehet örök. Az olyan civilizációk, mint az indiai, a kínai és a japán — amelyek a spiritualizmusra helyezik a hangsúlyt — mindig újjá tudnak éledni, szemben a materialista civilizációval, mert az egyének önfejlesztő és öntudatos alkotó energiájától függnek. Öntudattal vallja tehát, hogy a jövő az indiaiaké és az ahhoz hasonló civilizációké. Óva int azonban attól, hogy az indiaiak más civilizációkat utánozzanak, hiszen az utánzás nem lehet civilizáció teremtő. A puszta utánzás sohasem kreatív, ezért nem teremt haladást. Ellenkezőleg a függetlenség elvesztéséhez vezet. Minden civilizációnak a saját fejlődési ütemében kell tehát haladnia. Át kell azonban vennie a másiktól azt ami jó: ez az egymástól való tanulást jelenti. Haladás egyedül csak a tanulás és az egyéni megvilágosodás útján, tehát a személyes meggyőződés során képzelhető el. Ez azt jelenti, hogy világosság teremtődik a sötétségben, mely során fény derül az igazságra. Ez az út vezet a spirituális reformokhoz, s nem a verekedés és erőszak alkalmazása.[72] A haladás India esetében tehát a spirituális megújulást jelenti:

> "Learn everything that is good from others, but bring it in, and in your own way absorb it; do not become others. Do not be dragged away out of this Indian life; do not for a moment think that it would be better for India if all the Indians deressed, ate and behaved like another race".[73]

Vivékananda büszkén vállalta hindu voltát, és a hindu civilizációt, mely uniót teremt az egyén, az emberiség és minden létező között a jóga révén, az eszméket az egyéni megvilágosodás útján átvíve a gyakorlatba. Ugyanakkor felismerte azt is, hogy a hinduizmus spirituális megújításra szorul, s ezt a reformmunkát célul tűzte ki a maga számára.[74] Ezért útra kelt és Amerikában, Angliában és néhány európai országban tanította, terjesztette a hinduizmust,

---

[71] Uo. 1-24, 62.

[72] Uo. 69-75.

[73] Uo. 72-76.

[74] Uo. 71, 101, 114.

előadott a védákról, és a jógáról. Létrehozta a *Vedanty Society*-t New York-ban. 1893-ban részt vett a Világvallások Parlamentjében, ahol fontos személyiségként tekintettek rá és szimpátiával kezelték a fenti üzenetét. Voltaképpen a nyugati világ Indiába való megérkezése arra ösztönözte, hogy viszonzásként a hindu kultúrát elvigye a Nyugatra és ott elterjessze. A nyugati expanzióra tehát békés spirituális párbeszéd kezdeményezésével válaszolt a kultúrák egyenlősége és a tolerancia elve alapján.

Vivékananda érdeme, hogy felismerte azt, hogy az indiaiak brit alattvalóként és az angol nyelv birtokában mindezt megtehetik. Előadásait nagy érdeklődés kísérte Amerikában, Angliában és mindenütt ahová eljutott. Jelentős hatással volt a hindu megújulás olyan kiemelkedő alakjaira, mint például Mahátmá Gandhi és Rabindranath Tagore, akikről alább még szó lesz. Az általa vezetett modernizáció spirituális modernizáció volt, s az indiai modernizációnak ez lett a jellemzője: India az anyagi javakban gazdag, de lelkileg szegény Nyugat spirituális tanítójává vált.

3.1.6. Gopal Krishna Gokhale

Gopal Krishna Gokhale (1866-1915) az indiai nacionalizmus létrehozója, angol iskolázottságban részesült. A legfőbb céljának az oktatás előmozdítását tekintette Indiában, s maga is tanárként tevékenykedett. 1899-ben a birodalmi törvényhozó tanács tagja lett, ahol a brit pénzügyi és adminisztratív rendszer reformját kezdeményezte az adózók érdekképviseletének a megvalósítását célul kitűzve. 1905-ben megalapította a *Servants of India Society*-t. A szervezet az éhínségek enyhítését, az oktatás fejlesztését, a hindu-muszlim egység megvalósítását és a legalsó kaszt — az érinthetetlenek — felemelkedésének a segítését tekintette fő feladatának. Ez a szervezet vált az indiai modernizáció kiindulópontjává és keretévé. Az indiai érdekek alkotmányos eszközökkel való szolgálatára képezte ki az indiaiakat. Programja a hazaszeretetre nevelést, a politikai nevelést, a közösségek közötti jó szándékú kapcsolatok megteremtését, a nők és az elmaradott rétegek oktatását, az ipar fejlesztését, a technológia oktatását, és az elnyomott kasztok felemelését tartalmazta. A szervezet tagjainak a következőkre kellett feleskü̈dniük: önzetlen hazaszeretet; az ország szolgálatának előtérbe helyezése a legjobb tudás és képességek szerint; minden indiai testvérnek tekintése és segítése a kasztok szerinti különbségtétel nélkül; az indiai közösség szolgálata; megelégedés a közösség

által nyújtott ellátással (öncélú pénzfelhalmozás elvetése); egyszerű személyi életvitel; a személyes viták kerülése; a társadalom céljainak önzetlen szolgálata (kerülése minden olyan cselekvésnek, amely a közösség érdekeivel ellentétes).[75] Gokhale nagy figyelmet szentelt a dél-afrikai indiai emigránsok sorsának alakulására is. Vezetőjüket, Móhandasz Gandhit, pedig a tanácsaival látta el.[76]

Gokhale a fokozatos reformok híve volt, és a britekkel való együttműködést támogatta. Hitt abban, hogy a békés reformok útján megvalósulhat a hatalom áttranszferálása és létrejön a független India. Sikerült elérnie, hogy angol neveltetésű indiaiak bekapcsolódjanak a birodalmi kormányzatba, s annak kereteiben reformpolitikát kezdeményezzenek.[77]

Gokhale az indiai nacionalizmus elindítójának tekinthető abban az értelemben, hogy a reformmozgalom során a hangsúlyt a nyugati intézmények átvételére és az indiai helyi kormányzó elit kiképezésére és oktatására helyezte. Mindezzel az volt a célja, hogy az indiai érdekeket, az indiaiak megélhetését és a társadalmi jólétet védje. Voltaképpen azt lehet mondani, hogy Gokhale tevékemységének köszönhetően az indiai reform az angolul iskolázott indiaiak britekkel való kormányzati együttműködésének a kereteiben indult el. Gokhale a moderáltak táborához tartozott. A britekkel való célszerű együttműködés híve volt a modern kormányzat kiépítése terén. Politikai ellenfelei — közöttük Tilak — az extremisták táborában szövetkeztek és az idegen uralom erőszakkal való megszüntetését követelték. Az indiai függetlenségi mozgalom vezetői tehát két pártot alkottak: a moderáltak és az extremisták pártját.

Az indiai önkormányzat létrehozását célul kitűző első szervezet az Indiai Nemzeti Kongresszus (Indian National Congress) volt, mely 1885-ben tartotta első kongresszusát. Ennek eredményeként jött létre a *Kongresszus Párt*, amely a független indiai államot létrehozta 1947-ben. Az Indiai Nemzeti Kongresszussal párhuzamosan megszületett a harcias anti-brit indiai nacionalizmus is. Különösen Lord Curson, alkormányzó intézkedései váltottak ki nagy elégedetlenséget a művelt bengáliak körében: korlátozta befolyásukat

[75] Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 150-152.

[76] Gopal Krishna Gokhale (1966): Indians in South Africa. In: Gopal Krishna Gokhale (1966): *Speeches and Writings of Gopal Krishna Gokhale*. Edited by D. G. Karve and D. V. Ambekar. Asia Publishing House, London, v. 2. 397- 470.

[77] Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 142-143.

az egyetemi adminisztrációban; felosztotta Bengált azzal a céllal, hogy jobb kormányzatot vezessen be a muszlimok által dominált keleti szekcióban, a jelenlegi Bangladesben. Intézkedéseit tiltakozások és a *szvadési* (swadeshi) kampány — a brit termékek bojkottja — kísérte.[78]

Az első világháború komoly fordulatot jelentett az indiaiak európai modernizációról való gondolkodásában. A Kongresszus a gyarmatosítás felszámolását és a nemzeti függetlenség megteremtését tűzte ki célul. Az indiai függetlenségi mozgalom vezetője Móhandasz Karamcsand Gandhi lett.

3.1.7. Móhandasz Karamcsand Gandhi

Móhandas Karamcsand Gandhi (Mahátmá Gandhi) (1869-1948) Londonban tanult jogot. A dél-afrikai indiai kisebbség diszkriminációja elleni emberi jogi harca valamint a brit gyarmatosítókkal szembeni erőszakmentes passzív ellenállása a világ által elismert és tisztelt emberi jogi harcossá tette. Az erőszakmentes passzív ellenállás (passzív rezisztencia), mint egy kétes morális szituáció türelmes és nem erőszakos kezelése, a hindu tradíció részét képezte. Gandhi újítása a minden eddiginél elszántabban vállalt nem együttműködés volt megtapasztalván a brit gyarmatosítók immorális viselkedését, melyet fegyverrel is alátámasztottak. Az amritsari brit vérengzés, amikor is tüntető embereket tömegesen mészároltak le, végleg eloszlatta hitét a britek jó szándékában. Gandhi sátáninak nevezte a brit uralmat. Sir Rabindranath Tagore — az első indiai Nobel-díjas író — pedig visszaadta a briteknek a neki adományozott lovagi címet. 1920-ban a Kongresszus ultimátumot intézett a britekhez, amelyben teljes önkormányzatot kért. Amennyiben ez nem teljesül, akkor tömeges erőszak mentes polgári ellenállást helyeztek kilátásba szerte Indiában. A tömeg azonban erőszakoskodó csőcselék módján viselkedett, s nem tudott határt szabni az indulatainak. Az erőszak elszabadulása láttán Gandhi visszavonult és meditációba kezdett. A Gandhi visszavonulása alatti időszakban kiéleződött a hindu-muszlim ellentét. A nemzeti ügy vezetője Motilal Nehru lett, aki Gandhi követője volt. 1931-ben bekövetkezett halála után fia, Dzsaváharlál Nehru folytatta a Kongresszus vezetőjeként politikáját. Gandhi és Nehru jó barátok és politikai szövetségesek voltak. Nehru kérésére Gandhi visszatért a politikába a függetlenségi és polgári engedetlenségi mozgalom kereteiben. Az új mozgalom a sóadó elleni fellépéssel indult 1930-

[78] C. Mason (2000): A Short History of Asia, 166-167.

ban. Az indiaiak megbíztak benne és lelkesen követték tetteiben. Gandhi a szegényekért és az érintetlenek millióiért küzdött, hidat képezve a nép és az értelmiség között. 1930-ban a britek megtorlásul bebörtönözték a Kongresszus vezetőit — közöttük Gandhit és Nehrut — és még számos indiait. Ekkortól kezdve az egész világ — beleértve az angliai angolokat is — szimpátiával kísérte Gandhi mozgalmát. Mindennek az lett az eredménye, hogy 1937-ben a britek limitált önkormányzatot vezettek be Indiában.

Gandhi politikai filozófiája

Gandhi filozófus politikus volt. Nem volt igazán teoretikus elme, hanem a cselekvés embere, és egy karmajógi. Függetlenségi politikáját filozofikus bölcsesség irányította. Az emberi társadalom békés szervezését tekintette céljának. Egész életére úgy tekintett, mint egy az embereknek szánt üzenetre. Filozófiai rendszere segítségnek tekinthető mind az indiai, mind a nyugati gondolat számára. Gondolkodására a hindu klasszikusok, közöttük mindenekelőtt a Bhagavad-gíta (A magasztos szózata), Gokhale gondolatai, Tolsztoj pacifizmusa, és Thoreau polgári engedetlenségről írt esszéje voltak hatással.[79]

Gandhi úgy gondolta, hogy az ideális élet vezérfonala az embertársainkért való önzetlen cselekedet, az igazság szolgálata és a rossz megjavítása erőszakmentes tiltakozás útján. Önkéntesen vállalt keménységre szánva el magát egyszerűsítette a diétáját és a ruházatát, meditálással és böjtöléssel szabályozta a gondolkodását, és az igazság melletti kitartás céljából kampányokat szervezett. Paraszt ruhát viselt, házi szövésre buzdított, az érintetlenek ügyét támogatta, és feladott minden világi kötődést. Mindezzel elnyerte az egyszerű emberek támogatását. A Kongresszus, amelynek 1920-tól a vezetője volt, egy százezrek aktív támogatását élvező nem agresszív politikai sereggé alakult. Három kampányt vezetett, amelynek során ő és követői kifejezték az elégedetlenségüket a brit reformokkal, és vállalták a sorozatos bebörtönzést. A brit gyarmatosító politika ellen alkalmazott — az igazság melletti kitartás által vezetett — erőszakmentes együtt nem működési politikája

[79] Lev Nikolevic Tolstoj (1935): *The Kingdom of God and Peace Essays*. Oxford University Press, London; Henry David Thoreau (1983): *Walden and Civil Disobendience*. Penguin Books, New York, 383- 413.

eredményesnek bizonyult.[80]

Gandhi életrajzában Gokhalét tekintette politikája szellemi vezetőjének és elismeréssel írt a reformtevékenységéről. Mindennek ellenére mégsem osztotta Gokhale hitét a klasszikus liberalizmusban és a nyugati intézmények Indiában való megvalósításának szükségességében a reform keretében. Nem csatlakozott a Servant of India Society-hez sem. Gandhi saját programot dolgozott ki, s ebben az emberek megélhetését biztosító faluközösségek reformjára helyezte a hangsúlyt egy alulról-felfelé építkező föderalista államszisztémában. Politikai és társadalmi eszméit és vízióját jól tükrözi a polgári ellenállási mozgalom, valamint a *Hind Swaraj* (Indian Home Rule) című politikai esszéje, melyet 1909-ben írt egy a szerző (editor) és annak szkeptikus barátja (reader) közötti dialógus formájában.[81] Célja az indiaiak között az elégedetlenségen alapuló és egyre terjedő extremizmus és anarchizmus megállítása volt.

Az erőszak elutasítása a civilizáció nevében

Gandhi elvetette a modern nyugati civilizáció által képviselt erőszakot és háborúkat alkalmazó gazdaság- és társadalomszervezési utat, melyre a britek jó példával szolgáltak Indiában. Szerinte ugyanis a civilizáció ott kezdődik, amikor megszűnik az erőszak és a háború. Úgy gondolta, hogy ha India pusztán másolja Angliát teljesen tönkremegy. A nyugati modern civilizáció ugyanis nem civilizáció. Európa államait is tönkre fogja tenni.[82] Ezt az alternatívát maguk az európai értelmiségiek sem tagadták a vitatkozásaik során. Gandhi rámutatott, hogy vannak azonban olyan európaiak, akik egy álomban élve azt hiszik, hogy az európai civilizáció igaz, s hipnotizálják a világ többi részét.

Gandhi tehát megkérdőjelezte az európai civilizáció értékrendjét. Interpretációjában az európai civilizáció a testi jólétet (bodily welfare) tekinti az élet céljának: jobb lakás- és életkörülmények, praktikus ruházat, gépek használata a mezőgazdasági és az ipari termelés produktivitásának növelése céljával, fejlett közlekedési eszközök, hatékonyan gyilkoló fegyverek, szabad

---

[80] Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 247-251.

[81] Mohandas Karamchand Gandhi (1997): *Hind Swaraj and Other Writings*. Edited by Anthony J. Parel. Cambridge University Press, Cambridge

[82] Gandhi (1997): Hind Swaraj, 33.

publikálás (pontosabban szabadon írnak mindenfélét és ezzel mérgezik az emberek gondolkodását). A gépesítés jelenti a modern civilizációt és a haladást. Hogy mindezt elérjék a munkásokat borzalmas életkörülmények között dolgoztatják. Életelemük a pénzcsinálás, mely nem ismeri a kizsákmányolás lehetőségeinek a határait. Ennek a civilizációnak — Gandhi szerint — nincs sem morálja, sem vallása. A moralitás nevében immoralitást tanít. Ez a civilizáció testi komfortot keres, de nem tudja elérni. Az emberek elvesztik a testi erejüket és a bátorságukat, fizikailag elkorcsosulnak, szociálisan pedig magányossá válnak és elidegenednek egymástól. Az európai civilizáció voltaképpen egy önromboló civilizáció. A hinduk sötét korszaknak (black age) nevezik. A brit parlamentet — mint a gyarmatok urát — a szolgaság emblémájának tekintik. Gandhi elismeri a brit civilizáció morális érzékkel felruházott voltát. Úgy véli azonban, hogy egy szörnyű kor támadta meg a brit civilizációt a gyarmatosítás és a birodalomépítés során. Ugyanakkor az indiaiak britekkel szembeni viselkedését sem hagyja kritika nélkül, amikor azt írja, hogy a britek megszerezték Indiát, mert az indiaiak behódoltak az ezüstjüknek, a jogászok pedig elszegényítették Indiát az angol jogrendszerrel együttműködve.[83]

Gandhi érdeme, hogy rámutat arra — az eredetileg Tolsztoj által jelzett — téveszmére, mely azt állítja, hogy az angolok vették el Indiát az indiaiaktól. Ő maga úgy látja, hogy ellenkezőleg az igazság az, hogy maguk az indiaiak adták oda nekik Indiát. Nem azért vannak Indiában az angolok, mert erősek, hanem azért, mert az indaiak ott tartják őket. Az angolok eredetileg kereskedni jöttek Indiába. A Kelet-indiai Társasággal az indiaiak kereskedtek, és így bátorították őket, hogy megvessék a lábukat Indiában. Az egymással vetélkedő indiai fejedelmek valamint az egymással feszült viszonyban levő hinduk és mohamedánok pedig az angolokhoz fordultak segítségért. Az angolok ily módon bonyolódtak bele az indiai belső konfliktusokba és harcokba, s az így keletkezett helyzetet — eredeti céljuk szerint — pénzcsinálásra használták ki. Az angol hadsereget az indiaiak egymás ellen használták. Mindezt kihasználva a Kelet-indiai Társaság végül is megszerezte az India feletti kontrollt. Gandhi szerint tehát nem kell pusztán az angolokat hibáztatni azért, ami Indiában történt. Az angolok üzletemberek, kereskedők, s a hadsereggel biztosítják és védik magukat és az üzletüket. Voltaképpen a pénz az istenük. Az indiaiaknak meg kell a velük való kereskedés, így önérdekből tartják őket Indiában. A belső

[83] Uo. 33-37, 58.

ellentétek pedig szinte tálcán kínálják a jobbnál jobb alkalmakat számukra. Az igazság Gandhi szerint voltaképpen az, hogy az angolok kereskedni jöttek Indiába, ebből a célból maradtak ott, s az indiaiak pedig segítik őket. Mindez rendben is lenne, de szerinte a fegyverek és a lőszer használata teljesen felesleges ebben az üzletben. Az angolokkal voltaképpen az a baj, hogy az egész világot az áruik piacává kívánják tenni, s e célból minden követ megmozgatnak. Nincs morális limit a kereskedelmükben és az üzletükben.[84] Gandhi tehát rámutat a kialakulóban levő új liberális gyarmati kereskedő és piacgazdaság egy olyan gyenge oldalára, mely a világban állandó konfliktusokat szül, és amely pusztító jellegű a szabályozatlansága — és a valóságos termelési, létfenntartási és kulturális igényektől való eltávolodása — miatt.

Az indiai igaz civilizáció

Gandhi keresi a modernizáció indiai alternatíváját. Elítéli a vasutat, a jogászokat, a doktorokat, a gépesítést, az erőszak alkalmazását és az azt szolgáló fejlett haditechnikát. Az európai modernitással szembeállítja a britek megjelenése előtti India (pre-British India) idealizált képét, melyet a világ legjobb civilizációjának tart. Szerinte a régi civilizációk lehanyatlottak, Japán nyugatosodott, Kína nem tud semmit mondani. Az európaiak pedig olyan szerencsétlen helyzetben vannak, hogy letűnt civilizációkat — görög és római — másolnak, s próbálják felfedezni és elkerülni a hibáikat. Gandhi rámutat arra, hogy Indiának vannak még olyan részei, ahol az ősi igaz civilizáció érintetlen maradt és India ennek köszönheti a dicsőségét: meg tudja őrizni az ősi bölcsességét. Az indiai civilizációt azért tartja felsőbbrendűnek a nyugatival szemben — mint azt alább látni fogjuk — mert elveti az erőszak alkalmazását a társadalomszervezésben.[85]

Ha most már azon töprengünk, hogy miért gondolja azt Gandhi, hogy az indiai igaz és tartós civilizáció, akkor a civilizációról alkotott fogalmát kell megvizsgálnunk. Gandhi értelmezésében a civilizáció az a magatartási mód, amely az emberek számára mutatja a kötelezettségek útját. A kötelességek teljesítése és a morál betartása konvertibilis fogalmak. A moralitás követése ugyanis lehetővé teszi, hogy mindenki ura legyen a gondolkodásának és a

[84] Uo. 40-41.

[85] Uo. 66.

szenvedélyeinek. Mindez önismeretet tesz lehetővé. A civilizáció pedig nem egyéb, mint jó viselkedés. Ha ez a definíció korrekt, akkor viszont, Gandhi szerint, Indiának nincs mit tanulnia senki mástól.[86]

Gandhinak az a véleménye, hogy az indiai civilizáció létrehozói világosan látták, hogy az emberiség nagy része szegény marad mindig is. Ezért az aszketikus élet felé igyekeztek terelni az embereket, és nem a gazdagodás (pénzcsinálás), és a hatalmi versengés felé. Olyan társadalmat hoztak létre, ahol mindenkinek megvolt a maga tevékenysége, és ezért fizetést kapott. India nem azért nem tért a gépesítés útjára, mert az indiaiak nem tudják, hogyan kell feltalálni gépeket, hanem azért mert az ősök tudták, hogyha erre az útra tér, akkor szolgaság vár az indiaiakra, és elveszítik a társadalmat tartó morális szálakat. Ezért az ősök úgy döntöttek — Gandhi interpretálása szerint —, hogy az indiaiak csak azt fogják csinálni, amit a kezükkel és a lábukkal tudnak. A modern nagyvárosok feleslegesek, mert az emberek életét megnyomorító helyek. Ezért a kis falvak rendszerét támogatták. Itt mindenkinek megvolt a maga foglalkozása és mindegyik foglalkozás egyenrangúnak volt tekintve.

A kasztrendszer Gandhi értelmezésében nem mond ellent az emberi jogoknak, mert nem alá-fölé rendeltségen és elnyomó uralmon alapul. A faluszisztéma — a kasztrendszer alapvető színtere — az igazságosságot képviseli. Az alapszabály az, hogy úgy kell viselkednie mindenkinek, hogy ne történjen jogsértés. A faluszisztémában az átlag emberek függetlenek voltak, mezőgazdasággal foglalkoztak, és igaz önkormányzatot valósítottak meg. Gandhi hangsúlyozza, hogy ahová a modern civilizáció nem ért el, India olyan maradt, mint amilyen korábban mindig is volt. Az itt élők megmosolyogják az új nyugati eszméket. Az angolok nem uralkodnak felettük. Megőrizték az önkormányzatukat. Így a saját belső fejlődésük logikája szerint fejlődnek, nem pedig külső kényszer hatására. Voltaképpen ez egy olyan világ, amely ismeretlen mások számára, és nem ismer másokat. Ez egy igazi civilizáció, aki ezt meg akarja változtatni az az ország ellensége és bűnöző.[87] Gandhi azt tanácsolja, hogy Indiát úgy lehet megismerni, hogy hat hónapot el kell tölteni ebben az érintetlen belső indiai világban. Aki ezt megteszi az megérti, hogy mi a szvarádzs (önkormányzat).

---

[86] Uo. 67.

[87] Uo. 68-70.

Arra a kérdésre adott válaszában, hogy mi lesz a tradicionális India olyan ismert embertelenségeivel, mint a gyerekházasság, a serdülő korú anyák, a gyermeklány feleségek és özvegyek, Gandhi elismeri, hogy ezek egy ősi civilizációból visszamaradt defektek, melyek megszűnéséért a küzdelem folyamatban van. Hisz abban, hogy az Indiában születőben levő új szellemiség mindezeket meg fogja tudni haladni. Az indiai társadalom szerinte ugyanis a moralitás erősödésének a tendenciáját mutatja, míg a nyugati civilizáció az immoralitást propagálja. A nyugati civilizáció istentelen (félremagyarázza az isteni szabályokat), az indiai civilizáció hisz istenben, s nem magyarázza félre a magatartást szabályozó morális szabályokat. Gandhi véleménye szerint tehát a régi indiai civilizációt meg kell őrizni, mert ez a legjobb civilizáció.[88]

India felszabadításával kapcsolatban Gandhi úgy véli, hogy azokat az okokat kell eltávolítani, ami miatt India nem szabad, és meg kell teremteni a modern önkormányzatot. Hangsúlyozza, hogy Indiának csak a britek által uralt — nyugati civilizáció hatása alatti — része nem szabad. Vannak azonban mindeddig érintetlen területei. A *szvarádzs* Gandhi megfogalmazásában az, amikor az indiaiak megtanulják kormányozni magukat: vagyis önkormányzat. Ha az indiaiak megteremtik az önkörmányzatot, akkor a briteknek vagy indianizálódniuk kell vagy el kell menniük Indiából.

Gandhi az önkormányzat megteremtése során elveti a nyugati nacionalizmus meghonosítását Indiában. A nyugati nacionalizmus egyik legjelentősebb képviselőjének Mazzinit, az olasz egység megteremtésének vezető alakját tekinti. Szerinte India brit uralom alatti része nem szabadítható fel úgy, ahogy az az olasz egység megvalósítása alatt történt, fegyveres harccal. E harcból Viktor Emanuel került ki győztesen, s a nép nem lett szabad. Ugyanolyan helyzetben maradt. Ha a britek elmennek, akkor az indiaiak nem kerülhetnek az indiai fejedelmek zsarnoksága alá, akiknek a zsarnoksága sokkal rosszabb, mint a briteké. Csakis a nép saját maga által választott kormányzata lehet a megoldás egy a falusi önkormányzat szintjéről felfelé építkező föderalista struktúrájú állam kereteiben.

Gandhi az önkormányzat megvalósítása során elveti a fegyveres harcot, mivel úgy látja, hogy ehhez fel kellene fegyverezni az indiaiakat a felfegyverzett britekkel szemben. Mindezt azért teszi, mert úgy gondolja, hogy India felfegyverzése az európaizálását jelentené. Így ugyanolyan szánalomra

[88] Uo. 70-71.

méltó helyzetbe kerülne, mint az európaiak. A hinduizmus pacifista. A fegyveres felszabadító harc azt jelentené, hogy India európaivá válna, s néhány jogért küzdene pusztán. India azonban nem akar felfegyverkezni, és ez szerinte így helyes. India szent földje nem veszítheti el a szent voltát. A szabadsághoz vezető módszer nem lehet a gyilkolás. Ez a modern civilizáció téveszméje csupán. Fegyverek használatával, gyilkolással és erőszakkal senki sem lesz szabad. Gandhi olyan ősi morális bölcsességekre hivatkozik, mint például: "Amit megfélemlítéssel és erőszakkal érnek el, az csak addig tart, amíg a félelem." "Az erőszak erőszakot szül." A cél nem szentesíti az eszközt (szoros kapcsolat van a felhasznált eszközök és a célok között). Mindegy hogy ki követi el a tolvajlást (pl. egy erősen felfegyverzett ember), az attól még tolvajlás marad. Az a véleménye, hogy a rablás és az erőszak ellen csak morális kétségébresztés és nevelés segíthet: tehát, hogy sajnálatra méltónak tekintendő az, aki ilyen eszközöket használ. Tisztességes eredményt ugyanis csak tisztességes úton lehet elérni.[89] Ezért úgy gondolja, hogy egyedül a szeretet ereje, a lelkierő (soul-force) vagy — népszerűbben de kevésbé érthetően — a *passzív ellenállás* a megoldás. Ez az a módszer, amit az erőszak helyett az indiaiak alkalmazni tudnak a brit kormányzat erőszakos módszereivel és kormányzási elveivel szemben, ha azzal nem értenek egyet.[90]

Gandhi és Tolsztoj: civilizált társadalomszervező módszerek és utak

Gandhi erőszakmentes békepolitikájának eszmei megfogalmazására az orosz író és gondolkodó, Lev Nyikolajevics Tolsztoj (1828-1910), és Henry Thoreau (1817-1862) amerikai politikai gondolkodó voltak hatással. A Gandhi és Tolsztoj közötti levelezés azt bizonyítja, hogy Gandhi Tolsztoj követőjének vallotta magát, akit a világ egyik legtisztább gondolatokkal rendelkező gondolkodójának tartott. Tolsztoj gondolatai annyira megragadták, hogy megpróbálta az általa szervezett „Tolsztoj-farm" nevű mintatelepülésen a gyakorlatban is megvalósítani. Ez egy kísérleti modell volt egy újfajta társadalomszervezésre.[91] Tolsztoj elmélkedése az élet értelmes voltáról, a *Confession* című esszéjében, ugyanis arról győzte meg Gandhit, hogy az

[89] Uo. 75-78, 80-84.

[90] Uo. 85.

[91] *Mahatma Gandhi and Leo Tolstoy Letters* (1987): Edited by B. Srinivasa Murthy. Long Beach Publications, Long Beach, California, 30, 41, 42, 63-78.

emberiséget vezető ideálok átgondolására folyamatosan szükség van a változó világban. Rengeteg a téveszme és a berögzött sztereotípia a társadalomszervezésben. A valósághoz legközelebb állónak a termelőmunkát végző nép természethez közeli ideáljait és babonáit találta. Az uralkodó osztály — ezzel szemben — tele van hamis eszmékkel, amelyek a túlélését szolgálják. Ezek azonban rendszerint társadalomszervező tévutakat produkálnak. Tolsztojnak az volt a véleménye, hogy csak a dolgozó emberek élete igaz élet, s csak az ő ideáljaik valóságos eszmények. A másokból élő kivételezett státuszúak (paraziták) tele vannak hamis eszmékkel. A valóságos életet tehát csak a dolgos életen keresztül lehet megismerni. Ezért a dolgozó emberek között kell élni. [92]

Gandhit megragadták Tolsztoj igen figyelemre méltó gondolatai az európai modernitás kihívásáról és az arra adott ázsiai válaszokról. Például elítélte Japánt, mert az ország vakon követte a Nyugatot a modern tudomány útján, beleértve a fegyverkezést és az erőszak dicsőítését is. Nem fogadta el a gyarmatosítás egyoldalú beállítását, mely a Nyugatot teszi felelőssé a gyarmatok elszegényítéséért. Ehelyett azt hangsúlyozta, hogy egy "kihívás-válasz" reakció során az emberi természet társadalomszervezésben megnyilvánuló mindenkire jellemző ellentmondásai okozták a kizsákmányoló kapitalista világszisztéma kialakulását. Tehát, a britek nem értek volna el semmit Indiában, ha az indiaiak nem működtek volna együtt velük jóban és rosszban. S ez igaz a többi nép vonatkozásában is. Ezért megoldást egyedül csak az igazság feltárása jelenthet. A kiélezett ellentmondások csak így csillapíthatók. Gandhi egyetértett Tolsztojjal, aki a rosszban való nem részvétel erőszakmentes útját — mint a kereszténység alapgondolatát — hangsúlyozta megoldásként. Az erőszakos ellenállás jogát pedig Krisztus tanításának a keresztény egyház által való kiforgatásaként értelmezte. Tolsztoj egész filozófiája a pacifizmuson és a szeretet törvényén alapult, mivel a kereszténység megtiltja a gyilkolást. "Ne ölj"- ez a tízparancsolat egyik szabálya.

Tolsztoj gondolatait a legvilágosabban a halála előtt 1909-ben a svéd békekonferenciához intézett üzenetében fogalmazta meg. Itt hitet tett amellett, hogy a keresztény tanítás lényege a virtust megtestesítő Istennek az emberiség

[92] Leo Tolstoy (1933): *A Confession and the Gospel in Brief*. Oxford University Press, London, 26, 46, 56, 6, 67.

felé megkülönböztetés nélkül megnyilvánuló szeretete. A keresztény állam, mely a hadseregre és a háborúkra van alapozva, mindennek azonban a tagadása. Ezért a katonai pálya kriminális és szégyenletes foglalkozás. Az emberi humanitás — és különösen a keresztény humanitás — a morális szabályok és a megvalósult társadalmi rend között feszülő akut ellentmondásban él. Ezért a társadalomszervezés reformjára — az erőszakmentesség örök szabálya szerint — égető szükség lenne. Bármilyen szép ruhába is öltöztetik a hódításon és gyilkoláson alapuló társadalmat, attól még a gyilkolás ténye örökre kriminális cselekmény és szégyenteljes marad. A háborús hősiességen és a katonai dicsőségen alapuló állam a valóságban nem egyéb, mint egy a gyilkoláson alapuló kriminális üzlet. Ezt meglátva a "meztelen a király" esete áll elő, mely szégyenérzetet vált ki az állam által elrendelt gyilkolásban résztvevőkben. A meztelen igazság meglátása pedig elvezet a téveszme felülbírálásához, mely a gyilkolás befejezését jelenti. Hogy a gyilkolás megtagadása milyen társadalom kialakulásához fog vezetni — Tolsztoj szerint — nem tudhatjuk. Egy dolog azonban biztos, s ez az, hogy az emberek számára természetesebb, ha az értelem és a lelkiismeret vezeti őket, mint a szolgai alárendelődés nagybani gyilkolásokat rendező népeknek. Az erőszak megtagadása tudja csak megszabadítani az embereket a háború borzalmaitól.[93]

Tolsztoj Gandhinak írt levelében hangsúlyozza, hogy az európai civilizáció zavarainak oka a szeretet törvénye és az erőszak alkalmazása közötti ellentmondás feloldatlansága. Ez az ellentmondás más civilizációkban is jelen van, mivel az emberi ösztönökön alapul. Tolsztoj úgy gondolja, hogy az emberiség állam és államközi szervezése számára ezen ellentmondás megoldása a legnagyobb feladat. Míg ez meg nem történik, addig a történelem téveszmék által lesz irányítva szerte a világon. A téveszmék pedig újabb téveszméket szülnek. Az igazi kihívás tehát az emberi civilizáció számára a szeretet törvénye szerinti társadalomszervezés megalkotása és az erőszak teljes háttérbe szorítása.[94]

---

[93] Leo Tolstoy: Address to the Swedish Peace Congress in 1909. In: Leo Tolstoy (1953): *The Kingdom of God and Peace Essays by Leo Tolstoy.* Translated by Aylmer Maude. Oxford University Press, London, 583-591.

[94] A Letter to a Hindu by Leo Tolstoy, Yasnaya Polyana, December 14th, 1908. In: Mahatma Gandhi and Leo Tolstoy Letters (1987), 43-61.

Gandhi azon gondolkozván, hogy mi szegényítette el Indiát, megértette Tolsztoj üzenetét, mely azt hangsúlyozta, hogy nincs a világon sehol — sem a Keleten, sem a Nyugaton, sem Japánban, sem Angliában, sem Amerikában — olyan közös vallásos meggyőződés, amely az emberek magatartását irányíthatná. Voltaképpen ez okozta India elszegényedését.[95] A brit gyarmatosítás valóságos megítélésében és az ellene való harc eszközeinek a megtalálásában Tolsztoj azon gondolata vezette, hogy India gyarmatosítására nem kerülhetett volna sor, ha az indiaiak nem működtek volna közre. Egy kis méretű angol kereskedelmi társaság ugyanis nem lett volna képes az indiaiak hatalmas tömegét a saját közreműködésük nélkül elszegényíteni, — ezt maguk a számbeli adatok jól bizonyítják. Tehát azok a brit módszerek — közöttük az erőszak alkalmazása is — melyek a briteket jellemzik, az indiai civilizációban is jelen vannak. Gandhi elfogadta tehát a tolsztoji igazságot, mely szerint nem a britek szegényítették el Indiát, hanem az indaiak szegényítették el saját magukat.[96] Ez a gondolat megtalálható a *Hind Swaraj*-ban, — amint arról fentebb már szó esett.

Tolsztojt követve Gandhi azt is megértette, hogy az emberiség a története során eddig mindig egy vagy több személy uralmának engedelmeskedett. Az emberi szabadság iránti törekvés csak lassan öltött kifejezési formát a szeretet törvényét valló ellenzéki gondolkodók békés társadalomszervezésről kifejtett gondolataiban. Az erőszak alkalmazása pedig hosszú ideig jogosnak volt elismerve még a szeretetet virtusként elfogadók számára is. Gondoljunk csak a háború és a béke jogáról folytatott hosszú vitára a nyugati civilizációban. Gandhi úgy látja, hogy az erőszak alkalmazásának az elfogadása adja meg a lehetőséget az emberek elszegényítésére és szolgai kihasználására. Az emberiség csak akkor lesz szabad, ha megszűnik az erőszak.

Az erőszak alkalmazásának megtiltásáról való gondolkodás jelen van az összes civilizációban és vallásban (hinduizmus, buddhizmus, taoizmus, iszlám, kereszténység). Azt lehet mondani, hogy mindegyik a szereteten és az igazságon alapuló társadalomszervezés megerősítésének a módját keresi az erőszakos hatalmi politikával szemben, csak az interpretációik különbözőek. Ebben az értelemben minden vallás egy és ugyanaz. Gandhi tehát a tolsztoji békeirányzat hívévé szegődve keresi azt a módszert, mely által az erőszakon

---

[95] A Letter to a Hindu by Leo Tolstoy, Yasnaya Polyana, December 14th, 1908, 45.

[96] Uo. 42, 55, 56.

alapuló társadalomszervezés visszaszorítható, s ezzel az emberi társadalom nagy ellentmondása megoldható. Mindezt a polgári engedetlenség eszméjében találja meg, mely a passzív ellenállást hirdeti az olyan dolgokkal szemben, ami az egyén számára morálisan nem elfogadható. Egy ilyen demokratikus ellenzéki viselkedés segít előmozdítani az emberi civilizációt.

A polgári engedetlenségi mozgalom

Az erőszakmentes társadalomszervezés útját a brit gyarmati kormányzattal szemben Gandhi a polgári engedetlenségi mozgalomban találta meg. Nézetei formálásában Henry Thoreau, amerikai gondolkodó gondolatai vezették. Thoreau úgy gondolja, hogy egy jó kormányzat minden ember igazságát képviseli. Ez azonban egyelőre csak egy irányadó vízió. A jó kormányzat az emberek felett csak azon területeken rendelkezhet hatalommal, amelybe beleegyeznek, tehát nem uralkodhat a személyek és a vagyonuk felett. Az abszolút hatalomtól a demokráciáig vezető út voltaképpen a személyek valóságos érdekei érvényesülésének a története. A kínai filozófusok is a személyt tekintették a birodalom alapjának. Az igaz, szabad és felvilágosodott kormányzat a személyeket olyan felsőbb független hatalomnak tekinti, akiktől a saját hatalma és autoritása származik. Ezért a kormányzatnak el kell fogadnia, hogy vannak olyanok is, akik nem működnek együtt abban, amivel nem értenek egyet. Voltaképpen a polgári ellenállás ezen útja vezet az állam tökéletesedéséhez.[97]

Gandhi megfogalmazásában a polgári engedetlenség azt jelenti, hogy a jogokat személyes megvilágosodás és önmegtartóztatás (szenvedés) árán érjük el. Ez pont az ellentéte a fegyveres ellenállásnak. Aki nem hajlik meg az igazságtalan jog előtt, de elfogadja a büntetést, az az igazságtalan jogot megszegi. Ez egyfajta önfeláldozás, mely lelkierőt igényel. Az illető annak tudatában tölti le a rászabott büntetést, hogy nem fogadja el az ítéletet. Az igazságtalan jognak nem kell engedelmeskedni, a fegyveres erő fölényével szemben azonban csak tudatos passzív ellenállás lehetséges. Erre azért van

[97] Henry David Thoreau (1983): Civil Disobendience. In: Henry David Thoreau (1983): *Walden and the Civil Disobedience.* Penguin Books Ltd., New York, 412-413; Henry David Thoreau (1973): Resistence to Civil Government. In: Henry David Thoreau (1973): *The Higher Law. Thoreau on Civil Disobedience and Reform*. Edited by Wendell Glick, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 89-90.

szükség, mert a szolgaság csak akkor szűnik meg, ha az embereknek nem kell az igazságtalan jognak engedelmeskedniük. A többség által elfogadott jogot egy kisebbség ellenezheti. Hiszen minden reform abból származik, hogy van ellenzéke. Az igazságtalan jognak nem kell engedelmeskedni, még akkor sem, ha azt a többség elfogadja. Ugyanakkor csak a passzív rezisztencia képes áttörni egy ilyen babonát, mert az emberek öntudatosan vállalják, hogy nem fogadnak el igazságtalan jogot. A passzív rezisztenciának ellentmond a fegyveres ellenállás, mert az erőszakra épül és nem az egyéni megvilágosodásra. A passzív rezisztencia tehát felsőbbrendű a fegyveres ellenállásnál, mert a lelki-erőre épül. Nem a gyengék eszköze. Gandhi szerint az indiaiak a passzív ellenállással — az igazságtalanul és erőszakkal rájuk kényszerített — igazságtalan jog ellen küzdenek lelki és tudati meggyőződéssel. És ez a kulcsa az önkormányzatnak. Önkormányzat csak ott érvényesül, ahol az öntudaton alapuló passzív rezisztencia a irányadó elv. Minden más uralom egyszerűen idegen uralomnak minősül a közösség felett. Az ország érdekében passzív rezisztenssé válni nehéz dolog: perfekt önmegtartóztatást (chastity), a szegénység vállalását (indifferencia a pénzzel szemben), az igazság követését és bátorságot igényel.[98]

Gandhi szerint ahhoz, hogy az emberek a passzív rezisztencia alkalmazására képesek legyenek oktatás és nevelés szükséges. Az oktatásban a legfontosabb dolog — az alapvető ismereteken túl — a karakter-építés. A brit oktatási reform és a brit oktatás nem megfelelő ilyesmire, mert szolgaságba taszítja Indiát. Önkormányzatról nem lehet angolul beszélni. Ezért meg kell erősíteni az Indiában található nyelveket. Mindenkinek meg kell tanulnia egy másik nyelvet is a provinciájában használt nyelv mellett: a hinduknak a szanszkritot, a mohamedánoknak az arabot, a pársziknak a perzsát és mindenkinek a hindit. A közös nyelv Indiában a hindi. India vallásos ország kell hogy maradjon, így az etikai és a vallási nevelés az első helyre kerül.[99]

Az angolokról Gandhinak az a véleménye, hogy mivel ők India urai, az a kötelességük, hogy az ott élő népet szolgálják. Ez azt jelenti, hogy nem az indiaiaknak kell úgy tenniük, ahogy a britek akarják, hanem fordítva az angoloknak kell az indiaiak kívánságai szerint cselekedniük. Fel kell adniuk az Indiából való gazdasági haszonszerzés és a meggazdagodás célját. Az országot

---

[98] Gandhi (1997): Hind Swaraj, 90-92, 96.

[99] Uo. 105.

a nép szükségletei szerint kell kormányozniuk. Az indiai civilizáció magasabb rendű, mint az angol, ezért az angoloknak követniük kell a hindu és mohamedán szokásokat. Az oktatásban és a jog terén pedig helyre kell állítani a hindu iskolákat, a nyelvet és a jogot. A briteknek az indiai nemzeti nyelven kell kommunikálniuk az indaiakkal és nem angolul. India a saját politikai érdekeit képviselve kell hogy részt vegyen a nemzetközi politikában és nem a brit érdekek szerint. Az angol-indiai kapcsolatokban tehát a kölcsönös hasznosság elve kell hogy érvényesüljön. Így mind az indiaiak, mind a britek kölcsönösen tudnak tanulni egymástól.[100]

Gandhi véleménye szerint a brit társadalom hibásan viselkedik Indiában, ezért az indiaiak velük szemben a következőket tehetik[101]:

Az igazi home-rule önkormányzaton és önkontrollon alapul.

Ehhez a passzív ellenállás vezet: a lelkierő és a szeretet ereje.

Ezen erő gyakorlásához szvadési (önellátás; az angol áruk bojkottja) szükséges minden értelemben

Gandhi hangsúlyozza, hogy mindezt nem az angolok ellen kell tenni, és nem is megtorlásként, hanem mert ez az indiaiak kötelessége. Az angolokkal, mint emberekkel szemben nem kell ellenségesen viselkedni. Az általuk képviselt civilizációval szemben azonban igen, és nem kell elfogadni.[102]

Morális megújulás

Gandhi tehát kritizálja a nyugati morált, mely nem törődik a morális bölcsességgel. Ezért Ázsia üzeneteként a szeretet és az igazság értékére hívja fel a Nyugat figyelmét. Úgy gondolja, hogy nemcsak a tudás, hanem a szeretet is fontos eleme az emberiségnek. Különösen fontos ez a demokrácia korában, amikor a legszegényebbek is öntudatra ébrednek. Ázsia üzenete a Nyugatnak nem a bosszúállást jelenti a kizsákmányolás miatt, hanem az igaz megértést. Az ázsiai emberek pedig úgy tudnak jó útra lelni, ha a keleti bölcsek (Buddha, Jézus, Mohammed, Krisna, Ráma) üzenetének a titkát megértik és annak teljesítésére méltóvá válnak. Így járulhatnának hozzá a Nyugat által

[100] Uo. 112-118.

[101] Uo. 118.

[102] Uo. 119.

kezdeményezett hódítás beteljesítéséhez úgy, hogy az az emberiség közös érdekeit szolgálja. Az ilyen típusú hódítást pedig a Nyugat maga is szeretni fogja.[103] Gandhi szerint tehát a modernizáció értelme az igazság keresése és az annak megfelelő életforma kialakítása. Mindez azonban csak a Kelet és a Nyugat közös együttműködésének és kölcsönös egymásra hatásának az eredménye lehet. S voltaképpen ez Gandhi üzenete az emberiségnek.

3.1.8. Gandhi támogatói és kritikusai

Gandhi függetlenségi és polgári engedetlenségi mozgalmával nem minden kortársa értett egyet. Rabindranath Tagore, akit Gandhihoz szoros barátság fűzött, például egyáltalán nem osztotta Gandhi véleményét a Nyugat megítélése és az önkörmányzathoz (szvarádzs) vezető út vonatkozásában. Szubhasz Csandra Bose, aki a Kongresszusban Gandhi politikai ellenfele volt, elkerülhetetlennek tartotta a fegyveres ellenállást a függetlenségi harc során. Dzsaváharlál Nehru politikája pedig — az együttműködésük ellenére is — különbözött Gandhi politikájától. Alább e három politikai gondolkodó nézeteinek összehasonlítása következik Gandhi nézeteit a középpontba állítva.

3.1.9. Rabindranath Tagore

A Kelet és a Nyugat Tagore értelmezésében

Rabindranath Tagore (1861-1941) olyan hindu értelmiségi családban nőtt fel, ahol a tanulás, a tudás, a művészetek, az irodalom és a filozófia nagyon magasra volt értékelve, és magas szinten volt művelve.[104] Ő az első indiai irodalmi Nobel-díjas (1912), melyet a *Gitanjali* (Song Offerings) gyűjteményért kapott. Példaképe az indiai megújulást elindító bengáli spirituális vezető Rammohun Ray volt, akiről fentebb már szó esett. Tagore vallásos hindu gondolkodó és irodalmár, akit az európai kultúra kiváló ismerőjének tekintenek. Az a cél vezette, hogy az indiai kultúrát megismertesse a Nyugattal és a két civilizációt ezáltal közelebb hozza egymáshoz. Alkotói

---

[103] Gandhi: Communal Unity, 579-580. Idézi: Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 273-274.

[104] Tagore életéről lásd: Krishna Kripalani (1962): *Rabindranath Tagore. A Biography.* Oxford University Press, London

céljának az indiai és a nyugati kultúra közötti szintézis megteremtését tekintette, oly módon, hogy az európai és az indiai civilizáció értékeit kiemeli és rámutat a hibákra az igazság keresése során. Tagore a társadalomszervezésben a legfontosabbnak az oktatást tekintette. Ezért 1921-ben a világ testvérisége és a kulturális csere megteremtése céljával létrehozta a *Vishva-Bharati University*-t (Universal Learning or All-India University), Szantiniketánban.

Tagorét szerte a világon meghívták előadónak. Az első világháborút követően előadásaiban a nacionalizmus és a materializmus veszélyeire hívta fel a hallgatói figyelmét, mely az egész világot rombolással fenyegeti. A megoldást a világ morális és kulturális megújulásában látta a világ vallásaiban levő spirituális erőkhöz és értékrendhez való visszatérés újragondolása révén. Mindebben Ázsiának — s azon belül is Indiának — fontos szerepet tulajdonított. Véleménye szerint Ázsiát a világ szellemi megújítására az teszi alkalmassá, hogy a világ ősi nagy vallásainak — melyek az emberek számára morális értékeket fogalmaznak meg — az otthona. Indiának pedig a hinduizmus és a buddhizmus hazájaként az a hivatása, hogy öntudatra ébredésével mind Ázsiát, mind az egész világot újraébressze. Tehát a világ munkamegosztásában Ázsia lesz a világ spirituális vezetője, míg Európa az anyagi dolgoké és a tudományos haladásé. A példaképének tekintett Vivékanandához hasonlóan azt a szerepet szánta Indiának, hogy a világ szellemi vezetője legyen. Egyúttal azt tanította a honfitársainak, hogy tanulniuk kell a Nyugat vitalitásából, praktikus tudásából és az igazság keresésére való elszántságából. Tagore az indiai civilizáció olyan nagy művész-filozófus alakja, aki méltán hasonlítható a nyugati civilizáció reneszánsz humanistáihoz.[105]

Az *East and West* (1908) című esszéjében Tagore amellett tesz hitvallást, hogy az indiai történelem célja nem a hindu vagy egyéb dominancia, hanem az emberi civilizációhoz való alkotó hozzájárulás. India ősi szentkönyvei, a védák fogalmazták meg az első morális szabályokat az emberiség számára. India a modernizációba bekapcsolódva újraértelmezi e régi szabályokat, s ezzel alkotóan járul hozzá a világ szellemi megújulásához. Ezért az európaiak — pontosabban a britek — fontos helyet foglalnak el az indiai történelemben, mert jelezték India számára a megújulás szükségességét és lehetőségét. A

[105] Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 231-233.

Nyugattal való kapcsolat nélkül India történelme nem lenne teljes. Az európaiak felvilágosodtak és modernné váltak. Az indiaik pedig az európai modernitásból merítve folytathatják a történelmi útjukat, újra bekapcsolódva a világtörténelembe.

A civilizációs folyamat gondolatának híveként Tagore így összegzi a modernizáció során történteket:

> A modern India olyan nemes gondolkodója, mint Rammohan Ray India és Európa között építette a hidat, a Kelet és Nyugat összehozásán fáradozva. Vivekananda szintén hasonló célokat tűzött ki. Mindezt azért tehették, mert egyenrangú félnek tekintették magukat kulturálisan a Nyugattal. Időközben azonban a britek és az indiaiak közötti kapcsolat alá-fölé rendeltségi viszonnyá vált, s ez egy időre lehetetlenné tette a normális kulturális cserét. A brit gyarmatosítók azonban az igazi brit kultúra eltorzítói csupán. A kulturális cserefolyamat ezért helyreállítható úgy, hogy az indiaiak bekapcsolódva a modernizációba humanitásuk tudatára ébrednek, s újraébresztik a britek humanitását is. Az indiai újraéledés pedig az ország demokratikus reformját — beleértve a kasztrendszer és a feudális maradványok meghaladását — jelenti egy belső társadalmi megújulás keretében. Hisz abban, hogy az indiai szellemiség újjáéledése hatással lesz a britekre, és a kulturális csere folytatódik: a Nyugat és a Kelet egyesülhet Indiában.[106]

A Tagore-Gandhi vita

Tagore világnézetéből kiindulva ellenezte Gandhinak a britekkel való együttműködést — beleértve az oktatást is — elutasító tömegmozgalmát. Gandhira ugyan Mahátmáként tekintett (ő nevezte el Mahátmának) és elismerte a politikai szerepe fontosságát, ennek ellenére mégis nyíltan támadta az együttműködést megtagadó szvarádzs mozgalmat. Tagorenak az volt a véleménye, hogy Gandhi helyesen látta, hogy Indiában a kasztrendszer felszámolása/reformja, a hindu-muszlim ellentét kibékítése, továbbá a szegény és segítség nélküli falusiak problémájának a megoldása jelentették a fő problémákat. Ezekkel a politikai vezetőknek szembe kellett nézniük. Ugyanakkor kritizálta Gandhi programjában a szvadési (az együttműködés

[106] Rabindranath Tagore (1908): East and West. In: Rabindranath Tagore (1961): *Towards Universal Man*. Asia Publishing House, New Delhi, New York, 129-140.

megtagadása) mozgalmat, amely a ruhák saját kézzel való szövésére (házi szövés-fonásra), az idegen ruhák elégetésére, és a brit oktatás bojkottjára szólított fel. A legfőbb érve Gandhi ellen az volt, hogy a nacionalizmust, — mely a Nyugat legfőbb hibája — nem lehet a Gandhi által elindított befelé forduló indiai nacionalizmussal legyőzni.

Tagore mindezzel párhuzamosan élesen kritizálta a nacionalizmust általában, és a nyugati nacionalizmust különösen. A nacionalizmusról írt esszéjében[107] a Nyugat vonatkozásában megkülönböztette a nyugati értékeket és a nyugati nacionalizmust. Az volt a véleménye, hogy a nyugati értékek kapcsán különbséget kell tenni a nyugati nemzet/nemzetállam (nacionalizmus) és a Nyugat szellemisége (a szabadságeszmén, mint univerzális értéken alapuló jogállamiság) között. A nyugati nacionalizmussal szemben védekezni kell, míg a nyugati szabadságeszme jegyében létrehozott értékeket meg kell honosítani Indiában. A nyugati nacionalizmust azért vetette el, mert annak igazi hajtóereje a hódítás és a konfliktusok keresése volt, és nem a békés társadalmi együttműködés. A hódító nyugati országok kialakítottak egy az imperialista hódítást szolgáló hatalmi ideológiát és intézményes mechanizmust. Ennek azonban — meglátása szerint — semmi köze sincs a szabadságeszme jegyében született nyugati szellemiség idealizmusához. A nacionalista nyugati nemzetek ugyanis zsákmányért harcolnak egymással, és egyre több áldozatot szednek. A nyugati nemzet akadálya lett a nyugati civilizáció fejlődésének, és a nyugati szellemiség világban való elterjedésének. A nyugati nemzet koncepció által képviselt civilizáció exkluzív, ebből következően nem akarja megosztani a hatalmát azokkal, akiket kizsákmányol. A humanitás törvénye alól azonban — ez a másokból élő és a hasznából másokat kizáró zárt nacionalista államokra épülő civilizáció — nem menekülhet. A nacionalista modernizáció pedig az alacsony morális limitje miatt eleve halálra van ítélve. Az általa teremtett szolgaság ugyanis öntudatlanul megöli a szabadság szeretetét, hiszen rasszizmuson és diszkrimináción alapul.

Tagore a nyugati imperialista modernizációval az emberiség jólétét és békéjét szolgáló modernizációt állítja szembe. A nyugati imperialista típusú modernizációval legfőképpen az a problémája, hogy az általa képviselt nacionalizmus ellentmond az általa képviselt szabadságeszmének. Így a nyugati civilizáció a szabadságeszme és nacionalizmus között feszülő

[107] Rabindranath Tagore (1918): *Nationalism*. Macmillan and Co. Limited, London

ellentmondáson alapul. Mindez rányomja a bélyegét a modernizációra is, és ellentmondásossá teszi.[108] A nyugati nacionalizmus miként egy gyár árasztja magából a háborúzó és pénzcsináló emberek tömegét. A humán társadalom élete egyre jobban politikusok, katonák, gyárosok és bürokraták marionett játékává válik. Az ellentétek és a konfliktusok pedig egyre szaporodnak és mélyülnek. A nacionalizmus a harmónia és a szeretet teljes tagadása. Míg a nyugati nacionalizmus az emberi civilizációt pusztítja, India méltóságteljesen őrzi a spirituális civilizációt és várja, hogy az "erős ember" hatalom által hajtott civilizációs elhivatottságának orgiája véget érjen. Mivel az indiaiak sohasem hittek vakon a gépi civilizációban, megőrizték az istenbe és az emberi lélekbe vetett hitüket. És ez teszi alkalmassá Indiát arra a történelmi szerepre, hogy az emberi civilizációt újraélessze.[109]

Tagore 1918-ban úgy látja, hogy az ázsiai nemzetek közül Japánnak sikerült a saját szellemiségét megőrizve adaptálnia a nyugati tudományt és technológiát. Így sikeresen modernizálta a gazdaságát és az iparát. Bekapcsolódott a világgazdaságba is azonos feltételekkel. Tehát meg tudta őrizni a függetlenségét. Kínát azonban megmérgezte a nyugati republikánus nemzeteszme: zavarokat idézett elő a köztársasági nemzeti demokrácia céljának megvalósítása során a területileg széttagolt és hadurak által uralt Kínában. India a modernizálás kihívására voltaképpen szenved a Nyugat szellemisége és a Nyugat nemzeteszméje (nacionalizmusa) között feszülő konfliktustól. A nyugati civilizáció értékeit a nacionalizmus eltorzítja. Indiával szemben ez a Nyugat arrogánsan civilizáló attitűdjében és az indiaiak intellektuális képességeinek a lenézésben nyilvánul meg.[110] A nyugati nacionalizmus felsőbbrendűségen alapuló civilizációs teóriája (mely nem egyéb, mint rasszizmus) voltaképpen azt a célt szolgálja, hogy a gyarmatosítást hitelessé tegye. Mindehhez felhasználja a szolgaság intézményének fennmaradását szolgáló klasszikus sztereotípiákat, s így manipulálja az emberek gondolkodását.

Tagore kritizálta Gandhi önkormányzati koncepcióját is, mert szerinte az a világgazdaság és a világcivilizáció szempontjából nézve egy illúzió, s mint

---

[108] Rabindranath Tagore (1918): Nationalism, 19, 21-24.

[109] Uo. 44-46.

[110] Uo. 18-22.

ilyen nem lehet India célja.[111] Gandhi és Tagore a szvarádzs (önkormányzat) értelméről személyesen is vitába szálltak Tagore házában, Kalkuttában. Nem jutottak azonban egyezségre. Válaszul Tagore egy cikket publikált *The Call of Truth* (1921) címmel, amelyben kritizálta Gandhi szvarádzsról alkotott koncepciójának a szűklátókörűségét és a megvalósítás általa választott útját.[112] A cikkben Tagore hangsúlyozza, hogy az indiaiak Mahátmá Gandhit a vezetőjüknek ismerik el. Gandhi indiaiakhoz szóló felhívása azonban beszűkültnek nevezhető, amikor egyszerűen csak azt hajtogatja: "Szőj és fonj" ("Spin and weave").[113] Tagore kétségbe vonja, hogy valóban ez lenne a modern kor kihívása az indiaiak számára. Megkérdőjelezi továbbá, hogy a házi fonás-szövés valóban önkormányzathoz juttathatja-e Indiát. Szerinte az önkormányzat a gondolkodástól függ: a szellemi világtól és nem az anyagi világtól. A ruha elégetését helytelennek tartja, mert másnak, aki meztelen, szüksége lehet rá. Ezenkívül, hogy vesznek-e idegen ruhát, az gazdasági kérdés. Tagore szerint az önkormányzat megvalósítása egy nagyon sokrétű és nagyszabású gazdasági, kulturális és gondolkodás átalakító vállalkozás. Egy régi típusú életforma öntudatos átalakítását jelenti a kor kívánalmainak megfelelően, abból a célból, hogy az emberiség ugyanazon a szinten legyen és együtt tudjon működni. Az önkormányzat tehát olyan komplex valami, amit nem lehet egyszerűen csak kérvényezni hódító hatalmaktól adományként. Az önkormányzatért egy ország lakóinak maguknak kell megdolgozniuk a társadalom- és gazdaságszervezés terén. Tehát az önkormányzat csak egy tudatos társadalomszervező munka eredménye lehet összhangban és kölcsönhatásban az egész emberiséggel. Egy folyamatos társadalomszervező tevékenység, amely állandóan jelen van, és soha sincs vége. A tudásban és a tudományos fejlődésben gyökerezik. Legfontosabb eleme a tudatlanság és a babonák elleni harc, a szellemi megvilágosodás az igazság jegyében. India ébredése ebben az értelemben az egész világ ébredésének a részét képezi egy világharmóniához vezető úton.[114]

---

[111] Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 239.

[112] Rabindranath Tagore: The Call of Truth (1921). In: Rabindranath Tagore (1961): *Towards Universal Man*. Asia Publishing House, New Delhi, New York, 252-273; Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 240-247.

[113] Rabindranath Tagore: The Call of Truth. In: Rabindranath Tagore (1961): Towards Universal Man, 266.

[114] Uo. 254, 260, 267- 268, 270.

A fentiekből következik, hogy Tagore legfőbb problémája Gandhi nézeteivel az volt, hogy a Mahátmá nem vette észre, hogy az egész világ ébredőben van. Egy új világ van kialakulóban, amelyből India sem maradhat ki. Az általa hirdetett módon India ugyanis elszigetelődik a világtól, aminek meglesznek a súlyos következményei. India a világban kibontakozó új korszak tendenciáival ellentétes irányban fog haladni, és ezért nem fogja tudni megismerni a békét. Hiszen a béke a világ országainak a saját jólétük és biztonságuk miatti aggodalmak békés megoldásából alakulhat ki. Ez pedig nem megy a modernizációban való részvétel nélkül. Tagore tehát azt hangsúlyozza, hogy Indiának részt kell vennie egy új világ kialakításában, hiszen Ázsia elhívatása a Nyugat által kezdeményezett modernizációhoz való alkotó hozzájárulás.[115]

Tagore hisz egész Ázsia szellemi hivatásában. Ezért fontosnak tartja egy ázsiai unió létrehozását, amelynek a megvalósítása azonban attól függ, hogy milyen válaszokat adnak az ázsiai civilizációk — közöttük India — a modernizációra. Úgy látja, hogy az ázsiai országok az öntudatra ébredés előtt állnak. Realizálták, hogy a saját civilizációs értékeiket újragondolva kell válaszolniuk a nyugati kapitalizmus kihívására, és keresniük kell egy ázsiai egység útjait.[116]

Tagore tehát azért nem tartja jónak Gandhi válaszát, mert pusztán a nyugati nemzetre válaszol és a nyugati eszmeiség érintetlenül hagyja. Így nem veszi észre a Nyugat hozzájárulását az emberiség egységének kialakulásához. A Népszövetség létrehozása és az indiai alkotmányos reform olyan nyugati üzenetek, amelyek a jövő útját mutatják az igazság jegyében. A modernizáció pedig nem egyéb, mint az univerzális emberiség sürgős felhívása az indiaiakhoz. Erre a felhívásra pedig meg kell adni a megfelelő választ az indiaiaknak is. S a válaszadás során azokhoz az Angliában, Franciaországban és Európa többi országában lévő ellenzékiekhez kell kapcsolódni, akik a nacionalizmuson és az individuális anyagi érdekeken felülkerekedve az emberiség nagy ideálját megtestesítő univerzális ember kialakulásáért küzdenek a béketeremtés céljával.[117]

---

[115] Rabindranath Tagore: The Call of Truth. In: Rabindranath Tagore (1961): Towards Universal Man, 271; Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 244.

[116] Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 246-247.

[117] Rabindranath Tagore: The Call of Truth. In: Rabindranath Tagore (1961): Towards Universal Man, 272, 273.

Később a *The Striving for Swaraj* (1925) című cikkében Gandhival vitatkozva Tagore megismétli a fenti gondolatait. Hangsúlyozza, hogy a rokka mint szimbólum, zavart idéz elő az országban az önkormányzat értelmezését illetően. Leblokkolja továbbá az emberek tanulási és önfejlesztő ambícióit. Aki csak szövéssel-fonással foglalkozik az nem lesz kreatív, hanem elgépiesedik. Ha India önkormányzatot akar, akkor az önkormányzat értelmére meg kell tanítani az embereket, mert így válnak képessé annak megvalósítására. Az indiai önkormányzat létrehozása egy olyan faluban kezdődik el ugyanis, ahol az emberek egyesülnek egy közösséggé az egészségük védelme, az oktatás/nevelés, a gazdasági élet és a pihenés (szórakozás) megszervezése céljából. Egy ilyen önkormányzat a saját erejéből és a valóságos igényei szerint fejlődik tovább alulról-felfelé szerveződve. Hangsúlyozza, hogy ez az indiai önkormányzat lényege, és nem a rokka.[118] Tagore tehát a világföderáció fentebb tárgyalt egyetemes modellje szerinti társadalomépítés híve.

Gandhi a válaszában igyekezett megnyugtatni Tagorét, hogy egyáltalán nem áll szándékában Indiát elszigetelni a világtól. Meggyőződése szerint Indiának azonban nincs más választása, mint hogy elkerülje az erőszak útjára való lépést mindazokkal szemben, akik az angol kultúrát nem jól képviselik. India így tudja csak megmenteni az emberi civilizációt a pusztulástól. Nem akar tehát "kínai falat" emelni India és a Nyugat közé, hanem ellenkezőleg a célja az, hogy egy a valóságon az önkéntességen, a kölcsönös tiszteleten és bizalmon alapuló együttműködés felé kövezze ki az utat. Gandhi hangsúlyozza, hogy az ő küzdelme a Nyugat által a nyugati civilizáció nevében követett kényszerű kooperáció, egyoldalúság és a fegyverekkel hozott modernizáció téves gyakorlata ellen irányul. Az együttműködés megtagadásának a taktikája egy tiltakozás a rosszal való együttműködés ellen. Demokráciákban ez egy jelzés a kormányzat felé, hogy a nép elégedetlen a kormányzattal, mert az nem kooperál megfelelően a kormányzatokkal és nem képviseli megfelelően az érdekeiket. India kizárólag csak az erőszakmentes együtt nem működés útján tudja elérni az önkormányzatot. Gandhi tehát azt hangsúlyozza, hogy az indiai tömegek nem tudják másképp elkerülni az erőszak alkalmazását, csak az általa javasolt úton. A kézi szövőszék (rokka) a tömeg pszichológiai megnyugtatását elősegítő szimbólum csupán. A frusztráció miatt keletkezett indulatok levezetését szolgálja. Abban segít, hogy az egyszerű szegény emberek ne

[118] Rabindranath Tagore: The Striving for Swaraj. In: Rabindranath Tagore (1961): Towards Universal Man, 274-284.

essenek kétségbe a megélhetésük elvesztése láttán. Így lesznek képesek a rombolás és verekedés helyett a józan eszüket használva a megfelelő válaszokat megadni, és elkerülni az erőszak alkalmazását a britekkel szemben az önkormányzatért folytatott küzdelem során. Ez a szimbólum egyfajta önmegerősítést szolgál, mely a munkára és az önellátásra való képesség biztosításán alapul a kétségbeejtő körülmények közepette. Az eszmék valóra váltásához vezető út egy szükséges szakasza.[119]

Gandi érvelése azt tanúsítja, hogy voltaképpen Gandhi is a perszonalista világföderáció híve. Amit ő hangsúlyoz az az, hogy India megújulása az egyének és a falusi önkormányzatok szintjéről, a munka és a megélhetés reális igényei szerint történhet. A modern technológiát és tudományt pedig ennek a szolgálatába kell állítani. A világgazdaság nem szakadhat el az emberiség valóságos igényeitől. Tehát a brit szabad piaci és kereskedelmi világgazdaság vízióját el kell helyezni a perszonalista világföderáció modelljén. Ezt a munkát pedig csak Ázsia tudja elvégezni.

Gandhi a *Young India* heti magazinban megjelent egy másik Tagorénak adott válaszában az éhező indiai milliók nevében igazolta a programját, mely a házi szövés-fonást, az idegen ruhák elégetését és az angol oktatás bojkottját tűzte a zászlajára.[120] A Bhagavad-gíta munkára vonatkozó elveiből kiindulva[121] hangsúlyozta, hogy ő az éhező indiai milliók érdekeit képviseli, akiket tönkretesz és ellehetetlenít az imperialista modernizáció. A munkanélküli embereknek munkára és az azért járó bérre van szüksége, amelyért élelmet tudnak venni maguknak. Az Isten úgy teremtette az embert, hogy meg kell dolgoznia az élelemért. Aki munka nélkül jut élelemhez, tolvajnak minősül. Az indiaiakat az éhség vezeti a rokkához és a fizikai munkához. A szvarádzs ebben az értelemben az emberek fizikai és szellemi munkaképességének a megőrzését jelenti a rájuk erőltetett munkanélküliséggel szemben, mely egyenlő a meghalással és az önkormányzatra való képtelenséggel. A rokka a munka

---

[119] Reply to Tagore, June 1, 1921. In: Gandhi (1970): *Gandhi Essential Writings*. Selected and edited by V.V. Ramana Muti. Gandhi Peace Foundation, Kapur Printing Press, New Delhi, 206-207, 208.

[120] Gandhi (1919-1922): Reply to Tagore. Young India, 1919-1922, 670-674. Idézi: Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 268-271.

[121] *Bhagavad Gita (The Lord's Song)* (1928). Translated by Lionel D. Barnett. J. M. Dent & Sons, London, 97.

méltóságát jelképezi. Azok a közgazdászok pedig, akik megsértik egy személy vagy egy ország jólétének a morálját immorálisak és bűnt követnek el. Azok a közgazdászok, akik megengedik az egyik országnak, hogy kizsákmányolja a másikat, immorálisak. Vétkes dolog olyan árut venni, amelyet éhbérért termeltek. Hangsúlyozza, hogy amikor elégeti a külföldi ruháit, a szégyenét égeti el. Az embereknek ugyanis nem külföldi ruhát kell adni, hanem munkát és önszerveződő életteret. A szvadési nem az angolokkal és nem a Nyugattal való együttműködés megtagadását jelenti, hanem az általuk létrehozott kizsákmányoláson alapuló pusztító anyagi civilizációval. Ez azt jelenti, hogy az indiaiak nem működnek együtt az angol adminisztrátorokkal az angol feltételek szerint. Az indiaiaknak meg kell tanulniuk a saját lábukon élni, s békésen visszautasítani azon törekvéseket, amelyek leveszik őket a saját lábukról. Az éhező indiaiak millióinak élelem kell, és ezt nem lehet adományozással megoldani. Az élelemre valót nekik maguknak kell megkeresniük verejtékes munkával.[122]

Gandhi tehát felismeri, hogy a nyugati liberális piacgazdasági, kereskedelmi, üzleti és pénzügyi szisztéma nemzetállami rendszere kontroll és összehangolás nélkül elszegényíti az embereket szerte a világon. Nem jelent megoldást az emberek megélhetésére nézve. Tehát nem az emberiség egészének valóságos érdekeit képviselő társadalomszervezésről szól. Ugyanakkor ez a rendszer nehezen támadható, hiszen a szabadságeszme jegyében van megfogalmazva. Ezért gondolja azt, hogy az indiaiaknak szerte az országban vissza kell térniük az önellátó termelőmunkához, és abból kiindulva kell modernizálniuk az országot — alulról-fölfelé haladva — a maguk ütemében. Másként nincs biztosítva a megélhetésük és az önállóságuk. Ezt a szellemiséget tükrözi például a Gandhi által szervezett „Tolsztoj-farm" mintatelepülés mint közösségszervező kísérlet. Az ilyen egységek szövetségéből nőhet ki egy alulról-fölfelé szerveződő modern föderalista államokra épülő világgazdaság a világföderáció eszméjével összhangban..

A falusi önkormányzat gondolatát Tagore is támogatta. Voltaképpen a falusi önkormányzat gondolata volt az, amely egységet teremtett a két vitatkozó között. Mindezen felül mindkettőjüket egyúttal az európai perszonalista föderalisták világföderációs eszmeiségéhez is közelítette. Ez volt az a pont,

[122] Gandhi (1919-1922): Reply to Tagore. Young India, 670-674. Idézi: Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 268-271.

ahol az európai és az indiai civilizáció az együttműködés lehetőségét megtalálta egy békevilágszövetség irányában.[123]

A falusi önkormányzat Gandhi által képviselt eszméjének van azonban egy vitatott pontja, és ez a kasztrendszer. A vita alapját tuljadonképpen az képezi, hogy minden társadalomban vannak speciális feladatok, amelyeket el kell végezni ahhoz, hogy a társadalom működni tudjon. Nem mindegy azonban, hogy e tény hogyan jelentkezik a társadalmi mobilitás szempontjából. A kasztrendszer voltaképpen a társadalom működéséhez elvégzendő feladatok rendjén alapul. Mozdulatlanná pedig azért vált, mert az önellátó agrártársadalom természete ilyen. Kérdés, hogy lehet-e a kasztrendszert modernizálni? Gandhi véleménye szerint a szabad és független Indiához vezető társadalmi reformok során ez a kérdés automatikusan megoldódik. Tagore mindebben egyetértett Gandhival. Bővebb magyarázatként azzal érvelt, hogy a klasszikus India sohasem volt olyan szolgai és a kisebbségeket megkülönböztető rendszer, mint az európai feudalizmus és a nemzetállami nacionalizmus európai rendszere. Az imperializmus pedig egyenesen a világ országait zárja kasztrendszerbe a gazdagságuk alapján, s erre kihasználja a nemzetközi szervezet hatalmi struktúráját is. Ezzel szemben a hinduizmus mindig is egy olyan társadalmi föderáció volt, amely mindenféle különbséget tolerált. Az indiai kasztrendszer békét és rendet teremtett, de nem adott mozgás és változtatási lehetőséget. Ugyanakkor India nem kapcsolt a társadalmi különbségekhez rasszizmust. A Nyugat esetében ez már korántsem így volt, hiszen a rasszizmus ott élt a nyugati társadalomban. E szabadságeszmét sértő probléma megoldására a nyugati társadalom azonban nem fordított kellő figyelmet. Kizárólagos volt az idegenekkel szemben: vagy becsukta az ajtaját előttük, vagy szolgasorba süllyesztette őket. A társadalomszervezésben az indiai kasztrendszer a társadalmi igények kielégítésére törekedett. A nyugati gazdaságban a társadalmi rétegződés a határtalan haszonszerzést szolgálta. Tagore tehát elismerte az indiai kasztrendszer mozdulatlan voltát és a reformjának szükségességét. De a nyugati rasszizmust, szolgaságot és diszkriminációt mindennél súlyosabbnak tartotta.[124]

A kasztrendszerről folytatott vita jelentősége, hogy rámutatott mind az

---

[123] Bóka Éva (2004): A föderalista Európa eszméje a háború után. *Európai Szemle*, 15. 2004. 4. 89-102.

[124] Rabindranath Tagore (1918): Nationalism, 115-119.

indiai, mind a nyugati társadalom egy korrigálandó — és az emberi jogokat súlyosan megsértő — oldalára. A vita jogi megoldását *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata* hozta 1948-ban.

Konklúziók

Összefoglalásul elmondható, hogy a Tagore-Gandhi vita a mai tudásunkkal — a 21. századból nézve — talán úgy értékelhető, hogy az igazság két oldalát képviselik egy-egy személyben. Válaszaik az indiai lélek és szellemiség válaszait tükrözik. Sok mindent értékesnek tartanak és átvesznek az európaiaktól. Sokat adnak is az európaiaknak egy általuk kezdeményezett civilizációs párbeszéd keretében. Nem fordulnak el a Nyugattól, de nem is rendelik alá magukat a nyugati civilizációnak. Személyükben a Nyugat és a Kelet egyenrangú félként találkozik. Annak ellenére, hogy Tagore is támogatta az együttműködést megtagadó mozgalmat, a hindu-muszlim szövetséget, a falu újraéledését és a falusi önkormányzatot, a kézi erővel végzett munka ujjá élesztését, a vidék oktatásának és művelésének az elősegítését, az indiaiak mégis Gandhit tekintették a hindu érdekek képviselőjének, Tagorét pedig inkább nemzetközi gondolkodónak. Mindketten lényegesen többet értettek az önkormányzaton, mint a britek alóli felszabadulást. Mindketten védelmezték a morális értékeket. Mindketten hittek a személyi jogok sérthetetlenségében és gyanakvással tekintettek a modern ipari társadalomban az állam szerepének a megnövekedésére. Mindketten a materialista és mechanikus gépi civilizáció ellen léptek fel. Ugyanakkor míg Tagore értékelte a megfelelően kontrollált tudományos haladást, Gandhi szkeptikusan ítélte meg a Nyugat által létrehozott ipari társadalomnak az emberiség jólétére kifejtett hatását a nemzetközi kapcsolatok modernizációja nélkül. Egyikük sem volt szocialista, de mindketten a szegények érdekeit képviselték. Mindketten elítélték a fasizmust, és Japán Kína elleni agresszióját. A háborúkat a nyugati imperialista civilizáció termékének tekintették, és az erőszak használata ellen léptek fel. Mindketten különbséget tettek a brit belső demokrácia értékrendje és a külső gyarmatosító módszerek között. A gyarmati sorból való felszabadulást tűzték ki célul a gyűlölködés elkerülésével.[125]

Tagorénak igaza volt abban, hogy az életet modernizálni kell, ezért a modernizációba be kell kapcsolódni, hiszen a történelem így alakult. Gandhinak pedig ugyancsak igaza volt abban, hogy az olyan modernizációra,

[125] K. R. Kripalani (1949): *Gandhi, Tagore and Nehru*. Hind Kitabs LTD., Bombay, 7-8, 21-26.

amely az egyének önálló — munkán alapuló — alkotó életvitelének a feladását jelenti nincs szüksége az emberiségnek sehol a világon. Tagore tévedett, amikor azt hitte, hogy Gandhi mozgalma nacionalista, hiszen Gandhi egy a gazdasági modernizáció által keltett, az egész emberiséget érintő, problémát látott meg, melyre a választ kereste: nevezetesen az emberek megélhetésének, kulturális értékeinek és civilizált voltának a biztosítása és védelme. A szabadpiaci liberális gazdaság- és kereskedelempolitika későbbi periodikus válságai továbbá a háború és erőszak szűnni nem akaró jelenléte mutatták, hogy Gandhi kérdésfeltevése nem pusztán csak indiai probléma volt, hanem az egész emberiségre vonatkozott: egy indiai vallásos hindu gondolkodó hozzájárulása az emberiség közös problémáinak az újragondolásához.

A Gandhi és Tagore által a modernizációra adott válaszokon és vitán továbbra is lehet gondolkodni.

3.1.10. Dzsaváharlál Nehru

Dzsaváharlál Nehru (Jawaharlal Nehru) (1889-1964) kasmíri brahman kasztból származó ügyvéd volt. Tanulmányait Angliában folytatta a Cambridgei Egyetemen. Jogász diplomáját Londonban szerezte meg, ugyanabban az iskolában, ahol Gandhi tanult húsz évvel korábban. Demokratikus szocialista gondolkodó volt. Szorosan együttműködött Gandhival. Világosan látta, hogy kora legfőbb társadalmi problémáját az imperialista formájú kapitalizmus és az antikapitalista szocializmus közötti nemzetközi feszültség okozza. Munkásságát az a cél vezette, hogy az emberiség mindenfajta elnyomástól és kizsákmányolástól megszabaduljon. Ezzel szoros összhangban küzdött India függetlenségéért. A brit imperializmust azzal vádolta, hogy elnyomja a polgári szabadságot.

Nehru, angliai neveltetése révén korábban ismerte meg a nyugati civilizációt, s az indiait csak később fedezte fel.[126] Míg Gandhi indiai szemmel nézte a Nyugatot, Nehru nyugati szemmel nézte Indiát. Nehru ideálja egy olyan világ volt, amelyben a privát kapzsiság a közjóval, a személyi szabadság a kollektív érdekkel, a nemzeti érdek a nemzetközi békével van egyensúlyba hozva. Arról gondolkozott, hogy ezt hogyan lehet elérni. Nehru és Gandhi jól kiegészítették egymást az indiai politikában, mivel a nyugati államszervezési

[126] Jawaharlal Nehru (1946): *Discovery of India*. The Signet Press, Calcutta

eszméket és gyakorlatot kellett összehangolni az indiaival.[127]

Gandhi, Nehru tanácsadója és hűséges barátja volt. Gandhit egy olyan rendkívüli képességű és erejű embernek tartotta, aki a múlt, a jelen és a jövő között meg tudta teremteni a kapcsolatot az egyszerű indiaiak milliói számára. A modernizációt el tudta juttatni az egyszerű emberekhez. Ritkán ítélte el a kasztrendszert. Nem tartott nagy szónoklatokat az elmaradottságról és az emberi jogokról. Ugyanakkor azáltal, hogy az elnyomott osztályok és az érinthetetlenek felemelkedéséért küzdött alapjaiban ásta alá az egész kasztrendszert. A szociálpszichológiára épülő politikájával emberek millióit sikerült kimozdítania a félelemből és helyreállította az önértékelésüket. Így elérte, hogy a figyelem a szociális igazságosságra irányult. Mindezt pedig nyugalmat és emberi méltóságot sugározva tette. Az igazság és a békés eszközök keresését helyezte a középpontba egy olyan civilizációban, amelyben az egyén képes volt a meditációra, a spiritualizmusra és a felvilágosító gondolkodásra. Az emberek számára olyan múltbeli igazságokon alapuló életelveket elevenített fel, amelyre a hindu civilizáció épült. Ezen igaz alapokon építette tovább a jövőt. Lehet, hogy egyes gazdasági módszerei elavultak voltak, de mindig készen állt a szükséges változtatásokra. Ezzel a módszerrel Gandhi az embereket lépésről-lépésre vezette a haladás útjára a társadalmi fejlődésben létrejövő törés nélkül, a konfliktusok kialakulását megelőzve. A legfontosabb tanítása az volt, hogy nem mindegy, hogy milyen eszközökkel érjük el a célokat. A célok és eszközök összhangja elengedhetetlen a társadalomszervezésben. Gandhi tanításai Nehru számára azt példázták, hogy a változó körülményekhez alkalmazkodni kell, de továbbra is az alapelvek (a civilizációs értékrend) kell hogy vezessék az embereket.[128]

Összefoglalva tehát, Nehru Gandhi jelentőségét abban látta, hogy egy etikai és morális tradíciót képviselt, s ezt az etikai és morális tradíciót a gyakorlati

[127] K. R. Kripalani (1949): Gandhi, Tagore and Nehru, 68-76.

[128] Jawaharlal Nehru (1959): India Today and Tomorrow. In: Jawaharlal Nehru – Arnold Toynbee – Earl C. R. Attlee (1962): *India and the World*. Indian Council for Cultural Relations, Sugar Publications, New Delhi, 8-10.

politikában alkalmazta.[129] Beszédei Gandhiról[130] azt tanúsítják, hogy Gandhit a nemzet atyjának tekintette, aki az igazság szeretetére, a közösség szolgálatára, a toleranciára, a békére és az erőszak elkerülésére tanította az emberiséget. A fényességet képviselte, amely megvilágítja a világban uralkodó sötétséget. Beszédeiben kiemeli, hogy Gandhi fényességet teremtett az indiaiak szívében, és amíg ez tart nem lesz sötétség Indiában. Olyan utat mutatott az indiaiaknak, amely követhető, s ezért India szimbólumává vált: a mindenki által szeretett mesterré, a legnagyobb indiaivá. Nehru szerint Gandhi büszkén vallotta magát indiainak és hindunak, mert India évszázadokon keresztül egy bizonyos változtathatatlan és állandó igazságot képviselt. Olyan vallásos ember volt, aki internacionalistává vált, mert az emberiség egységében, a vallások egységében és a humanitásban hitt. Életét a szegény, megalázott és elnyomott milliók felemelkedése és emberhez méltó élete szolgálatának szentelte.[131]

Nehru mindebben Gandhi követőjének vallotta magát. A kettejük közötti barátságot egyáltalán nem zavarta meg az India modernizálásáról alkotott elképzeléseik különbözősége. Gandhi önellátó falvak decentralizált és föderalista családjaként képzelte el Indiát. Nehru ideális Indiája egy központosított szekuláris modern állam volt, tervezett ipari gazdasággal.

Nehru a független India első miniszterelnöke lett 1947-ben. A nemzeti egységet és a gazdasági haladást elősegítő dinamikus politikát folytatott. Külpolitikáját illetően el nem kötelezett volt. Közvetítőként kívánt szerepelni a nyugati demokráciák és a kommunista hatalmak között. A parlamenti demokrácia és a polgári jogok mellett elkötelezett meggyőződéses szocialista volt. A szocializmust nem pusztán egy gazdasági doktrínának, hanem egy életfilozófiának tekintette. A szegénység, a munkanélküliség és az indiai emberek alávetése problémájának a megoldását várta a szocializmustól.[132] A társadalmi reform során nagy hangsúlyt fektetett az oktatásra, amelyről az volt

---

[129] Jawaharlal Nehru: Emergence of India in World Affairs. A speech delivered at the Constituent Assembly, New Delhi, March 8, 1949. In: Jawaharlal Nehru (1950): *Independence and After. A Collection of Speeches*. The John Day Company, New York, 233.

[130] Jawaharlal Nehru on Mahatma Gandhi. In: Jawaharlal Nehru (1950): Independence and After.. A Collection of Speeches, 15-40.

[131] Uo. 17-19, 21-22, 29, 35-36.

[132] Uo. 341-344, 348.

a véleménye, hogy az emberek szellemi életének a szabaddá tétele a célja.[133]

Nem szimpatizált a vallási alapú — hindu, muszlim vagy szik politikai csoportosulásokkal. Szerinte ezek a kommunalista vallási csoportosulások reakciós érdekeket vagy brit imperialista érdekeket szolgáltak. Az volt a véleménye, hogy a politika és a vallás kombinációja, mely kommunalizmushoz (communalism) vezet, egy olyan veszélyes kombináció, amelynek véget kell vetni. Minél kevesebb van az elkülönült vallási csoportok politikai vetélkedéséből, annál jobb.[134] A független Indiát egy szekuláris államként képzelte el. A vallást tehát az emberek személyes privát szférájába tartozó — a politikától független — dolognak tekintette.

Nehru számára az alkotmányos parlamentáris független demokratikus indiai állam létrehozása volt a cél. E téren az amerikai alkotmányozó gyűlést (1787), a francia alkotmányozó nemzetgyűlést (1789), valamint az orosz forradalomból kialakuló Szovjet Szocialista Köztársaságok Unióját tekintette példának, és nem az indiai történelmi hagyományokat. Míg Tagore teóriájában India a szellemisége miatt volt fontos a világ számára, addig Nehru úgy tekintett Indiára, mint egy kialakulóban levő és a világ többi hatalmával egyenrangú óriásra. Véleménye szerint Ázsia — mely az emberiség fejlődésében jelentős szerepet játszott a történelem során — egy ideig tartó tétlenség után újra fontos szereplője lesz majd a világnak.

Nehru hitt a békés világföderáció eszméjében, mely voltaképpen a béketeremtést értéknek tekintő civilizációkat összekötötte. Ez az az eszme, amelyben a civilizációk értékrendje találkozik. Ázsiában és Európában ezt az irányt "*One World*" filozófiának is nevezik. Ez a világ összes civilizációjának a közreműködését jelenti egy békevilágszövetség felé vezető úton. Célja egy egységben működő békés világkormányzat megteremtése. Nehru társadalomszervező víziójának a kialakítása során voltaképpen India szerepét keresi, és próbálja megfogalmazni e folyamatban.

A *The Discovery of India* című könyvében, melyet 1944-ben — a bebörtönzése alatt — írt, voltaképpen elgondolkozott India történelméről a világtörténelem kereteiben. Célja az Európa és India közötti szintézis megteremtése volt. Gondolatainak fő vezérfonala — Gandhi tanítványaként —

---

[133] Uo. 120.

[134] Uo. 48.

egy az etikához kapcsolódó politika megteremtése, pontosabban a politika etikai szintre hozása az igazságkeresés módszerével. Voltaképpen a világföderáció eszméje és az igazságkeresés volt az a pont, ahol Nehru az európai hatalmi politika demokratikus ellenzékével közös alapon állt. A történelem eseményeit pedig ebből a nézőpontból ítélte meg a folytatás útjait keresve. Az indiai tradíció kötődését a Bhagavad-gítához mélyen megértette, mivel az az általános életvitel egy olyan univerzális szabálya volt, amelyet a történelmi változások során midig újra lehetett — és kellett — értelmezni (neo-gíta gondolkodás).[135] Ugyanez volt igaz például a konfucianizmus (neo-konfucianizmus) és az európai emberi jogi gondolkodás esetében is. Voltaképpen az indiai szellemiség és értékrend az indiai irodalom olyan évezredes terméke, amely más civilizációk spirituális alapjainak a megteremtésére is hatott. S e morális örök témák — mint például az erőszak alkalmazhatóságának a kérdése — végigkísérik az emberiség történelmét.

Nehru Indiának az európai modernizációba való bekapcsolódását illetően hangsúlyozza, hogy India szociálisan más mint Európa. Egy dolog azonban közös bennük, s ez az, hogy a modernizáció a régi struktúrákat Indiában is felbontja, s hogy mivé alakulnak, nem tudni. Indiában nem volt például az európaihoz hasonló feudális rendszer: nem alakult ki a feudális hűbéres viszony és a földesúr-jobbágy szolgai viszony sem. A vallás morális magatartási szabályozásként funkcionált, s nem dogmatikaként. A kaszt egy szolgáltatásokat ellátó és különböző funkciókat betöltő csoport volt. Az indiai szociális struktúrával kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy az három dologra épült: autonóm faluközösség, kaszt és családközösségi szisztéma. Mindháromban a csoport számított, s az individuum csak másodlagos volt. Ehhez hasonló formák kialakultak máshol is a történelem során, tehát semmi különös nincs bennük (például az orosz faluközösség (mir), a középkori európai kereskedő cégek kasztrendszere, a kínai családközösség). Az indiai azonban a maga nemében mégis egyedülálló volt. Ezért a modernizáció hatása következtében végbemenő felbomlási folyamata is sajátos.

Nehru az európai és az indiai szociális struktúra között a legnagyobb különbséget a csoport és az egyén viszonyában látta. A hindu koncepcióban — mint az ázsiai koncepciókban általában — a csoport a társadalom alapegysége, s az egyén alárendelt a csoportnak. Az egyén csoportnak való alárendelése

[135] Jawaharlal Nehru (1946): Discovery of India, 83-84.

azonban csak a társadalmi tendenciában volt meg. A vallásos gondolat és a spiritualizmus mindig is az egyénre tette a hangsúlyt. Az üdvözülés és a tudás mindenki számára nyitva állt függetlenül a társadalmi állásától. A meditáció és a megvilágosodás mindig individuális dologként volt kezelve. Ez a spirituális individualizmus azonban nem tudta megtörni sem a kasztrendszert, sem a csoport elsődlegességét. A kasztrendszer nem volt képes individualizálódni, mert a szociális biztonságra koncentrált, és nem volt benne a progresszivitásra törekvés.

A nyugati koncepció ezzel ellentétben az egyént a csoport fölé helyezi. Így ez a két szociális megközelítés nyilvánvalóan kölcsönösen ellentételezi egymást. Európában, a feudális szisztéma felbomlása során a 19. században létrejött demokratikus liberalizmus behatolt mind a gazdasági életbe, mind a szociális és a politikai szervezésbe, és az individualizmus jelenségének a kialakulásához vezetett. A huszadik században ez továbbélt, de a benne rejlő súlyos konfliktusok válságokat idéztek elő. Így a liberális individualizmus a második világháború után lényegében elavulttá vált. Az emberi társadalom pedig a társadalomszervezésben a csoport és az individuum között feszülő ellentmondás megoldása előtt áll. A régi szisztéma felbomlása és elavulttá válása mindenütt a szociális élet zavaraihoz, a társadalmi kohézió elvesztéséhez, tömeges szenvedéshez, az individuális viselkedés abnormalitásához vezet mindaddig, amíg egy a kornak megfelelő szociális struktúra ki nem tud alakulni.[136]

Nagyon érdekes és a klasszikus sztereotípiáktól teljesen eltérő, a brit gyarmatosítás értékelése Nehru által, mely az együttműködő indiaiak moráljára sem vet túl jó fényt. Szerinte a britek a szerencsének köszönhették a széttagolt és hatalmi harcokkal teli indiai társadalom által számukra szinte tálcán kínált meggazdagodási lehetőséget. Nem mulasztották el kihasználni a szerencséjüket. Mindennek következtében egy újfajta koloniális gazdasági modell alakult ki, mely a szabadversenyes piacon és a kereskedelmen alapult társadalomszervező kötelezettségek nélkül. A britek jól felfegyverzettek, jól szervezettek, s a pénzcsinálás és profitszerzés módjainak kitalálásában rendkívül találékonyak és szervezők voltak. A klasszikus rablást mintegy modernizálva alakították ki a modern gyarmati piacgazdaságot indiai közreműködéssel a kereskedelmi és vállalkozói szabadság elve alapján. A

[136] Jawaharlal Nehru (1946): Discovery of India, 207-209, 212, 213.

probléma mindezzel voltaképpen az volt, hogy ezen gazdaságpolitikának nem volt célja sem a gyarmati ország életének a megszervezése, sem egy a nép megélhetését szolgáló kormányzat kialakítása. Így a két ország közötti kereskedelmi és termelési struktúra egy olyan tervezés és koordináció nélküli, szabályozatlan szabadpiaci gazdasági és politikai nemzetközi szisztéma kialakulását eredményezte, amely szüntelenül gyártotta az ellentéteket, krízist-krízisre halmozott, mivel nem a valóságos megélhetési és jóléti problémákra koncentrált. A liberális polgári demokratikus kormányzat nyugati eszmeisége nem tudta megoldani az országok közötti nemzetközi demokrácia problémáját. Ellenkezőleg, az imperializmus a fajelmélet és a rasszizmus kialakulását táplálta, s ennek megvan a mély pszichológiai hatása a brit-indiai kapcsolatokra.[137] S voltaképpen az imperializmus korszakának ezen "Kelet-indiai Társaság" típusú — felelőtlen — gazdasági modernizációs öröksége nem tűnt el a neo-liberális globális világgazdasági és pénzügyi szisztémából a gyarmatok felszabadulása után sem. Az ezzel való szembenézés és egy hatékony ellenzéki taktika újragondolása az egész emberiség számára kihívást jelent a nemzetközi rendszer reformjáért folyó küzdelem során. Gandhi és Nehru tudatában voltak ennek a problémának. Érdemük, hogy jelezték is ezt a világ felé. Ezen a problémán töprengve javasoltak alternatívákat.

Nehru Indiát úgy képzelte el, mint egy erős egyesült államokat — szabad egységek föderációjaként — melynek tagjai bizalmas szomszédokként kapcsolódnak egymáshoz. Szerinte egy ilyen klasszikus föderális India — az USA-hoz, a Szovjetunióhoz és Kínához hasonló nagyhatalomként — jelentős szerepet tud játszani a világpolitikában és az ENSZ-ben.

Nagy-Britanniáról az volt a véleménye, hogy a gyarmatai nélkül meggyengül, mert a saját erejéből nem tud a jövőben már nagyhatalmi szerepet játszani. Természetesen lehetségesnek tartotta, hogy a jövőben Európában és másutt is a világon, széles föderációk vagy nemzeti uniók alakulnak ki mint soknemzeti államok (multinational states). Nem lelkesedett azonban a nemzetek feletti nagy államok létrehozásáért nemzetközi koordinálás nélkül. Az volt a véleménye, hogy ebben az esetben a kis nemzetállamok halálra vannak ítélve: kulturális autonómiával rendelkező területekként fognak funkcionálni, és nem független politikai egységekként. A nemzetek feletti föderációk szükségessé teszik egy erős világszövetség létrehozását abból a

[137] Uo. 235-240, 253-263, 281.

célból, hogy elkerülhető legyen a hatalmi versengés.[138] Nehru az ENSZ-et egy olyan a föderalizmus elvét megvalósító nemzetközi szervezetként képzelte el, amely elismeri a nemzetközi (államközi) politikában a morális törvény felsőbbségét. A nemzetközi szervezet alapegységei a tagállamok, és minden tagállam szabadon alakíthatja a saját sorsát. Ugyanakkor a tagállamoknak alá kell rendelniük magukat a világkormány alapegyezményében foglaltaknak.[139]

Nehru támogatta az ázsiai országok együttműködését és az azt elősegítő Ázsia Konferenciát. Ennek összehívására 1947-ben, Újdelhiben került sor. Itt az ázsiai függetlenségi mozgalom vezetői az ázsiai egység megteremtését tűzték ki célul. Nehru beszédében az utóbbi két évszázadot a nyugati imperializmus korának nevezte, amikor is Ázsia nagy része gyarmati vagy félgyarmati helyzetbe került. Hangsúlyozta, hogy ezen két évszázad alatt sok minden történt. Az európai fennhatóság talán egyik legemlítésreméltóbb következménye az ázsiai országok egymástól való izolálódása. Indiának a történelme során mindig volt kapcsolata a nyugati, keleti és délkelet-ázsiai szomszédaival. A brit uralom azonban ezen kapcsolatok szétszakadását hozta. India szinte teljesen izolálódott Ázsia többi részétől. Ettől kezdve minden út Angliába vezetett. Hasonló sorsra jutott a többi ázsiai ország is. A gazdaságuk egyik vagy másik európai imperialista hatalommal került kapcsolatba. Kulturálisan is Európa felé orientálódtak nem a saját barátaik és szomszédaik irányába, akiktől a múltban oly sok minden származott. Nehru hangsúlyozta, hogy a helyzet a második világháború után megváltozott. Az ázsiai országok számos okból az együttműködés útjait keresik. Az imperializmus kifáradt, az eltűnésével párhuzamosan az ázsiai országok közötti együttműködés is helyre fog állni, miként azt az Ázsiai Konferencia tanúsítja. Indiát a földrajzi és kulturális helyzete arra predesztinálja, hogy a nyugat-, észak-, kelet- és délkelet-ázsiai országok találkozó pontja legyen. Nehru hangsúlyozta, hogy a konferencia eredményeként elinduló pánázsiai mozgalom nem irányul sem Európa, sem az USA, sem más ország ellen. A csatlakozó országok egyszerűen csak békésen akarnak együttműködni mindazon területen ahol kell.[140]

---

[138] Uo. 473.

[139] Uo. 303.

[140] Jawaharlal Nehru: Asia Finds Herself Again. A speech inaugurating the Asian Conference delivered at New Delhi, March 23, 1947. In: Jawaharlal Nehru (1950): Independence and After. A Collection of Speeches, 297, 298.

Nehru meggyőződéssel hitte, hogy meg kell újítani a nemzetközi kapcsolatok elméletét és gyakorlatát. A legfontosabb dolognak ezen a téren a rasszizmus és az imperializmus leküzdését, és az országok szabad fejlődésének a lehetővé tételét tartotta.[141] Európa és az USA Ázsiában játszott történelmi szerepének értékelése során kiemelte, hogy jó és rossz hatásaik egyaránt vannak. A jó hatások közé sorolja Európa és Amerika emberi haladáshoz való jelentős hozzájárulását, amelyért tiszteli őket. Hangsúlyozza, hogy ezen a téren meg kell tanulni mindazt a sok leckét, amelyet az európaiaknak valóban meg kell tanítaniuk a világnak. Ugyanakkor a rossz hatások közé sorolja a háborúkat és azt a számtalan mennyiségű konfliktust, amelybe belesodorták az ázsiai országokat. A háborús szellemiségük ugyanis olyan erős, hogy még a második világháborút követően — az atombomba korában — is szó van további háborúkról. Ázsiának ezért hatékonyan kell fellépnie a béke védelmében. Mindez szükségessé teszi az együttműködés megszervezését a gazdaság, a politika és a szociális szféra területén. Nehru hangsúlyozta továbbá, hogy a kiutat a világ konfliktusaiból az egy közös világ (One World) eszméjének a megvalósítása és egy világföderáció létrehozása jelenti, amelyre égető szükség van.[142]

Nehru az ENSZ létrehozását egy jelentős lépésnek tartotta a világföderációhoz vezető úton. Az ENSZ kereteiben való politizálásért szállt síkra. Az ázsiai országok nevében kritizálta azonban az ENSZ Európa-centrikusságát. 1948-ban az ENSZ Közgyűléséhez intézett beszédében hangsúlyozta, hogy Ázsia most már számít a világpolitikában. S ez idővel még igazabb lesz. Az európai imperializmus veresége a gyarmatosítás, a rasszizmus és a szolgaság végét jelenti, amelynek biztosítéka az ENSZ. Síkra szállt továbbá a Gandhi által kezdeményezett morális megújulásért a világpolitikában.[143]

Nehru egy másik beszédében hangsúlyozta az Ázsia és Európa közötti kapcsolatok helyreállításának a szükségességét. Az volt a véleménye, hogy a

---

[141] Jawaharlal Nehru (1959): India Today and Tomorrow. In: Jawaharlal Nehru – Arnold Toynbee – Earl C. R. Attlee (1962): India and the World, 27-28.

[142] Jawaharlal Nehru (1950): Independence and After. A Collection of Speeches, 298-299.

[143] Jawaharlal Nehru (1948): To the United Nations. An Adress to the United Nations General Assembly at Paris, November 3, 1948. In: Jawaharlal Nehru (1950): Independence and After. A Collection of Speeches, 318-324.

múltban a politikai és a gazdasági dominanciája következtében a Nyugat ignorálta Ázsiát, illetve nem adta meg Ázsiának az őt megillető súlyt a világban. Ázsiának pusztán hátsó hely jutott. A nyugati politikusok pedig nem is érzékelik az időközben történt változásokat. A nyugati dominanciájú ENSZ-et is ez a viselkedés jellemezi az ázsiai országok, s közöttük India vonatkozásában. Egyúttal elismeri, hogy az ázsiai országok valóban nem a hatalmi politikával foglalkoztak. Többségük alulfejlett lévén az élelmezést, a ruházkodást, az oktatást és az egészségügyi problémák megoldását helyezte előtérbe.[144]

Az európai és az ázsiai országokat összehasonlítva Nehrunak az volt a véleménye, hogy az európai országok történelmi öröksége a hatalmi konfliktusok és a hatalom birtoklásából eredő konfliktusok. Ez pedig rányomja a bélyegét a viselkedésükre. Állandóan félnek a hatalom elvesztésétől, azért mert valaki nagyobb hatalomra tesz szert és megtámadja az egyik országot vagy a másikat. Európa nemzetközi politikához való hozzáállását tehát a múltbeli konfliktusok öröksége határozza meg. Az ázsiai országok között is vannak konfliktusok, de nem jellemzi őket a hatalmi konfliktus olyan mértékben, mint ahogyan Európát. Hangsúlyozza, hogy amikor ezt gondolja nem akar kedvező etikai értékítéletet hozni az ázsiai országok javára a moralitás terén. Ugyanakkor Ázsia nagy előnyének tartja mégis, hogy nincs ilyen történelmi öröksége. Óva inti az ázsiai országokat, hogy ne szegődjenek Európa konfliktusai nyomába, inkább a konfliktusok megelőzésének a politikáját válasszák. Nehru meg volt győződve arról, hogy India idővel jelentős hatalommá válva fontos szerepet fog majd betölteni Ázsiában valamint a Kelet és a Nyugat közötti kapcsolatokban.[145]

3.1.11. Szubhasz Csandra Bose

Mindhármuktól eltérő véleményt képviselt Szubhasz Csandra Bose (Subhas Chandra Bose) (1897-1945). Gandhi politikájának ellenzékeként az erőszak alkalmazásának elkerülhetetlenségét hangsúlyozta az európai fasizmus és a nemzeti szocializmus továbbá a — más szempontból totalitárius —

---

[144] Jawaharlal Nehru: Emergence of India in World Affairs. A speech delivered at the Constituent Assembly, New Delhi, March 8, 1949. In: Jawaharlal Nehru (1950): Independence and After. A Collection of Speeches, 231-232.

[145] Uo. 232-233.

sztálinizmus virágzása idején. Politikai karrierje párhuzamosan futott Dzsaváharlál Nehru karrierjével. Mind a ketten élvezték a kitűnő kongresszusi politikus Chittaranjan Das támogatását. Mind a ketten India függetlenségéért agitáltak. Bose a Kongresszus elnöke volt két terminusra. Türelmetlenné vált azonban Gandhival szemben, aki Nehrut támogatta. Mindez odáig vezetett, hogy 1939-ben nyíltan megtagadta a Gandhinak való engedelmeskedést. Azt javasolta, hogy az ő vezetésével újítsák meg a polgári engedetlenségi mozgalmat. Gandhi azonban annyira akadályozta Bose programját az együttműködése megtagadásával, hogy Bose lemondott és megalapította a saját baloldali pártját Forward Block néven.

Bose nem értett egyet a Gandhi által képviselt együttműködés megtagadása politikával és a polgári engedetlenséggel, mely passzív ellenállásban öltött formát. Az volt a véleménye, hogy a polgári ellenállás erőszakmentes formája nem elegendő. Meg volt győződve arról, hogy a függetlenségért harcolni kell, a fegyveres ellenállás nem elkerülhető. Az indiaiaknak joguk van kivívni a szabadságukat, de az ahhoz szükséges harcot nekik saját maguknak kell megvívniuk.[146] Ezért megszervezte az indiai nemzeti hadsereget. Széles körű külföldi politikai szervezkedésbe kezdett olasz, német, indonéz, szingapúri és japán segítséggel. Többször is tárgyalt Mussolinivel, Japánban pedig elnyerte Tojo generális támogatását. A katonái és a csodálói Netaji-nak (vezető, vezér) nevezték el. A nemzeti szocializmus európai ideológiájának a hindu változatát képviselte, mely vallásos nacionalizmuson és az extremizmussal társuló militarizmuson alapult. 1945-ben rejtélyes repülőszerencsétlenségben elszenvedett halála, továbbá az európai fasizmus veresége véget vetett a nemzeti szocialista színezetű irányzat fejlődésének Indiában.[147]

Bose, Gandhi hindu tradicionalizmusával sohasem értett egyet. Ennek ellenére mégis fontos volt számára, hogy elnyerje India legnagyobb emberének a bizalmát. Gandhi bizalmának elvesztését tragikus dolognak tartotta, még abban az esetben is, ha neki magának sikerül az emberek bizalmát elnyernie.[148]

---

[146] Civil Disobedience Not Enough, Tokyo, on Jun 19, 1943. In: Subhas Chandra Bose (1962): *Selected Speeches of Subhas Chandra Bose*. Edited by S.A. Ayer. Ministry of Information and Broadcasting, Government of India, Delhi, 163.

[147] Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 335-337.

[148] India's Greatest Man, Speech on February 5, 1939. In: Subhas Chandra Bose (1962): Selected Speeches of Subhas Chandra Bose, 100-101.

Mindenekelőtt a tradicionális indiai gondolkodásáért és az erőszakmentes politikában való hite melletti kitartásáért kritizálta Gandhit. Szerinte Gandhi az emberek számára a Bhagavad-gíta és a Rámájana szellemiségét megjelenítő Mahátmá volt, aki személyében egyesítette a szeretettel és nem erőszakkal hódító Buddha és Mahavira alakját. Az ellentétek kibékítése volt a célja. Egy szolgasorsra jutott nép vezérének tekinthető, aki egyben a világ tanítója is volt. Bose úgy látta, hogy Gandhi annak köszönheti az időleges sikerét, hogy az indiai modernizálási és alkotmányozási folyamat elakadt, és India gyenge volt. Ugyanez okozta a verségét is, mert az általa képviselt erőszakmentes politika, mely az ellenfél morális elégtelenségeit vette célba, nem elég hatékonyan működött a nagyhatalmi politikával szemben. Bose úgy gondolta, hogy India szabaddá és modernné válása nem érhető el Gandhi vezetésével. Indiának meg kell vívnia a saját fegyveres felszabadító harcát. India szabadságát szerinte az a párt fogja elérni, amely mind a politikai, mind a gazdasági, mind a társadalmi szabadságot megvalósítja az indiaiak számára.[149]

Bose Gandhi pacifizmusával ellenkező harcias életvitelt képviselt. Az volt a véleménye, hogy India nem izolálhatja el magát a világtól. Be kell kapcsolódnia a modern életbe, és modern módon kell védekeznie is. A modernizmus alatt természetesen nem azt értette, hogy el kell felejteni a dicsőséges múltat, hanem azt, hogy India a saját kultúráját fejleszti a saját útjain haladva. Így az indiai filozófia, irodalom, művészetek és tudomány hozzájárulhat a világ fejlődéséhez egy szintézis megalkotásával. A "vissza a védákhoz" jelszót azonban semmiképpen sem tartotta helyesnek. Véleménye szerint a modern Európa (európai modernitás) és az indiai kultúra közötti helyes egyensúlyt meg kell találni.[150]

Bose a civilizációt egy folyamatnak tekintette. Szerinte a régi hindu filozófia az emberiség civilizációs folyamatában nagyon fontos helyet tölt be. A természet fejlődésének hindu filozófia általi beállítása azonban már nem elégíti ki a modern gondolkodást. A nyugati gondolkodók — közöttük például

[149] The Role of Mahatma Gandhi in Indian History. In: Subhas Chandra Bose (1935): *The Indian Struggle, 1920-1934*. Wishart & Company Ltd, London, 327-331, 333; Lásd még: Subhas Chandra Bose (1997): *The Essential Writings of Netaji Subhas Chandra Bose*. Edited by Sisir K. Bose & Sugata Bose. Netaji Research Bueau, Calcutta, Delhi; Oxford University Press, Oxford, New York, 147-152.

[150] Netaji Speaks to the Nation, 44-47. Idézi: Wm. Theodore de Bary (1958/II): Sources of Indian Tradition, 337-338.

Spencer, Hartman, Bergson vagy Hegel — újabb teóriákat dolgoztak ki. A világról való gondolkodás pedig a konfliktusok megoldása során folytatódik. Minden tézis egy antitézist szül, s ezt a konfliktust a szintézis oldja fel. A szintézis pedig újabb antitézist szül, és így tovább. Minden teória az igazság egy elemének tekinthető. Bose azt hitte, hogy Hegel fejlődéselméleti teóriájának sikerült a legjobban megközelítenie az igazságot. Az életet pedig szerinte az igaz teóriára kell építeni, még akkor is ha a valóság megismerhetetlen, és senki sem tudja mi az abszolút igazság. A valóság a spiritualizmusban rejlik, melynek lényege a szeretet. Fokozatosan formálódik az egymással konfliktusba kerülő és feloldódó erők örök játékaként.[151] Sajnálatos módon egy ilyen új szintézis megalkotása 1934 körül az új európai totalitárius ideológiák — fasizmus, nemzeti szocializmus, és kommunizmus — szintézisére tett kísérletet jelentette Bose számára, hiszen a brit modellt nem lehetett választani. Ez utóbbi a szolgaság és a szabadság olyan feloldhatatlan ellentétét jelentette India vonatkozásában, mely a felszabadító harc szükségességét igazolta.

Gandhi, Nehru és Bose álláspontjában közös, hogy mindannyian ellenezték a brit modell követését az államszervezésben. Gandhi rámutatott a brit kolonizációs expanzív piackiterjesztő gazdasági és kereskedelmi modell szabadságot és szolgaságot összemosó morális ellentmondásaira. Azok megoldásán fáradozott békés tárgyalások útján. Bose visszautasította a parlamentáris demokrácia megőrzésének a lehetőségét, amely mellett mind Gandhi, mind Nehru kitartottak. Bosevel ellentétben Nehru a kommunista eszmével szimpatizált, és annak egy parlamentáris képviseleti változatán gondolkozott. Elutasította a fasizmust, és a kommunizmus mellé állt. A fasizmust a kapitalista rendszer egy brutális kísérletének tartotta a hatalom minden áron való megőrzése céljával. Bose Nehruval ellentétben azzal kísérletezett, hogy a kommunizmus és a fasizmus szintézisét létrehozza Indiában. Minderre azért látott lehetőséget, mert a fasizmusban és a kommunizmusban számos azonosságot vélt felfedezni: például véleménye szerint mind a fasizmus, mind a kommunizmus hisz az államnak az egyén feletti szupremáciájában; mind a kettő feladja a parlamentáris demokráciát; mind a kettő hisz a párturalomban, és a kisebbségek elnyomásában; mind a

[151] Subhas Chandra Bose (1997): *An Indian Pilgrim. An Unfinished Autobiography*. Edited by Sisir Kumar Bose and Sugata Bose. Netaji Research Bureau, Calcutta; Oxford University Press, Oxford, 124.

kettő hisz az ország tervek alapján történő újjászervezésében. Ezek a közös jellemzők egy új szintézis alapjai lehetnek, melyet Bose a szintézis vagy egyenlőség doktrínájának (Samyavada) nevezett. Úgy gondolta, hogy India kötelessége egy ilyen szintézis kidolgozása.[152]

Hogy milyen pártpolitikai programra gondolt e szintézis keretében, megtalálható a *The Indian Struggle, 1920-1934* című könyvében, mely 1935-ben jelent meg Londonban. Itt a jövőbe pillantás keretében vázolja egy új baloldali párt körvonalait, mely a tömegek — a parasztok és a munkások — érdekeit képviseli. Az indiaiak politikai és gazdasági felszabadítása a célja. Ez a kormányzat hosszabb távra a föderalista India megvalósítását tűzi ki célul. Rövid távon azonban központosított erős kormányzatként működik, diktatórikus hatalommal, hogy Indiát a saját lábára állítsa. A mezőgazdaság és az ipar újjászervezését állami-terv keretében oldja meg. Célja egy a múltbeli faluközösségek alapjain nyugvó új szociális rendszer kialakítása, és a kasztrendszer meghaladása; a modern világ eszméinek és gyakorlatának megfelelő új pénzügyi és hitel szisztéma kialakítása; a földbirtokosság felszámolása és egy egységes földbérleti rendszer kidolgozása. A kormányzat nem viktoriánus stílusú, hanem a katonai diszciplínával összefonódott erős párt által irányított formát ölt (mert hite szerint csak egy ilyen kormány tudja Indiát összetartani és megmenteni a felszabadulást követő káosztól); az indiai szabadság erősítése érdekében igénybe veszi a külföldi támogatást (a britek ellenségei részéről), és a nemzetközi szervezet kereteit; egyesíti az összes radikális szervezetet egy nemzeti bizottság irányítása alatt az akciók során való egységes fellépés érdekében.[153]

Bose ezen céljait a gyakorlati politikába átültetve jól tükrözi az India brit uralom alóli felszabadítását célul kitűző *Indiai Nemzeti Függetlenségi Liga* tevékenysége, továbbá a Bose által 1943-ban Szingapúrból proklamált *Szabad India* (Azad Hind) ideiglenes kormányának programja, melynek ő maga volt — egy személyben — az államfője, a miniszterelnöke, a had- és külügyminisztere. Ugyancsak ő volt az Indiai Nemzeti Hadsereg főparancsnoka. Az Indiai Nemzeti Függetlenségi Liga a hazai és a külföldi erők segítségével akarta megdönteni a brit uralmat Indiában. Mindez a hatalom egy

---

[152] Subhas Chandra Bose (1935): *The Indian Struggle, 1920-1934*. Wishart & Company Ltd, London, 345-347. Idézi: Wm. Theodore de Bary (1958/II), 338-340.

[153] Bose (1935): The Indian Struggle, 344-345.

kézben való összpontosítását tette szükségessé: egy olyan ember kezében akit, az indiai nép fenntartás nélkül elismer vezérének és támogat. Az ideiglenes felszabadító kormányzat programja garantálja a vallásszabadságot, az állampolgárok egyenlő jogait és lehetőségeit, a nép boldogulását és jólétét, a gyermekek egyenlő támogatását, továbbá minden olyan megkülönböztetés meghaladását, melyet a múltban az idegen kormányzat létrehozott.[154]

Bose — Gandhival ellentétben — az indiai modernizáció számára például szolgáló külföldi hatások közül az olasz egységmozgalom nagy alakjait, Mazzinit és Garibaldit, a kínai nemzeti megújulás vezetőjét, Szun Jat-szen-t, a szovjet kormány iparosító és kisebbségi politikáját (és nem a kommunizmust), az olasz fasizmust és a német nemzeti szocializmust tekintette tanulmányozandó példának. Felteszi a kérdést, hogy mi az amit át lehet venni ezekből India számára? A válaszában Bose azt hangsúlyozza, hogy az indiai régi generáció és az új generáció között gyökeres különbség van. A régi generációhoz tartoznak például Tagore és Gandhi. Szerinte Gandhi sohasem adott világos választ India modernizációjának a kérdésre. Ő az erőszakmentességre tette a hangsúlyt mindig is a Nyugattal szemben. Ebben osztotta a véleményét Tagore is. Tehát szerintük a nemzeti harcot fegyverek használata nélkül kell megvívni. Az iparosítást illetően is azonos volt a véleményük. Mind Tagore, mind Gandhi ellenezte a modern ipari civilizációt. A kultúra területén azonban eltért a véleményük. Tagore elfogadta a kultúrák egymásra hatását. Gandhi bezárkózott a hinduizmusba. Az új generáció Bose szerint abban különbözik a régitől, hogy egy modern Indiát akar a múltra alapozva. Az új generáció nem hiszi, hogy India szabaddá tud válni fegyverek alkalmazása nélkül. Ennek eléréséhez nélkülözhetetlen a fejlett hadiipar, ezért az új generáció támogatja a modernizációt és a külföldi hatás elfogadását. Az ellenséget modern eszközökkel és fegyverekkel lehet csak legyőzni. A modern Japán például jobban megérti az új indiai generációt, mint a régit. Az új generáció a japánokhoz hasonlóan egy új és modern nemzetet akar felépíteni a régi kultúra és civilizáció alapjain. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha az indiaiak meg tudják védeni a szabadságunkat a modern körülmények közepette.[155]

---

[154] Proclamation of the Provisional Government of Azad Hind. In: Subhas Chandra Bose (1997): The Essential Writings of Netaji Subhas Chandra Bose, 296-299.

[155] The Fundamental Problems of India. An address to faculty and students of Tokyo University. November 1944. In: Subhas Chandra Bose (1997): The Essential Writings , 310-317.

Szabad Indiának — Bose szerint — tehát a modernizálási programja keretében meg kell valósítania a nemzeti védelmet biztosító iparosítást, fel kell számolnia a szegénységet, be kell vezetnie az iskoláztatást és a latin írást. Ezeket a nemzeti problémákat nem lehet privát vállalkozások kereteiben megoldani, ehhez az államra van szükség. Indiának tehát valamilyen saját indiai típusú szocialista szisztémát kell megvalósítania. Ez nacionalista és autokratikus államot és kormányzatot jelent a nép szolgálatában, továbbá a kasztrendszer megszüntetését. Bose voltaképpen a világ különböző szisztémái jó elemeinek a szintéziseként képzeli el az új modern Indiát. Elképzelhetőnek tartja továbbá a nemzeti szocializmus és a kommunizmus jó elemeinek a szintézisét is. Valami olyasmit, ami nem sikerült Németországban.[156] A kommunizmus jó eleme szerinte például a gazdasági tervezés, rossz eleme pedig az, hogy nem nacionalista. Jó eleme továbbá, hogy az állam a népet szolgálja. Hangsúlyozza, hogy a tézis-antitézis-szintézis mechanizmusa a társadalomszervezésben is működésben kell hogy maradjon. Meggyőződése, hogy Indiára vár a következő lépés — a szintézis — megalkotása.

Bose fontosnak tartotta egy a szabadságot, az egyenlőséget és a kölcsönösséget képviselő nemzetközi szervezet megalkotását. Véleménye szerint a jelenlegi Népszövetség legnagyobb hibája a brit és a francia érdekek szolgálata. Ennek ellensúlyozására jónak látta Japán kezdeményezését egy kelet-ázsiai integrációra a *Joint Declaration*-ban megfogalmazottak szerint. Úgy gondolja, hogy ha több nemzet békés regionális együttműködési szövetséget hoz létre az a többi országot is együttműködésre motiválhatja. A nemzetközi szövetséghez pedig a jól működő regionális szövetségeken keresztül vezet az út.[157]

Bose voltaképpen a Japán által 1943-ban a *Joint Declaration*-nal[158] kezdeményezett nagyobb kelet-ázsiai országok együttműködési törekvésében egy Japán által vezetett ázsiai integráció kezdetét látta. Úgy gondolta, hogy ehhez Indiának is csatlakoznia kell, hiszen elítéli az angol és az amerikai kizsákmányolást és agressziót. A népek szuverenitásának és függetlenségének elvén alapul. A faji egyenjogúság, és a kulturális tradíciók kölcsönös elismerése

[156] Uo. 320.

[157] Uo. 323-325.

[158] Joint Declaration of the Assembly of Greater East Asiatic Nations, 1943. In: David J. Lu (1997): *Japan. A Documentary History*. M. E. Sharpe Inc, New York, 423-424.

vezeti. Bose voltaképpen bízik Japánnak a nem hegemón jellegű "*Nagyobb Kelet-Ázsia*" megteremtését kitűző integrációs politikájában, melyet támogatott Kína, Thaiföld, Burma és a Fülöp-szigetek. Az ehhez az ázsiai politikához való csatlakozás szükségességével indokolja Gandhinak, hogy nem lehet elkerülni a fegyveres harcot. A britek Indiából való kiszorításához nem elegendő az erőszakmentesség. Megrázó rádióüzenetben fordul Gandhihoz 1944 július 6-án, amelyben bejelentette, hogy az Azad Hind csapatai fegyveres harcba kezdtek India felszabadításáért. Kéri a nemzet atyját, hogy adja áldását és jókívánságát az India felszabadításáért folyó szent háborúra.

Bose a fegyveres felszabadító harc útjára térve szakított az indiai civilizációnak az európaival szembeni morális felsőbbrendűségét biztosító erőszakmentességgel, melyet Gandhi hirdetett.[159] Az önmagával morálisan sokat tépelődő Bose a fegyverek használatán alapuló zavaros nacionalista szocialista politikájával abba a veszélybe sodorta az indiai szellemiséget, hogy elveszti a hiteles meggyőző erejét.

Az erőszak alkalmazhatóságáról folytatott vita így továbbra is megoldatlanul, és Gandhi meggyilkolásával jelentősen meggyengülve maradt a világpolitika egyik legfőbb témája.

3.1.12. Konklúziók

A 18-19. században kialakult brit-indiai koloniális szabadpiaci és kereskedelmi gazdaság az imperializmus korában a világgazdaság elméletét és gyakorlatát meghatározó gazdasági erővé vált. Mindez komoly hatással volt a társadalomszervezésre szerte a világon. A brit kapitalista liberális piacgazdasági modell problémái jelentkeztek az indiai társadalom vonatkozásában. Az India modernizációjának alternatíváit fontolgató négy jelentős indiai gondolkodó legfőbb érdeme, hogy mindezt felismerték, megfogalmazták és alternatív utakat kerestek. Véleményeik számos téren egyeztek, de el is tértek egymástól. Ugyanakkor sajátosan egészítették ki egymást az igazság keresése során. Mindannyian egyetértettek például a szabaddá válás és a modern önkormányzat megteremtésének a szükségességével. Ugyanakkor az ehhez vezető utat és módszereket különbözőképpen képzelték el. Gandhi és Tagore a morális megszégyenítés

[159] Father of Our Nation (Address to Mahatma Gandhi over the Rangoon Radio on 6 July 1944). In: Subhas Chandra Bose (1997): The Essential Writings , 300-309.

pszichológiai módszerét az erőszakot alkalmazók igazságtalanságával szemben világpolitikai szintre emelték. Gandhi a kapitalizmus gazdasági és szociális romboló hatásaitól és morálisan gyenge voltától féltve Indiát és az emberiséget a passzív ellenállás, és az önellátó munka megújított programját képviselte. Tagore úgy gondolta, hogy ez nem helyes út. Indiának be kell kapcsolódnia a modernizációba és e folyamat során kell teljesítenie a szellemi hivatását, anélkül azonban, hogy nacionalistává válna. Nehru a parlamenti demokráciához ragaszkodva a szocialista állam híve volt. Mindezt ötvözte Gandhi emberi jogi programjával, és a hindu tradíciók morális értékeinek az újragondolt átvételével. Bose arra mutatott rá, hogy India sem kerülheti el a független nemzetté válást és a védekező harc vállalását, melyez joga van. Hangsúlyozta, hogy a brit gyarmatosítás ellen modern hadsereg és fegyverek, valamint egy erős vezető és központi kormányzat kell. A felszabadító harc során a parlamentáris rendszer megszüntethető. Bose a nemzeti szocializmusnak egy indiai változatát támogatta.

A fenti négy vélemény voltaképpen együttesen jelenítette meg az indiai politikát, mely realizálta, hogy a Nyugat nem másolható. A modernizáció egy olyan jelenség, amelyhez minden civilizációnak a saját értékrendje újragondolásával és megfelelő reformokkal kell hozzájárulnia. A modernizáció dinamikáját az emberek életét és jólétét szervező olyan erővé kell változtatni, mely a valóságos problémákkal foglalkozik. A vita arról folyt tehát, hogy megtalálják mi átvehető és mi nem az európai modernitás értékeiből. Mindezen gondolkozva az indiai gondolkodók rámutattak az európai civilizáció rejtett problémáira is. Gandhinak és Nehrunak kétségtelenül igaza volt abban, hogy a közösen létrehozott kapitalista piacgazdaságon alapuló világgazdaság működtetéséhez nem kellenek fegyverek, csak a közös szabályok, az intézmények, és egy demokratikus és humánus nemzetközi értékrend által biztosított szabadság. S ez az, amit a modernizáció (és a globalizáció) céljává kellene tenni, hogy az egész emberiség valóságos érdekeit és a jólétét tudja szolgálni.

Gandhi az “egység a sokféleségben” eszmét képviselő föderalista tanításaiból — mely a toleranción, a pluralizmuson, az emberi méltóság és szabadság tiszteletben tartásán, továbbá a különböző vallások, nyelvek és a kulturális sokszínűség békés megőrzésén alapult — az európaiak további inspirációt meríthetnek az európai integráció számára. Hiszen az európai integráció problémája hasonló az indiai politikai egység megteremtésének

problémájához. Gandhi erőszak ellenes politikája ugyancsak hasznos lehet az európaiak számára, hiszen az EU célja a béketeremtés. A meditáció módszere a perszonalista föderalizmust és az emberi méltóság megőrzését segíti elő, ezért meg kellene honosítani Európában is. Az EU értékei számos hasonlóságot mutatnak Gandhi eszméivel. Gandhi Indiájának a szellemisége végső soron számos olyan politikai és szociális eszmének és értéknek a forrása, amelyből az európaiak rengeteget tanulhatnak.[160]

3.2. Kínai válaszok

A kínai civilizáció mintegy 3500 éves töretlenül fejlődő civilizáció, ősibb mint az európai. Kína és Európa kapcsolatának három nagy fejezete van. Az első fejezet a 16-18. századot öleli fel, amikor az európaiak felfedezték Kínát. Ebben a periódusban csodálták a kínai civilizációt és sokat tanultak tőle. A kapcsolatok második fejezete az ópium háborúktól Teng Hsziaoping reformjáig tartott. Ebben az időszakban — az európai imperializmus korában — az európaiak egy stagnáló és modernizációra képtelen civilizációként állították be a kínai civilizációt. A harmadik periódusban — Teng Hsziaoping reformjainak sikerei hatására — az európaiak Kínát egy jövendő nagyhatalomnak tekintik és jelen akarnak lenni a kínai piacon. Az európai-kínai kapcsolatokat pedig a dialógus és partnerségi politika jellemzi.[161]

Alább azt tekintjük át, hogy milyen válaszokat adtak a konfuciánus államszervező értékrenden alapuló kínai civilizáció gondolkodói a modernizációra, különös tekintettel Kang Youwei, Szun Jat-szen és Teng Hsziaoping modernizációról alkotott nézeteire.

3.2.1. A konfuciánus kínai társadalom értékrendje

Kína bezárt világát a 19. században valójában felkészületlenül érte a nyugati kereskedők és gazdasági vállalkozók Kína partjainál való megjelenése.

---

[160] Ben J. S. Hoetjes – Margriet Krijtenburg – Chris Nigten (eds.) (2007): *Ideals and Values in European Integration*. Sources of inspiration, issues for discussion. Contributions to a Conference organised by The Hague University, 13 March 2007. The Hague University of Professional Education, The Hague, 115, 116, 119.

[161] Bóka Éva (2009): The Europe-China Dialogue in a Historical Perspective. In: *Grotius E-könyvtár* (2009) http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=FDWKZS

Ugyanakkor az indiai hírek elővigyázatosságra intették a Kínai Császárságot. Amikor az európaiak elérték ezt a távol-keleti országot még méltóságteljes virágzásában volt az emberiség ezen ősi civilizációja, mely egészen a 18. század végéig tartott. Misszionáriusok, kereskedők és utazók csodálattal tekintettek a kínai civilizációra. Az általuk leírtak alapján az európai értelmiség is nagyra értékelte a kínai civilizációt. Különösen a konfuciánus társadalomszervezés ragadta meg az európai misszionáriusok figyelmét, melynek alapelvei sok hasonlóságot mutatnak a keresztény európai rendezőelvekkel. Érdeklődéssel fedezték fel a konfuciánus klasszikusok világát, mely a kínai műveltség alapja volt. Ez képezte a hivatalnoki vizsgarendszer tananyagát és ily módon áthatotta az egész kínai társadalom szellemiségét. Mivel a konfucianizmust nem tudták európai értelemben vett vallásnak tekinteni, a konfucianizmusról való töprengés — gondoljunk csak Leibniz gondolataira — az európai gondolkodókat a természetfilozófia felé irányította. Mindez pedig komolyan hozzájárult a felvilágosodás korának kibontakozásához Európában.

A konfuciánus kínai társadalom különbözött az európaitól. A megélhetést szolgáló mezőgazdasági termelésre, iparra és árucsere típusú kereskedelemre berendezkedett, racionálisan szervezett társadalom volt, mely a természettel szoros harmóniában élt. A termékekkel profitszerzés céljából való kereskedelem — az európaival ellentétben — nem volt nagyra értékelve ebben a struktúrában. A császárság rendszere nem öltött európai jellegű abszolutisztikus formát. A császár inkább kultikus funkciót töltött be az ég meghatalmazottjaként. A rituálék a természet erőivel való összhang elnyerését szolgálták a jó termés érdekében. Az európai feudalizmus születési előjogokon alapuló nemesi társadalma nem létezett Kínában. A császári hivatalnoki testület tagjai hivatalnoki vizsgákon bizonyított tudásuk alapján lettek kiválasztva — egymással versenyben — az elért eredmények alapján. Ezért az érvényesülés lehetősége mindenki számára nyitva állt, mivel tanulástól, szorgalomtól és rátermettségtől függött a bürokratikus államapparátusban betöltött pozíciók elnyerése. A konfuciánus templomok az oktatást szolgáló nyilvános előadások színhelyei voltak, ahol konfuciánus bölcsek adtak elő a konfuciánus klasszikusok értelmezéséről, s ezeket az előadásokat mindenki hallgathatta. A hivatalnoki vizsga anyagát a konfuciánus szent könyvek képezték, amelyek kétségtelenül egy mezőgazdasági termelésre orientált civilizáció alapszabályait és morális elveit tartalmazták. A kínai tehát tudásalapú társadalom volt,

amelyben a tanuláson és az egyén tudásának és moráljának a fejlesztésén volt a hangsúly. A klasszikus kínai mezőgazdasági társadalom működtetéséhez a klán és a családszervezeten alapuló közösségszervezés szabályainak a megtanulása és betartása nélkülözhetetlen volt. A társadalomszervezés alapegységét a családok képezték. A család termelési és szociális egységként működött, s mint ilyen az ország gazdasági életében kulcsszerepet játszott. Biztosította a családtagok megélhetését és védelmét a kötelezettségek teljesítése fejében.

A modernizáció korában az önmegerősítésre és a konfuciánus vizsgarendszer megreformálására — konkrétan a tananyag modernizáció szükségletei szerinti megújítására — került a hangsúly. S ebben rejlik a kínai tudásalapú civilizáció túlélési képessége és a jövője.

3.2.2. Kína problémája

Az emberek megélhetését szolgáló és a saját törvényei szerint működő mezőgazdasági termelésen alapuló archaikus patriarchális kínai társadalmat megzavarta és felkavarta az európai kereskedelmi expanzió. Mivel az európai fegyverekkel szemben az elzárkózás és az együttműködés megtagadása nem járt sikerrel, időbe tellett mire megszülettek a megfelelő válaszok.[162] Konkrétan az ópium háborúval és az azt követő szerződésekkel kezdődtek — az önmagát a világgal szemben bezáró — kínai társadalom hányattatásai. Mindehhez hozzájárult az is, hogy a kínai diplomáciai tradíciók az európai kereskedőkkel való bánásmódra alkalmatlanok voltak. Kína a világ központjának tekintette magát. A külföldieket a kínaikkal nem egyenrangú barbároknak nézte, akiktől elvárta a behódolást és hűbéressé válást. A kínai felsőbbrendűség a diplomáciai protokollban (kowtow ritual) és a hűbéres szisztémában (tribute system) fejeződött ki. Amikor a kínai tradicionális diplomácia találkozott a nyugati kolonizáció és a gyarmatosítás módszereivel akkor ez Kína lebénulásához vezetett. A kínai politikusok nem realizálták, hogy az ópium háború alatt fegyverrel kikényszerített un. "*egyenlőtlen szerződések*" kínai tradíciók szerint való megkötése során önként adott engedményeknek az lett a következménye, hogy fokozatosan átadták az ország feletti szuverén jogaik egy részét a nyugati hatalmaknak. Az így létrejött területen kívüli kereskedő telepekről megnyílt ugyanis az út az idegenek Kínában való további terjeszkedése előtt. Mikor

[162] Kína problémájának figyelemre méltó összefoglalása: Wolfgang Franke (1967): *China and the West*. Basil Blackwell, Oxford

mindezt realizálták, már késő volt. Így Kína fokozatosan angol, francia, német és orosz hódító érdekek küzdőterévé vált.

Az angol-kínai kapcsolatokat illetően például az történt, hogy a kínaiak a briteket a Kínának behódolt délkelet-ázsiai hűbéres országokhoz — Vietnamhoz, Mianmarhoz (Burma) és Koreához — hasonlóan a hűbéres-rendszer (tribute-rendszer) tradicionális szabályai szerint kezelték. A brit kereskedők azonban nem akartak behódolni és hűbéressé válni, hanem szerették volna kinyitni Kínát a szabad kereskedelem számára, és egyenrangú félként akartak kereskedni. Mindennek az elérésére az adott alkalmat, hogy a kínai kormányzat betiltotta az ópium kereskedést, mert a nagyarányú ópium-behozatal miatt ezüsthiány állt elő (ezüsttel fizettek az ópiumért). A kínaiak elkobozták és elégették a Kantonban élő külföldiek ópium készleteit, amellyel a birodalomban kereskedtek. Az angoloknak az ópium megsemmisítése jó ürügyet szolgáltatott arra, hogy fegyverrel érjék el a céljaikat, ezért az angol flottát Kína partjaihoz küldték 1839-ben. Az angol hajók sorra megadásra kényszerítették és megszállták a part menti városokat, nagy fosztogatást és pusztítást vittek végbe. Végül a kínai kormányzat megadta magát és 1842-ben sor került a nankingi béke megkötésére. A *nankingi szerződésben* a kínaiak átadták Angliának Hongkong szigetét, öt kikötőt (Kanton, Sanghaj, Ningpo**,** Hsziamen, Fucsou) megnyitottak az angol kereskedők előtt, jelentős engedményeket adtak, Kína nagy összegű kártérítést fizetett az angoloknak a megsemmisített ópiumért és a háború költségeiért. A szerződés 1843-as kiegészítése rögzítette a területenkívüliség jogát. Ez azt jelentette, hogy brit állampolgár felett kínai hatóság nem ítélkezhetett csak az angol konzul. Az ópium kereskedés továbbra is folyt. 1854-ben létrehozták a kínai birodalmi vámokat, mely külföldi kezekbe került.

A britek és a franciák sorozatosan kreálták a konfliktusokat hogy ezáltal mind több engedményt csikarjanak ki a kínaiakból. 1860-ban a brit és francia csapatok lerombolták a nyári palotát. A kínaiak a briteknek adott kiváltságokat megadták a többi nyugati nagyhatalomnak is (franciák, németek). 1857-60 között újabb egyenlőtlen szerződések születtek, melyek újabb engedményeket adtak a külföldieknek: a külföldiek szabad mozgása Kína belsejében; állandó követek Pekingben. A nyugati gyarmatosító hatalmak igyekeztek kiterjeszteni a befolyásukat a kínai hűbéres államokban is, amelyeket gyarmatként szándékoztak bevonni a gazdasági rendszerükbe. Ehhez a gyarmatosító politikához Japán is csatlakozott. Végül is sikerült Kínát arra kényszeríteniük,

hogy átadja délkelet-ázsiai hűbéres területeit: 1885-ben Franciaország elfoglalta Vietnamot, 1886-ban Anglia elfoglalta Mianmart, majd Japán Formosat és Pescadorest. Korea kikiáltotta a függetlenségét, majd Japán annektálta Koreát. Németország elfoglalta Csingtaot, Oroszország Port Arthurt, és így tovább. Súlyosan érintette Kínát az 1895-ös japán-kínai háború is. Ennek a haditechnikai fölénnyel elért és a kínai tradíciókon alapuló "egyenlőtlen szerződéses" területkiterjesztő politikának végül is az lett az eredménye, hogy a szabad kikötőkben, és a bérelt területeken megjelent a külföldi ipar, beáramlott a külföldi tőke, nőtt a bankok és a gyárak száma. Ezek japán és nyugati cégek irányítása alatt álltak és olcsó kínai munkaerőt használtak.

Expanzió és reakció eredményeként beindult a profit-orientált piacgazdaság, és a piacokért folytatott harc fegyverek és a fejlett haditechnika felhasználásával. A kapitalista piacgazdaság nyugati vezetéssel fokozatosan világgazdasági szisztémává nőtte ki magát. Ebben a modernné váló világban Kína nagyon rossz feltételekkel játszott. A kínaiak csak későn észlelték a hibát, s ekkortól a nankingi szerződést, és az azt követő szerződéseket az "egyenlőtlen szerződések" korának nevezték. Voltaképpen Kína elzártságának, ázsiai diplomáciai tradícióinak és a kapitalista kereskedelmi formában való járatlanságának köszönhette, hogy — mintegy önhibáján kívül — hozzásegítette a külföldieket ahhoz, hogy fél-gyarmatként kezelhessék. Ezt a helyzetet a nyugati hatalmak ki is használták a saját érdekeik megvalósítására. Kína végül is nem vált gyarmattá, mint India, de európai hatalmi érdekszférákra lett felosztva. A megnyitott városokban a külföldiek un. "koncessziós területeket" hoztak létre, ahol a saját joghatóságuk alatt, és a saját törvényeik szerint éltek. E területeken a saját kultúrájuk szerint építkeztek, és meglehetősen arrogánsan viselkedtek a kínaiakkal.

Összefoglalva tehát Kína problémája az volt, hogy Kína a saját tradícióit követve olyan engedményeket adott a külföldi kereskedőknek és vállalkozóknak, amelyek lehetővé tették brit és francia kereskedelmi telepek jogszerű létrehozását az ország területén: területen kívüliség, a vámok szintjének leszorítása a külföldiek által, kínai védővámok nem létezése, külföldi telepek létrehozása (kínai területek külföldi irányítás alatt), a legkedvezményezettebb nemzet jogi státusz minden külföldi országnak való megadása. A külföldi kereskedők ezen engedményeknek és jogoknak köszönhetően fokozatosan terjeszkedni tudtak az országban. Ezzel párhuzamosan Kína megfosztódott a saját területén való politikai cselekvési

szabadságtól, mindenekelőtt a kereskedelempolitika terén. Az ország termelése és kereskedelme külföldi érdekeket szolgált. Így a 19. században és a 20. század elején a gyarmatosító hatalmak — angolok, franciák, németek, oroszok, japánok — Kína területén vívták egymás elleni harcukat kínai területek feletti befolyásért. Mindez hátravetette Kína fejlődését, de megakadályozta, hogy Kína igazi gyarmat legyen: így lett Kína mindenki gyarmata (ahogy Szun Yat-szen nevezte).

Az európai expanzió — kínai reakció során a kínai társadalomban zavaros helyzet jött létre. A kínai értelmiség kereste a kiutat. A logikus lépés a védelmet szolgáló hadiipar kifejlesztése — az önerősítés programja — volt. Mindezzel sok idő ment el az önerősítés korában. A konfuciánus vizsgarendszer megreformálására továbbá a technológiai és tudományos fejlődést szolgáló oktatási reformra pedig csak megkésve került sor. A kínai uralkodó dinasztia nem kezdeményezett olyan hatékony reformpolitikát, mint a japán.

A kínai értelmiség számára a lényeges kérdés az volt, hogy hogyan változtassák meg a gazdaságot, hogyan váljanak iparilag és technikailag fejletté, mit adjanak fel a konfuciánus hagyományokból, és mit őrizzenek meg.

Három álláspont volt:

Az egyik teljesen elutasította az európai modernitást.

A másik a gazdasági és a technikai-technológiai eredményeket adaptálni akarta a tananyagba, s ezáltal a konfucianizmust és a vizsgarendszert — reformok során — megújítva akarta megőrizni. A nyugati elveket és politikát kritikusan kezelte. Csak azt volt hajlandó meghonosítani, amit célszerűek és hasznosak ítélt.

A harmadik álláspont képviselői a teljes nyugatosítás/európaizálás mellett voltak.

A három álláspont közül végül is a középút konfuciuszi bölcsessége győzött: a konfucianizmust megreformálva megőrzők (új-konfuciánusok) célul tűzték ki a gazdasági, társadalmi és politikai reformokat a konfuciánus hagyományok megőrzésével. Ez egy konfuciánus kapitalista gazdaság- és társadalomszervező modell fokozatos kialakítását jelentette a társadalomszervezési zavarok leküzdése során.

3.2.3. Egy új-konfuciánus modernizáció értékrendje

Konfuciusz (ie. 551-479) a kínai társadalom értékrendjét megtestesítő bölcs öregemberként van jelen a kínai civilizációban. Kínában ma is él — sőt újraéledt — a konfuciánus alapelveket összefoglaló *Beszélgetések és mondások*[163] szellemisége. Ez a gyűjtemény a kínaiak tanítómestereként tisztelt bölcs filozófus tanítványai által összegyűjtött és lejegyzett tanításait tartalmazza. A konfuciánus morál szerint az egyén életét a *virtus* (erény, értékek) irányítja. Az ember tisztességes ember (gentleman) módján viselkedik. Mindenki megteremti élete során a tudás, az emberiesség, a méltóság és a szokások (rituálé) közötti harmóniát. A virtus legfőbb szabálya, hogy amit az ember nem kíván magának, azt ne tegye mással sem.[164] Mindezt pedig az igaz elvek keresése és követése teszi lehetővé. Ilyenek például a tolerancia, az udvariasság, a jóhiszeműség, a kedvesség, a szorgalmasság, a saját hibák felismerése és kijavítása, az öntökéletesítés és mindenekelőtt a szeretet.[165]

A konfuciánus tanítás az önművelésre, az öntökéletesítésre és a tanulásra teszi a hangsúlyt, mivel az életet egy tanulási folyamatnak tekinti. A morális tréning elsajátítását a tanulás során pedig nagyon fontos dolognak tartja. A konfuciánus társadalom nem születési privilégiumokon és előjogokon alapult. A társadalmi rétegződést a tudás határozta meg, amelyről a jelentkezők egyenlő esélyeket biztosító vizsgákon tettek tanúbizonyságot egy meghatározott tananyag — a konfuciánus klasszikusok és a kalligráfia — ismerete alapján. A konfuciánus morális szabályokat a császároknak is be kellett tartaniuk. Ellenkező esetben a népnek jogában állt eltávolítani őket. Mindenki alá volt rendelve a morális társadalomszervező rendezőelveknek: a konfuciánus értékrendnek.

A konfuciánus patriarchális állam legfőbb alapelvei a következők: az uralkodó és a kormány morális példaadó szerepe; a kormányzásban azáltal vesz részt mindenki, hogy teljesíti a gyermeki kötelezettségeit és morális életet él;

---

[163] Confucius (2000): *The Analects*. Translated with an introduction and notes by Raymond Dawson. Oxford University Press, New York; Magyarul: Konfuciusz: Beszélgetések és mondások. Fordította, bevezette és jegyzetekkel ellátta: Tőkei Ferenc. Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár. http://www.terebess.hu/keletkultinfo/konfuc1.html

[164] Confucius (2000): *The Analects*. Translated with an introduction and notes by Raymond Dawson. Oxford University Press, New York, 44, 62.

[165] Confucius: The Analects, 69-70.

az uralkodó patriarchális szerepe (apaként irányítja és bátorítja alattvalóit); az emberek közötti testvériség, mely az egymással szembeni korrekt viselkedésen alapul; korrekt viselkedés az idegenekkel szemben; a pereskedés helyett morális viselkedés és konszenzuskeresés; a virtus szerinti élet; az erény és a morál által kijelölt úton való haladás; az olyan uralkodóval szemben, aki letér az erények útjáról vagy megsérti a szabályokat jogos az ellenállás.[166]

A kínai állambölcsesség konfuciánus szellemiségű. A fenti morális alapelvek jelentették az államszervező rendezőelveket. Ezek elsajátításáról az állam vezető hivatalnokai vizsgákon tettek tanúbizonyságot. A konfuciánus államszervező alapelvek olyan ősi morális bölcsességen alapultak tehát, amelyek az emberi pszichológia és a szociálpszichológia szempontjából nézve örök érvényűnek tekinthetők. Ezért a mindenkori történelmi és társadalmi viszonyok kontextusában újragondolhatóak.

A kapitalista piacgazdaság elterjedése a konfuciánus értékrend újragondolását igényelte, mivel a régi mezőgazdasági társadalom és értékrendje menthetetlenül bomlásnak indult. A korábbi mezőgazdasági társadalom kiegyensúlyozott és racionális működését szolgáló alapelvek már nem mindenben feleltek meg az átalakuló állam és társadalom igényeinek. A család és a családszervezet — mint munkaszervező és termelői egység — szerepére és az ősök tiszteletére vonatkozó szabályok átgondolást igényeltek. A modernizáció és az európai értékrend hatására a kínai neo-konfuciánus gondolkodók újragondolták a konfuciánus értékrendet. Az államszervező értékrend megújításának a mikéntje azonban állandó viták tárgyát képezte, hiszen az ázsiai értékrendről volt szó — pontosabban az ázsiai és az európai államszervező értékek kölcsönhatásáról. A kérdés lényege az volt, hogy milyen legyen egy konfuciánus modernizáció.

3.2.4. Kang Youwei: az új-konfuciánus alkotmányos monarchikus reform

A nyugati társadalom gazdasági, kereskedelmi és politikai eszméinek és gyakorlatának térnyerése Kínában válaszra késztette a kínai politikai gondolkodókat. A tudásalapú konfuciánus társadalom gondolkodói először is szerették volna megérteni, hogy milyen úton halad a nyugati világ, és ennek

[166] Raymond Dawson (1981): *Confucius*. Oxford University Press, Oxford; Bóka Éva (2009): The Europe-China Dialogue in a Historical Perspective. *Grotius E-könyvtár* (2009), http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=FDWKZS , 18-19.

fényében milyen saját utat kell Kínának követnie. Mindez azonban nagyon nehéz feladat volt, hiszen hiányoztak az egymás tudományos és kulturális értékeit tolmácsoló fordítások és nyelvismeret.

A kínai társadalom megreformálását Kang Youwei (Kang Ju-vej) (1858-1927) indította el.[167] Önmagát konfuciánus gondolkodónak tekintette. Teljesítménye rendkívüli, mert sikerült realizálnia, hogy a konfuciánus klasszikusok a saját korában már nem elegendően szolgálják az ország tudományos és társadalmi fejlődését. Ráérzett a világ megváltozására és a konfucianizmus megreformálásának a szükségességére. Életműve azért is értékes, mert az általa érzékelt európai modernséget igyekezett összhangba hozni a konfuciánus állam- és társadalomszervező elvekkel. Kang Youweinek — a Qing (mandzsu) korszak kiemelkedő tudósának, politikai gondolkodójának és reformerének — nagy érdeme, hogy felismerte azt, hogy a klasszikus konfuciánus tananyag és vizsgaanyag miatt Kína nem tudja felvenni a versenyt a Nyugattal. Ezért meg kell újítani az oktatást, a tananyagot és a gondolkodást. Mindez úgy érhető el, hogy átveszik a nyugati civilizációból mindazokat a tudományos és technológiai ismereteket, amelyeket szükséges. Ez elvezethet fokozatosan a klasszikus konfuciánus állam- és gazdasági szisztéma megújulásához. A reformra a jogot — szerinte — az adja meg a kínai társadalomnak, hogy maga Konfuciusz is reformernek tekinthető. Kína pedig csak úgy menekülhet meg a gyarmatosítástól, ha a japán Meiji dinasztia reformpolitikáját követi: tehát megnyílik a nyugati ipari, tudományos és technológiai tudás és vívmányok befogadására. Ugyanakkor megreformálva megőrzi hagyományait.

Kang Youwei életének legfontosabb pillanata Kuang-hsü császárnál tett audienciája 1989 májusában, mely a kínai reform kezdetének tekinthető. Azt javasolta a fiatal császárnak, hogy a japán császár példáját követve indítsa el a kínai reformot, s újítsa meg a tudást. Ezt úgy érheti el, hogy meghonosítja a nyugati tudományos és technikai/technológiai eredményeket és megváltoztatja az állam intézményrendszerét. Mindezeken felül megreformálja a régi-típusú vizsgarendszert. Ez utóbbi azt jelenti, hogy eltörli a nyolc-szakaszos (bekezdéses) esszét és modern tananyaggal cseréli fel a vizsgaanyagot. A nyolc-szakaszos esszé eltörlését azért tartotta fontosnak, mert akik ezt tanulják csak nagyon régi — mintegy kétezer éves — könyveket olvasnak, s a tudásuk

[167] Bóka (2009): The Europe-China Dialogue, 49-54.

megáll — a birodalmat először egyesítő — Q'in-dinasztia (i.e 221-206) és a Han dinasztia (i.e. 206–i.sz. 9) korszakánál. Amikor Kang ezt javasolta, akkor arra gondolt, hogy a — Konfuciusz nevéhez fűzött — konfuciánus kánonba tartozó öt klasszikus (Írások könyve, Változások könyve, Dalok könyve, Tavaszok és őszök könyve, és a Szertartások feljegyzései) továbbá az úgynevezett négy könyv (Nagy tanítás, A közép mozdulatlansága, Beszélgetések és mondások, és a Menciusz) képezik a vizsgaanyagot. Ezek a konfuciánus klasszikusok a kínai társadalom, a jog, a kormányzat, az oktatás, az irodalom és a vallás alapjait tartalmazó szabályokat a hagyomány szerint rögzítik. Mindebből Kang azt a következtetést vonta le, hogy azok a leendő hivatalnokok, akik ezen a mintegy kétezer éves múltra visszatekintő tananyagon nőnek fel nem ismerik más országok dolgait és a tudásuk korszerűtlen, — mégis az ország vezető hivatalnokai lesznek. Ezért Kang Youwei fontosnak tartotta a régi konfuciánus klasszikusokon alapuló vizsgaanyagnak hasznos technikai, tudományos és államismereti tudással való megújítását. Így a sikeres vizsgát tett hivatalnokok képessé válnak a modernizálódó és változó világ szellemében intézni Kína ügyeit a konfuciánus értékrend megőrzésével.[168]

Kang Youwei elérte, hogy a régi típusú klasszikus esszéírás el lett törölve a tartományi és a fővárosi vizsgákon. Ehelyett a modern kormányzati dolgokról kellett értekezést írni a jelölteknek. Az iskolai és az állami vizsgákon modern tananyagot kértek számon. 1905-ben eltörölték a régi-típusú irodalmi vizsgákat. Így Kang reformmozgalmának köszönhetően Kína megnyílt a nyugati tudás előtt. Megőrizve megújította a klasszikus konfuciánus tradíciót. A Kang által elindított oktatási reformot végső soron az tette lehetővé, hogy a nyugati modernizáció, és mindenekelőtt a japán reform sikerei komolyan kikezdték már a kétezer éves konfuciánus klasszikus tudást. Annak reformját azonban senki sem merészelte kezdeményezni. Kangnak az adta a bátorságot, hogy magát Konfuciuszt is reformernek nyilvánította. Így ő, mint Konfuciusz követője, szintén felléphetett reformerként. Teljesítménye azért rendkívüli, mert egy mintegy kétezer ötszáz éves tradicionális gondolkodást tudott

[168] K'ang Yu-wei (1967): Chronological Authobiography of K'ang Yu-wei (Nan-hai K'ang hsiensheng tzu-pien nien-p'u) In: Jung-pang Lo (ed.) (1967): *K'ang Yu-wei. A Biography and a Symposium*. The University of Arisona Press, Tucson, 17-177. 97-98; Wolfgang Franke (1967a): K'ang Yu-wei und die Reform des Prüfungswesens. In: Jung-pang Lo (ed.) (1967): K'ang Yu-wei. A Biography and a Symposium, 313-318.

meghaladni úgy, hogy biztosította a konfucianizmusnak — kora kihívásai szerinti — új-konfuciánus formában való túlélését, és a modernizációba való alkotó beilleszkedését.

Az államszervezet reformja terén Kang Youwei az alkotmányos monarchia híve volt. Ellenezte a forradalmi megoldást, mert szerinte az ilyesmi gyakran vezet zavaros helyzetek kialakulásához. A fokozatos demokratizálás híve volt. Anglia és Hollandia példája arról győzte meg, hogy ezek a monarchiák szociálisan stabilak, s a stabilitást éppen az uralkodó jelképezi. A kínai reform csak ezekhez hasonló stabil alkotmányos monarchikus rendszerben vezethet sikerre. Kína számára államformaként a *tituláris monarchikus köztársaság* (titular monarchical republic) megvalósítását javasolta egy 1911-ben a köztársaság politikai struktúrájáról írt cikkében.[169] A tituláris monarchikus köztársaság alatt egy olyan örökös monarchiát értett, amelyben az uralkodó hatalom nélküli: az uralkodót tisztelik, de az uralkodói címe csak névleges. A törvényhozó hatalom igazi megtestesítője a parlament, a végrehajtó hatalmat pedig a kormány gyakorolja, amelynek vezetője a miniszterelnök. A monarcha szerepe nem több és nem is kevesebb mint a kormányváltozások során a rend megőrzése és az államon belüli anarchia elkerülése. Szerinte az ilyen állam stabil, a vitákat a parlamenten belül vívják és nem a harcmezőn. A nép jogai ugyanazok, mint egy köztársaságban. Ezért ez a szisztéma tekinthető köztársasági monarchiának is. A hangsúly az alkotmányon és a köztársasági parlamenten van, és nem a tituláris monarchán.[170]

Kang Youwei világszemléletét talán legjobban *Az egyetemes harmónia könyve (Datongshu)* fejezi ki.[171] A *Datongshu* voltaképpen az univerzális békéről írt utópikus vízió a Wilson-i népszövetségi tervek korában. Kang abban hitt, hogy az emberiség történetében három nagy korszak van: a zavaros időszak, a kezdődő béke kora és az univerzális béke kora. A saját korát zavaros időszaknak tekintette. E korszakokat az államok között kialakult szövetkezés jellege szerint különböztette meg:

Az első, a zavaros korszakot az egyenlő államok közötti szövetkezés

[169] Jung-pang Lo: K'ang Yu-wei. A Biography and a Symposium 218.

[170] Uo. 218-219.

[171] K'ang You-wei (1958): *Ta t'ung Shu (The Book of Universal Commonwealth or Book of Great Unity). The One-World Philosophy of K'ang Yu-wei.* Translated from the Chinese with introduction and notes by Laurence G. Thompson. George Unwin LTD, London

jellemzi.

A második korszak a kialakulóban lévő béke korszaka. Ez egy olyan államszövetségi forma, amelyben mindegyik állam maga intézi a belügyeit, de az átfogó általános adminisztrációt egy közös kormányzat irányítja.

A harmadik korszak az univerzális béke korszaka: eltűnnek a határok az államok között és szerte a világon független kerületek és elöljáróságok alakulnak ki, amelyek egy univerzális kormány kontrollja alatt egyesülnek.

Az univerzális béke korszakához vezető első lépés az univerzális parlament létrehozása, majd annak kétkamarássá válása: először a képviselők csak az államokat képviselik, azután a felsőház az államokat és az alsóház az egész világot, a világ összes emberét. Az államok eltűnésével pedig a világparlamentben megvalósul az emberek képviselete.

E három típus tehát az emberiség fejlődésének egy-egy korszakát jelenti.

Kang Youwei hisz abban, hogy ezeken a típusú államszövetségeken keresztül kell mennie az emberiségnek, mert a fejlődést erőltetve felgyorsítani nem lehet.[172]

Kang utópisztikus víziója szerint a világ tehát a következőképpen fog kinézni az univerzális béke korában:

Az univerzális béke korában eltűnnek a nemzetállamok és az államhatárok. Az egész világ pusztán néhány régióra lesz felosztva egy egységes kormányzat irányításával. Mind a központi, mind a regionális kormányzat a nép szavazata szerint lesz megválasztva. Nem lesz tulajdon, és nem lesznek sem családok, sem klánok. A férfiak és a nők nem több mint egy évig élnek együtt, ezután házastárs csere lesz. A terhes nők intézetbe járnak a gyermek megszületése előtti kiképzésre. A bébik a szülés után bölcsődébe kerülnek. A gyerekek óvodába járnak, és a koruknak megfelelő iskolákba. Amikor felnőtté válnak a kormány különböző ipari, mezőgazdasági és hasonló típusú produktív munkákra nevezi ki őket. A betegek kórházakba kerülnek, az öregek pedig öregek otthonába. A regionális kormányok kereteiben a legmagasabb szintű intézmények a születésre előkészítő intézet, a bölcsődék, az óvodák, a kórházak és az idősek otthonai. A felnőtt férfiak és nők egy bizonyos ideig ezekben az intézményekben kell hogy szolgálatot teljesítsenek. Különböző

[172] K'ang You-wei: Ta t'ung Shu, 110-111.

osztályú nyilvános hálótermek és étkezdék létesülnek, amelyeket mindenki a jövedelme szerint szabadon élvezhet. A semmittevésért való szemrehányás lesz a legsúlyosabb büntetés. Azok akik új tudományos dolgokat találnak fel és kitűnően szolgálják az öt legfontosabb intézményt külön jutalomban részesülnek.[173]

Kang Youwei fenti eszméi sok rokonságot mutatnak a nemzetközi szocializmussal. Ő maga is realizálta azonban, hogy az általa képviselt utópia lényege, hogy utat mutat egy békés jövő felé. A saját korában mindebből csupán annyit lehet elérni, hogy az államok elkezdenek békésen együttműködni. Ez azonban nem csupán Kína, hanem az "európai modernitás" számára is kihívás. Az európai országoknak, Kínának, sőt az egész világnak az a feladata, hogy az imperialista piacgazdasági expanziót visszaszorítsa, és nemzetközi jogi és intézményes keretek közé terelje az államok közötti gazdasági és politikai együttműködést. Mindehhez az állam- és nemzetközi szervezés intézményes reformok útján való modernizálása szükséges egy olyan világban, ahol a gazdasági szisztéma révén az egyes államok és az emberek egymással szoros kölcsönhatásban léteznek.

3.2.5. Szun Jat-szen: az új-konfuciánus republikánus reform

Kang Youwei kortársa, a "kínai köztársaság atyjaként" tisztelt Szun Jat-szen szintén neo-konfuciánus gondolkodó volt. Ő azonban — Kang Youwei-vel ellentétben — a forradalmi változás és a köztársaság megteremtésének a híve volt. Voltaképpen azon gondolkodott, hogy hogyan lehet összhangba hozni a liberális piacgazdaságon alapuló profittermelő európai kapitalizmust a — mindenki megélhetésének biztosítását hangsúlyozó — konfuciánus kínai társadalomszervezési értékrenddel, és annak morális szabályaival.

A kínai állam és társadalomszervezés modernizálására vonatkozó nézeteit a három népi elvről szóló politikai értekezésében fejtette ki.[174] Az értekezés

---

[173] C. Y. Immanuel Hsü (1971): *Readings in Modern Chinese History*. Oxford University Press, New York, 308-309.

[174] Sun Yat-sen (ca. 1960): The Three Principles of the People, San Min Chu I by Sun Yat-sen. In: Sun Yat-sen – Chiang Kai-shek (ca. 1960): *The Three Principles of the People, San Min Chu I by Dr. Sun Yat-sen with two Supplementary Chapters* 1. National Fecundity, Social Welfare and Education. 2. Health and Happiness by President Chiang Kai-shek. China Publishing CO. Taipei, Taiwan, Republic of China, 1-212.

jelentősége, hogy Szun megpróbálta a nacionalizmus, a demokrácia és a megélhetés európai elveit összhangba hozni a kínai eszmékkel és gyakorlattal. Az értekezés ebből a szempontból az alábbi fő gondolatokat tartalmazza:

Szun Jat-szen értelmezésében a három népi alapelv: a nacionalizmus, a demokrácia és a megélhetés (livelihood).

1. A nacionalizmus elve három komponenst tartalmaz. Ezek a következők:

- A nemzeti egység megteremtése: az állam alapegységeit a családok és a klánok képezik Kínában, és nem az egyének (individuum) miként az "európai modernitásban".

- A konfuciánus morális alapelvek megújítása és ápolása mint az állambölcsesség alapja és a nemzeti értékek képviselője.

- A hasznos nyugati értékek, technológia és tudomány meghonosítása Kínában.

2. A demokrácia megteremtése Kínában — Szun Jat-szen szerint — egy az embereket szolgáló szakértő kormányzatot jelent, amelynek a megválasztására a régi konfuciánus vizsgarendszer megújítása szolgálhat alapul.

3. A megélhetés alapelve egy olyan "államkapitalista" rendszer kialakítását jelenti, amely a kapitalista termelésből származó profitot az emberek jólétének megteremtésére és az életszínvonaluk javítására használja fel egy szakértő kormány vezetésével.

Szun Jat-szen tehát olyan dolgokon gondolkozott, amelyek az európai civilizáció gondolkodói számára is kihívások voltak. Mindezek alapját az szolgálja, hogy a konfuciánus morál számos az európai morális értékekkel megegyező elvet tartalmaz. A kihívás pedig mind a két civilizáció számára a modernizáció (kapitalizmus) humanizálása — "emberbaráttá" — tétele, a pusztító elemek felismerése és ellehetetlenítése által.

Ezzel kapcsolatban említhető Szun Jat-szen azon megállapítása, hogy — bár nagyon értékesnek tartja a nyugati parlamentáris demokráciát — az európai társadalomszervezésről az a véleménye, hogy a demokrácia problémáját nem sikerült megoldania. Nem oldotta meg, mert nem tudta megoldani a demokrácia kérdését a népszuverenitás korában. A nyugati gondolkodók szerinte ugyanis nem tudtak a nyugati civilizáció régi görög alapjaihoz képest újat teremteni. A nyugati emberek voltaképpen félúton elakadtak a

parlamentáris demokrácia építésében, mert nem gondolták végig a társadalomszervezés során felmerülő problémákat az elejétől a végéig. A fő baj Európában az, hogy az örökletes elit nem hagyja az embereket uralkodni, és a társadalmat az emberek valós igényei és érdekei szerint szervezni. A vezető pozíciókat az örökletes elit tartja a kezében, akik a társadalmat nem a nép reális érdekei szerint irányítják, hanem az elit érdekei szerint. Az elit nem akarja és nem is érti a népszuverenitáson alapuló demokráciát. Így nem tudja a demokrácia kérdését megoldani. Továbbra is új-arisztoteliánus és új-platóniánus sémákban gondolkodik. Körükben e régi görög politikai gondolkodók még mindig aktuálisak. Mindezek alapján Szun Jat-szen azt a következtetést vonja le, hogy a nyugati parlamentáris demokratikus modellt Kína nem másolhatja automatikusan és kritikátlanul, hiszen a nyugatiak is számos problémával küzdenek. Kína továbbá sohasem volt antik görög politikai gondolkodáson alapuló arisztoteliánis és platonista társadalom, hanem mindig is konfuciánus társadalom volt. Ennek következtében csak egy új-konfuciánus demokráciát tud megvalósítani. Ez azonban az európai mellett és azzal szoros kölcsönhatásban alternatívát jelenthet a világ társadalomszervezésének megújítása számára. Szun szerint a kínaiak a Nyugattól tanulhatnak tudományt és technológiát. Ami azonban a demokratikus társadalomszervezést illeti, e téren nem csupán a Nyugattól kell tanulniuk: a kínaiaknak saját maguknak kell egy a hagyományaikon alapuló új társadalomszervező formát kigondolniuk.[175]

Erre vonatkozóan azt javasolja, hogy megreformálva őrizzék meg a konfuciánus morális értékrendet. Ez azt jelenti, hogy újra kell gondolni a konfuciánus értékeket a nyugati parlamentáris demokrácia és a kapitalizmus kihívásai alapján. Mindez azt kívánja, hogy Kína teremtse meg a nemzeti egységet. Legfőbb célként pedig az emberek megélhetésének és a társadalmi békének a biztosítását tűzze ki. A családot, illetve a klánt mint a megélhetés szempontjából legfontosabb biztonsági és munkaszervező egységet — Szun Jat-szen véleménye szerint — továbbra is fenn kell tartani, és az állam alapegységének kell tekinteni. Az egyéneknek és a kormányzatnak a fent említett konfuciánus morális alapelveket — önnevelés, tanulás, tisztességes emberség, tolerancia — továbbra is ápolniuk kell, hiszen ezen múlik az állam- és társadalomszervezés sikere. A kínai kormánynak voltaképpen azt a nyugati hibát kellene tudnia kiküszöbölni, hogy nem tesz különbséget a szuverenitás

[175] Bóka (2009): The Europe-China Dialogue, 59-60.

(hatalom) és a képességek között. Ezért komoly demokratikus deficittel küzd. Mindezt Kína úgy tudná elkerülni, hogy a népszuverenitás örökletes elit által irányított befejezetlen nyugati projektjére koncentrálva — azt mintegy korrigálva — megpróbálkozik a népszuverenitás tényleges érvényesítésével. Ezért fontos lenne kitalálni, hogyan lehet a hatalmat és a képességeket szétválasztani a kormányzatban. Mindehhez a nép és a kormányzat közötti hatalom-kiegyensúlyozásra lenne szükség: erős kormány kontra erős népi ellenőrzés. Ez úgy valósítható meg, hogy a nép oldalán négy hatalom — választás, visszahívás, kezdeményezés és referendum — van. A kormány oldalán pedig öt hatalom: végrehajtó, törvényhozó, bírói, polgári szolgálati vizsga és ellenőrzés (cenzorálás). Szun szerint ebben az esetben a hatalmak ki tudnák egyensúlyozni egymást, és így a kormányhatalom demokratikus lesz.[176]

Szun Jat-szen megoldásként — a fenti kilenc hatalom kiegyensúlyozó játékából kiindulva — egy öthatalmi alkotmányra (quintuple-power constitution) tesz javaslatot a konfuciánus hagyományokból kiindulva. Voltaképpen a polgári szolgálati vizsga és az ellenőrzés (cenzúra) független szisztémája (intézménye) által a régi — a császári hatalomtól független — vizsga- és kontrollálási szisztémát akarta megreformálva belevinni a republikánus kormányzásba. Az igazán tehetségeseknek és jó képességűeknek a hatalom képviselőitől független vizsgarendszer útján való kiválasztása és a hivatalnokok ellenőrzésének a megvalósítása által kívánta elkerülni a nyugati kormányzati szisztéma buktatóit, mely pusztán az uralkodó elit hatalmán alapul. A hangsúly tehát a kínai kormányzat azon képességén van, hogy az örökletes elit helyett a képességek és a tudás érvényesüljön a társadalom vezetésében. A vezetők a hatalomtól független módon legyenek ellenőrizhetők és visszahívhatók. Hite szerint, ha a nyugati típusú törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom kiegészül a polgári szolgálati vizsgarendszer és az ellenőrzés önálló intézményével, akkor ez az új "quintuple-power constitution" (öthatalmi/kvintett kormányzat) képes lesz realizálni egy olyan erős hatalmú kormányt, amely a nép jólétét szolgálja és nem korrupt. A nép kormányaként funkcionál, a nép által és a népért.[177]

A gazdasági szervezést illetően Szun Jat-szen azt javasolta, hogy vezessék be a megélhetésre koncentráló államkapitalizmust. Magát a kapitalizmust jó

[176] Sun Yat-sen (ca. 1960): The Three Principles of the People, 145-146.

[177] Uo. 147-148, 149.

szisztémának tartotta, de csak akkor, ha a profit a nép megélhetését szolgálja. Mindez — szerinte — az államkapitalizmus megvalósításával lehetséges. Az államkapitalizmust pedig úgy lehet létrehozni, hogy Kína tőkét és nyugati szakembereket kölcsönöz külföldről. Az ipar, a kommunikáció, a bányászat és a termelés azonban kizárólag csak a kínai állam vezetésével folyhat, nem a külföldi tőkések vezetésével. Az államkapitalizmus ugyanis képes arra, hogy irányítsa az emberek részvételét a termelésben és a saját gazdaságuk építésében. Az embereket a megtermelt profit élvezőivé teszi. Megakadályozza, hogy a profittermelés során ki legyenek zsákmányolva.[178]

A történelem nem váltotta valóra sem Kang Youwei, sem Szun Jat-szen vízióját. A császárság után a republikánus korszak zavaros időszaka kezdődött. Az előállt anarchiából a hadurak profitáltak. S közülük egynek, Mao Ce-tung-nak, végül is sikerült a hatalma alatt egyesítenie Kínát: 1949-ben létrejött a Kínai Népköztársaság. Mao Ce-tung visszaállította a kínaiak önbecsülését, melyet megtépázott a nyugati imperializmus. Érdeme, hogy felismerte a nyugati modernizáció kritikátlan követésének a veszélyeit Kína önállóságának megőrzése szempontjából. Ugyanakkor hatalomra kerülésével a zavaros időszak nem fejeződött be Kínában, hiszen a maoizmus rendszere alatt a kulturális forradalom idején milliók vesztették életüket. A kínai történelmi és kulturális értékek súlyosan megkárosultak.

3.2.6. Teng Hsziaoping: az új-konfuciánus államkapitalista reform

Az *expanzió és reakció* világtörténete végül is a klasszikus gyarmatosítás és az imperializmus bukását hozta a második világháború után a gyarmatok és fél-gyarmatok felszabadító harcának eredményeként. A nyugati világ kénytelen volt elismerni az imperialista korszak működőképtelenségét, hiszen önmagát is súlyos károk érték. A megújulás szellemében a klasszikus imperialista gazdasági expanzió helyébe a liberális piacgazdaság jogi rendezőelveken alapuló gazdaságszervező kísérlete lépett. Így a világgazdaság- és társadalompolitika az elmélet és a jogállamiság szintjén fokozatosan rendezett nemzetközi jogi keretek közé került az európai/nyugati értékrend megújulása szerint. Mindebben jelentős szerepet játszott a nemzetek feletti európai gazdasági integráció elindulása, a Római Szerződésekben valamint a Maastrichti Szerződésben felmutatott gazdaság- és társadalomszervező

[178] Uo. 181-182, 183, 198.

eredmények.

Teng Hsziaoping (1904-1997) az európai integráció sikereiben felismerte az európai értékrend megújulását. Ezért gazdasági reformpolitikába kezdett. E reformok eredményeként Kína önként nyitotta meg gazdaságát és piacát a világgazdasági együttműködés céljával. Teng bölcs új-konfuciánus gondolkodó volt. Reformpolitikája során, 1975 és 1997 között, céltudatosan és fokozatosan építette ki a piacgazdaságot egy új-konfuciánus kínai típusú modernizáció víziója által vezérelve. Ez egy új-konfuciánus államkapitalista gazdaság megteremtését jelentette, melyet ösztönöztek Lee Kuan Yew szingapúri vezető konfuciánus politikus sikerei. A kínai reform az első szakaszban egy modern és erős piacgazdaság létrehozását tűzte ki célul a Központi Bizottság vezetésével. Az 1982. évi pártkongresszus döntő fordulatot jelentett: a piacgazdaság megteremtése kínai jellegzetességekkel lett a cél.[179] A piacgazdaság létrehozásának belső konzervatív ellenzékét sikeresen legyőzve Kína 1992-től virágzó gazdaságot teremtett.

Mindezt látva az Európai Közösség 1978-ban kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokat teremtett Kínával. 1998-tól pedig elkezdődött a partnerségi politika az EU és Kína között.[180] 2001-ben Kína WTO tag lett. Politikusai pedig igazából egy a reális politikai helyzetet tükröző és békepolitikát folytató hatékony nemzetközi szervezet kereteiben éreznék magukat biztonságban.

Hogy hogyan fog sikerülni egy nem európai típusú — volt kommunista — ország piacgazdasággá alakítása és bekapcsolása a nyugat által dominált világgazdaságba, egyelőre nem lehet tudni. Ugyancsak nem lehet tudni, hogy a konfuciánus demokrácia és államkapitalizmus hogyan fog fejlődni Kínában. Annyi azonban bizonyos, hogy nem úgy, ahogy az EU és az USA elképzeli. A kínai konfuciánus civilizáció megújulása az európai civilizációval szoros kölcsönhatásban minden bizonnyal lehetőséget ad egy demokratikus világpolitika és világkormányzat kifejlődésére. Egymás demokratikus ellenzékeivé válva pedig elindíthatnak egy multipoláris új világpolitikát. Mindez — Kang Youwei elmélete szerint — a zavaros időszak meghaladását, és egy békekorszak kezdetét jelentené a világföderáció modelljén. Ennek azonban az ellenkezője sem kizárt.

---

[179] Deng Xiaoping (1984): *Selected Works of Deng Xiaoping (1975-82)*. Foreign Language Press, Beijing; Bóka (2009): The Europe-China Dialogue, 77-81.

[180] Bóka (2009): The Europe-China Dialogue, 81-86.

3.3. Japán válaszok

3.3.1. Modernizáció és Japán problémája

Japán a történelme során meghonosította a kínai konfuciánus társadalomszervező elveket és gyakorlatot. Az európai modernizációra a kínai tapasztalatokból okulva reagált az ópium háborút követően. A japán császári kormányzat Kínától eltérően nem az elzárkózást, hanem a modernizációba való bekapcsolódást választotta a szükséges gazdasági, politikai és tudományos ismeretek megszerzése útján. Sikeresen adaptálta mindazt, amit a nyugati civilizációban hasznosnak és jónak látott, igyekezett azonban megőrizni a tradícióit. Voltaképpen a japánok realizálták, hogy csak úgy tudják elkerülni a gyarmattá válást az imperializmus korában, ha maguk is modernné válnak.

Felmerül a kérdés, hogy mi áll a japán modernizáció sikerének hátterében, hiszen a konfucianizmus (pontosabban annak japán változata) hagyományos társadalmi és kulturális viszonyainak a reformja nem volt könnyű dolog. A fejlettebb fegyverekkel rendelkező európaiak expanziója pedig gyors és ésszerű védekező reakciókat kívánt. Az okok minden bizonnyal a társadalmi szerkezet és az uralkodó elit hatalomkoncentráló képességeinek a különbségében, és nagyrészt a szerencsében keresendők. A japánoknak mindenesetre sikerült a császárság restaurációja és a Meiji-reform során megteremteniük azt a fajta centralizált és erős hatalmi gépezetet, amely képes volt a megfelelő védekező reakcióra és a modernizációba való bekapcsolódásra a nyugati gazdasági és politikai expanzióval szemben. Ugyanakkor Japán a modernizáció során nem volt képes arra, hogy a belső fejlődésében elkerülje az imperializmust és megtalálja a középutat. Így a modernizációban élen járó ázsiai hatalom nem tudta elkerülni, hogy a második világháború után ne kerüljön amerikai gyámkodás alá.

A japán társadalom klán és családalapú társadalom volt, ugyanúgy mint a kínai. A császárság és az uralkodó elit fejlődése azonban eltérő volt. Míg Kínában a császárok halandóak voltak és kizárólag az ég által adományozott mandátum (mandate of Heaven) jogán uralkodtak, a japán császár isteni jogon — a kami (szuperioritás) jogán — uralkodott, melyet utódai automatikusan örököltek. Felsőbbrendű lény volt tehát, s nem nyugati értelemben vett isten. Az alattvalókat pedig a vele szembeni extrém lojalitás jellemezte. Japán e jellegzetességeit megtartva adaptálta a szomszédos kínai civilizáció Tang-

korszakának a legjelentősebb vívmányait, melyek prosperitást hoztak számára. Kína a Tang-dinasztia alatt (6-9. század) ugyanis virágzó civilizációvá nőtte ki magát. Ekkor alakult ki a konfuciánus vizsgarendszeren alapuló adminisztratív szisztéma, mely egészen a huszadik századba nyúlóan fennmaradt. Ez — mint fentebb arról már szó volt — egy magasan kvalifikált iskolázott hivatalnok elit által működtetett adminisztratív rendszer volt, mely a váltakozó székhelyű ellenőrök (inspectors) felügyelete alatt állt. A Tang-kort elegáns írás, kulturális és tudományos pezsgés, erős kereskedelmi és katonai hatalom jellemezte. Japán számára vonzó volt ez a hatalmas és virágzó szomszédos civilizáció: adaptálta tehát a konfuciánus kormányzati rendszert és a buddhizmust. A nagy reform (taika) során megerősítette a császári bürokráciát a klánok helyi uralmával szemben, s ebben a kínai adminisztratív szisztéma átvétele segítségül szolgált. A japán írásbeliség kialakulásában ugyancsak nagy szerepet játszott a kínai írásbeliség és az irodalom.[181]

A kínai Tang-korszak hanyatlása Japánban a feudalizmus erőinek újraéledéséhez és megerősödéséhez vezetett. Mindebből a provinciák kormányzói, egyéb magas rangú hivatalnokok és a klánok vezetői profitáltak. Japán menthetetlenül erős és egymással rivalizáló klikkek és feudális családok uralma alá került. A feudális anarchia eredménye Minamoto Yoritomo katonai diktátor uralma lett, aki létrehozta a katonai uralom jellegű *bakufu* rendszert. Ezzel Japán a feudális militarizmus útjára tért, mely egészen a 20. századba nyúlóan fennmaradt. Ez a feudális katonai tradíció a Kamakura korszakban kialakította a saját rendezőelveit, valamint az ehhez kapcsolódó a modern korig fennálló szamuráj szisztémát (örökletes katonai kaszt). A szamuráj rendszer sok szempontból az európai lovagsághoz volt hasonlítható. A szamuráj kultúra — a kínaitól eltérő — saját japán kultúrát hozott létre, és megváltoztatta a buddhizmus jellegét is. A katonai tradíció a buddhizmussal, különösen a zen iskolával ötvöződve az akcióra és az egyszerűségre tette a hangsúlyt. A hívektől könyörtelen fegyelmet, keménységet és elszánt bátorságot követelt. A zen-buddhizmus tartózkodott a logikától, a hitről való csekély számú állítása pedig nagyrészt paradoxon. Ezért a zen-t nem lehet szavakban kifejezni. Fegyelem, keménység, bátorság, és a hosszas nyugodt meditáció során a hívőkben kialakuló belső ismeret (megvilágosodás) jelenti a zen spirituális lényegét. Az egotól való megszabadulás, a megvilágosodás fontos eleme a zen-

[181] Conrad Totman (2006): *Japán története*. Osiris Kiadó, Budapest, 92-95, 166-167.

buddhizmusnak.[182]

A kamakura bakufu rendszer 1333-ban meggyengült, a japán társadalom összeomlott. Japán hosszú időre az állandó háborúk anarchiájába süllyedt.

3.3.2. A Meiji császári modernizáció

A japán társadalom a nyugati expanzióval és a modernizáció kihívásával találkozva először megpróbált a bezárkózással védekezni. A spanyol és a portugál kereskedőket agresszív viselkedésük miatt kitiltották Japánból. A holland kereskedők azonban maradhattak. Így egy ideig ők tartották az európaiak és Japán közötti kapcsolatot, s ők közvetítették az európai kultúrát Japánba. Az első európai nyelv, amit a japánok megtanultak a holland volt. Majd ezt felváltotta az angol. A bezárkózás azonban csak addig tartott, amíg lehetett.

Japán mintegy háromszáz éves világtól való elzártságának Commodore Matthew C. Perry, amerikai hajóskapitány Japán megnyitását célzó akciója erőszakkal vetett véget 1854-ben. A hajóskapitány az amerikai elnök békés és baráti együttműködést kezdeményező levelét vitte a japán kormányhoz. Washington ily módon tette világossá Japán számára, hogy mindenekelőtt egy kereskedelmi egyezményt akar kötni Japánnal, s az ajtók kinyitását Perry kapitány flotta expedíciója segítségével kívánja elérni. Egy az *Edinburgh Review*-ban megjelent kommentár szerint Japánnak joga van a saját területéhez, de nem zárhatja ki az emberiséget a javaiban való részesedésből.[183] Kínához hasonlóan az előnytelen szerződések korszaka várt tehát Japánra is.

De nem ez történt. Japán 1858-ban megkötötte az első kereskedelmi egyezményét a "Nyugattal", pontosabban az Amerikai Egyesült Államokkal. Az USA kormánya baráti segítséget ígért Japánnak az amerikai hajósok és konzuli képviselők útján, valamint Japánnak dolgozó technikai szakértőket. Azonban ezt leszámítva a valóságban voltaképpen az egyenlőtlen szerződés esete állt fenn (területen kívüliség, saját amerikai telepek létrehozása, az amerikai jog vonatkozik a Japánban lévő amerikaiakra). A Japán és az USA közötti szerződés ratifikációjára Washingtonban került sor. Ez megadta az

---

[182] Colin Mason (2000): A Short History of Asia, 58-67, 68.

[183] Edinburgh Review, XCVI (1852), 383. Idézi: W. G. Beasley (1995): *The Rise of Modern Japan*. Wiedenfeld and Nicolson, London, 28.

alkalmat arra, hogy japán kormányképviselők a Nyugatot személyesen is lássák.[184]

Japán külföldi kereskedelem előtt való megnyílásával párhuzamosan a — már régóta hanyatló — militarista feudalizmus összeomlott. Elindult a Meiji (Meidzsi) császári reform. A Meiji-reform során Japán nyugati típusú kapitalista gazdasági szisztémát honosított meg, mely szinte egy generáción belül világhatalommá tette. Mindez persze nem egycsapásra történt. A nyugati kereskedők — Kínához hasonlóan — kezdetben jól ki tudták használni a japán rendszer tapasztalatlanságát az egyenlőtlen szerződések taktikáját követve. Óriási haszonra tettek szert, és jelentős áremelkedést és gazdasági válságot okoztak Japánban. Mindez az idegenek elleni fellépésekhez vezetett. Végül az egyik a bakufu rendszert ellenző klánnak, a Sat-Cho-szövetségnek, sikerült a japán császárság helyreállításával felülkerekednie a nyugati gazdasági behatolás által kiváltott gazdasági és társadalmi válságon. Az őket támogató szamuráj klikk segítségével a 14 éves császár 1868-ban bejelentette, hogy ezentúl Japán teljhatalmú ura lesz és Meiji néven kormányoz. Az új kormányzat tehát a császárt, az udvari nemességet, a legnagyobb földesurakat és a tanácsadóikat foglalta magában, és az ő érdekeiket képviselte.

A japán jog feudális és kínai volt, pontosabban sok mindent átvett a kínai császári törvénykönyvből. A politika terén mindenekelőtt a mintegy nyolcszáz éves kínai-stílusú intézményeket kellett megreformálni. 1868-ban az új Meiji kormány deklarálta a kormányzási alapelveket (five-article oath). A *Charter Oath* — többek között — a következőkre helyezte a hangsúlyt[185] :

Létre kell hozni egy daimyo gyűlést (mely a daimyo-ból áll)

Minden államügyben a döntést nyílt vitával kell meghozni.

A felsőbb és alsóbb rétegeknek egyesülniük kell a gazdasági ügyek és a pénzügyek intézésére.

A kormányzat nem csak a civil és katonai tisztségviselők érdekeit, hanem az egyszerű emberek érdekeit is kell hogy képviselje az elégedetlenség elkerülése végett.

---

[184] The Treaty of Amity and Commerce Between the United States and Japan, 1858. In: David J. Lu (1997): *Japan: a Documentary History.* M. E. Sharpe Inc, New York, 289-292.

[185] David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 308.

A múltbeli rossz gyakorlatot meg kell szüntetni és a világ által elfogadott gyakorlatot kell folytatni minden cselekvésben.

A tudást szerte a világon kell keresni a császári hatalom alapjainak kiszélesítése és megerősítése céljával.[186]

A kormányformáról szóló döntés helyreállította az államtanácsot. A hatalmat törvényhozó, végrehajtó és bírói ágakra osztotta. A gyűlésben pedig csak képzett emberek vehettek részt. Mindezek a nyugati kormányzati forma irányába tett lépések voltak a Meiji császárság vezetésével. A gyakorlatban az egyszerű emberek azonban ugyanúgy kontrollálva voltak, mint korábban. A korai Meiji kormányzat vezetését néhány udvari nemes, erős daimyo és szamuráj látta el. Céljuk az ország egységének a megteremtése (egyesített nemzetállammá szervezése) volt. Ezzel párhuzamosan erős központosított kormányzatot akartak kiépíteni. A japán állam nem volt modern állam, hanem inkább — nyugati terminussal élve — az abszolút állam lényeges jegyeit viselte magán. Ugyanakkor megvolt benne a lehetőség a modern állammá fejlődésre. Európában az abszolutizmus azt a régi rendszert jelentette, amelyet az új polgári állam elsöpört. Japánban a "bakufu abszolutizmus" (a japán egyesített állam) létrehozása jelentette a régi rendszer meghaladását és az új csíráinak a kialakítását. Ez azonban nem volt nyugati típusú nemzetállam. A feudalizmus nem lett meghaladva.[187]

A császári hatalom helyreállítását jelentős reformok kísérték az állametika terén: a hivatalosan érvényben lévő konfucianizmust és buddhizmust — mely az előző Tokugawa-bakufu periódusban népszerűségnek örvendett — a régi japán sintoizmus váltotta fel. A konfucianizmust egyfajta szekuláris államfilozófiának tekintették. Így az etikai befolyása megmaradt. A sintoizmus restaurációja egyben annak nemzeti kultusszá formálódását is jelentette a császárság eszmei támaszaként. Mindehhez kapcsolódott a császár istenségébe, tévedhetetlenségébe és a legyőzhetetlenségébe vetett hit megerősítése, mely az új rend stabilitását és a nép engedelmességének elnyerését célozta. Ez a Meiji-reform hátterében álló és azt végrehajtó új uralkodó csoport (a Sat-Cho-

[186] Uo. 308.

[187] David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 306-307, 308-309, 311; Yoshiie Yoda (1996): *The Foundations of Japan's Modernization. A Comparison with China's Path Towards Modernization*. Translated by Kurt W. Radtke. E. J. Brill, Leiden, New York, Köln, 67, 69.

szövetség), továbbá az általa létrehozott új rendszer nézett szembe a nyugati modernizáció kihívásával. Tudatában voltak annak, hogy a fejlettebb nyugati fegyverek Japánt akarata ellenére kényszerítették a kereskedelemre. Nem tudtak azonban mást tenni, mint ezt a tényt kényszerűen elfogadni. Ugyanakkor tudatában voltak annak is, hogyan járt a szomszédos Kína az ópium háborúk során, és az azt követően megkötött "egyenlőtlen szerződések" logikus következményeként: a nyugati hatalmaknak kiszolgáltatott előnytelen helyzetű kereskedelmi és gazdasági partner lett a saját országában. A Meiji-reformot kigondoló japán politikusok tudták, hogy ez vár rájuk is. Mindennek úgy kívánták elejét venni, hogy elszánták magukat az nyugati civilizáció adaptációjára. Ez azt jelentette, hogy megismerik, megtanulják és meghonosítják mindazt, amit kell, hogy ezáltal elkerüljék a függetlenség elvesztését. Hogy erre képesek legyenek küldöttséget menesztettek az Amerikai Egyesült Államokba, Angliába, Hollandiába, Poroszországba és Oroszországba azzal a céllal, hogy tanulmányozzák ezen országok gazdasági, politikai, oktatási és tudományos berendezkedését és kormányzatát. Hazatérésük után pedig segítsék elő a nyugati tudomány, a kereskedelmi módszerek és az ipar mielőbbi meghonosítását Japánban.

Az Iwakura misszió, mely 1781-1783-ban az USA-ban és más európai országokban járt, volt talán a kormányzat egyik legnagyobb vállalkozása a modernizáció irányában. A császár határozottan eldöntötte, hogy Japánnak hasonlónak kell lennie a legfelvilágosodottabb népekhez. Mindezt jól bizonyítja Meiji császár levele Grant elnökhöz az Iwakura Misszióról. A küldöttség miniszteri szintű volt, Iwakura Tomomi, miniszterelnök (junior prime minister) mint rendkívüli követ vezette. A küldöttség tagjai között pedig ott volt többek között a pénzügyminiszter, Okubo Toshimichi és Ito Hirobumi a közügyekkel foglalkozó miniszter (acting minister of public works). A küldöttség tagjai fel voltak hatalmazva arra, hogy kifejezzék a Meiji kormányzat baráti és békés szándékait. Az USA kormányától a reformokért cserében az egyenrangú státusz elérését remélték az egyenlőtlen szerződések soron következő megújítása alkalmával. Ennek elérésére Japán intézményes reformot helyezett kilátásba a nyugati intézmények példáját követve. A császári levél hangsúlyozta, hogy Japán és az európai intézmények közötti különbségek olyan jelentősek, hogy a tervezett reform csak fokozatos lehet. A legfelvilágosodottabb nemzetek intézményei közül az ország számára csakis a

legmegfelelőbbeket szándékoznak kiválasztani és meghonosítani.[188]

A japán válasz az európai és amerikai kihívásra tehát a Meiji-reform és modernizáció volt.[189] Az új vezetés azt hirdette, hogy Meiji császár akaratából cselekszik. Mindez a gyakorlatban a feudalizmus hivatalos felszámolását, és egy új nyugati típusú alkotmányos császárság bevezetését jelentette japán sajátosságokkal és erős centralizált hatalommal. A feudalizmus társadalmi bázisát jelentő daimyokat (földbirtokos arisztokrácia) és szamurájokat (katonai réteg) a reformintézkedések során sikeresen szorították háttérbe, és lehetetlenítették el. Ellenállásuk felszámolása azonban hosszan elhúzódott. A daimyokat a Sat-Cho szövetség seregei arra kényszerítették, hogy adják vissza a földjeiket a császárnak és számolják fel seregeiket. A kormányzat hivatalosan eltörölte a daimyok hatalmi jogosítványait, akik ezáltal elvesztették rangjukat (kárpótlásul azonban életjáradékot kaptak). A nagybirtokokat körzetekre és prefektúrákra osztották. A prefektúrákat igazgató hivatalnokok számára pontosan meghatározták — felülről — a teendőket és az adminisztratív hierarchiát. Az erős császári központosítás a falvakra is kiterjedt. A Meiji-korszak vezetői tehát megfosztották a szamurájokat uraiktól, a birtokhoz fűződő identitásuktól és a kiváltságos társadalmi helyzetüktől. A szamurájok mintegy "dzsentrikké" (shizoku) váltak: nem viselhettek kardot, elvesztették a tradicionális jogukat az öldökléshez; a kínzáshoz való jogot megszüntették; bevezették a sorkatonaság intézményét; a parasztok is lóra ülhettek. A császárság restaurálásával megszűnt tehát a tradicionális harcosok uralma, mely a Kamakura korszakkal kezdődött. A császári udvar székhelye Edo (Tokio) lett. A sintoizmus hivatalos vallássá vált. A buddhizmust pedig elválasztották a sintoizmustól és a kormányzattól.

1885-1912 között a hatalom a császár körüli kis csoport kezében összpontosult, akik tulajdonképpen létrehozták az új Meiji-rendszert és irányították a modernizációt. Külföldi követjárásokat szerveztek, sok külföldi tanácsadót és szakembert alkalmaztak Japánban, továbbá sok európai tanácsadó állt a kormány szolgálatában. Ito Hirobumi az ő segítségükkel alakította ki kormányzatát. Ez egy központosított miniszteriális rendszer volt a kabinet irányítása alatt, amely felülről adta ki az utasításait a helyi adminisztrációs szerveknek. 1889-ben pedig sor került az Ito Hirobumi által

[188] David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 324.

[189] Conrad Totman (2006): Japán története, 399-410.

szerkesztett alkotmány életbeléptetésére.

Ito Hirobumi (1841-1909), japán államférfi, az alkotmányos mozgalom jelentős alakja. Ő volt az, aki megfogalmazta az alkotmány szövegét. Realizálta, hogy a császári hatalmat alkotmányos alapokra kell helyezni a reform keretében. Az is megfogalmazódott benne, hogy megoldást kell találni a császári kormányzat és a nép közötti harmónia megteremtésére a hatalommegosztás valamilyen új formájának keretében. Európai tanulmányútjai arról győzték meg, hogy a német állam — élén a császárral — jelenti a legjobb mintát Japán számára. Az alkotmány létrehozása során tehát a porosz mintát kell követni. E meggyőződését alátámasztotta például a császár azon előjoga, miszerint a kormányzat minisztereinek a kiválasztását a parlament nem kell hogy ellenőrizze.

Ito Hirobumi álláspontját jól tükrözi az alkotmányról írt kommentárja.[190] Az ebben foglaltak szerint Ito Hirobumi a japán állam kormányzására Japán szent trónját tartja egyedül méltónak, mely a császári ősök öröksége, s amelyet az utódaikra hagyományoznak. A japán császárság tehát örökre a császárok megszakítatlan leszármazási ága szerinti császár által kell hogy kormányozva legyen. A császár az államhatalom (az állami szuverenitás) valamint az alattvalók és az ország kormányzatának a megtestesítője. Ito interpretációjában ez azt jelenti, hogy a császári kormányzat feladata az ország és a nép kormányzása, nem pedig az egyének és a családok individuális érdekeinek a szolgálata.[191]

A Meiji-alkotmány a császárt tette meg a legfőbb közjogi méltóságnak, ő a japán császárság feje. A japán császárság örök, a császár személye pedig szent és sérthetetlen. A törvényhozó és a végrehajtó hatalom a császár személyében egyesül. A törvényhozó hatalom a császár szuverén jogkörébe tartozik, de azt csakis a császári gyűlés beleegyezésével (Imperial Diet) gyakorolhatja. A kabinet és a gyűlés kezdeményezhet törvényt, de azt a császár jóváhagyása emeli törvényerőre. A császár nem csak a végrehajtó hatalom központja, hanem a törvényhozó hatalom forrása is. A császár rendeleteket adhat ki a közjó előmozdítására, de ezek nem helyettesíthetik a törvényt. A császár a hadsereg

[190] Ito Hirobumi: Commentaries on Constitutional Provisions Relating to the Emperor's Position, 1889. In: David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 339-343.

[191] David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 339-340.

és a flotta főparancsnoka.[192] Az alkotmány felsorolta az alattvalók kötelességeit és jogait, valamint a főbb hivatalnokok és a kétkamarás törvényhozó testület (parlament) feladatait. A felsőház tagjait a kiváltságos személyek alkották. Az alsóház képviselőit pedig a — magas adóküszöbhöz kötött — választójoggal rendelkezők választották.

Ito Hirobumi alkotmánya biztosította tehát az elit hatalmát, és kidolgozta az uralkodó és az alattvalók kapcsolatait.

A Meiji vezetők konfucianizmushoz fűződő társadalmi eszményeit és azok felhasználását a politikában jól tükrözi az 1890-ben kiadott *Császári Oktatási Ediktum*[193], melynek egyik megfogalmazója a császár konfuciánus mentora Motoda Eifu (1818-1891) volt. Az ediktum neo-konfuciánus morális elveket tartalmaz modern nacionalista beállításban:

> "Császári őseink széles és örökké való alapokon hívták létre birodalmunkat, mélyen és mozdíthatatlanul belé plántálva az erényt.
>
> ...
>
> Ti, alattvalóink, szeressétek gyermeki szeretettel szüleiteket! Legyetek gyengédek fivéreitekhez és nővéreitekhez! Férjként és feleségként éljetek harmóniában! A barátságban igazak legyetek! Törekedjetek a tanulásra és a művészi tudás csiszolására! Pallérozzátok szellemi képességeiteket és tökéletesítsétek erkölcsösségeteket! Ezenfelül igyekezzetek a köz javát szolgálni, a közösség érdekeit helyezve legelébb! Mindig tartsátok tiszteletben az alkotmányt, s tartsátok be a törvényeket! Szükség esetén bátran ajánlkozzatok az állam szolgálatába, így fenntartva a mennyel és a Földdel egyidős császári trónusunk jólétét. Így hát, ti nemcsak a hűséges alattvalóinknak számítotok; példái és megtestesítői vagytok ősatyáitok legdicsőbb hagyományainak.
>
> Ami a tanulást illeti, a Császári Őseinktől reánk hagyományozott tudás kikövezett útján kell haladnotok. Oly tévedhetetlenül értelmezve eme tudást, ahogy a Császári Utódok és azok alattvalói tették, mivel ez minden időben és minden helyen igazat sugalmaz. Kívánságunk az, hogy teljes hódolattal

[192] Uo. 339-343.

[193] David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 343-344; Totman (2006): Japán története, 410.

megszívleljük e tanítást, veletek, alattvalóinkkal együtt, hogy ezzel közös erények birtokába jussunk."[194]

A Császári Oktatási Ediktum tehát felismerhetően konfuciánus társadalomszervező eszményeket tartalmaz (gyermeki tisztelet és lojalitás a császár iránt) olyan formában megfogalmazva, hogy a tömegek támogassák a rendszert. A Meiji-reform politikusai tehát az európai modernizáció kihívására adott válaszként egy a feudalizmust felszámoló, de a klasszikus konfuciánus értékrendet felhasználó központosított kormányzati rendszer kiépítésével válaszoltak, mely kellő egységet és erőt tudott felmutatni az európai civilizáció adaptálásához, ugyanakkor a japán társadalom sajátosságait is megőrizte. Kang Youweit például az alkotmányos monarchia kínai meghonosításának javaslata során a Meiji-reform és alkotmány sikerei vezették. Ugyanakkor a konfucianizmusnak a japán császári-modernizáció általi felhasználása és interpretációja a konfucianizmus konzervatív és haladást gátló aspektusát domborította ki Japánban. A kapitalista szisztémába való beépülés mindennek ellenére sikeresen folyt.

3.3.3. Fukuzawa Yukichi: a konfuciánus oktatási vállalkozó

A konfuciánus kínai civilizáció hatása tehát mélyen beleivódott a japán társadalomba. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a Meiji-korszakban alkotó és a modern Japán egyik létrehozójának tekintett Fukuzawa Yukichi (Fukuzava Jukicsi)(1835-1901), aki író, tanár, műfordító, vállalkozó, politikai gondolkodó és a Keio (Keió) Egyetem megalapítója volt.[195] A nakatsui Okudaira klánhoz tartozó elszegényedett és alacsony rangú szamuráj családban született. Apja korán meghalt, a család szerényen élt. Tanulmányait egy Nagaszakiban levő holland iskolában kezdte, ahol ágyútervezést és tüzérséget tanult. Innen hamarosan távozott és tanulmányait a Tekijuku iskolában folytatta, ahol hollandot tanult. Tanulmányai befejezése után holland tanár lett Nakatsuban és Edoban (Tokió). Amikor Japánt Perry hajóskapitány megnyitotta az amerikai és az európai kereskedelem számára Fukuzawa realizálta, hogy az angol nyelv fontosabb, mint a holland. Ezután elkezdett angolul tanulni, ami nagyon lassan

---

[194] Totman (2006), Japán története, 410.

[195] Albert Craig (2007): Afterword. Fukuzawa Yukichi: The Philosophical Foundations of Meiji Nationalism. In: Fukuzawa Yukichi (2007): *The Autobiography of Fukuzawa Yukichi*. Translated by Eiichi Kiyooka. Columbia University Press, New York, 373-429.

ment, mert ekkor még nem létezett angol-japán szótár és tankönyv, továbbá kevés angol-japán fordító volt. 1860-ban egy japán delegáció tagjaként az Amerikai Egyesült Államokba (San Francisco) utazott, ahonnan egy szótárral tért vissza, és rengeteg információval az amerikai életről. Hazatérését követően a Tokugawa-bakufu hivatalos angol tolmácsa lett. Megalkotta az első angol-japán szótárt (egy kínai-japán szótár fordításának a felhasználásával). 1862-ben egy japán delegáció tagjaként eljutott Európába is, konkrétan Franciaországba, Angliába, Hollandiába, Poroszországba valamint Oroszországba. Ezen utazása eredményeként írta meg könyvét a nyugati kultúráról és intézményekről, mely az első Japánban kiadott könyv volt ebben témában. Fukuzawa hamarosan a nyugati/európai dolgokat ismerő szaktekintéllyé vált. Az lett a feladata, hogy a honfitársait megtanítsa egy olyan új gondolkodásra, amely segít az európai imperializmus elleni védekezésben. Fukuzawa a nyugati tanulmányokat és angolt oktató privát iskolát alapított Keio Gijuku néven. 1890-ben az iskola kibővítésével létrehozta az első egyetemi tanszéket. Az általa alapított egyetem a japán felsőoktatás vezető intézményévé vált.

Fukuzawa Yukichi voltaképpen egy konfuciánus oktatási vállalkozónak tekinthető, aki a Japán függetlenségéhez vezető utat a tudás megszerzésében és a tanulásban látta. Életrajzából jól megismerhető az a küzdelmes út, amely során Japán egy izolált feudális országból a modern világba beilleszkedő országgá vált.[196] Mindebben döntő szerepet játszott az ismeretek megszerzése nyugati könyvek lefordítása és kiadása valamint az oktatás útján. Fukuzawa a Meiji-kori Japán legnépszerűbb és legbefolyásosabb gondolkodójává vált. Munkássága konfuciánus neveltetést, szamuráj morált és a nyugati civilizáció általi inspirációt tükröz. A japán nép nevelésére és oktatására koncentrált úgy, hogy a japán civilizációt az univerzális világcivilizáció részének tekintette. Jól példázza mindezt a leghíresebb és legismertebb esszéje, mely a tanulásra ösztönzésről szól *Encouragement of Learning* címmel.[197]

Fukuzawa főbb gondolatai a tanulás fontosságáról és a társadalmi szerepéről

[196] Fukuzawa Yukichi (2007): *The Autobiography of Fukuzawa Yukichi*. Translated by Eiichi Kiyooka. Columbia University Press, New Yook

[197] Fukuzawa Yukichi: Encouragement of Learning. In: Fukuzawa Yukichi (2007): The Autobiography of Fukuzawa Yukichi, 448-445; Ezen esszének olyan nagy sikere volt, hogy Fukuzawa folytatta az esszéírást, és egy 17 esszét tartalmazó gyűjteményt jelentett meg 1872 és 1876 között ugyanezen címmel. Ennek újabb kiadása: Fukuzawa Yukichi (1969): *An Encouragement of Learning*. Sophia University, Tokyo

a következők:

A társadalmi hierarchia a tudástól függ, tehát a tudás és a képességek, továbbá a virtus számítanak nem az örökletes társadalmi státusz:

> "The difference comes merely from whether the man has learning or not, and that there are no Heaven made distinctions"[198]

A születési előjogok és rangok rendszerének teljes elvetése:

> "Heaven does not give riches to men, but gives it to the labor of men". Therefore, as I have said before, a man is not born with rank or riches. Only those who strive for learning and are capable of reasoning will become men of rank and reaches while those without learning will become poor and lowly".[199]

A tudatlanság a legszörnyűbb dolog.

A tanulás a mindennapi élet számára hasznos dolgok tanulását jelenti; ami nem hasznos háttérbe kell szorítani:

A kínai klasszikusokra tett hangsúlyt fel kell váltania az oktatásban a kereskedelemre, az üzleti életre vonatkozó ismeretekkel és hasznos tudományokkal. Ilyen hasznos dolgok: az írás és a számolás oktatása, valamint a japán írásjelek, a golyós számológép (abacus), a könyvelés és a mértékegységek ismerete. A fontos tudományok — Fukuzawa szerint — a következők: geográfia, természetfilozófia, történelem, gazdaságtan és etika. Ezen tudományok tanulmányozásához nyugati könyvek fordítását kell felhasználni. A tudományos alapismereteket kivétel nélkül mindenkinek el kell sajátítania. Csak ezen ismeretek birtokában szakosodhat mindenki különböző irányokat választva aszerint, hogy szamuráj, farmer, kézműves, kereskedő vagy üzletember akar- e lenni. A tudás biztosítja az emberek és a nemzet függetlenségét.[200]

A világ népei kölcsönösen függnek egymástól ezért Japán nem zárkózhat be:

A világ minden országa ugyanazon égbolt alatt helyezkedik el, ugyanazon

---

[198] Fukuzawa Yukichi (2007): The Autobiography of Fukuzawa Yukichi, 450.

[199] Uo. 450.

[200] Uo. 450-451.

Nap világítja meg, ugyanazon óceánokat használhatják, az emberek mindenütt ugyanazt a levegőt lélegzik be, és ugyanazon emberi érzésekkel rendelkeznek. Fukuzawa mindebből azt a következtetést vonja le, hogy Japán sem lehet elszigetelt. Szabad és független országként kell elhelyezkednie a többi ország és nép között, megosztva velük a feleslegét, elfogadva mások többletermékét, egymást tanítva és együtt tanulva, s mások boldogulását nem akadályozva. Ha azonban Japán megbecsülése más által csorbát szenved, akkor minden japánnak az élete árán is védelmeznie kell az ország dicsőségét.[201]

Fukuzawa kritizálja Kínát, mert bezárt és a kínaiak azt hiszik, hogy a nincs más ország a világon Kínán kívül. A kínaiak az idegeneket barbároknak tekintik, s igyekeznek őket kizárni a kínai közösségből, és elzárkóznak tőlük. Ezért nem veszik észre, hogy ez a viselkedés oda vezetett, hogy ezek a barbárok megalázzák az országot. A kínaiak képtelenek a külföldiek számára az ország érdekeinek megfelelő határokat megszabni, ezért nem is képviselik az ország igazi érdekeit. Úgy viselkednek, mint egy a szabadság igazi értelmét nem ismerő ember, aki önfejűvé és féktelenné válik.[202] Fukuzawa a kínai kormányzat idegenekkel való viselkedésével szembeállítja a japán viselkedést: Japán nem követi az elzárkózás útját. Modernné válva igyekszik bekapcsolódni a világba. Mindezt azért tudja megtenni, mert az ősi császári hatalom rekonstrukciójával — Meiji restauráció és modernizáció — a japán kormányzat sok mindenben megváltozott: Japán a világgal a nemzetközi jog szabályait követve szövetkezik. Az országon belül a személyi szabadság és függetlenség elve a mértékadó. A feudalizmus erőit támogató születési előjogokon alapuló társadalmi rangsor megszűnt. A pozíció helyett a rátermettség és a tanultság értékelése a fontos. A személyek tiszteletének a helyébe a jog tisztelete lép.

Fukuzawa hangsúlyozza, hogy Japán a polgári jogrendszert megvalósító civil ország kíván lenni, mert így be tud illeszkedni egyenlőként a többi ország közé. E cél elérésében nagyon fontos az oktatás szerepe, mert csak művelt emberek képesek jó kormányzatot állítani maguk fölé. A kormányzat milyensége tükrözi az emberek értékeit. Az emberek ugyanis szerte a világon a saját országukat akarják megerősíteni, és nem tűrik az idegenek általi megaláztatást. Ugyanakkor együttműködnek, mert tudják, hogy ez a közös érdekük, hiszen kölcsönösen függnek egymástól. A tanulás ösztönzése

[201] Uo. 452.

[202] Uo. 452-453.

voltaképpen elősegíti ezen célok realizálását.[203]

A nyugati államformáról értekezve az *Affairs of the West* című esszéjében Fukuzawa Yukichi három politikai intézményes formát különböztetett meg: monarchia, arisztokrácia és köztársaság. A monarchiának pedig két formáját különíti el: az orosz és a kínai típusú despotikus monarchiát és az alkotmányos monarchiát. Ez utóbbi jogállamot és az uralkodó jogainak a körülhatárolását jelentette számára. Fukuzawa az alkotmányos monarchiával szimpatizált. Ezt előnyösnek tartotta Japán számára. Hangsúlyozta, hogy meg kell teremteni az az ország egységét. Egy olyan erős és egységes alkotmányos monarchia híve volt, amelynek hatalmi központjában a bakufu áll. Ideálja az egyesített állam volt, valamint a gazdaság és a politika polgári típusú fejlődési iránya.[204]

Fukuzawa Yukichi a *Good-by Asia (Datsu-a)* című írásában kifejezte azon hitét, hogy a nyugati civilizáció hatása nagyon jelentős a Keleten, ahol szinte minden a nyugati széliránba fordult. A keletiek pedig — annak ellenére hogy szeretnék megakadályozni a nyugati civilizáció terjedését — jobban teszik, ha összekötik a sorsukat a Nyugattal. Fukuzawa szerint ugyanis ha valaki alaposan megvizsgálja, hogy mi történik a világban, akkor rájön arra, hogy haszontalan a küzdelem a nyugati civilizáció támadása ellen. Miért is ne lehetne velük együtt hajózni ugyanazon civilizáció óceánján, ugyanazon hullámokon, és élvezni ennek a civilizációnak a gyümölcseit és törekvéseit?

Minderről így ír (saját szavaival):

> "For those of us who live in the Orient, unless we want to prevent the coming of Western civilization with a firm resolve, it is best that we cast our lot with them. If one observes carefully what is going on in today's world, one knows the futility of trying to prevent the onslaught of Western civilization. Why not float with them in the same ocean of civilization, sail the same waves, and enjoy the fruits and endeavors of civilization?"[205]

---

[203] Uo. 453, 454, 455.

[204] Yoshiie Yoda (1996): *The Foundations of Japan's Modernization. A Comparison with China's Path Towards Modernization.* Translated by Kurt W. Radtke. E. J. Brill, Leiden, New York, Köln, 59-60.

[205] Fukuzawa Yukichi: "Datsu-a Ron" (On Saying Good-bye to Asia) reprinted in Takeuchi Yoshimi (ed.) (1963): Asia Shugi (Asianism) Gendai Nihon Shiso Taikei (Great Compilation of Modern Japanese Thought). vol. 8. Chikuma Shobo, Tokyo, 38-40. In: David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 351.

Fukuzawa tehát arra bátorította a japánokat, hogy tanulmányozzák a nyugati civilizációt: vegyék át tőle mindazt, amit jónak találnak. Mivel azonban Japán régi hagyományai és a modern civilizáció kizárják egymást, ezért az volt a véleménye, hogy meg kell változtatni a kormányzást. Japán egy kis keleti szigetként ugyanis nem engedheti meg magának a világcivilizációban fellángolt küzdelmek közepette, hogy elzárkózzon a nyugati civilizációtól, mert az a függetlenségének az elvesztésével járhat. Ezért arra hivatott emberek (shijin) realizálták, hogy az ország fontosabb, mint a kormányzat. A császári ház méltóságára támaszkodva megdöntötték a régi kormányzatot egy újat hozva létre. Ezzel a köz és a privát szféra és mindenki az országban egységesen elfogadta a modern nyugati civilizációt. A japánok elvetették a régi szokásaikat. Sőt mindezen túlmenően létrehozták a haladás új tengelyét Ázsiában, melynek alapvetése két szóban összegezhető: "Good-bye Asia" (Datsu-a). S hogy milyen egyszerű dolog volt egy japán vezető értelmiségi számára egy másik civilizáció átvétele mi sem mutatja jobban, mint Fukuzawa alábbi szavai:

> "We could have prevented the entry of this civilization, but it would have meant loss of our national independence. The struggles taking place in the world civilization were such that they would not allow an Eastern island nation to slumber in isolation. At that point, dedicated men (shijin) recognized the principle of "the country is more important than the government", relied on the dignity of the Imperial Household, and toppled the old government to establish a new one. With this, public and the private sectors alike, everyone in our country accepted modern Western civilization. Not only were we able to cast aside Japan's old conventions, but we also succeeded in creating a new axle toward progress in Asia. Our basic assumptions could be summarized in two words: "Good-bye Asia (Datsu-a)".[206]

Fukuzawa a nyugati civilizáció átvételének kérdésében nem ismert sem megértést, sem kompromisszumot Japán ázsiai szomszédaival Kínával és Koreával szemben. Az volt a véleménye, hogy nekik is nyugatosodniuk kell, mert ez a haladás iránya. Ha nem ezt teszik, akkor az országaik rövid időn belül el fognak tűnni, mert a civilizált országok felosztják egymás között a területeiket. Voltaképpen elítélte mind Kínát, mind Koreát, mert ragaszkodnak

[206] David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 351-352.

a régi útjaikhoz, hagyományaikhoz és a konfucianizmushoz, mely elavulttá vált. Szerinte kötelességük lenne a modernizálás, de nem teszik. A nyugati hatalmak Kínát, Koreát és Japánt ugyanazon mércével mérik, s ezért miattuk Japánról is rossz a véleményük. Fukuzawa felteszi a kérdést, hogy mi a teendő a szomszédokkal. S mivel úgy gondolja, hogy Japán nem várhat, míg a szomszédok felvilágosodnak, és Kína, Korea és Japán együtt tud működni Ázsia fejlődéséért, ezért Japánnak ki kell lépnie az ázsiai népek sorából, és a civilizált nyugati népekkel kell összekötnie a sorsát. Az ázsiai szomszédokkal szemben pedig úgy kell viselkednie, ahogy azt a Nyugat teszi. Egyetlen személy sem kerülheti el a sorsát, ha egy rossz barátot dédelget. Ezért a japánok egyszerűen kitörlik az agyukból a rossz barátaikat Ázsiában:

"We simple erase from our minds our bad friends in Asia".[207]

Fukuzawa szerint — aki a japán mentalitás formálásának a meghatározó alakja volt — tehát a dolog ilyen egyszerű. De valóban igaza volt-e? Lehetett-e ilyen egyszerűen meghaladni tradíciókat és átvenni egy másik civilizáció értékrendjét egy arra fel nem készült gondolkodással és mentális hozzáállással? Ez a dilemma Fukuzawa-ban is felmerült, de a tanulás és a példamutató kitartás melletti töretlen kiállása meggyőzte a lehetetlen lehetséges voltáról. Mindehhez az erőt az adta számára, hogy idegen népekkel akart sikeresen és töretlenül versenyezni.[208]

Japán huszadik századi történelme voltaképpen erről a "fukuzawai dilemmáról" szól. Egy vívódást mutat az identitással és az anyagi külsőségekkel, mely egy ponton azonban fanatikus nacionalizmusba csap át. A "fukuzawai dilemma" az európai nacionalizmus dilemmája is egyben. A nyugati civilizáció nemzetállami és nemzetbirodalmi fejlődését másoló Japán ugyanis átveszi — sőt kitermeli — ezen értékrend torzult formáit is. De ne vágjunk a történések elébe.

3.3.4. Kato Hiroyuki

Fukuzawa Yukichi mellett Kato Hiroyuki (1836-1916) volt a japán felvilágosodás másik nagy gondolkodója. Mindketten tagjai voltak a felvilágosult gondolkodók társaságának, a Meiroku Society-nek. A társaság

[207] Uo. 353.

[208] Uo. 351.

célja a modern japán állam megteremtése volt. A modern állam Japánban való bevezetésében jelentős szerepet játszott Fukuzawa *Affairs of the West* című politikai esszéje mellett, Kato *The Great Meaning of True Politics* című politikai értekezése.[209]

Kato a jogok és kötelezettségek terén hangsúlyozta azok kétoldalú és kölcsönös voltát az egyén és az állam viszonyában. Az állampolgároknak az állam jogokat biztosít, és az államnak is vannak kötelezettségei az állampolgárokkal szemben. Kato az állam és az állampolgárok közötti jogok kölcsönös rendszerét három szintre osztotta: az adminisztratív (executive); a törvényhozó és a jogi szintre. E három szintet egymástól függetlennek tekintette. Az alábbi jogokat különböztette meg[210]:

A kormányzás joga: az alattvalók kényszerítése a parancsok teljesítésére; az adókivetés joga közcélokra; a hadsereg szervezésének joga az alattvalók életének védelme céljából a nemzetet fenyegető veszélyek esetén.

A kormány kötelezettségei: az alattvalók életének és személyes tulajdonának a védelme; a köz javának szolgálata és a közösséget érintő károk megelőzése; a belső katasztrófák és a külső agresszió megelőzése.

Az alattvalók jogai: a kormány általi védelem joga; az ország által kapott közös haszonból való részesülés joga.

Az alattvalók kötelezettségei: az adófizetés kötelezettsége.

Az állampolgárok állammal szembeni jogainak a hangsúlyozása nagyon fontos gondolat volt a Meiji Japánban és a szabadság és állampolgári jogok mozgalma felé kövezte ki az utat (Movement for Freedom and Citizens' Rights). Tudatosította továbbá, hogy az uralkodó és a kormány feladata a nép szolgálata.

Kato arra is rámutatott, hogy az alkotmányos politikai forma (alkotmányos jogállam) lényege az egyenlő választójog, a nép által választott parlament és a független bíróság. Kora japán államáról az volt a véleménye, hogy az egy egyesített állam, s ez a modern állammá válás feltétele. A modern állam megteremtése pedig a japán felvilágosult gondolkodók előtt álló kihívás. Hite

---

[209] Yoshiie Yoda (1996): The Foundations of Japan's Modernization. A Comparison with China's Path Towards Modernization, 75-80.

[210] Uo. 76.

szerint a modern állam azonban csak a távoli jövőben fog megvalósulni Japánban. Ezért a nép által választott parlamentet célzó memorandumot — mint politikai kezdeményezést — idő előttinek tartotta, és ellenezte a szabadság és polgárjogi mozgalmat. Mindennek ellenére Kato szerepe jelentős volt a japán felvilágosodásban.[211]

3.3.5. Japán militarista imperializmus

A Meiji-reform jelentős változásokat eredményezett az életkörülményekben és az infrastruktúrában is. Japán kiépítette a telegráf vezetéket, amely összekötötte a külvilággal. Sor került továbbá a vasúthálózat kiépítésére is. A modern ipari állam jellegzetességei egyre szaporodtak. Mindezzel párhuzamosan a japánok gondosan tanulmányozták és imitálták a nyugati öltözködést és a nyugati életstílust.

Felmerül a kérdés: mindez puszta utánzó kedvtelés volt-e? A válasz nem. A japánok, okulván az angol-kínai ópium háborúk következményeiből, azért másolták a nyugatot, hogy képesek legyenek a vele való elkerülhetetlen versenyre. Tisztában voltak azzal, hogy csak a változtatás tudja biztosítani Japánnak mint független államnak a túlélést. Japánnak tehát erősnek kell lennie, s ez csakis a gazdaság, a kereskedelem, a pénzügyek és a politikai szisztéma modernizációja útján érhető el.

A Meiji-reform és az 1890-ben bevezetett parlamenti rendszer azonban nem tudta legyőzni a japán társadalom oligarchikus militarista jellegzetességeit, annak ellenére sem, hogy volt belső ellenzéke. A japán ellenzéki humanista értelmiségiek például új társadalomszervező utakat kerestek. Közülök például Mushanokoji Saneatsu (1885-1976) — Tolsztoj hatására — az ideális társadalomszervezést megvalósító "új falvak" (new villages) létrehozását javasolta.[212]

1910-től a második világháború végéig Nishida Kitaro (1870-1945)[213] a Kiotói Egyetem professzora, a Kiotói Filozófiai Iskola létrehozója, lett a vezető filozófus értelmiségi Japánban. A zen buddhizmus, Hegel, Bergson, William

[211] Uo. 75-80.

[212] David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 399-401.

[213] David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 406-408; Mikiso Hane (1972): *Japan. A Historical Survey*. Charles Scribner's Sons, New York, 431-432.

James, Husserl és a neo-kantiánus iskola határozta meg a filozófiai gondolkodását. Lényegében a zen filozófiát próbálta meg összhangba hozni a nyugati filozófiai tradícióval. Az 1910-ben *A Study of Good* címmel megjelent filozófiai esszéje egyetemisták több generációjának a gondolkodását formáló népszerű művé vált.

Nishida Kitaro kritizálta például a nacionalizmus egyik azon alapvető tévhitét, mely a japánok kulturális kivételességében (Japanese uniqueness) való hiten alapult. Ez a japánokat zavarta is, meg vonzotta is. Ugyanakkor kétségtelen tény, hogy az etnocentrikus gondolkodást erősítette. Nishida az *On the Phenomenon of Japaneseness* címmel 1917-ben írt esszéjében hitet tett amellett, hogy mind a mentális, mind a természeti folyamatok általános törvényszerűségek szerint működnek. A különböző népek kultúrája ugyanazon alapelveket követi és ugyanazon alapelvek (rules) szerint ítéltetik meg. A japán értelmiségi körökben ennek ellenére az a hit terjedt el, hogy az egyes népek saját kultúrával rendelkeznek, s hogy a japánok nem tudják megérteni a nyugati kultúrákat. A külföldiek pedig nem tudják megérteni a japánok különleges morális felfogását. Nishida úgy gondolta, hogy az ilyenfajta gondolkodással szemben kritikusnak kell lenni. A probléma ugyanis az, hogy ha egy nép elkezd hinni a különleges voltában, akkor mi lesz az emberiségre vonatkozó általános morális szabályokkal. Megkérdőjeleződik ugyanis, hogy van-e a különböző népek kultúrájára vonatkozó közös értékítélet? Hiszen a különleges azért különleges, mert nem érthető mások számára. A valóság az, hogy mindenki a különlegességével gazdagítja a közös értékeket. A különleges kultúra tehát nem tagadhatja a közös értékek meglétét. A japán kultúrát nem szabad izolálni a világtól, hanem úgy kell értékelni, mint a világcivilizáció alkotó részét.

> "Japanese culture need not be forced into one of isolation, but must be respected as part of the world civilization."[214]

Nishida véleménye tehát az volt, hogy a különleges értékek nem kerekedhetnek az általános értékek fölé, nem is szoríthatják ki azokat, hanem gazdagítaniuk kell az általános közös értékeket.

Nishida azonban ellenzékben maradt ezzel a véleményével. Az első világháború után megerősödött a militarizmus és a fanatikus nacionalizmus.

---

[214] Nishida Kitaro (1917): On the Phenomenon of Japaneseness, 1917. In: David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 408.

1930 után a hadsereg jelentős befolyásra tett szert a japán politikában olyannyira, hogy a militarizmus dominálóvá vált. Az 1930-as években a hadsereg mint a jog felett álló hatalom tevékenykedett. Politikai gyilkosságoktól sem riadt vissza.

A fiatal japán katonatisztekre nagy hatással volt Kita Ikki (1883-1937)[215] radikális nacionalista politikai gondolkodó. Munkássága az első világháborút követően születő új, a Meiji nacionalizmustól különböző, radikális nacionalizmus jelentkezése idejére esik. A radikális nacionalisták a Meiji korszakban született politikai berendezkedés ellen fordultak mondván, hogy az már nem felel meg a korszak bel- és külpolitikai kihívásainak. Kita Ikki Japán első fasiszta és vezető szélsőjobboldali (right-winger) gondolkodójaként van számon tartva. Kapcsolatban állt azokkal a fiatal katonatisztekkel, akik az 1930-as években Japán katonai ellenőrzés alá helyezése céljával puccsokat szerveztek. Kita Ikki támogatta a tudományos és technikai modernizációt, de ellenezte a nyugati dolgok másolását. Azon gondolkodott, hogy hogyan tudna Japán modernizálódni anélkül, hogy szolgai módon másolja a Nyugatot. Eszmerendszerét a szocialista és egyéb nyugati eszmék eklektikus keveréke jellemezte, mely azonban tükrözte a tradicionális japán társadalmi attitűdöt is. A nemzeti egységet hangsúlyozó nacionalista volt, akinek a gondolatai a Tokugawa gondolkodásból nőttek ki mind a bel-, mind a külpolitikát illetően.[216]

Fiatal korában egy álmodozó volt. Kínát a nyugati imperializmus áldozatának tekintette és vissza akarta segíteni a haladás útjára sok japán kortársához hasonlóan. Csatlakozott a kínai nacionalisták forradalmi aktivitásához. Amikor azonban a vezetőjüknek, Szun Jat-szennek nem sikerült valóra váltania egy anti-imperialista szocialista állam létrehozását, a csalódott Kita Ikki visszavonult Sanghajba és Japán refomját javasló pamfleteket írt. A *General Outline of Measures for the Reconstruction of Japan* című politikai tervezete 1923-ban jelent meg stencilezett formában. A militarista fasizmus létrehozása mellett agitált. Ez a politikai esszé a japán radikális nacionalisták szószólójává tette. Annak ellenére, hogy az esszé hivatalosan be lett tiltva, Kita támogatókra lelt a polgárok és jobboldali fiatal katonatisztek körében. Azt

---

[215] David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 411-417; Mikiso Hane (1972): Japan. A Historical Survey,458-459; George M. Wilson (1969): *Radical Nationalist in Japan: Kita Ikki, 1883-1937*. Harvard University Press, Cambridge

[216] George M. Wilson (1969): Radical Nationalist in Japan: Kita Ikki, 1883-1937, 169-172.

javasolta, hogy a császár függessze fel az alkotmányt és helyezze az országot a hadijog alá.

> "Suspension of the constitution: In order to establish a firm base for national reconstruction, the Emperor, with the aid of the entire Japanese nation and by invoking his imperial prerogatives, shall suspend the constitution for a period of three years, dissolve the two houses of the Diet, and place the entire country under maritime law".[217]

A hadijog teljes szabadságot biztosít a császárnak, hogy elnyomja mind a gazdagok, mind a főnemesek reakciós mozgalmát. A status quo ily módon való felrúgása egyben lehetőséget ad egy szocialista állam létrehozására, mely kontrollja alá helyezi a nemzeti gazdaságot az egész nemzet érdekeinek szolgálatában, limitálja továbbá a személyi és a privát tulajdont. A szocialista állam jóléti államként funkcionál, a munkások részt vesznek a menedzserélésében. Az árvákkal, öregekkel és a hátrányos helyzetűekkel az állam foglalkozik. Az új nemzeti szocialista állam expanzív külpolitikát folytat.

Japán fiatal katonatisztek egy csoportja Kita zavaros nemzeti szocialista doktrínáját meggyőzőnek találta: katonai puccsokat és gyilkolási kísérleteket rendeztek az 1930-as években. Kita végül belekeveredett az 1936 február 26-i incidensbe, ezért több konspirátorral együtt kivégezték. A sors iróniájaként a február 26-i incidens végül is egy olyan klímát teremtett, amely arra kényszerítette a japán kormányt, hogy magáévá tegye a hadsereg által hirdetett politikát. Így kezdődött Japán ultranacionalizmushoz vezető útja, mely az imperialista politikát támogatta.

A militarista hatalom gazdasági és politikai érdekei által hajtva Japán a területkiterjesztés imperialista útját választotta a kelet- és délkelet-ázsiai országok felé. Egyben támogatta a pánázsianizmust is, mely a nyugati imperializmussal szembeni védekezést célozta japán vezetéssel. A Távol-Kelet feletti japán fennhatóság célkitűzésével Japánnak sikerült a nyugati modernizáció imperialista és nacionalista jegyeit is kitűnően — sőt helyenként túlteljesítve — megvalósítania. Jól mutatja ezt az 1937-ben Kína ellen indított brutális támadás és a nankingi vérengzés, melyet szerte a világon elítéltek. 1940-ben Japán teljes hadkészültséget vezetett be és a hadsereg átvette az

---

[217] Kita Ikki (1923): General Outline of Measures for the Reconstruction of Japan, 1923. In: David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 411-412.

uralmat. A Pearl Harbor-i incidenst követő négy év a nagyhatalmak háborús összecsapását hozta, mely Japán számára katasztrofális következményekkel járt: két millió halott és kilenc millió hajléktalan.

Az 1937-1945 közötti időszak japán politikája a "New Order in East Asia" és a "The Greater East Asia Co-prosperity Sphere" jelszavak jegyében folyt. Ezen politikai célkitűzés megítélése azonban vitatott. Két álláspont van: az egyik a japán imperialista törekvésekre, a másik ezzel ellentétben az autonómiára való törekvésre teszi a hangsúlyt. Az autonómiát keresők azzal indokolják az álláspontjukat, hogy az USA és Nagy-Britannia által dominált nemzetközi rendszer függéséből akart Japán kiszabadulni. Szabad cselekvésre való lehetőséget keresett Kelet-Ázsiában. Vannak akik azt hangoztatják, hogy a Nyugat és Ázsia közötti konfliktusban Japán kötelességének érezte Ázsia támogatását. Mindez valami olyasmit jelentett, hogy Ázsia függetlenségéhez az út valamiféle japán birodalmon keresztül vezet, s e cél érdekében Japán használhatja e térség forrásait függetlenül attól, hogy önként ajánlják-e vagy sem.[218]

Mindezek fényében érthető a dilemmázgatás a japán szándékokról az 1943-as *Joint Declaration*-ban foglaltakat illetően. Japán a háború alatt összehívta a Greater East Asiatic Nations gyűlését Tokióba, amelyen a térség vezetői vettek részt. Tojo generális és miniszterelnök (1941-1944) a köszöntőjében a Greater East Asia szellemi értékeire tette a hangsúlyt a Nyugat materialista civilizációjával szemben. Az 1943-ban kiadott *Joint Declaration* elítélte az USA és Nagy-Britannia agresszióját és kizsákmányolóként való viselkedését. A gyűlésen résztvevők megállapodtak abban, hogy tiszteletben tartják egymás szuverenitását és függetlenségét, kulturális tradícióit, kölcsönösen segítik egymást és együttműködnek gazdaságilag és kulturálisan. Kifejezték azon szándékukat, hogy a világ összes országával baráti kapcsolatot kívánnak fenntartani és a faji megkülönböztetés ellen küzdenek.[219] A gyakorlatban azonban Japán a tervezett gazdasági együttműködést a saját háborús céljaira és japánosításra kívánta kihasználni. Dél-Kína és Délkelet-Ázsia speciális japán érdekeltségi zónává vált, mindenekelőtt a stratégiai nyersanyag-utánpótlás és

---

[218] W. G. Beasley (1995): *The Rise of Modern Japan.* Wiedenfeld and Nicolson, London, 193-194.

[219] David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 418, 423-424; W. G. Beasley (1995): The Rise of Modern Japan, 204-207.

az export piaci célok területén. Japánnak a fasiszta Olaszországgal és Németországgal való szövetségi politikája az amerikaiak és az angolok ellen a nemzeti szocializmus irányába vitték a társadalomszervezésről gondolkodók egy csoportját a térségben. Így a nemzeti szocializmus ázsiai alternatívája is napirendre került. A *Joint Declaration* és a japán pánázsiai politika sokakat vonzott és megtévesztett. Az indiai politikai vezér, Netaji Szubhas Csandra Bose — akiről fentebb már szó esett — is közöttük volt.

A második világháború során Japán végül le lett győzve és elveszítette a függetlenségét. 1945-től hét évig amerikai katonai megszálló csapatok uralták, Douglas MacArthur generális vezetése alatt. Az amerikai megszálló politika volt végül is az, amely elvezette Japánt a kormányzás új demokratikus formájához. Japán ily módon végül is amerikai elképzelések szerint modernizálódott az USA teljes függésében: az USA átható hatást fejtett ki a japán politikára, a gazdaságra és a társadalomra. Mindez a kulturális és a társadalmi élet szinte minden területét érintette. Az USA természetesen a megszálló erő pozíciójából a saját elképzelései és elvei szerint tudott cselekedni. A legfontosabb cél a militarista extrém nacionalizmust támogató társadalmi erők visszaszorítása volt. Mindennek érdekében az USA elősegítette a gazdasági és az oktatási szisztéma reformját. A demokratikus gazdasági reform keretében feloszlatták például a nagy ipari konglomerátumokat (zaibatsu), mivel azok szorosan összefonódtak a katonai körökkel. A földreform során pedig megszüntették a feudális földbirtokos rendszert. A földreform a japán parasztokat megszabadította a feudális földesuraktól, az adóssághegyektől, a diszkriminatív adóztatástól és egyéb gazdasági túlkapásoktól, amelyek évszázadokig biztosították az elnyomást. A megszálló hatóságoknak talán ez volt a legsikeresebb reformprogramja. 1960-ban a parasztoknak már csak a 2.9 %-a volt bérleti viszonyban. A földbirtokosság gyakorlatilag megszűnt Japánban. Ez jelentős lépés volt a demokratikus fejlődés irányában.[220]

A japán oktatási reform igen érdekes azok számára, akik arra kíváncsiak, hogy az amerikai civilizáció hogyan érvényesítette a saját elképzeléseit egy másfajta civilizációs gondolatkör gondolkodásának alakítása (manipulálása) céljából. Az egyik legfőbb problémát a sintó vallás jelentette, melyet az amerikaiak a militarizmus és az ultranacionalizmus legfőbb táplálójának és

[220] David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 491.

terjesztőjének tekintettek. Ezért sor került a sintoizmus, mint államvallás eltörlésére 1945-ben: a sintó vallás és az állam szétvált. Ugyancsak jelentős hangsúly került az oktatás átszervezésére. E munka elvégzésére egy huszonhét főből álló oktatási szakértői csoport érkezett Japánba Dr. George D. Stoddard vezetésével. Az amerikai oktatási reformerek az oktatás decentralizációjára, a történelem és a földrajz tankönyvek átírására és a koedukáció bevezetésére koncentráltak. Bevezették a latin betűk használatát a nemzeti írásszisztémában. Összességében azonban az amerikai oktatási reformerek tevékenysége azt bizonyította, hogy egyáltalán nem értik Japánt és a japán civilizációt.[221]

Az államreform keretében létrehozták az alkotmányos császárságot, a császár alkotmányos monarcha lett. Hirohito császár, vagy más néven Showa császár (1901-1989), aki 1926-ban kezdte meg hosszú uralkodását, lemondott isteni voltáról. Császársága megújult és folyamatos maradt. Az 1946 évi alkotmány (The Showa Constitution) szerint a császár az állam és az állampolgárok egységének a szimbóluma lett, aki a szuverén nép akaratából uralkodik. Többé nem volt szent és sérthetetlen miként a Meiji alkotmány szerint. Mindez lényeges lépés volt a japán demokrácia megteremtéséhez vezető úton.[222] Az államhatalom legfőbb szerve a kétkamarás parlament, mely törvényhozó joggal rendelkezik, tagjait szabadon választják. A végrehajtó hatalmat a parlamentnek felelős kormány gyakorolja (a Meiji korszak alatt nem volt a kormány felelős a parlamentnek). A helyi közösségi autonómia megerősödött a központi hatalommal szemben. Az emberi jogok terén a Showa alkotmány III. fejezete azokat az alapjogokat tartalmazta, amelyek az amerikai *Bill of Rights*-ban is megtalálhatók. Ezen kívül szerepeltek még benne a munkához való jog és kötelezettség, az egészséges és kulturális létminimumhoz való jog.[223] Az alkotmány biztosította a nők egyenjogúságát.

Az alkotmány külön érdekessége az ellentmondásos kilencedik artikulus, mely a háborúhoz való jogról való lemondást tartalmazza (Renunciation of War). Az a hír járja, hogy General MacArthur saját kezdeményezésére került bele az alkotmányba. Ezen artikulus szerint Japán a nemzetközi békére őszintén törekedve lemond a háborúviselés jogáról és a nemzetközi viták erőszakkal való megoldásáról. Azért, hogy mindennek eleget tudjon tenni nem

[221] Uo. 486-487.

[222] Uo. 466.

[223] Uo. 469, 471-475.

tart fenn szárazföldi, tengeri és légierőt. Az állam hadviselésének jogát Japán nem ismeri el.[224] Ez a cikkely állandó viták tárgyát képezte miután Japán újra függetlenné vált az ország védelmi erejének legalitása és az USA-val kötött biztonsági egyezmények miatt, melyek továbbra is biztosították az amerikai jelenlétet az országban. Az USA számára a japán gazdaság a szélesebb ázsiai tervei szempontjából nagyon fontos segítséggé vált.[225] 1995-ben ezt a cikkelyt módosították, s az önvédelem céljából való fegyverkezés megengedhetővé vált. Japán részt vehet továbbá ENSZ békefenntartó akciókban.

Az alkotmányról összességében elmondható, hogy felülről, egy amerikai elgondolásra létrehozott demokráciát teremtett. A megszállás 1952-ben véget ért. Japán függetlensége azonban továbbra is függött az amerikai katonai és gazdasági szövetségtől. Mindezt biztosította az USA és Japán közötti biztonsági szerződés 1951-ben. Mivel Japán le volt fegyverezve, ezért nem volt joga önvédelemre. Mint szuverén ország kollektív biztonsági szerződés kötésre jogosult volt. Ezért a békeszerződéssel egyidejűleg az USA-val egy biztonsági szerződést is kötött az ország védelmének ellátása céljából. Így az USA fegyveres erőket tarthatott Japánban, hogy elrettentse a Japánt megtámadni szándékozókat, és hozzájáruljon a béke fenntartásához a Távol-Keleten.[226] Japán a hidegháború alatt a külpolitikáját illetően az USA szövetségese maradt, s szorosan kötődött az amerikai politikához. Ennek megfelelően a Szovjetunió és Kína ellenes politikát folytatott.

A megszállás megszűntével Japánban a MacArthur-rendszer alatt született intézkedéseket nagyrészt visszavonták: visszaállították a zaibatsut és elkezdődött a hadsereg limitált rekonstrukciója is. A földreform életben maradt. A gazdaság helyreállásának sikerei pedig nem voltak kevésbé impresszívek, mint a Meiji-restauráció idején. Japán hamarosan a világ legnagyobb hajó és autógyártójává vált. Információ-technológiai világhatalommá nőtte ki magát. Ez a gyors gazdasági virágzás a profit fejlesztésre való felhasználásának volt köszönhető. Hamarosan jelentkeztek azonban a klasszikus ipari termelés árnyoldalai. Ekkor Japán pillanatok alatt áttért a high tech iparra.

---

[224] Uo. 472.

[225] W. G. Beasley (1995): The Rise of Modern Japan, 225-226.

[226] Security Treaty between the United States of Amerika and Japan, 1951; In: David J. Lu (1997): Japan: a Documentary History, 499-500.

A japán elit gazdasági teljesítményével szemben azonban messze alulmaradt a politikai berendezkedés nyugati típusú reformja. A japán társadalom ugyanis a tradíciókat megőrizve építette ki a sajátos japán parlamenti demokráciát. A történelem azt mutatja, hogy a hatalmi csoportok és az elit ügyes gazdaságpolitikája elég volt ahhoz, hogy Japán a világ vezető gazdasági hatalmává váljon úgy, hogy közben a tradícióit megőrizte. A japán társadalom a modernsége ellenére is hierarchikus maradt: a legfontosabb alapegysége a csoport (dantai) és a legkevésbé fontos az individuális személy. Majdnem minden határozathozatal kollektív. A japán üzletet ülések és konferenciák sorozata jellemzi. A szociális kapcsolatok merevek és komplexek. Mindezt jól példázzák a státusz elismerésének szóló meghatározott nyelvi kifejezési és egyéb protokolláris formák például a köszöntésnél. A japánok befelé fordulók és nem befogadók. A kasztrendszer nyomai is megtalálhatók, a diszkrimináció nem ismeretlen.[227] Az emberek csoportszellemisége továbbá a teljes engedelmességen alapuló patriarchális uralmi szisztéma, melyet a császárság intézménye és a sintó vallás foglal egységbe, továbbra is jelen van a modern Japán társadalmában.

Japán ugyanakkor számos területen egyáltalán nem különbözik az európaiaktól. Azonban egy japán számára, legyen az öreg vagy fiatal, az etika még mindig nagyrészt a konfucianizmus japán változatát jelenti. Mindezt elősegítette, hogy az oktatási reform etikai bázisát a megszállás után a konfucianizmus képezte.[228]

A japán kapitalista gazdasági forma magán viseli a társadalom fejlődésének a sajátosságait. Számos jelzővel illették: sintó-kapitalizmus, fejlődő államkapitalizmus, törzsi kapitalizmus (tribal capitalism), kollektivista kapitalizmus (collectivist capitalism), jóléti korporatizmus (welfare corporatism), kompetitív kommunizmus (competitive communism), hálózat kapitalizmus (network capitalism), stratégiai kapitalizmus (strategic capitalism), vagy "Japán Inc.". Mindebből jól látható, hogy mennyi fajtája lehet egy kapitalista államnak. Talán a legtalálóbb mégis Robert Gilpin meghatározása, aki fejlődő államkapitalizmusnak tekinti (developmental state capitalism) a japán szisztémát.[229] A nagyvállalatok kulcsszerepet játszanak a

[227] C. Mason (2000): A Short History of Asia, 245, 246.

[228] W. G. Beasley (1995): The Rise of Modern Japan, 275.

[229] Rober Gilpin (2001): *Global Political Economy. Understanding the International*

gazdaság és társadalomszervezésben. Az egyén alá van rendelve a csoportnak, a kormányzat szorosan össze van kapcsolódva a munkaadókkal és az üzleti élettel. Az állam a gazdasági fejlődésben központi szerepet játszik. A gyenge és a védtelen védelme fontos szempont. Gilpin szerint a japán állam létrehozott egy új modern japán gazdaságot és társadalmat, mely sikeres. Ez pedig azt mutatja, hogy az ázsiai fejlődő kapitalizmusok esetében az állami koordináció fontos a gazdaság sikeres működéséhez.

Összefoglalásul elmondható, hogy a japán társadalom gazdaságilag teljesen modernizálódott a nyugati ipart, technikát-technológiát és életstílust átvéve, s azt helyenként túl is szárnyalva. A modernség azonban külsőség maradt. A társadalom mélyen őrzi tradícióit, ennek ellenére a legsikeresebb ázsiai civilizáció a gazdasági eredményeit tekintve. Az ázsiai értékek ezen japán jellegzetességei azt mutatják, hogy a modernizáció folyamatába az ázsiai értékek alapján is sikeresen be lehet kapcsolódni. A modernizáció külső életminőségi megjelenése a társadalmi narratívákba zárt gondolkodást és mentalitást nem feltétlenül változtatja meg. Sőt az ázsiai narratívákba zárt értékek alapján a modernizáció sikeresebb és hatékonyabban megvalósítható is lehet, mint az európai értékek alapján. A csoportszellemiség, a patriarchális főnök-beosztott viszony, a konfuciánus virtus és a tanulás tisztelete kitűnő gazdasági eredményekre vezet.

3.4. Kína és Japán modernizációjának összehasonlítása

Mind a kínai, mind a japán társadalom számára nyugati példák és egymás tapasztalatai szolgáltak kiindulásul a modernizáció során. Mindkét társadalom mezőgazdasági termelésen alapuló agrártársadalom volt az európai kereskedők megérkezése és ezen országok kereskedelem számára való erőszakos megnyitása előtt. Az állam- és társadalomszervező értékrendszerük és mentalitásuk egy nem kapitalista jellegű agrártársadalom szükségleteit szolgálta. A nyugati társadalom — a kereskedelmi expanziónak, az ipari forradalomnak és a fejlett haditechnikának köszönhetően — iparos és kereskedő társadalommá, és profit-orientált piacgazdasággá vált. A társadalomszervező értékrend pedig a kapitalista piacgazdaság igényei szerint lett megfogalmazva. Mindezt tükrözi az angol, az amerikai és a francia forradalom által létrehozott új nemzetállam alapú polgári társadalom

Economic Order. Princeton University Press, Princeton and Oxford, 158.

értékrendje melyről fentebb már részletesen volt szó. Az európai példák közül Japánban inkább a német egyesített militarista állam példája hatott. Kínában pedig a polgári demokratikus állam értékrendjének a kínai körülmények és hagyományok szerinti átgondolásával próbálkoztak a köztársaság megteremtése során. Mivel Japán és Kína nem rendelkezett az európaihoz hasonló típusú fejlődéssel a 18 és 19. században, ezért voltaképpen a hagyományos agrártársadalom reformjának mikéntjével kellett szembenézniük a nyugati kihívásra. A reform során a legnagyobb problémát az jelentette, hogy nem a belső fejlődés logikája szerint követelt átalakításról volt szó. Így szinte kiszámíthatatlanok voltak a régi társadalom külső hatásra történő felbomlásából eredő problémák.[230]

A két ország közül Japán sikeresebben kapcsolódott be a modernizációba, mint Kína. A pre-modern japán társadalom és kultúra inkább kedvezett a modernizáció sikerének. A Kínával való összehasonlítás jól mutatja a japán modernizáció (a japán kapitalizmus megteremtése) sikerének okait. Yoshiie Yoda például a következő különbségekre mutat rá[231]:

Japán a modernizáció során a társadalomban már meglévő elemekhez vezetett be új elemeket. Viszonylag könnyen vett át új dolgokat más civilizációktól. Kína az új elemek bevezetésével a régi elemeket váltotta fel, s ez sokkal nehezebb feladatnak bizonyult. Felmerül a kérdés, hogy nemcsak látszólagos-e a japán könnyedség és nyitottság mások dolgainak átvételére. Mennyire tudta például Japán adaptálni a konfucianizmust, hiszen ez a kínai sajátos család és klán alapú társadalomszervezeten nyugszik. A vérségi alapú családszervezet Kínában ismerten sokkal elterjedtebb volt, s a társadalom szervezésében egy sokkal tágabb teret fedett le, mint Japánban. Japán Kínával szemben inkább feudális jellegű és szervezettségű volt. Japánban nem a család, hanem csoport-szellemiség és a csoport lojalitás dominált. Ez könnyebbé tette az európaiakkal való kommunikációt. Kínában a szülők iránti gyermeki kötelezettségen és az ősök tiszteletén alapuló állandó gyökerei vannak a konfucianizmusnak. Japánban ezek nem igazán dominálóak. Ezért van az, hogy voltaképpen nem tudott állandósulni a konfucianizmus Japánban.

Az oktatás területén Japán az ismeretek szétterjesztésére koncentrált a

[230] Yoshiie Yoda (1996): The Foundations of Japan's Modernization. A Comparison with China's Path Towards Modernization, 17-20.

[231] Uo. 1-14.

társadalom széles rétegeiben, hogy ezáltal javítsák az általános képességeket. Ezen az alapon a korai Meiji periódusban könnyű volt bevezetni a kötelező oktatást. A kínai oktatási szisztéma az elitista szelekcióra épült, és cél-orientált oktatás volt. Japánban a hivatalokat öröklés alapján nyerték el, Kínában a hivatalnoki vizsgarendszer volt a mérce. Így ott a tudás elitista maradt. Japánban a tudás nem pusztán az elithez kötődött, ezért az egyszerű emberek könnyen be tudtak kapcsolódni a modern tudás elsajátításába. Kínában az elit mereven védte a tudás monopóliumát és az azt képező klasszikus tananyagot. Kang Youwei neo-konfuciánus tépelődései szolgáltatják talán erre a legjobb bizonyítékot. Vele szemben Fukuzawa Yukichi számára például természetes volt, hogy belevágott a holland és az angol nyelv megtanulásába, ha meg akarta ismerni az európai hadi- és hajózási tudományt. Iskolát alapított a nyugati ismeretek és nyelvek tanítására.[232]

Japánban — Kínához képest — viszonylag korán kialakult az egységes piac. Az egységes piac kialakulásának a feltétele az egységes állam, amelynek alapjait az uralkodói központosító hatalom teremti meg. Kína nem volt egységes állam ebben az értelemben. Sőt a republikánus forradalomra (1911) is akkor került sor, amikor az ország még nem volt egységes. Szun Jat-szen — a Kínai Köztársaság atyja — laza homokként (loose sand) jellemezte az országot. A valóságban a hatalmas kontinentális ország inkább regionális szervezetű volt. Ez a tény hozzájárult regionális hadurak felemelkedéséhez, akik a széttagoltságot erősítették. Kínát voltaképpen Mao Ce-tung egyesítette a második világháború után. Az ország egységének hiánya jelentős akadály volt a modernizáció és az egységes piac megteremtése számára. Japán — Kínával ellentétben — már a Tokugawa periódus közepe felé megteremtette az erős, egyesített államot és piacot. Az új kormányzat — a bakufu — egy a daimyok által kontrollált földbirtokos rendszer volt, melynek élén a legnagyobb földbirtokos, Tokugawa Ieyasu állt. A Tokugawa szisztéma lehetővé tette független birtokok létezését saját független adminisztrációval és hadi szervezettel. A Qing dinasztia alatt Kínában ilyesmi nem létezett, ott az állam erős és látszólag központosított volt. Mégis a republikánus forradalmat követően (1911) Kína sokáig széttagolt lett. Mindez azt jelenti, hogy a Quing dinasztia alatti Kína nem volt a nyugati értelemben vett egységes és központosított állam. A nyugati típusú modern állam kialakulásához pedig az állam egységes voltának a megléte szükséges. Kang Youwei mindennek

[232] Uo. 1-9.

tudatában a Meiji-reformot és I. Péter orosz cár reformjait követésre méltó példának tartotta Kínában. Szun Jat-szen is a nemzeti egység megvalósítását tűzte ki célul a forradalom során. A kínai császári rendszer — szemben a japánnal — a racionalizáltsága ellenére is bénító erő volt a modernizáció szempontjából, hiszen nem volt lehetőség helyi kezdeményezésre. Annak, hogy nem volt például független birtokrendszer saját adminisztrációval, az volt a következménye, hogy amikor a racionalizált felépítésű császárság összeomlott, nem volt semmi, ami a helyébe léphetett volna. Így kerülhetett sor arra, hogy a hadurak ragadták magukhoz az uralmat széttagoltságban és anarchiában tartva az országot. A japán önálló birtokrendszer vezetői be tudtak kapcsolódni a modernizációba. Nem elhanyagolható különbség volt továbbá az, hogy Japánban nem volt kínai-típusú vizsgarendszer, s ez lehetővé tette, hogy az uralkodó osztályon kívül is kialakuljon értelmiség.[233]

Egy másik összehasonlítás a következő különbségekre mutat rá, melyek Japán számára lehetővé tették, hogy a Meiji reform mintegy ötven éve alatt modern ipari hatalommá váljon[234]:

Japán egy Kínánál sokkal kisebb és egységesebb ország volt, a Tokugawa periódusban megteremtett stabil centralizált politikai rendszerrel. A Meiji császárság pedig még a bakufu rendszernél is erősebb centralizációt hozott létre. Kína ezzel szemben regionális szerveződésű volt. Nem alakult ki állami (nemzeti) egység, mert a központi hatalom gyenge volt. Jelentős különbség a két ország között az is, hogy a nyugati hatalmak kevésbé avatkoztak bele Japán belügyeibe, mint Kínáéiba. Japánt egy erős militarista osztály kormányozta, míg Kínát a konfuciánus hivatalnokok.

A Nyugat kihívása mindkét ország számára mindenekelőtt katonai volt. A japán katonai vezetők idejében realizálták a nyugati haditechnika átvételének szükségességét, ha modernizálni akartak és védekezni a külföldi veszéllyel szemben. Azt is megértették, hogy a modernizáláshoz szükséges a nyugati tudomány és technológiai átvétele. Sőt a nyugati politikai és szociális szisztéma meghonosítására is készen álltak, amennyiben az ország túlélése és függetlenségének a megtartása ezt szükségessé tette. A japán militarista uralkodó osztállyal szemben a kínai uralkodó osztály elmerült a kulturális

---

[233] Uo. 24-32.

[234] Mikiso Hane (1972): Japan. A Historical Survey, 386-388.

felsőbbrendűségébe vetett hitben, mely etnocentrikus viselkedéssel társult. Mindez érthető, hiszen Kína évezredekig az ázsiai világ központja volt. A kínai civilizáció értékei és intézményei rendületlenül szolgálták ezt a több mint háromezer éves múltra visszatekintő civilizációt. A konfliktusok és a zavarok pedig a tapasztalatok szerint mindig a régi értékek megszegéséből fakadtak. Ezért ragaszkodtak a kínaiak annyira a saját értékeikhez a 19. és a 20. században is. A megoldás útját nem idegen intézmények és értékek adaptálásában látták.

Japán — Kínához képest — befogadó volt a külföldi hatásokkal szemben. Amikor ésszerűnek találták, adaptálták a kínai civilizációt, és nyitottak maradtak a másoktól való tanulásra. Amikor a 19. században a nyugati civilizációval találkoztak, akkor meghonosították a nyugati civilizációból azt, amit szükségesnek ítéltek. A modernizációnak nem volt pszichológiai akadálya.

Mindkét társadalom konfuciánus kultúrájúnak tekinthető. Japánban azonban jelen volt a sintó vallás és a harcias szemléletmód. Ez sajátos japán szinezetet adott a konfucanizmusnak. A zen buddhizmus is jobban virágzott Japánban, mint Kínában. A sintó a nemzeti büszkeségre és a japán különlegességre koncentrált. A szamuráj mentalitás pedig az aktivitásra, a spirituális diszciplínára, a fizikai szuperioritásra és a katonai kiválóságra helyezte a hangsúlyt. A zen buddhizmus — mely mindenekelőtt a szamurájokra volt jelentős hatással -, az uralkodó osztályt erőteljessé, határozottá és nagyon fegyelmezetté tette.

A Meiji restauráció sikerének titka a számos rátermett vállalkozó és üzletember volt, valamint a modernizációt irányító nagyon tehetséges és rátermett államférfiak: közöttük például Ito, Yamagata, Inoue, Matsukata és Okuma, továbbá a kitűnő nevelő és filozófus, Fukuzawa Yukichi, és mindennek a központjában a felvilágosult császár, Meiji. Az egész modernizációt egységbe fogta a nemzet gazdagításának és erősítésének célja.

A japán modernizáció eredményeit a kínaiak is elismerték. A kínai modernizáció elindítója, Kang Youwei Japánra, mint modernizációs modellre tekintett. Meggyőződéssel hitte, hogy Kína, mely nem egységes állam, először az egységes államot és az alkotmányos monarchiát kell hogy megteremtse. Semmiképpen sem léphet a forradalom útjára a köztársasági formát célul kitűzve, mert ez társadalomszervezési zavarokhoz vezet. Kína először egységes kell hogy legyen miként Japán. A modern állam megteremtése csak a

következő lépés lehet. Ha nem az egység megteremtésére koncentrálnak a császárság vezetésével, akkor a hatalmas Kína 18 provinciája 18 országra szakadhat szét, melyek a nagyhatalmak kiszolgálóivá válnak. Miként India autonóm provinciái ajándékként fognak az idegenek fennhatósága alá kerülni. Ezt csakis Kína egységének a megteremtése útján lehet elkerülni. A japán reform sikere tehát Kang Youwei szerint abban rejlett, hogy első lépésben az egységes államot hozta létre. A modern alkotmányos parlamentáris rendszer megteremtése pedig csak a következő lépésben lett a cél. Ugyanez történt Nyugat-Európában is, ahol az egység megteremtésén keresztül vezetett az út a modern állam kialakításához. Kínában a két feladat megoldására egy időben került sor: a bonyolult történelmi helyzetben a kínaiak nem tudták különválasztani a két feladatot. Az egység megteremtését akadályozta az egységes belső piac hiánya, és a külső politikai erők, melyek a kínai széttagoltságból profitáltak.[235]

Végül a mából visszatekintve a múltra elmondható, hogy a modernizációs éra Kelet-Ázsiában Japán domináló hatalomként való kiemelkedésével kezdődött, és az USA-nak a Csendes-óceáni térségben való dominációjával végződött. A Szovjetunió által támogatott kommunista forradalmak pedig mélyreható változásokat okoztak a térségben. A hidegháború végén a kínai gazdasági reform elindulása Kínát a térség vezető hatalmává emelte. Mindezt a konfuciánus és buddhista értékrend újjáéledése kíséri. Napjainkban Kína és Japán egy ázsiai új regionális fejlődés perspektívája előtt áll.

3.5. A szingapúri válasz

3.5.1. Modernizáció és Szingapúr problémája

Szingapúr brit gyarmat volt, pontosabban a brit birodalom kelet-ázsiai kereskedelmi bázisa, s mint ilyen angol érdekeket képviselt. A város fejlődését meghatározták a brit gyarmatosító érdekek és az európai hatás. Az európai és az ázsiai civilizáció (kínai, maláj, indiai) közös termékeként vált globális világvárossá. Kérdés, hogy mi a szingapúri konfuciánus államkapitalista modell lényege, és alternatívát jelent-e a világgazdaság és társadalom reformja számára Kelet- és Dél-Ázsiában?

[235] Joshiie Yoda (1996): The Foundations of Japan's Modernization. A Comparison with China's Path Towards Modernization, 130-137.

Szingapúr városállam mindenekelőtt a földrajzi helyzete miatt vált fontossá az európai hatalmak távol-keleti kereskedelmi versengése során. 1819 január 30-án a Stamford Raffles (az angol Kelet-indiai Társaság ügynöke) által vezetett brit expedíció aláírt egy egyezményt a helyi maláj vezetővel, Temenggong Abdul Rahman-nal, amelyben a britek a félsziget védelmére tettek ígéretet cserében egy brit kereskedelmi bázis létrehozásának engedélyezéséért. 1819 februárjában Raffles egy szövetségi egyezményt kötött a Johor Birodalom uralkodójával, Husszein szultánnal. Ebben a britek a szingapúri kereskedelmi bázisukért cserébe 5000 spanyol dollár fizetésére és a védelemben való segítségnyújtásra kötelezték magukat. Voltaképpen így jött létre Szingapúr, mint a brit Kelet-indiai Társaság fontos kereskedelmi bázisa Délkelet-Ázsiában. 1824-ben a britek riválisai, a hollandok elismerték egy szerződésben a brit szingapúri bázist. A britek fokozatosan terjesztették ki hatalmukat az egész szigeten. A Straits Settlement hivatalosan a brit korona gyarmatává (Crown Colony) vált 1867-ben a Londonban székelő Colonial Office kontrollja alatt.

Szingapúr, mint gyarmati kereskedőváros, kiépítésében és fejlődésében jelentős szerepet játszott Raffles. A Szingapúr folyó mentén egy európai városrészt építtetett a város adminisztratív és kereskedelmi irányítására, valamint az angol nyelvű oktatási intézmények számára. A város ázsiai részét pedig származási alapon körzetekre (kampung) osztotta (kínai negyed, maláj negyed, indiai negyed). Az ázsiai körzetek a specializált kereskedelmi területek, raktárak, bazárok és étkezdék sajátos mozaikját alkották. Mindennek köszönhetően Szingapúr fejlődésnek indult. Vonzotta a kereskedőket és a munkát kereső telepeseket Kínából, Indiából és a környező délkelet-ázsiai országokból. Mint szabad kikötő mind nyugati, mind ázsiai magánvállalkozásokat kiszolgált. Az idők során Szingapúr — nehéz trópusi klímája ellenére — átgondolt városszervezési és fejlesztési tevek szerint kialakított sikeres brit gyarmati kereskedő várossá vált. A kelet és nyugat közötti átmenő kereskedelem központjává nőtte ki magát. A város növekedését elősegítette a liberális emigrációs politika, mely a város ajtaját nyitva hagyta a bevándorlók előtt. Fejlődésében jelentős szerepet játszottak a kínai bevándorlók, akik a lakosság többségét képezik. Jól szervezett önkormányzati keretük hozzájárult a város virágzásához. A gyarmati kereskedőváros brit szervezői több-kevesebb sikerrel, de nem elég hatékonyan, néztek szembe olyan sorra jelentkező égetően fontos trópusi városszervezési problémákkal,

mint pl. a higiéniai és a lakásproblémák. 1942-45 között Szingapúr japán megszállás alá került, mely azonban csak rontotta a helyzetet.[236]

A felszabadulása után Szingapúr nehéz helyzetben volt. Ugyanakkor, amikor a britek vissza akarták venni a város feletti uralmat, a szingapúriak már nem hittek a brit felsőbbrendűségben. Kétségbe vonták, hogy valóban szükség van-e a brit uralomra. Szingapúr 1959-ben önkormányzatot kapott, 1963-ban Malajziával egyesült és 1965-ben független köztársaság lett. A város menedzserelése a szingapúri politikusok feladatává vált az 1959-ben létrejött *People's Action Party* (PAP) vezetésével. A párt fő bázisát a kínai neveltetésű munkásosztály és a brit neveltetésű konzervatív középosztálybeli nacionalista csoport szövetsége képezte Lee Kuan Yew vezetésével. Adaptálták a brit parlamentáris demokráciát. Az általuk bevezetett egykamarás parlament egypárti hegemóniája azonban eltért a brit rendszertől. A PAP a kommunitárius demokrácia hívének (communitarian democracy) tüntette fel magát. A gyakorlatban megvalósuló kontrollált demokratikus társadalomszervezés azonban ellentmondásossá tette mindezt.[237]

A PAP komoly eredményeket ért el a városállam szervezése során. Érdeme, hogy a jó kormányzat eszméjét képviseli: a hangsúly a kulturális toleranción, a kínai, maláj, indiai, európai és egyéb lakosság békés egymás mellett élésén és a lakosság jó életszínvonalának a megteremtésén van szakértő és nem korrupt kormány vezetésével. Mindezeken felül a pártban pragmatikus szemlélet uralkodik, mely a túlélés kényszerén alapul. Jól mutatja ezt például a lakosság lakhatását megoldó lakásépítési program. Továbbá az érdemeken alapuló előmenetel elvének a képviselete (meritocracy), melyben az oktatás fontos szerepet játszik. A PAP munkája eredményeként Szingapúr a világkereskedelem, a pénzügyi és az üzleti élet egyik fontos központjává (hub) vált. S éppen ez az elért eredmény teszi elgondolkoztatóvá a PAP által képviselt kommunitárius demokráciát.

A szakirodalomban különböző terminusokkal illetik Szingapúrt: a skála széles sávban húzódik a *fejlődő városállam*tól (developmental city state) a *globális világváro*sig (hub):

---

[236] Martin Perry – Lily Kong – Brenda Yeoh (1997): *Singapore A Developmental City State*. John Wiley and Sons Ltd, West Sussex, England, 25-45.

[237] Martin Perry – Lily Kong – Brenda Yeoh (1997): Singapore A Developmental City State, 62-66.

A *fejlődő városállam* elnevezést olyan városállamokra használják, amelyek a fejlődési képességre koncentrálnak. A termelési szisztémát illetően a gazdasági növekedés és strukturális változás magas fokát tűzik ki célul mind a hazai gazdaságuk, mind a nemzetközi gazdaság vonatkozásában. Szingapúr, mint fejlődő városállam a gazdasági körülmények megváltoztatására teszi a hangsúlyt, s nem a társadalmi rend megváltoztatására.[238]

Szingapúrnak *globális világváros*ként való értelmezése a városállam Nyugat és Kelet közötti híd szerepét emeli ki. Erre a brit liberális demokrata parlamentáris hatás és a konfuciánus kínai hagyomány társadalomszervezésben való ötvözése teszi alkalmassá.[239] A globális világváros jelző megilleti azért is, mert a világ olyan legnagyobb üzleti központjai között tartják számon, mint London, New York, Chicago, Los Angeles, Párizs vagy Tokió. Mindezeken felül Szingapúr betölti a délkelet-ázsiai országok gazdasági, pénzügyi és üzleti regionális központjának a szerepét is az ASEAN központjaként. Mint regionális központ széles kisugárzással rendelkezik az egész Távol-Keleten. Kínával való gazdasági és politikai kapcsolatai ismerten jók.

Belső struktúráját tekintve Szingapúr egy multikulturális városállam, ahol malájok, kínaiak, indiaiak és európaiak egyenlő státuszt élveznek. A lakosság többsége emigráns kínai. Egykamarás parlamentje van, mely hosszú ideje egy vezető párt, a Peoples' Action Party (PAP) uralma alatt áll. Európai terminussal voltaképpen egy egypárti centralizált városállamnak nevezhető a PAP ellenőrzése alatt: pontosabban a PAP a szabad választásokon mindig elnyeri a lakosság majdnem egészének a szavazatát a többi párttal szemben.

A szingapúri társadalmi rend formálásában Lee Kuan Yew víziója emelkedik ki. Ő töltötte be a miniszterelnöki posztot 1959-1990 között. Ezután pedig un. Senior Minister lett a kormányban. A vezetése alatt álló PAP korrupció mentes hatalmat valósított meg, jólétet biztosított az embereknek, bekapcsolta a várost a globális világgazdaságba. Ezért az emberek támogatását élvezi. Európai értelemben azonban a szingapúri rendszer — felmutatott sikerei ellenére is — egy illiberális demokráciának tekinthető. Ezért sok támadás éri az európai értékek és a nemzetközi emberi jogok nevében. A szingapúri illiberális demokrácia jellemzői: állami beavatkozás és kontroll; a jogi szisztéma kevés

[238] Uo. 7.

[239] Geoffrey Murray & Audrey Perera (1995): *Singapore The Global City State*. China Library, Curson Press Ltd, Kent

lehetőséget biztosít az ellenzéki vélemény kifejezésére; az adminisztratív szisztéma a kormányzat eszköze; a civil társadalmat az állam menedzsereli.[240] Demokratikusan választott, nem korrupt, nyílt parlamentáris rendszer, ellenzék nélkül. Konfuciánus paternalizmus és meritokrácia jellemzi. Egy brit parlamentáris konstrukció kereteibe foglalt konfuciánus kapitalista piacgazdaságként értelmezhető. A klasszikus európai liberális politikai gondolkodás számára kihívást jelent a szingapúri illiberális demokrácia valamint a szingapúri gazdasági "csoda" értelmezése és értékelése.

3.5.2. Lee Kuan Yew: konfuciánus államkapitalista modernizáció

A Lee Kuan Yew által kialakított szingapúri kormányzat voltaképpen egy a kínai civilizációban gyökerező konfuciánus paternalista értékrendet megvalósító kormányzat, amely az állampolgárok oktatására és a jó életszínvonalra (színvonalas lakás-, munka-, közlekedési-, szórakozási-, és oktatási körülmények) helyezi a hangsúlyt. A kormányzat voltaképpen az erős gazdaság, a szép és eredményes világvárosiasság, a tiszta környezet, a józan, igazságkereső morál értékrendje szerint kormányoz. Ideálja a közösségnek élő művelt ember víziója.[241] Szingapúr voltaképpen egy újragondolt konfuciánus értékrenden alapuló gazdasági modernizációs kísérlet sikeres megvalósítója. Ebben az értelemben az európai értékek számára olyan kihívásként jelenik meg, melyet a világ társadalomszervezése méltán tekinthet alternatívának az európai mellett. Az ázsiai értékekről való európai sztereotip és Európa-centrikus gondolkodás azonban csak utóbb — "az ázsiai gazdasági csoda láttán" — kezdte el realizálni mindezt.

A Szingapúr virágzását megteremtő vezető politikus, Lee Kuan Yew a *konfuciánus kapitalizmus* víziójában hisz. Ennek elméletét és gyakorlatát ő maga dolgozta ki Szingapúr vonatkozásában. Lee egy konfuciánus tengeren túli kínai értelmiségi. Cambridgeben végezte tanulmányait. A People's Action Party főtitkára volt 1954-től, és Szingapúr miniszterelnöke 1959-től 1990-ig. Miután lemondott a miniszterelnökségről továbbra is aktív maradt a politikai életben a kabinet tanácsadójaként. Azt lehet mondani, hogy az egész modern Szingapúr kialakítása — a szingapúri modell — az ő és munkatársai műve. Lee

---

[240] Martin Perry – Lily Kong – Brenda Yeoh (1997): Singapore A Developmental City State, 79-81.

[241] Uo. 84, 301.

Kuan Yew társadalomszervező víziójának az az érdekessége, hogy ötvözi mind a konfuciánus, mind az európai liberális demokratikus értékeket. Gazdaságszervezési elméletében és gyakorlatában például felismerhetően Szun Jat-szen befejezetlenül maradt konfuciánus államkapitalista eszméit fejleszti tovább. A gazdaság szervezésében a kapitalista profittermelés híve. A profittermelést azonban nem szabad piacgazdasági keretben, hanem a gazdaság és a pénzügyek feletti átlátást biztosító állami szervezésben oldja meg, úgy hogy a profit mindenki érdekét szolgálja.

Lee nagy hangsúlyt fektet az oktatásra. Racionális és elitista politikus, moralitás, virtus és paternalizmus jellemzi. Abban hisz, hogy a kulturális értékek és a gazdasági növekedés között szoros kapcsolat van. Új-konfuciánus morális felfogása a jó morális magatartást, a tanulás és a tudás értékelését, a gyermeki tiszteletet a szülők felé, az erős patriarchális család fontosságát és a közösség szolgálatát hangsúlyozza. Világosan látja, hogy az ezen alapelvekre épülő új típusú szingapúri társadalom más lesz, mint a nyugati értékeken alapuló individualizmus. Ennek ellenére a modernizációba (a kapitalizmusba) jól és eredményesen be tud kapcsolódni. Ezért hisz abban Lee, hogy a PAP képes a *konfuciánus kapitalizmus* általa képviselt víziója alapján a vezető elit és a nép kultúrája közötti harmónia megteremtésére.[242]

Az igazság kedvéért azonban megjegyzendő, hogy van Lee Kuan Yew-nek olyan életrajzírója is, aki mindennek pont az ellenkezőjét hangsúlyozza: Lee sikereinek kulcsa a nép ijesztgetése, arrogáns autoriter viselkedése, és a kitűnő üzletember volta. A nép a gazdasági biztonság és jólét miatt választja meg mindig. Lee nem az európai értelemben vett jóléti állam, hanem a kemény munka, a rend és a tisztaság híve. Ezért Szingapúr legfőbb jellemzője, hogy van gazdasági biztonság és szociális rend, de nincs politikai szabadság: sőt mindenki fél Lee-től.[243]

Az igazság valahol a középúton lehet a szingapúri *konfuciánus kapitalizmus* esetében: Lee Kuan Yew tulajdonképpen a modern történelem leghosszabb ideig tartó parlamenti demokrácia alapú autokráciáját teremtette meg (1959-1990). Mindez lehetővé tette számára, hogy átültesse a gyakorlatba a

---

[242] Diane K. Mauzy - R.S. Milne (2002): *Singapore Politics Under the People's Action Party.* Routledge, London, 52, 53-54, 58, 65.

[243] T. S. Selvan (1990): *Singapore the Ultimate Island (Lee Kuan Yew's Untold Story)*. Freeway Books, Melbourne, Victoria, 297-307.

fejlődő városállami modellről vallott eszméit. Társadalomszervező eszméi kialakításában jelentős szerepet játszott angol iskolázottsága és a konfuciánus kínai tradícióhoz kötődő peranakan kínai családi neveltetése, mely az ősök tiszteletén alapul. A szingapúri modell tehát az angol demokratikus és a kínai konfuciánus eszmeiség keverékét hozta létre. Lee a nyugati gondolatkörből a Fabian szocialista (Fabian socialist) nézeteket vallotta, mely a tervezésre, a realitásra, a hatékonyságra, a higiéniára és a fokozatosságra tette a hangsúlyt. Mindezt nacionalizmussal, modernizációval és konfucianizmussal ötvözte. Lee személyes életét a virtus irányítja és elzárkózik a korrupciótól. A racionálisan központosított és tervezett pragmatikus gazdaságszervezés híve magasan kvalifikált szakértői vezetéssel. Szingapúr megszervezésében olyan konfuciánus elveket érvényesített, mint a kemény munka, a vezetőknek való engedelmeskedés, tanulás, önnevelés, és mindenekelőtt a virtus. Sikerült Szingapúrt egy olyan modern, technikailag/technológiailag fejlett, szekuláris, multikulturális és független várossá fejlesztenie, mely délkelet-ázsiai kereskedelmi központként működik és óriási húzó és kisugárzó erővel rendelkezik az egész térségben.[244]

Azok, akik egy új *konfuciánus kapitalista* modell megalkotójaként tekintenek rá a konfuciánus eszméket látják megvalósulni a szingapúri politikában. Ennek alapja a vezető morális példája. A konfuciánus tradícióhoz hozzátartozik ugyanis a politikai vezető magas morális értéke, és morális példaadó szerepe: a moralitásra alapozott vezetés.

Lee Kuan Yew a jó kormányzás morális kritériumainak a következőket tartja[245] :

1. Give clear signals: don't confuse people

The idea is never to confuse supporters by needless infighting and open dissension within the leadership. The leaders should always resolve their differences in private, but never contradict each other in public. So

---

[244] Brigitte Sie Kok Hwa (1997): *Singapore, a Modern Asian City-State. Relationship Between Cultural and Economic Development*. Proefschrift, Katholieke Universiteit Nijmegen, Nijmegen, 86-91.

[245] People's Action Party, 1954-1979, 38. In: Martin Lu (1983): *Confucianism; its relevance to modern society.* Federal Publications Pte Ltd, Singapore, 102. Idézi: Brigitte Sie Kok Hwa (1997): Singapore, a Modern Asian City-State. Relationship Between Cultural and Economic Development, 92.

whenever they make their points in public, people will consider them more or less representing the concerted views of the leadership.

2. Be consistent: don't chop and change

The policies must be consistent, but not inflexible, in order to win and keep the trust of the people. The next generation of leaders must inherit the trust and not betray it.

3. Stay clean: dismiss the venal

The PAP government is known for its honesty, fairness, and efficiency, which are derived from the leaders determination not to take advantage of their positions. Whenever any official is found to be dishonest or corrupt, he must be immediately dismissed to maintain the image and integrity of the government.

4. Win respect, not popularity: reject soft opinions

The leaders should not hesitate to implement policies which may be unpopular in the short term, but are actually in the long-term interest of the people.

5. Spread benefits: don't deprive the people

The PAP government believes that it is not possible to practice strict egalitarianism, and that rewards must be distributed in accordance with quality of performance. But the workers should not be deprived of their fair share of the benefits. This is the way to win the heart and trust of the people while maintaining the incentive to work harder and to develop one's talent.

6. Strive to succeed: never give up

Leaders ougt to make their best efforts. If as a result they still do not succeeed, history will forgive them. But if their failure is due to their not doing their utmost, they will only bring disgrace upon themselves.

A szingapúri kormányzás ezen hat morális kritériuma a harmónia (középút), a virtus szerinti viselkedés és a nemzeti érdeket szolgáló kitartó hosszútávú tervezés konfuciánus értékeit tükrözi. Mindezeken felül alapelv még a kiválóság, az érdem, a vizsgarendszer által kiválasztott elit, továbbá a szingapúri politika elitista és paternalista jellege. Ezek szintén a konfuciánus hagyományhoz kötődtek. A szingapúri kormányzat insztitúcionalista

(institutionalist) és pragmatikus. Racionális fejlődési stratégiája a lakhatás megoldását, az oktatás jó színvonalát, az egészségügyi ellátás és a higiénia biztosítását, és a gazdasági növekedést tűzte ki célul. Ugyanakkor az egypárti kormány dominanciája és az ellenzék hiánya jellemezte. A konfuciánus virtus jelenléte miatt azonban nem célszerű autoriternek interpretálni — a nyugati fogalmak alapján. Egyszerűen az európaitól eltérő más politikai modellről kell beszélni és vitatkozni.[246]

A szingapúri modell lényeges összetevői a következők [247] :

Integrated, long term policies embedded in a vision

Optimistic, pragmatic developmental approach

Unique economic and political system

Economic success with social redistribution

Creation of one's own cultural identity

Összefoglalásul elmondható, hogy Szingapúr elért eredményei Lee Kuan Yew hosszútávú vízióján alapultak, nyugati demokratikus és kínai konfuciánus elemek ötvözeteként. Sokan keresték fel Szingapúrt azért, hogy tanulmányozzák a gazdaság- és társadalomszervezési politikáját.

Lényegében a következők emelhetők ki tanulságként:

A szingapúri vezetés átlátta, hogy a keleti országok nem tudják másolni a nyugati modellt. Ezért saját modernizációs modellre van szükség az ázsiai hagyományok alapján. Lee Kuan Yew a szingapúri rendszert kelet-ázsiai *konfuciánus kapitalizmus*nak nevezte el. Ötéves tervek keretében folyt a modernizálás, melyben az *Economic Planning Committee* jelentős szerepet játszott. A szingapúri rendszer sajátossága, hogy egy szabadpiaci szisztéma keveredik egy szociális redisztribúcióval (elosztással). Politikailag nézve Szingapúr nem nyugati típusú liberális demokrácia, mégis jelentős életszínvonalat ért el a lakossága. Mindezt a kulturális faktor tette lehetővé, melyet nem szabad alábecsülni a gazdaság- és társadalomszervezésben. Az európai modellben a hangsúly az individuumon, a demokrácián, az emberi

[246] Brigitte Sie Kok Hwa (1997): Singapore, a Modern Asian City-State. Relationship Between Cultural and Economic Development, 93-97.

[247] Uo. 343.

jogokon és a szociális igazságon van. Az ázsiai modellben a sorrend megfordul. Itt a szociális igazságosság (a csoport és közösség) kerül előre, azután jönnek az emberi jogok, majd a demokrácia. Mindez a konfuciánus és a görög alapú társadalomszervezésben rejlő különbség miatt van. Ugyanakkor mind a kettő célja a jó kormányzat. Az ázsiai típusú demokrácia tehát más, mint az európai.[248]

A szingapúriak úgy gondolják, hogy a szingapúri politikai szisztéma a liberális demokrácia egy módosított változata. Itt a jó kormányzatot illetően a hangsúly nem a politikai oppozíción van, hanem az emberek öndiszciplínáján és elvein. A demokrácia szingapúri modelljében tehát a kötelezettségekre és a jogokra egyenlő hangsúly esik. A közösségi szellemiség a domináló, nem az individualizmus. Az állam konstruktív módon avatkozik be a gazdasági fejlődés biztosításába. Az emberek elfogadják a szakértő kormányzatot és teljesítik a rendelkezéseit. E kormányzat célja a gazdasági és társadalmi prosperitás megteremtése a társadalmi értékekkel és tradíciókkal összhangban. A szociális elosztási rendszer a lakhatás megoldását, az oktatást, a szociális biztonságot és az életminőség javítását szolgálja. A kínai többségű szingapúri társadalmat multikulturális tolerancia jellemzi. A konfuciánus kulturális értékeken alapuló ázsiai demokráciát a színgapúriak egy sikeres alternatívának tekintik a nyugati liberális demokrácia mellett.[249]

3.5.3. Szingapúr regionális partnerségi politikája

Szingapúr a földrajzi helyzete miatt fontos szereplője az Ázsia-Csendes-óceán térségnek. Ez a mintegy három milliós lakosságú kicsi városállam a világ tizenötödik legnagyobb importálója. Kis- és nagyvállalkozások szálainak ezreivel kötődik az ASEAN-hoz, Indokínához, Kínához, Tajvanhoz, Japánhoz, Koreához és Indiához. A városállam kitűnő infrastruktúrával, kikötővel, repülőtérrel, úthálózattal és telekommunikációval rendelkezik. Lehetővé teszi a külföldi befektetést és számos külföldi vállalkozás van a városállamban. Kifelé tekintő város, melynek életében a regionális kapcsolatok nagyon fontos szerepet játszanak. A szingapúri vállalkozásokat a kormány regionális befektetésekre ösztönzi.

---

248 Uo. 343-345.

249 Uo. 345-348.

Lee Kuan Yew 1992 évi kínai látogatása óta Szingapúr jelentős kapcsolatokat tart fenn Kínával. A Kína és Szingapúr közötti regionális befektetések növekvő tendenciát mutatnak. A közös vállalkozások talán legnagyszabásúbb kezdeményezése a Szucsou (Suzhou) iparváros terve: 1993-ban a kínai és a szingapúri kormány eldöntötte egy közös iparváros létrehozását szingapúri mintára Szucsouban, Sanghaj közelében.

A kínai befektetések kiegyensúlyozására fellendültek az indiai befektetések és az Indiával való regionális együttműködés. India óriási piacot, olcsó munkaerőt és alacsony termelési költségeket kínál. Ezért Szingapúr bátorítja az indiai vállalatokat, hogy szingapúri székhelyű központokat létrehozva internacionalizálódjanak. Mindezeken felül közös szingapúri és indiai befektetésekről is szó van harmadik ország piacán és projektjeiben.

Európával (Nagy-Britannia, Franciaország, Németország), Amerikával és Japánnal a partnerségi politika iránya a mérvadó. Ennek keretében többek között a szingapúri jó üzleti szellemiség és közvetítő pozíció felhasználható a Kínával, Indiával és Vietnammal való üzletkötésekre.

Szingapúr a világ egyik jelentős üzleti és üzletközvetítő központjának számít. A városállam a Keletet és a Nyugatot összekötő fontos híddá nőtte ki magát.[250]

Konklúziók

A fentiek összefoglalásaként felmerül a kérdés, hogy a szingapúri-modell (mint egy poszt-koloniális fejlődési modell) hogyan értékelhető európai szemmel. Szingapúr sikerei voltaképpen kétféleképpen magyarázhatók: pozitívan is, és negatívan is. Egyrészt jó példa arra, hogyan jelennek meg a konfuciánus értékek egy fejlődő ázsiai városállam gazdasági és politikai viszonyaiban. Jól tükrözi, hogy a konfuciánus kultúra mit tudott kihozni a modernizációból. Másrészt azt példázza, hogy a konfuciánus értékrend abban különbözik az európaitól, hogy nem az európai értelemben vett individuális személyi, politikai és gazdasági szabadságra helyezi a hangsúlyt. A szingapúri-modell az elért eredményei alapján egy sajátos ázsiai típusú társadalom- és gazdaságszervező modellnek tekinthető. E modellt *konfuciánus*

[250] Geoffrey Murray & Audrey Perera (1995): *Singapore: the Global City State*. China Library, Curzon Press Ltd, Folkestone, Kent, 69-73, 87.

*kapitalizmus*nak nevezik, mely a családi szisztémán valamint a nép jólétét és az erős morált képviselő patriarchális kormányzaton alapul. Európai szempontból pozitív tehát az új ázsiai modell működőképessége. Negatív a szabadság eszme és az állam szerepének eltérő értelmezése, mely a viták alapját képezi.

Szingapúr egy globális városállam (hub). A világgazdaságban úgy jelenik meg, mint egy nyílt gazdaság (open economy). Az Economic Development Board a külföldi részvételt a szingapúri gazdaságban csak egy kevés számú — a városállam számára szenzitív — területen tiltja meg vagy limitálja szigorúan. Ilyen területek például a hadiipar, a légitársaságok, a tömegközlekedés, a sajtó, a rádió-televízió közvetítés, a közhasznú dolgok, a pénzügyek és a tulajdon. A külföldi jog szerint működő vállalkozások szelektív alapon létrehozhatnak hivatalokat Szingapúrban, nem alkalmazhatják azonban a helyi jogot.[251] Az ilyen jellegű — a saját közösséget védő — korlátozások azonban nem akadályozzák meg, hogy a városállam a világgazdaságban jelentős helyet töltsön be, és a környező térségben a gazdaság hajtóereje legyen. Szingapúr vitathatatlanul eljátssza egy délkelet-ázsiai gazdasági és pénzügyi integráció központjának (hub) a szerepét. Ez pedig fontos eleme egy alakulóban levő ázsiai integrációnak.

Végezetül elmondható, hogy Szingapúr jó példa egy modern *konfuciánus államkapitalizmus*ra mint a globalizációra adott délkelet-ázsiai válasz. Ezt Kína bölcs vezetője, Teng Hsziaoping például jól megértette, s a reformpolitikájába beillesztette a konfuciánus államkapitalista elemeket. Az EU számára is fontos kihívás az ázsiai konfuciánus államkapitalizmus jelenségének a megfelelő értelmezése és a vele való békés együttműködés kialakítása.

[251] Geoffrey Murray & Audrey Perera (1995): Singapore: the Global City State, 99-100.

4. Az EU-modell és egy ázsiai integráció perspektívája

Japán, Kína és India nyugati civilizációval való találkozásainak elemzése során világossá vált, hogy a modernizáció közös civilizációs jelenség. Mind Kína, mind India, mind Japán bekapcsolódott a modernizációba a saját vezető értelmisége interpretációi alapján. Létrehozták azon különböző gazdasági és állami kereteket, amelyek a világgazdaság résztvevőivé tették ezen országokat. Felmerül a kérdés, hogy hogyan reagált Japán, Kína és India az európai integrációra, mely — mint arról fentebb már szó volt — Európa országainak és az európai értékrendnek a megújulását jelezte a második világháború után.

Kína és Japán Európai Közösséghez való viszonyát a második világháború után meghatározták a két ország európai gyarmatosításra adott különböző válaszai a 19. és a 20. században. Így más történelmi háttérrel kerültek kapcsolatba az Európai Közösséggel. Japán az amerikai megszállást követően gazdaságilag helyreállt és fokozatosan nyerte vissza a védekező képességét. Kína ezzel szemben gazdaságilag alulfejlett maradt. A második világháború után a Nyugat a harmadik világhoz sorolta. Kína külön utakat keresett és csak a késői 1970-es években, Mao Ce-tung halálát követően, kezdődött el egy ambiciózus kínai modernizálási program. Ez Kínát kialakulóban levő szuperhatalommá változtatta.

A Japán-EU és a Kína-EU kapcsolatok jelentősen különböztek abból a szempontból, hogy Japán gazdasági riválisként szerepelt az EK számára. Kína viszont — ezzel ellentétben — fejlődő országként nem fenyegette az EU-t. Japán — mint az USA szoros gazdasági partnere — az EU piacán való komoly kereskedelmi jelenléttel és befektetőként jól ki tudta egyensúlyozni az amerikai piacot. Teng Hsziaoping reformjai óta Kína kinyílt gazdasága jelentős piacot jelent mind az EU, mind Japán számára.[252]

India esete – mint azt alább látni fogjuk - különböző. Itt egy volt gyarmati ország került kapcsolatba az EU-val és a segélyezési politikával. Az EU komolyan hozzájárult India önállóságának és a világgazdaságban betöltött szerepének a biztosításához.

A világgazdasági politikában fokozatosan független új regionális

[252] Robert Taylor (1990): *China, Japan and the European Community.* The Athlone Press Ltd, London, 17-27.

szereplőként megjelenő Európai Unió mind Kína, mind Japán, mind India számára vonzó kereskedelmi és gazdasági együttműködési partner. Az EU integráció elméletének és gyakorlatának az értelmezése valamint egy arra válaszoló politika megtalálása pedig kihívást jelent számukra, mivel realizálták az EU-nak a tagállamok közötti béketeremtő erejét, továbbá a nemzetközi gazdaság és politika békés kiegyensúlyozásában való szerepét. A globalizáció mint új — mindeddig definiálatlan — világpolitikai jelszó jelentésének a megfejtése pedig mind az EU, mind Japán, mind Kína, mind India számára fejtörést okoz. Hiszen a globalizáció kihívása nem egyéb mint a világgazdaság és társadalom közös megszervezése békés keretekben: a nemzetközi jog által szabályozott nemzetközi és nemzetek feletti intézményekben.

4.1. Az Európai Unió és Japán

Japán az 1970-es évekre az Európai Közösség jelentős kereskedelmi partnerévé vált. A japán márkanevek, mint például Honda, Nissan, Hitachi és Sony Európában és az európai háztartásokban használt szavakká váltak. Mindez jelzi a japán befolyás erősségét az autóiparban, a színes televíziók és a videó készülékek terén. Ugyanez igaz a számítógépekre és a fényképezőgépekre is. A japán áruk versenyt jelentenek az EU tagállamokban gyártott termékek számára, olyannyira, hogy az EU belső piaca védelemre szorul. Ugyanakkor Japán ki tudja használni az EU tagállamainak az önállóságát a szabadpiac és kereskedelem elve által irányított Közösségben. A japán befektetések pedig egy igen kifinomult struktúrájú olajozottan működő hálózatot alkotnak mind az EU-n belül, mind a periferiális térségekben. Mindennek ellenére Japán inkább az USA felé fordul, s nem igazán az EU felé. Ugyanakkor az USA túlkapásainak kiegyensúlyozásában segítőtársat jelent számára az EU.[253]

Az Európai Unió és Japán közötti kapcsolatok alakulása nyomon követhető az Európai Unió internet honlapján.[254] Az itt található dokumentumok szerint az 1970-es és 1980-as években a két ország közötti kapcsolatokban

---

[253] Hanns Maull – Gerald Segal – Jusuf Wanandi (eds.) (1998): *Europe and the Asia Pacific*. Routledge, London, New York, 171-174.

[254] EU-Japán kapcsolatok: http://europa.eu/pol/ext/index_hu.htm

Angolul: http://ec.europa.eu/external_relations/japan/index_en.htm

mindenekelőtt a kereskedelmen volt a hangsúly. Az 1991 évi *Közös Deklaráció* (*Joint Declaration, 1991*)[255] a kereskedelmi kapcsolatok mellett a politikai, a gazdasági, a kulturális és egyéb kapcsolatokra is kiterjesztette a dialógust, az együttműködést és a partnerséget. Mindennek alapja az EK és Japán politikai és gazdasági rendezőelveinek azonos volta: szabadság, demokrácia, jogállamiság, az emberi jogok tiszteletben tartása, a piaci szabályok betartása, szabad-kereskedelem, egy prosperáló világgazdaság előmozdítása és a nemzetközi jog tisztelete. A Japán és az EU közötti együttműködést a kölcsönös függőség, a világbéke és a stabil világrendszer megteremtésében való kölcsönös érdekeltség teszi szükségessé. A dialógus és az együttműködés elmélyítése mindenekelőtt a kölcsönös információ-cserét és koordinálást jelenti a két fél között a közös érdekeltségű politikai, gazdasági, kulturális és tudományos dolgokban. Jelenti továbbá a nyílt multilaterális kereskedelmi szisztéma támogatását és a GATT egyezmény elveinek a gyakorlati megvalósítását; együttműködést a nemzetközi biztonság terén; az ENSZ támogatását; a szabadság, a demokrácia, a jogállamiság és az emberi jogok alapelvein alapuló társadalmak támogatását; a kereskedelem, a befektetések, az ipari termelés, a technológiai fejlődés, az energia, a foglalkoztatás, a szociális ügyek és a versenyszabályok terén való együttműködést; a fejlődő országok támogatását, különös tekintettel a legszegényebbekre; a tudományos élet területén való együttműködést; a közép- és kelet-európai országok világgazdaságba való beilleszkedésének a támogatását; az Ázsia-Csendes-óceáni régió országaival való együttműködést a régió békéjének, stabilitásának és prosperitásának az előmozdítása céljával. Az EU és Japán közötti dialógus keretét az Európai Tanács elnöke, a Bizottság elnöke és a japán miniszterelnök közötti évenkénti találkozók és a félévenkénti külügyminiszteri találkozók képezik.

Az EU-Japán kapcsolatok jövőjét formáló *2001 évi Akció Terv* (*Action Plan*)[256] a kapcsolatok további elmélyülését tükrözi az EU és Japán között a csúcsértekezlet határozataként. Egy közös jövő formálása azért lehetséges az

---

[255] Joint Declaration on Relations between the European Communiy and its Member States and Japan, The Hague, 18 July 1991 : http://ec.europa.eu/external_relations/japan/docs/joint_pol_decl_en.pdf

[256] Shaping our Common Future. An Action Plan for EU-Japan Cooperation. European Union – Japan Summit, Brussels, 2001. http://ec.europa.eu/external_relations/japan/docs/actionplan2001_en.pdf

EU és Japán között, mert mind a két fél fejlett ipari demokrácia, és számos közös érdekkel és értékkel rendelkezik. Az EU-Japán együttműködés a kereskedelem, a gazdaság, a külpolitika, és a közös regionális és globális érdekek területét öleli fel. Az EU és Japán együttműködik olyan szektorális területeken, mint például a környezetvédelem, az információs társadalom, a tudomány és technológia, továbbá a pénzügyi szolgáltatások és az ipari politika. Mindezeken felül az EU és Japán szorosan együttműködik az ENSZ-ben, a WTO-ban és a G8-ban. A japán és az európai üzletemberek és tudósok közötti együttműködést Japánban létesített Európa központok és kétoldalú oktatási egyezmények segítik.

2001 évi Akció Terv (*Action Plan*) a tíz évvel korábbi 1991 évi együttműködési nyilatkozat nyomdokain haladva a Japán és Európa közötti együttműködés megerősítését tűzi ki célul az elért eredmények és az időközben a nemzetközi kapcsolatokban bekövetkezett változások alapján:

Az elért eredményeknek köszönhetően multilaterális szálak fejlődtek ki a politikai együttműködés, a kereskedelem és a befektetések terén, valamint az üzleti életben. A hidegháború befejeződését követően Európában és az Ázsia-Csendes-óceáni térségben jelentős politikai változások mentek végbe a regionális, az interregionális és a globális együttműködés terén. Az EU kereteiben megerősödött a politikai együttműködés. Létrejött a gazdasági és monetáris unió. Az EU további bővítésre készül és hangsúlyozza a jószomszédsági viszony ápolásának a fontosságát. Az Ázsia-Csendes-óceáni térségben az ARF, az APEC, és az ASEAN+3 a regionális dialógus jelentőségének a megnövekedését példázzák. Az EU és Japán között növekvő politikai kapcsolatokat jól mutatja a regionális dialógus politikája mind multilaterális mind bilaterális szinten. Az EU és Japán támogatja a régiók közötti együttműködést. Az EU és Japán jelentős konvergenciát mutat a regionális és globális békés együttműködési elvek és politika terén. Támogatják a terrorizmus elleni harcot. Együttműködnek a globalizáció előnyeinek és kihívásainak a megfelelő kezelése, és hátrányainak az enyhítése terén. Mint a világ legfejlettebb országai folytatják a szegénység enyhítésének és a rászorulók segélyezésének a politikáját. Elmélyítik az együttműködést az információ technológia és a biotechnológia területén. Mindkét fél javítja a szociális politikáját, a munkanélküliség elleni küzdelmet és hozzájárul a nők

helyzetének javításához.[257]

Az *Akció Terv* négy fő célja a következő: a béke és biztonság előmozdítása; a gazdasági és kereskedelmi partnerség erősítése a globalizáció dinamizmusának mindenki hasznára való felhasználásával; a globális és szociális kihívásokkal való megbirkózás; kultúrák és népek egymáshoz való közelítése.[258]

1. A béke és biztonság előmozdítása

E téren az EU-Japán Akció Terv célja az ENSZ megerősítése, a tömegpusztító fegyverek megsemmisítése, a fegyverkezés kontrollálása a biztonság céljával, továbbá az emberi jogok védelme. Célja továbbá a regionális együttműködés, a stabilitás és a kölcsönös együttműködés előmozdítása. A regionális együttműködést illetően az ENSZ, az OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe), ARF (ASEAN Regional Forum) és az ASEM (Asia Europe Meeting) keretiben folyó multilaterális regionális együttműködésre, a bilaterális együttműködést illetően pedig a Balkánra, East Timorra és a Koreai félszigetre koncentrálnak. A regionális stabilitás célját kitűzve megállapodnak az egymás régióit illető fokozott elkötelezettségben: Japán támogatja az EU tagságért pályázó államokat és a régió más államait, amelyek nem tagjai az EU-nak. Az EU pedig támogatja a gazdasági infrastruktúra és a demokrácia megerősítését az ázsiai államokban. Kínát illetően közös céljuk egy stabil, nyílt és fejlődő gazdaság elősegítése mint az Ázsia-Csendes-óceáni térség stabilitásának a biztosítéka. E célból Kínának technológiai fejlesztési segítséget nyújtanak. Segítik továbbá az afrikai regionális szerveződést: African Union, the Economic Community of West African States, the Southern African Development Community.

Az Akció Terv nagy fontosságot tulajdonít az ENSZ reformját és megerősítését célzó tervezett együttműködésnek, mely az ENSZ-ben lévő nyugati túlsúly miatt a Biztonsági Tanács átfogó reformjára vonatkozik.

2. A gazdasági és kereskedelmi partnerség erősítése a globalizáció dinamizmusának mindenki hasznára való felhasználásával.

Mint a világ legerősebb gazdaságaihoz tartozók, az EU és Japán elkötelezik

---

[257] An Action Plan for EU- Japan Cooperation, 2001, 1-3.

[258] Uo. 4-23.

magukat a globális gazdaság fejlesztése mellett. Ezért egy mélyebb és szélesebb gazdasági és kereskedelmi partnerséget építenek ki egymás között a multilaterális kereskedelmi szisztémába vetett azon hitük alapján, hogy az segíti a gazdasági stabilitást szerte a világon és biztosítja, hogy minden ország profitáljon ebből a folyamatból. A kereskedelem és a befektetések szabad folyását elősegítő nyílt környezetet teremtenek a kereskedelem és a befektetések számára. Ehhez igénybe veszik az EU és Japán közötti üzleti dialógust elősegítő kerekasztal (EU-Japan Business Dialugue Round Table) segítségét; igyekeznek felszámolni a kereskedelem és a befektetések útjában álló akadályokat; az információ technológiai forradalom dinamizmusát egy globális információs társadalom (Global Information Society) kiépítésére használják fel.

Az EU és Japán közös célja a kereskedelem további liberalizálása, a WTO szabályok erősítése, a fejlődő országok beintegrálása a világgazdaságba és a világgazdaság stabilitásának a megteremtése. E célok előmozdítása érdekében közös tennivalókat fogalmaztak meg az alábbi területeken: a kétoldalú kereskedelmi és befektetési partnerség fejlesztése; az információ és a kommunikáció technológiai együttműködés megerősítésére; a globális információs társadalom létrehozására (kutatásfejlesztési együttműködés); a multilaterális kereskedelmi és gazdasági kérdések terén való együttműködés megerősítésére a világban; a WTO kereteiben való együttműködés előmozdítása; a nemzetközi monetáris és pénzügyi szisztéma megerősítése különös tekintettel az európai és kelet-ázsiai monetáris és pénzügyi szisztémára; a szegénység elleni küzdelem hatékonyabbá tételére.

3. A globális és szociális kihívásokkal való megbirkózás

A globális kihívások terén az EU-Japán együttműködés a terrorizmus és a nemzetközi bűnözés elleni küzdelemre, továbbá a környezetvédelemre terjed ki.

Szociális területen a foglalkoztatás és a munkahelyek teremtésének a kérdésével, és ehhez hasonló a globalizáció által teremtett kihívások megoldásával néznek közösen szembe. A nők egyenjogúsítása, valamint az oktatás és a környezetvédelem területén való együttműködés szintén jelentős együttműködési terület.

Az EU és Japán közötti együttműködést elősegíti annak realizálása, hogy

mint fejlett ipari országok és gazdasági nagyhatalmak, a fejlődő országoknak adott segítséget hatékonyabbá tehetik, ha e téren megtalálják az együttműködés útjait egymás között, valamint az ENSZ, a WTO és egyéb nemzetközi szervezetek kereteiben.

Az EU és Japán közötti tudományos és technikai kutatási és fejlesztési együttműködés eredményei számos tudományágban (például biotechnika, számítástechnika, űrkutatás, nukleáris energia békés felhasználása, energiaellátás) az egész világ javát szolgálják.

4. Kultúrák és népek egymáshoz való közelítése

E téren a nagyon különböző japán és európai szellemi kultúra egymás általi megismerése és egymáshoz közelítése mind az európai, mind a japán kultúrát gazdagíthatja. Ezért fejleszteni kell az akadémikus világ képviselői, az egyetemi oktatás és az iskolák közötti kapcsolatokat. Japán és az EU sikeres oktatási együttműködést épített ki az Európa Tanulmányok oktatása terén. Sikereket ért el továbbá a fiatalok oktatását és munkahelyi gyakorlatszerzését szolgáló együttműködés terén. A kultúrák közelítése elősegíti a gazdasági és a kereskedelmi együttműködést is.

Az európai és a japán kultúra kölcsönös megismerését elősegítik a civil társadalom kiépítését szolgáló együttműködési programok, valamint a régiók közötti csereprogramok, és számos egyéb a nyelveket, a társadalmi berendezkedést és egymás kultúráját megismertető program.

A 2009 évi EU-Japán csúcstalálkozó közös sajtónyilatkozata [259] a globális kötelezettség vállalást hangsúlyozza. Az EU és Japán kötelezettséget vállal arra, hogy vezető szerepet játszik az olyan globális kihívások kezelésében mint például a globális gazdasági válság megoldása, a környezetvédelem kérdése, az ENSZ fejlesztési program (Millennium Development Goals) törekvéseinek megvalósítása, (mindenekelőtt Afrika fejlődésének előmozdítását illetően), továbbá a nemzetközi béke és biztonság védelme. Az EU és Japán együttműködnek továbbá a járványok elleni küzdelemben. A fő hangsúly a globális pénzügyi piac stabilizálásán, a globális gazdaság talpra állításán, a környezetvédelmen, az energiaellátás kérdésén és az ENSZ intézményeinek reformján van. Az EU és Japán együttműködnek Kelet-Ázsia, Közép-Ázsia és

[259] Joint Press Statement, 18th EU-Japan Summit, 4 May 2009 Prague, Internet (2009): http://ec.europa.eu/external_relations/japan/docs/2009_summit_js_en.pdf

Afrika békéjének és biztonságának a megvalósításában, továbbá a közel-keleti békefolyamat előmozdításában. A csúcsértekezlet megerősíti a kelet- és délkelet-ázsiai integráció támogatását mind az EU, mind Japán részéről. Japán örömmel fogadja az EU érdeklődését az Ázsia-Csendes-óceáni térség regionális együttműködését illetően. Az EU pedig üdvözli a kelet-ázsiai integrációs törekvéseket a nemzetközileg elismert értékek és globális szabályok alapján, és elismeri Japán ebben játszott fontos szerepét.

Összefoglalásul elmondható, hogy az EU és Japán közötti együttműködés azt bizonyítja, hogy az EU Japánt az európai Ázsia-politikában partnerként kezeli a rendezőelvek azonossága, a gazdasági és társadalmi fejlettség alapján. A kapcsolatokban a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok dominálnak. Japán egy vonzó kelet-ázsiai bázist jelent az EU politikusok számára.

4.2. Az Európai Unió és Kína

Kína 1975-ben hozott létre diplomáciai kapcsolatokat az Európai Közösséggel. Annak ellenére, hogy a kereskedelmi és a gazdasági kapcsolatok a gyakorlatban az individuális tagállamokkal folynak, a kínai vezetők a nyugat-európai országok csoportját a nagyobb uniók irányába való szerveződés egy meghatározó trendjének tartják. Az Európai Uniót mint jelentős tudományos, technológiai és gazdasági hatalmat, továbbá mint a világbékét támogató fontos államszövetséget ítélik meg. Realizálták, hogy bár az egyes országoknak megvan a maguk ereje, a Közösség mégis nagyobb, mint az azt alkotó részek. Kína számára fontos szempont a volt gyarmatosító hatalmak — s különösen Nagy-Britannia és Franciaország — szerepének alakulása az EU-n belül, hiszen ez mutatja, hogy valóban új típusú gazdasági békeszövetségről van-e szó. Nem szabad ugyanis elfelejteni az EU politika különböző elképzeléseit az EU céljairól és a három — fent említett — alternatívát. Mindehhez szorosan hozzátartozik az is, hogy az ENSZ-ben a nyugati hatalmak dominanciája érvényesül (USA, Nagy-Britannia, Franciaország), a nemzetközi jog és a nemzetközi emberi jogok pedig a nyugati elvek szerint vannak megfogalmazva. Ezért jogosan merül fel a kérdés a kínai politikusok részéről, hogy mennyire sikerült meghaladniuk az európai nemzetállamoknak a második világháború előtti klasszikus nacionalizmust és a kolonizációs politikát.

A kínai reform elindulása azt bizonyítja, hogy Kína értékesnek tartja az EU elért eredményeit a béketeremtés terén. Realizálta továbbá, hogy a

világgazdasági globalizációból nem lehet kimaradni. Ugyanakkor tisztában van a globalizációba való bekapcsolódás nehézségeivel, hiszen egy olyan kommunista országot, mely az európaitól eltérő civilizációs háttérrel rendelkezik, kell bekapcsolni egy olyan világgazdaságba és a világkereskedelembe, melyben a nyugati értékrend a domináló. Kína tehát megfontoltan keresi a maga útját a világpolitikában a többiekkel összhangban egy középút felé haladva. A világpolitikában pedig a nemzetközi szervezetekben való politizálást, és mindenekelőtt az ENSZ-et tekinti mérvadónak. Az EU és Kína közötti együttműködés sikerei jelentősen befolyásolhatják a globalizáció multipoláris és békés irányban való fejlődését.

Mivel az EU realizálta Kína gazdasági és katonai fontosságát, ezért a kínai reform sikere az EU ügyévé is vált. A Tiananmen téri incidens 1989-ben leblokkolta a kapcsolatokat. 1992-től azonban a kapcsolatok normalizálódtak, mivel Teng Hsziaoping sikeresen stabilizálta a piacgazdasági reform folyamatot. Így Kína visszafordíthatatlanul megnyílt az EU és a világgazdaság előtt. Az EU támogatta Kínának a nemzetközi szervezetek tevékenységében való részvételi szándékát. Mindezzel párhuzamosan pedig globális szempontból igyekezett újrafogalmazni a Kína-politikáját.

Az EU és Kína közötti kapcsolatok az Európai Gazdasági Közösség és Kína között 1978-ban Brüsszelben megkötött kereskedelemi egyezménnyel (*Trade Agreement between the European Economic Community and the People's Republic of China*) kezdődtek, amely egy közös kereskedelmi bizottságot állított fel. Az egyezmény célja gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok létrehozása, és fellendítése volt az Európai Közösség és a Kínai Népköztársaság között az egyenlőség és a kölcsönös kedvezmények elve alapján.[260]

1984-ben sor került a két fél között a kereskedelmi és gazdasági együttműködési szerződés (*Trade and Economic Cooperation Agreement between the European Economic Community and the People's Republic of China*) megkötésére. Ez az egyezmény felváltotta az 1978-as kereskedelmi egyezményt, melyenek teljesítését a két fél megelégedéssel nyugtázta. Egy új szakaszt nyitott a gazdasági kapcsolatok fejlődésében. Az új cél a kereskedelmi kapcsolatok intenzívebbé tétele lett az egyenlőség és a kölcsönös

[260] Harish Kapur (1986): *China and the European Economic Community: The New Connection*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 159-166.

kedvezmények alapján. A szerződés célul tűzte ki továbbá a gazdasági és technikai kapcsolatok aktív fejlesztését Kína és az Európai Közösség kölcsönös érdekei szerint.[261] A szerződés hátterében Teng Hsziaoping piacgazdasági reformja állt, mely sikeresen nyitotta meg Kínát a világgazdaságban való részvétel előtt.

Az EU és Kína közötti kapcsolatok Teng Hsziaoping reformjai hatására dinamikus fejlődésnek indultak egy partnerségi és párbeszédre alapozott politika keretében. Az EU és Kína fokozatosan és átgondoltan építkezve mind közelebb kerültek egymáshoz. A kapcsolatok alakulásában négy szakasz különíthető el:

Kezdődő partnerség, széles körű partnerség, érett partnerség, és szorosabb partnerség.[262]

Az első periódusban, 1975 és 1984 között, sor került a diplomáciai, kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok létrehozására.

A második periódusban, 1995 és 1998 között, az Európai Közösség körvonalazta az Európa és Kína közötti hosszú távú politikáját.

A harmadik periódusban, 1998 és 2006 között, a széleskörű és érett partnerség megteremtése, és egy hatékonyabb EU politika realizálása volt a cél.

A negyedik periódus a szorosabb partnerség céljával kezdődött el 2006-ban.

Az EU felismerte a reform útjára térő Kína gazdasági erejét és jelentőségét a világszisztémában. Ezért jelen akart lenni a kínai piacon. E cél elérése érdekében 1995-ben az Európai Bizottság közzétette az első közleményét *A long term policy for China-Europe relations* címmel.[263] Ebben a Bizottság analizálta a kínai reformot és az elért eredményeket. Azt a következtetést vonta le, hogy Kína gazdasági hatalommá válása komoly lehetőségeket és kihívásokat jelent mind az EU, mind a nemzetközi szisztéma számára. Ezért az EU érdeke, hogy újradefiniálja a Kínával való kapcsolatait és hosszú távú kapcsolatot alakítson ki a növekvő világhatalommal. Az új EU politika akció-orientált és nem pusztán a deklarációk szintjén mozgó.

---

[261] Harish Kapur (1986): China and the European Economic Community, 339-345.

[262] Bóka (2009): The Europe-China Dialogue in a Historical Perspective, 73-86.

[263] A longterm policy for China-Europe relations, Brussels, 05.07.1995. (COM) 1995. Internet (2009): http://ec.europa.eu/external_relations/china/docs/com95_279_en.pdf

A Bizottság meglátása szerint az EU és Kína közös érdekei az alábbi területek:

globális és regionális biztonság; gazdaság; kereskedelem, környezet; globális erőforrások; tudományos és technológiai fejlődés; illegális emigráció; járványok leküzdése; a bűnözés elleni fellépés.

Az EU és Kína közötti kapcsolatokat a gazdaság és a kereskedelem szintjéről lehet fokozatosan a politika szintjére vinni. Ezért az első lépésben a piaci és üzleti kapcsolatok kialakítására kell koncentrálni. A világgazdaság és Ázsia stabilitása attól függ, hogy hogyan tudja Kína elsajátítani és alkalmazni a nemzetközi gazdasági és kereskedelmi szabályokat. Ezért a Bizottság eldöntötte, hogy támogatja Kína részvételét a nemzetközi intézményekben. A kínai reform sikeréhez szükséges gazdasági, üzleti és kereskedelmi szakértők kiképzéséhez pedig segítséget nyújt (ezt példázza a China-Europe International Business School, Shanghai). A közös érdekekről (gazdaság, kereskedelem, pénzügyek, tudományos kérdések, emberi jogok) való véleménycsere és vitatkozás lehetővé tétele érdekében rendszeresen miniszteriális szintű találkozókat szerveznek az EU és Kína, valamint az Európai Bizottság és Kína között. Elindult továbbá az emberi jogokról folytatott dialógus is.

A kínai reform sikerei hatására egyre jobban megerősödött az EU-Kína partnerségi politika. 1998-ban már átfogó és széleskörű partnerségről, 2003-ban érett partnerségről, és 2006-ban pedig szorosabb partnerségről döntöttek.

A széleskörű (comprehensive) partnerség 1998-ban kezdődött az Európai Bizottság által *Building a Comprehensive Partnership with China* címmel kiadott közleménnyel.[264] A közlemény nyugtázta, hogy az 1995 évi stratégiai dokumentumban kitűzött kezdeményezések folyamatban vannak. Az EU segíti Kína nyílt társadalommá (open society) válását, a világgazdaságba való beilleszkedését és a WTO tagságát.

1998-ban megrendezésre került az első és a második EU-Kína csúcstalálkozó, amely a politikai dialógus kiszélesítését határozta el. Ugyanebben az évben aláírták a tudományos és technikai együttműködésről szóló egyezményt is.

2000-ben Kína egy kétoldalú piac hozzáférhetőségi egyezményt (bilateral

[264] Building a Comprehensive Partnership with China. Brussels 25.03. 1998. (COM) 1998. Internet (2009): http://ec.europa.eu/external_relations/china/docs/index_en.htm

market access agreement) kötött az EU-val, amely egy jelentős lépés volt Kína WTO tagsághoz vezető útján.

2001-ben az Európai Bizottság *EU Strategy towards China: Implementation of the 1998 Communication and Future Steps for a more Effective EU Policy* [265] címmel kiadott közleményében megerősítette az 1998-as deklarációban kitűzött célokat, körvonalazta azok hatékony megvalósítási módját. Az EU hosszú távú céljaival összhangban levő rövid és hosszabb távú célok kitűzésének a politikáját javasolta az EU-Kína kapcsolatok területén. A közlemény hangsúlyozta Kína fontosságát az EU számára mint kereskedelmi és befektetési partner a hatalmas piaca miatt. Ugyanakkor a közlemény realizálta, hogy Kína nem mindig könnyű partner az EU számára a politikai szisztémája és a nemzetközi emberi jogokhoz való viszonya miatt. Az EU célja az, hogy Kína piacgazdaságra, jogállamiságra és az emberi jogok tiszteletben tartására alapozott nyílt társadalom legyen. E téren az EU elérte, hogy Kína ratifikálta a *Gazdasági, szociális és kulturális jogokról szóló nemzetközi egyezményt* (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*). Sok tennivaló maradt azonban még az emberi jogok terén. Ezért kezdeményezte az Európai Unió az EU-Kína emberi jogi dialógust.

A közlemény hangsúlyozta azt is, hogy az EU érdeke a Kínával való bilaterális és multilaterális együttműködés az ENSZ és a WTO kereteiben. A nemzetközi szervezetek ugyanis arra kényszerítik mind Kínát, mind az EU-t, hogy a nemzetközi jog szabályai szerint viselkedjenek egymással. Így az ENSZ és a WTO elősegíti Kína és az EU egyenrangú partnerré válását és a közöttük felmerülő problémák megoldását.

A széleskörű partnerség egyik legfontosabb eredménye az volt, hogy Kína 2001 decemberében WTO tag lett. A kínai politikai vezetés maga is nagy hangsúlyt fektetett a világ ügyeinek nemzetközi szervezetek keretében való intézésére és az azt elősegítő szükséges reformok megvalósítására. Kína 1980-tól az IMF (Nemzetközi Valutaalap) és a Világbank tagja. Részt vett olyan regionális fórumok munkájában mint az APEC. 1986-ban jelezte, hogy folytatja részvételét a GATT-ban, és 2001-ben WTO tag lett. Ez EU támogatása azért volt fontos, mert Kína fejlődő gazdaságként volt nyilvántartva, s még

[265] EU Strategy towards China: Implementation of the 1998 Communication and Future Steps for a more Effective EU Policy. Brussels, 15.05.2001. (COM) 2001. Internet (2009): http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0265:FIN:EN:PDF

nem volt érett piacgazdaság. Kína elfogadta a kínai jog harmonizálását a WTO jogrendszerével. Így Kína mint a WTO tag a világgazdaság és a gazdasági globalizáció aktív szereplője lett. Ugyanakkor a WTO számára Kína tagsága azt jelentette, hogy egy olyan világszervezetté vált, amely elő tudja mozdítani egy békés világgazdasági integráció létrejöttét.

Kína WTO tagsága Kínát olyan globális gazdasági szereplővé tette, amelynek jelentős szerepe van egy ázsiai regionális politikában. Ugyanakkor magát az EU-t is egy szorosabb integrációra és belső reformokra ösztönzi. Sőt azzal is szembe kell néznie, hogy koordinálja a tagállamok Kína politikáját, ha profitálni akar a kínai piacból.

A megváltozott történelmi helyzetet realizálva az EU 2003-ban egy elemzést adott ki *A maturing partnership shared interests and challenges in EU-China relations*[266] címmel az EU-Kína együttműködésről, mely a Kína-politika korszerűsítését tükrözi. Ezzel a partnerségi politika az érett szakaszba lépett. E szakasz jellemzője az együttműködési területek kiszélesítése: az eddigi kereskedelmi, befektetési, pénzügyi és technológiai fejlesztésre irányuló együttműködés számos új területtel bővült. Elindult a politikai együttműködés is az EU-Kína évenkénti csúcstalálkozók és egyéb keretekben. Ezenkívül mind Kína, mind az EU sokkal céltudatosabban vett részt a világpolitikában és egy globális kormányzat felé vezető út kialakításában. Mind az EU, mind Kína alárendelte magát a nemzetközi szervezetek jogának és a jogharmonizációnak. Az EU és Kína egyetértenek egy multilaterális nemzetközi szisztéma létrejöttének a fontosságában és egy azt működtető globális kormányzat szükségességében. Együttműködésük a világpolitikában elősegíti az ENSZ-szisztéma megerősítését.

Az EU-Kína kapcsolatok 2006-ban eljutott a szorosabb partnerség stádiumába. Ezt tanúsítja a Bizottság 2006-ban *EU-China: Closer partners, growing responsibilities* címmel kiadott közleménye.[267] Mindezt a kínai politika világ felé való nyitásának folyamatossága és a gazdasági

---

[266] A maturing partnership shared interests and challenges in EU-China relations. Brussels, 10.09.2003. (COM) 2003

http://ec.europa.eu/external_relations/china/docs/index_en.htm

[267] EU-China: Closer partners, growing responsibilities, Brussels 24.10.2006. (COM) 2006. Internet (2009): http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0631:FIN:EN:PDF

reformpolitika sikerei teszik lehetővé. Az EU — a kereskedelmi jogi és az emberi jogi viták ellenére is — támogatja a kínai nyitást. Kínával hosszú távú kapcsolatok kialakítására törekszik. Az EU Kína számára fontos piacot jelent, továbbá tudományos és technológiai húzóerőt. Kölcsönösen tudják befolyásolni egymást a környezeti, az energia és egyéb közös globális problémák megoldásában. Együttműködve jobban tudják képviselni és előmozdítani az érdekeiket mint külön. Kínának meg kell tudnia őrizni a belső stabilitását. Ez az EU érdeke is, hiszen csak így képes folytatni a reformokat. A partnerség erősödése mind a két fél számára növeli az elvárásokat és az egymás iránti felelősséget. Mint Kína legfontosabb kereskedelmi partnere az EU hatással van Kínára, és a kínai politika is az EU-ra.

Az EU-Kína szorosabb partnerségi politika keretében az EU támogatja Kína belső politikai és gazdasági reformját egy erős és stabil Kína megvalósítása érdekében, mely respektálja az alapvető jogokat és szabadságokat, védi a kisebbségeket, és garantálja a jog uralmát (jogállamiság). Az elért eredmények alapján pedig tervezik az 1985-ös kereskedelmi és gazdasági együttműködési egyezmény (*Trade and Economic Cooperation Agreement between the European Economic Community and the People's Republic of China*) megújítását.

Összefoglalásul elmondható, hogy az EU és Kína között fennálló kapcsolatok alapvetően kereskedelmi, gazdasági és befektetési kapcsolatok. Ezek az egyenlő felek közötti egyezkedésen és egyezményeken alapulnak. Az „egyenlőtlen szerződések" korát meghaladta a történelem. Az "EU-Kína-WTO-ENSZ" kereteiben való világpolitikai együttműködés pedig egy világkormányzat irányába tett kezdeti lépés a globalizáció korában egy multilaterálissá váló világban.

Az EU-Kína együttműködés jó példa arra, hogy két civilizáció hogyan volt képes történelmileg kialakult frusztrációkat és problémákat egy bölcs partnerségi politika útján kezelni a történelem megváltozott színpadán.

4.3. Az Európai Unió és India

Az EU és India közötti kapcsolatok más jellegűek, mint a japán, és a kínai kapcsolatok. India esetében egy az EU által segélyezett, időközben jelentős gazdasági hatalommá fejlődő, a világban a helyét kereső, kontinens nagyságú

volt gyarmati országgal van dolga az EU-nak. India okulván a történelmi tapasztalatokból saját utakat keres. Gondolkodói nincsenek meggyőződve arról, hogy a globális kapitalista világgazdaság liberális/neo-liberális politikája értelmes társadalom- és gazdaságszervező politika nemzetközi átlátás és koordináció nélkül azokon a közös érdekeltségű területeken, ahol ez szükséges lenne. Ezért India kihívást jelent a liberális piacgazdaság és a globalizáció teóriája és gyakorlata számára.

A második világháborút követően megszűnt a brit uralom. India független föderalista köztársasággá vált. Képviseli mind a nyugati demokrácia, mind a saját civilizációs kulturális értékeit. Hivatalos államformája: föderális államok uniója (federal union of states), mely 28 államból és hét uniós területből (union territory) áll. Az államok és az uniós területek kerületekre (districts) oszlanak, a legkisebb egység a falu. A nyelv szerint kialakított tagállamok a westminsteri modellt követő választott törvényhozó testülettel és végrehajtó kormányzattal rendelkeznek. Az 1950-ben elfogadott alkotmány szerint az Indiai Köztársaság szuverén, szocialista, szekuláris és demokratikus köztársaság, erős elnöki hatalommal. Kétkamarás parlamentje van. A törvényhozó funkciót betöltő parlament két kamaráját az államok tanácsa és a nép háza alkotja. Az államok háza egy állandó testület, melynek képviselőit az államok lakosságának arányában választják. A népképviseleti kamarát pedig az individuális választókerületek érdekeit képviselő direkt állampolgári szavazás útján választják meg öt év időtartamra.

India függetlenné válása után Nehru államszervezési víziója érvényesült az indiai állam gazdasági és külpolitikai szervezésében. Nehru nem helyeselte a bipoláris hatalmi rendszert és a hidegháborút. Független India sem az USA-hoz, sem a Szovjetunióhoz nem akart csatlakozni. Ezért el nem kötelezett politikát folytatott. Nehru nemzetközi közvetítő szerepet kívánt játszani. Az indiai gazdasági szervezésben nem akarta sem az amerikai liberális piacgazdaságot, sem a közös tulajdonon alapuló szovjet kommunista gazdaságpolitikát meghonosítani. Az új indiai gazdaságpolitika irányát a háború utolsó éveiben Gandhi barátai, J. R. D. Tata és G. D. Birla dolgozták ki egy 15 éves tervben a háború utánra, mely *Bombay terv* néven vált ismertté. A nagyberuházásokat és a lassú megtérülést jelentő területeket (infrastruktúra és nehézipar kiépítése) az állam kereteiben hagyták, míg a gyorsan megtérülő kisebb beruházókat igénylő területek privát kézbe kerültek. E terv vetette meg az indiai “vegyes gazdaság” (mixed economy) alapjait. 1950-ben létrejött a

nemzeti tervbizottság (National Planning Commission), melynek a miniszterelnök lett az elnöke. Az első két ötéves tervet Professor Mahalanobis tervezte a szovjet ötéves tervek mintájára. A közszféra, az acél- és a nehézipar álltak a központban. 1956-ban India fejlődési segélyért fordult a nyugati országokhoz. Így kívánta finanszírozni az igen ambiciózus befektetéseket. Tette ezt annak ellenére, hogy Nehru célja a gazdasági növekedésnek az ország saját erejéből való megoldása volt. Ez azonban nem bizonyult könnyű dolognak. A vidéken élők szegénysége nehezítette a modern mezőgazdasági ipar kialakítását. Mindezeken felül az indiai vidék olyan bonyolult, hagyományos szervezettségű és mozdulatlan volt, hogy a megreformálása igen nehéznek tűnt.[268]

Az indiai föderáció és az európai integráció közötti kapcsolatok kialakítása több szempontból is nehézségekbe ütközött. Az Európai Közösség hirtelen egy vegyes gazdaságot folytató, külpolitikailag el nem kötelezett, a Commonwealthhez még számos szállal kötődő, több évezredes ázsiai civilizációval találta magát szemben. Ráadásul India egy harmadik utat keresett. Az európai integráció politikusai az Indiával való békés együttműködés kialakításának célját kitűzve hirtelen szembekerültek az európai imperialista expanzió során keletkezett számos megoldatlan probléma újragondolásának és demokratikus kezelésének a kérdésével.

India az Európai Közösséget három dologra késztette:

Egyrészt, hogy szembenézzen a gyarmatosítás gazdasági, politikai, jogi és szellemi maradványainak, valamint a neo-kolonizáció meghaladásának a dilemmájával. Továbbá, hogy újragondolja a gyámkodási és a segélyezési politikáját.

Másrészt, hogy a neo-liberális piacgazdaságot újragondolja a globalizáció fényében.

Harmadrészt, hogy megtegye a megfelelő lépéseket az ENSZ reformja irányában.

Mindezekért az EK-India kapcsolatok alakulása igen tanulságos a nemzetközi kapcsolatok tudománya számára.

---

[268] Hermann Kulke and Dietmar Rothermund (1986): *A History of India*. Croom Helm, London and Sydney, 317, 318, 332.

Az EU és India közötti kapcsolatok történetének több nagy fejezete van:

Az európai integráció 1950-ben történt elindulását követően India nem érdeklődött a nyugat-európai országok iránt. Amikor a Római Szerződésekkel létrejött az Európai Gazdasági Közösség 1957-ben, az indiai politikai és gazdasági körök változatlanul nem mutattak nagy érdeklődést az európai integráció iránt. Mindez azért történt, mert továbbra is a Brit Nemzetközösségben voltak érdekeltek. Nagy-Britannia elzárkózott attól, hogy belépjen az Európai Közösségekbe. Nehru pedig egy el nem kötelezett politika híve volt. Indiának közvetítő szerepet szánt a Szovjetunió és USA közötti kapcsolatokban.

Amikor azonban az EGK sikereket kezdett felmutatni és Nagy-Britannia elkezdte fontolgatni az EGK-hoz való csatlakozását, India érdeklődése szükségszerűen megélénkült az EGK iránt. Az indiai vezetők érzékelték, hogy ha a britek csatlakoznak a Közös Piachoz, akkor annak beláthatatlan következményei lesznek India exportjára nézve a vámfizetés szempontjából. Ekkor kezdte el tanulmányozni az indiai kormányzat az Európai Közösséget és az Európai Közösség és India között létesíthető kapcsolatokat.

Walter Hallstein, az Európai Bizottság elnöke e kérdés fontosságának tudatában komolyan segítette az EK-India közötti kapcsolatokat tanulmányozó indiai szakértő csoportot.[269] Az Európai Közösség föderalista alapítóit, akik közé Hallstein is tartozott, egy új típusú demokratikus föderalista világrend víziója vezette. Természetesen ennek a gyakorlati megvalósítását a gyarmatosítás maradványainak és a neo-kolonializmusnak a jelenléte a világgazdaságban és a világpolitikában komolyan befolyásolta. Ezért az EK fejlődése szempontjából fontos kérdések voltak, hogy hogyan viszonyul Nagy-Britannia és a Commonwealth az Európai Közösséghez. Továbbá, hogy hogyan módosítja Nagy-Britanniának az Európai Közösséghez való csatlakozása az európai gazdasági integráció jellegét és intézményeit. Milyen hatása lesz mindennek a volt gyarmatok — mindenekelőtt India — politikájára.

India és az Európai Gazdasági Közösség problémája

Az indiai szakértők az EGK és India között követendő utakat keresve

[269] Dharma Kumar (1966): *India and the European Economic Community*. Asia Publishing House, London, v-vi.

mindenekelőtt az európai integráció jellegét próbálták megfejteni. Az Európai Közösséget egyik első indiai kutatója, Dharma Kumar nagyon fontos lépésnek tartotta a nemzetközi kapcsolatok fejlődésében és a nemzetközi hatalmi egyensúlyban játszott szerepe miatt. Az volt a véleménye, hogy az európai integráció azért indult el, mert az egykor jelentős világhatalomként szereplő európai hatalmak elvesztették a vezető szerepüket az USA-val és a Szovjetunióval szemben. Egyetlen út maradt számukra, hogy a világgazdaságban fennmaradjanak, s ez az együttműködés volt. Dharma Kumar úgy látta, hogy voltaképpen két csoport küzd egymással az együttműködés módját illetően: a *funkcionalisták* és a *föderalisták*. A *funkcionalisták* — mindenekelőtt Nagy-Britannia és a Skandináv országok által képviselve — azon álláspontón vannak, hogy csak a minimális mennyiségű új intézményt hozzák létre, s csakis a szükséges közös együttműködési területek intézése céljából. A *föderalisták* — Jean Monnet és Robert Schuman vezetésével — nemzetek feletti intézmények létrehozását szorgalmazták mint a gazdasági és politikai integráció alapvető követelményét. Az Európai Gazdasági Közösség legfontosabb problémájává így a nemzetállami szuverenitás megosztásának a kérdése vált. Ehhez szorosan kapcsolódott a konföderáció vagy a szorosabb unió (closer union) dilemmája.[270]

Dharma Kumar az európai integráció jellegét, céljait és jövőjét a következőképpen interpretálta:

Az európai integráció megteremtette a nemzetekfelettiséget a Főhatóság létrehozásával a szén-és acéltermelés területén. Majd létrejött a vámunió. Ez a tagállamok egymás közötti vámjainak eltörlését és a külvilág felé egységes vámrendszer kialakítását jelentette. A vámunió mellett pedig lényeges cél volt az áruk, a szolgáltatások, a munkavállalók és a tőke szabad mozgásának a biztosítása. Mindez lényegesen különbözött a britek és skandinávok által képviselt szabadkereskedelmi övezeti koncepciótól, mely a tagállamok sokkal lazább együttműködésén alapult. A Római Szerződések megteremtette az Európai Gazdasági Közösséget. Az Európai Közösség intézményi rendszere azonban képlékeny maradt. A Parlament, a Bizottság és a Bíróság nemzetek feletti gazdasági szervező intézmények lettek, melyeket azonban kormányközi keretekben működtettek a kormányok. A lényeges kérdés az volt, hogy a Bizottság európai érdekeket szolgáló önálló intézménnyé tud-e fejlődni, vagy a

[270] Dharma Kumar (1966): India and the European Economic Community, 2.

kormányok politikai játékszere marad. Dharma Kumar szerint voltaképpen ettől függött az Európai Közösség jövője. Két megoldás körvonalazódott: egy laza szabadpiacgazdaság összehangoló irányító szervek nélkül, vagy egy koordinált együttműködésen alapuló piacgazdaság, amelyben a nemzetállamok alárendelik a szuverenitásukat a Bizottságnak a közös ügyek terén a kormányok közvetítő szerepével. A jövő perspektíváját illetően Darma Kumarnak az volt a véleménye, hogy az Európai Parlamentnek az állampolgárok érdekeit képviselő testületté kell válnia. Ez úgy érhető el, hogy a Tanács a Parlament második kamarájává alakul. A Bizottság ebben az esetben az európai kormány szerepét tölti be. Ez azonban, Dharma Kumar szerint, egy igen távoli vízió.[271]

Az India által az Európai Közösség irányában folytatandó politikát a következőképpen ítélte meg:

Indiai szempontból, történelmi okokból, az Európai Közösség szerveződése kapcsán egyrészt a britek európai integrációhoz való viszonya volt a meghatározó a kezdetekben. Másrészt egy gyanakvás a volt nyugat-európai gyarmatosító hatalmak gazdasági közösségével szemben. Minden attól függött, hogy meg tudja-e győzni az EK az indiai politikusokat arról, hogy új típusú demokratikus föderáció kialakításáról van szó. A britek nem támogatták a nemzetekfelettiséget képviselő európai föderalistákat, mert nem akarták a szuverenitásukat semmilyen közös együttműködési intézménynek alárendelni: az államok szuverenitásán alapuló szabad piacgazdaság és szabad kereskedelem mellett voltak. Az európai integráció végül is a gazdasági együttműködés terén indult el hat nyugat-európai állam között az Európai Szén- és Acélközösség létrehozásával. Ebből a britek kimaradtak a nemzetekfelettiség miatt. A kezdeti föderalista sikerek után megerősödött azonban a kormányközi gazdasági együttműködés. A tagállamok szuverenitását pedig a vétó joggal Charles de Gaulle biztosította. Ez volt az a pillanat, amikor az EGK vonzóvá vált a britek számára, s elszánták magukat a belépésre. Bár Charles de Gaulle ellenezte és megvétózta a brit csatlakozást, mégis elősegítette a britek belépését, mivel ugyanazt a szuverén államok funkcionalista kormányközi együttműködésén alapuló modellt támogatta, mint a britek. Dharma Kumar az európai integráció elért eredményeivel kapcsolatban azt hangsúlyozza tehát, hogy a tagállamok nagyon erősek.

[271] Uo. 20-21, 37.

Mindez abban nyilvánul meg, hogy olyan területeken ami nem érdekük, nagyon nehezen jutnak kompromisszumra. Ezért a határozathozatal nagyon nehézkes. Sőt, ha nem akarnak együttműködni a kormányok, a vétó joggal is élhetnek a nemzeti szuverenitásukat komolyan veszélyeztető területeken. Az Európai Parlament gyenge, és nem képviseli az állampolgárok európai érdekeit. Mindezeken felül a külpolitika terén való együttműködés gyakran nagyon nehezen megy. Összességében tehát az volt a véleménye, hogy az Európai Gazdasági Közösség, mint új típusú gazdasági unió, egyelőre nagyon képlékeny és a kormányok dominálnak. Nem lehet tudni milyen irányban fejlődik tovább. A laza szabadkereskedelmi társulástól kezdve a föderális gazdasági unióig terjednek az alternatívák a nemzeti gazdasági és politikai csoportok erejétől függően.[272]

Összefoglalásul Dharma Kumar úgy látta, hogy az indiaiak viszonyát az Európai Gazdasági Közösséghez kezdetben mindenekelőtt a neo-kolonialista szervezkedéstől való félelem határozta meg. Volt gyarmatosító országok — Franciaország, Hollandia, Belgium — gazdaság és kereskedelemmentő csoportosulásának tekintették, mely a második világháború romjain keletkezett. Fertőzött volt tehát a gyarmatosítással (pontosabban a gyarmati szabadkereskedelmi és liberális piacgazdasági modellel), s mint ilyet bizonyos fokú gyanakvással kezelték. Az Európai Közösség tengeren-túli területeivel létrehozott szövetségi egyezményeit pedig neo-koloniális vállalkozásként értékelték, mivel megkerülték az ENSZ kereteit. Mindezeken felül az indiaiak féltek az EGK vám diszkriminatív jellegű terhétől, valamint a NATO katonai erejétől. Ezért az Európai Közösséget inkább — a Jean Monnet viziója által képviselt univerzális mondanivaló nélküli — regionális gazdasági és politikai hatalmi szövetségnek tekintették.[273]

Az európai integráció jellegéről való gondolkodás később is komolyan foglalkoztatta az indiai gondolkodókat és politikusokat. Az 1980-as években például K. B. Lall (India követe az Európai Gazdasági Közösségnél), és szerzőtársa H. S. Chopra (a Dzsaváharlál Nehru Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Iskolája Amerika és Európa Központjának tanára) szintén ezen a

---

[272] Dharma Kumar (1966): India and the European Economic Community, 21, 26; D. K. Giri (2001): *European Union and India. A Study in North-South Relations*. Concept Publishing Company, New Delhi, 86.

[273] Dharma Kumar (1966): India and the European Economic Community, 52-55.

problémán gondolkozott.[274] Az EGK jellegének a megfejtése azért volt fontos számukra, mert szerették volna világosan látni, hogy amikor India együttműködik az EGK-val, akkor kivel működik együtt: a tagállamokkal bilaterálisan, vagy az Európai Gazdasági Közösséggel, mint egy igen szűk területen illetékes nemzetek feletti intézménnyel.[275] K. B. Lall és H. S. Chopra feltették továbbá azt a kérdést is, hogy milyen politikát követnek az EGK-ban szövetkezett volt gyarmattartó hatalmak a függetlenné vált gyarmataikkal. Az EGK ugyanis a *Yaoundé Convention* (1964, 1969) keretében intézményes kapcsolatot létesített például a tagállamok volt gyarmataival. Ezen a kapcsolaton keresztül pedig Franciaország továbbra is fenn tudta tartani a befolyását a volt frankofón afrikai államokban: előmozdította a gazdasági érdekeit, és támogatta a politikai kapcsolatait. Úgy ítélték meg, hogy az EGK esetében a közösségi gépezet a tagállamok érdekeinek a védelmét erősíti. Mindez azt mutatja, hogy az EGK a nemzetközi rendszerben tíz fejlett ipari állam érdekvédelmi szövetsége ("trade union"), mely egy szisztémát (systemic milieu) dolgozott ki az érdekei érvényesítésére. Ha valaki feltárja az EGK szisztéma sokoldalú és összetett jellegét, akkor érthetővé válik az EGK-ban csoportosult tagállamoknak a világ különböző regionális csoportjaihoz való viszonya is.[276]

K. B. Lall és H. S. Chopra tehát úgy látták, hogy az európai integráció azért jött létre, mert a nemzetekfelettiség a tagállamok érdekeit képviseli. Az európai integráció pedig az államok új típusú gazdasági és kereskedelmi érdekvédelmi politikája. Mindez azt mutatta, hogy a világpolitika és a világgazdaságpolitika — a szuperhatalmak mellett — szükségszerűen csoportok közötti politikává vált. Az EGK azért jött létre, és azért bővült ki, mert a tagállamai másképpen nem tudták érvényesíteni az érdekeiket. Az EGK tagállamai valójában a demokráciának és az emberi jogoknak való elkötelezettségük valamint a klasszikus hatalmi egyensúly és befolyási övezeti politika megbékéltetésével kísérleteznek, s ebben hosszú történelmi gyakorlatuk van.[277]

---

[274] K. B. Lall – H. S. Chopra (1984): The EEC and India. In: K. B. Lall – W. Ernst – H. S. Chopra (eds.) (1984): *India and the EEC*. Allied Publishers Private Limited, New Delhi

[275] K. B. Lall – H. S. Chopra (1984): The EEC and India. In: K. B. Lall – W. Ernst – H. S. Chopra (eds.) (1984): India and the EEC, 1-21.

[276] Uo. 1, 3-4.

[277] Uo. 4.

Itt megjegyzendő, hogy amikor a két indiai politikai szakértő azt hangoztatja, hogy véleményük szerint az Európai Közösség nem meghaladja, hanem ellenkezőleg, erősíti a nemzetállamot, akkor az EK föderalista-funkcionalista alapítóival szemben — bár más indíttatásból — ugyanazon az álláspontón vannak, mint a realista brit történész, Alan S. Milward.[278] H. S. Chopra például az EK kialakulásában De Gaulle szerepét emeli ki. Mindezt azzal indokolja, hogy a francia politikus valósította meg a Páneurópa eszmét. A kezdeti föderalista lelkesedést és a nemzetekfelettiséget ellenezte, de végül megkötötte azt a kompromisszumot, amely sikerrel alakította át kormányközi-nemzetekfelettiséggé a Közösséget. Így hozzájárult ahhoz, hogy az EK mint államok nyílt kormányzata el tudjon helyezkedni a nemzetközi rendszerben. Az EK jelentőségét Chopra abban látja, hogy a korábbi egymás ellen háborúzó államok egymás közötti tartós békéjét megvalósította. Ugyanakkor elismeri, hogy Jean Monnet érdeme, hogy egy ilyen kompromisszum egyáltalán lehetségessé vált. Az EK tagállamai úgy működnek együtt egy különleges intézményes és jogi szisztémában, hogy nincs egyesítő politikai fókusz. A tagállamok a vétójoggal és a szubszidiaritással védik magukat, és erősítik a közösséget annak tudatában, hogy az EK-ra szükségük van a világgazdaság kihívásai miatt. Chopra szerint ez a politika mindenképpen új a nemzetközi kapcsolatokban. Így a harmadik világ országai számos területen erősíthetik a kölcsönhatást az EK-val.[279]

K. B. Lall és H. S. Chopra annak ellenére, hogy felismerték az EK mint új regionális szövetség jelentőségét, mégis bizalmatlanok voltak az EGK kereskedelmi és gazdasági szándékait illetően. Számukra az EGK a volt gyarmattartók olyan gazdasági közössége volt, mely továbbra is érdekelt maradt a piaci terjeszkedésben. Az volt a véleményük, hogy az idő múlása és a világhelyzet alakulása fogja eldönteni, hogy lehet-e a nyugati dominanciájú nemzetközi jog és az európai közösségi szerződések rendezőelveinek demokratikus megújulásában hinni. Mindenesetre reménytelinek látták, hogy az EGK tagállamai, melyek a múltban egymással területekért és piacokért versengő imperialista hatalmakat voltak, a második világháború után arra kényszerültek, hogy az EGK-ban szövetkezzenek. Szövetségüket pedig négy

[278] Alan S. Milward (1992): *The Rescue of the Nation State*. Routledge, London

[279] H. S. Chopra (1984): European Community: A Case Study of Regional Development Co-operation. In: K. B. Lall – W. Ernst – H. S. Chopra (eds.) (1984): *The EEC in the Global System*. Allied Publishers Private Limited, New Delhi, 1-15.

dolog tartja össze:

a kapitalista gazdasági minta

a védelmi érdekek azonossága

a nyugati típusú demokráciában való hit

és a gazdasági haladás és virágzás fellendítésében való közös érdekeltség

Mindezeken felül összetartó erőként említik még a nyersanyagokban, az energiahordozókban és a munkaerőben való érdekeltséget is. Ezt jól mutatja a *Loméi Szerződés* (*Lomé Convention*), a segélyezési politika, és a bővítési politika. Úgy ítélik meg, hogy az EGK számára a kor kihívása az, hogy sikerül-e az EGK-nak a globális szisztémában egy demokratikus nemzetközi jogi szisztémává válnia, s mint ilyen elhelyezkednie az ENSZ kereteiben.[280]

K. B. Lall és H. S. Chopra számára az indiai politika szempontjából a legfontosabb kérdés annak megválaszolása, hogy van-e esélye Indiának — mint a felszabadult gyarmatok közül a legnagyobb demokratikus berendezkedésű föderális államnak — arra, hogy az EGK és India között a demokratikus társadalomszervező elvek és a nemzetközi emberi jogok szerinti politikai kapcsolatok alakuljanak ki. Véleményük szerint az EGK és az India közötti együttműködés elősegítheti a nemzetközi kapcsolatok megújítását. Indiának ugyanis nagy tapasztalata van a modernizálás kezelésében és a gyarmatosítók elleni függetlenségi harc módszereiben. Ezért tapasztalataikkal hozzá kívánnak járulni a fejlődő országok menedzsereléséhez. Az EGK-India együttműködés azért fontos, mert hozzájárulhat az EGK kohéziójának az erősítéséhez. Hasznos lehet továbbá a bővítési politikája szempontjából is. India számára az EGK-val való kapcsolat — s azon belül is mindenekelőtt a francia politika tapasztalatai, különösen Charles de Gaulle politikájának a példája — elősegítheti India dinamikusan fejlődő nagyhatalommá válását.[281]

Az EGK indiai követe és a Dzsaváharlál Nehru Egyetem (Újdelhi) európai tanulmányokkal foglalkozó professzora igazából három dolgot akart világossá tenni az EGK számára [282] :

---

[280] K. B. Lall – H. S. Chopra (1984): The EEC and India. In: K. B. Lall – W. Ernst – H. S. Chopra (eds.) (1984): India and the EEC, 5, 6, 7.

[281] Uo. 10-11.

[282] Uo. 19.

Az EGK hosszú távú érdeke egy következetes segélyezési politika kialakítása a harmadik világgal. E téren együttműködhet Indiával, hiszen Indiának is ez a célja.

A globális tárgyalásokat illető zsákutcából meg kell találni a kiutat.

Az EGK-nak el kell döntenie, hogy szerepet játszhat-e India az ezen problémákra való válasz megtalálásában az EGK-val együttműködve.

Egyben világossá tették azt is, hogy az indiai politika az EU politikák közül Charles de Gaulle politikáját támogatja. Ez azt jelenti, hogy a funkcionalista konföderalizmus jogharmonizációs politikájának a hívei voltak a nemzetközi politikában.

Az EU-India kapcsolatok a megvalósítás útján

Az indiaiak érdeklődése az EK iránt igazából akkor kezdett el megélénkülni, amikor Nagy-Britannia elkezdte fontolgatni az EGK-ba való belépését. A britek EGK-hoz való csatlakozása mindenekelőtt e lépés indiai kereskedelmi vámokra és magára az Európai Közösségre való hatása miatt volt fontos. Az indiaiak féltek, hogy a britek nem tudják képviselni a Commonwealth tagállamok gazdasági érdekeit az EGK-ban. India esetében konkrétan arról volt szó, hogy az indiai áruk vámmentessége és monopoláris helyzete a brit piacon veszélybe kerül. Anglia, mint EGK tag nem kerülhette el az EGK közös vám kivetését az EGK-n kívüli országokra. Az EGK piac pedig komoly versenyhelyzetet teremtett az indiai áruk számára. Végül is az indiai piac — mint fejlődő piac — számára az EGK különleges vámmentességi intézkedéseket léptetett életbe egy átmeneti időszakra. Ez a közös külső vámtarifa csökkentését tartalmazta, és Nagy-Britanniának az Európai Közösséghez való csatlakozásából Indiát érintő károkat kompenzálta.[283]

Amikor 1963-ban nem sikerült a brit csatlakozás, mert Charles de Gaulle megvétózta, India folytatta a megkezdett utat, mivel realizálta, hogy továbbra is érdekelt az Európai Közösséggel való együttműködésben. Az Európai Közösség érdeme, hogy a Commonwealth preferenciás rendszerének lebontását elősegítő vámkedvezményekkel és egyéb kompenzációkkal elősegítette az indiai gazdaság fokozatos függetlenedését Nagy-Britanniától és a Commonwealth-től. Segítette továbbá a klasszikus gyarmati rendszer végleges

[283] Dharma Kumar (1966): India and the European Economic Community, 56-62.

felszámolását, de a brit csatlakozásig a volt francia és a belga afrikai gyarmatok voltak előtérben.[284]

Nagy-Britannia 1973-ban történt csatlakozásával egy új szakasz kezdődött el az Európai Közösség és India közötti kapcsolatokban. Ez egészen 1993-ig, az *Együttműködési megállapodás az Európai Közösség és az Indiai Köztársaság között a partnerségről és a fejlesztésről* szóló egyezmény aláírásáig tartott. Ebben az időszakban a kereskedelmi, a gazdasági és a pénzügyi kapcsolatok voltak a dominálóak a két fél közötti kapcsolatokban:

1973-ban létrejött az első kereskedelmi kooperációról szóló egyezmény az Európai Közösség és India között (*First Commercial Co-operation Agreement between the EC and India*), amelynek a munkáját egy közös bizottság (Joint Commission) irányította.

1980-ban Idian Trade Centre nyílt meg Brüsszelben, melyet részben az EK finanszírozott.

1981-ben aláírták a kereskedelmi és gazdasági együttműködési egyezményt (*Commercial and Economic Co-operation Agreement*).

1982-ben az EK Tanácsa Kereskedelmi Kamarát létesített Bombayban, és Európai Közösségi képviselet (EC Delegation) nyílt Újdelhiben.

1986-ban az EK miniszteri 'trojka' és India között politikai párbeszéd kezdődött.

1987-ben az új ipari együttműködési programot elősegítő ipari együttműködési munkacsoportot hoztak létre.

1988-ban technológiai információs centrum létesült (Technology Information Centre).

1990-ben EC-India Business Forum létrehozására történt javaslat.

1991-ben az EK nemzetközi befektetési és partnerségi egyezményt kötött indiai pénzügyi intézetekkel.

1993-ban sor került az Együttműködési megállapodás az Európai Közösség és az Indiai Köztársaság között a partnerségről és a fejlesztésről (*Cooperation Agreement between the European Community and the Republic of India on*

[284] Uo. 62-66.

Partnership and Development) aláírására, amely lényeges mérföldkő volt az EK és India közötti kapcsolatokban.[285]

Az 1993-ban aláírt partnerségi és fejlődési egyezmény a két korábbi kereskedelmi és gazdasági együttműködési egyezményre (1973, 1981) épült. Célja a meglévő együttműködés előmozdítása és fejlesztése párbeszéd és partnerség formájában annak érdekében, hogy az szorosabbá és magasabb színvonalúvá váljon. Az egyezmény három fő területen irányozott elő együttműködést:

Kereskedelmi együttműködés a legkedvezményezettebb nemzet elvére alapozva, a GATT egyezmény előírása szerint

Gazdasági együttműködés számos területen, többek között az energia, a privát szektor, a telekommunikáció, a mezőgazdaság és a turizmus területén

Fejlődési együttműködés a szegényebb területekkel

Az egyezmény külön hangsúlyt fektetett az EK és India közötti kereskedelmi és befektetési kapcsolatok elmélyítésére, és az indiai gazdasági kapacitás növelésére. E célból az EK technikai segítséget helyezett kilátásba. Mindezzel párhuzamosan a cél az európai és az indiai üzleti közösségek közötti kapcsolatok megerősítése volt.[286]

Az egyezmény újdonsága a korábbi 1981. évi egyezményhez képest a privát szektorra tett nagy hangsúly. A 6. cikkely leszögezi, hogy az egyezségre lépő felek bevonják a privát szektort is az együttműködési programjukba, hogy ezáltal elősegítsék a gazdasági és az ipari együttműködést.[287]

Az EK- India kapcsolatokban továbbra is jelentős hely illette meg a fejlődési segélyezést. Ez mindenekelőtt a szegény területek felé irányult. Nagy figyelem helyeződött továbbá a közegészségügy helyzetének a javítására.

---

[285] Cooperation Agreement between the European Community and the Republic of India on Partnership and Development In: D. K. Giri (2001): European Union and India. A Study in North-South Relations, 97; Internet (2009): http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:11:21:21994A0827(01):HU:PDF

[286] D. K. Giri (2001): European Union and India. A Study in North-South Relations, 92-93.

[287] Cooperation Agreement between the European Community and the Republic of India on Partnership and Development, 1993. In: D. K. Giri (2001): European Union and India. A Study in North-South Relations, 272; Internet: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:11:21:21994A0827(01):HU:PDF

Az egyezményben az emberi jogok és a demokrácia védelmére tett hangsúly a politikai kapcsolatok formálódása irányába mutatott.

Az 1993-as közös politikai nyilatkozattal végül is megnyílt az út az évenkénti miniszteriális szintű találkozók rendezése előtt, és a politikai párbeszédre.

2000-ben megtartották az első EU-India csúcsértekezletet. A 2004-ben Hágában megtartott ötödik India-EU csúcsértekezlet pedig Indiát az EU egyik "stratégiai partnerévé" fogadta, melyről a csúcsértekezlet közös sajtónyilatkozata tanúskodik. India üdvözölte az EU kibővítését, és az európai alkotmány irányában tett lépéseket. Álláspontja szerint az EU bővülése és mélyülése elősegíti a két fél közötti kapcsolatok fejlődését. Az EU üdvözölte a nyílt szabadpiaci gazdálkodást bevezető reformok eredményeként előállt gazdasági növekedést Indiában, valamint a befektetést és a foglalkoztatást ösztönző indiai gazdasági reformokat. A csúcsértekezlet résztvevői megerősítették a gazdasági, a kereskedelmi, a tudományos technikai, az űrkutatási, az informatikai, a kulturális, a környezetvédelmi, az egészségvédelmi és a biztonsági együttműködést. Megállapodtak, hogy folytatják a párbeszédet az emberi jogokról. Felvázolták a terrorizmus elleni közös harc lépéseit.

Hangsúlyozták az ENSZ szerepének és hatékonnyá tételének fontosságát abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a globalizáció korában a világbéke és biztonság megőrzéséhez nélkülözhetetlen egy a nemzetközi jog által szabályozott multipoláris nemzetközi szisztéma kialakítása az ENSZ központi szerepével. Rámutattak arra is, hogy szükséges lenne megreformálni az ENSZ intézményi szisztémáját — mindenekelőtt a Biztonsági Tanácsot és a Közgyűlést. Az EU támogatásáról biztosította a dél-ázsiai integrációs törekvéseket. Kifejezte együttműködési szándékát a SAARC-al (South Asian Association for Regional Co-operation), mely a dél-ázsiai országok indiai vezetéssel szerveződő regionális szövetsége. Megerősítették továbbá a WTO kereteiben való együttműködés szándékát, melynek India 1995-től volt tagja.[288]

Mindezek nyomán a 2005-ben, Delhiben elfogadott EU-India közös akció

[288] Joint Press Statement, Fifth India EU Summit, The Hague, 8 November 2004. Internet: (2009) http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/82635.pdf

terv az alábbi területeken segíti a kitűzött célok megvalósítását [289] :

a párbeszéd és konzultáció mechanizmusának erősítése; a politikai párbeszéd és kooperáció elmélyítése; népek és kultúrák egymáshoz való közelítése; a gazdasági és politikai dialógus és kooperáció erősítése; a kereskedelem és a befektetések fejlesztése.

Ez azt tanúsítja, hogy egy pusztán kereskedelmi és gazdasági kapcsolat az idők során az egymás közötti kölcsönhatások szinte összes területét érintő kapcsolatrendszerré fejlődött a közösen vallott demokratikus értékek alapján: demokrácia, pluralizmus, emberi jogok, a jog uralma, független bíróság és média, valamint szabályokon nyugvó nemzetközi kapcsolatok (ENSZ, WTO).[290] A háttérben pedig az a felismerés áll, hogy a globalizáció közös menedzserelést igényel.

A *2007-2013-as India Country Strategy Paper*[291] így összegezi az indiai helyzetet európai szemmel:

India az utóbbi években jelentős gazdasági fejlődést mutatott és Ázsia emelkedőben lévő gazdaságává vált. Ha a fejlődése ebben az ütemben halad, akkor már nem lesz szüksége fejlődési segélyezésre. India azonban két részből áll: egy modern gazdaságilag dinamikusan fejlődő Indiából és egy szinte változatlan, nagy szegénységben élő tradicionális Indiából. Az EU a szegény területek fejlődésének a segítésére és a gazdasági területen való együttműködés elmélyítésére kell hogy koncentráljon. A cél voltaképpen az ország szegény és gazdag területei közötti szakadék áthidalása, továbbá az ország gazdaságilag egy szintre hozatala. E téren az EU két célt tűz ki: segítséget nyújt a szociális

---

[289] The India-EU Strategic Partnership. Joint Action Plan, Internet : http://ec.europa.eu/external_relations/india/docs/joint_action_plan_060905_en.pdf

European Commission, External Relations, India. Internet: http://ec.europa.eu/external_relations/india/index_en.htm

[290] The India-EU Strategic Partnership. Joint Action Plan, Internet: http://ec.europa.eu/external_relations/india/docs/joint_action_plan_060905_en.pdf

European Commission, External Relations, India. Internet: http://ec.europa.eu/external_relations/india/index_en.htm

[291] European Commission, External Relations, India. Internet: http://ec.europa.eu/external_relations/india/index_en.htm India Country Strategy Paper, 2007-2013. Internet: http://ec.europa.eu/external_relations/india/csp/07_13_en.pdf

kiadásokhoz és a partnerségi kapcsolat elmélyítése keretében a szegény területek reformpolitikájához.

India az idők során az EU egyik legfőbb globális partnerévé vált. Az EU országértékelés úgy látja azonban, hogy India a gazdasági fejlődését tekintve jelentős problémákkal néz továbbra is szembe. 1990-ig szocialista politikát folytatott. Majd az 1991-ben kezdődő gazdasági reform során egy nyílt piac-orientált modell felé fordult. Ez gazdasági virágzáshoz vezetett. A modernizálási folyamat során a következőket kell megoldani:

a közszolgáltatások fejlesztése a szegény területeken

a mezőgazdasági dinamizmus visszanyerése

az emberi erőforrások fejlesztése

a környezetvédelem támogatása

a kormányzat javítása

Rengeteg a tennivaló a szegénység leküzdése, a munkalehetőségek teremtése, valamint az egészségügy és az oktatás terén. Szembe kell nézni továbbá a világgazdasági nyitás és a liberalizáció által teremtett gazdasági helyzet és a szociális politika megerősítése között támadt feszültséggel.

India az EU számára fontos kereskedelmi és gazdasági partner egy szabad piacgazdaság keretében, s ezért az EU-nak érdeke India segélyezése és fejlesztése. Az EU-nak azonban szembe kell néznie azzal, hogy India a gazdasági hatalommá válásával párhuzamosan a saját politikai érdekeit is egyre jobban érvényre akarja juttatni a világpolitikában: az ENSZ Biztonsági Tanácsában állandó képviseleti tagságért kampányol. Kelet felé néző politikát folytat: aktív támogatója a dél- és délkelet-ázsiai (SAARC, ASEAN) regionális szövetkezésnek.

Konklúziók

Összefoglalva az EU és India közötti kapcsolatok alakulásának történetét elmondható, hogy India a volt gyarmati országok közül szinte elsőként ismerte fel az európai integráció jelentőségét a harmadik világ országainak az alulfejlettség elleni harcában, továbbá a világkereskedelmi és gazdasági kapcsolatok demokratizálásában. Elsőként létesített diplomáciai kapcsolatokat

az EK-val a fejlődő országok közül. Indiához az EK másképp viszonyult, mint a társult fejlődő országokhoz (ACP — African, Caribian and Pacific), hiszen a brit EK csatlakozás során fellépő kereskedelmi és gazdasági érdekek ezt követelték. India volt a fejlődő országok között az első olyan el nem kötelezett ország, amely speciális bánásmódban részesült az EK részéről.

Az EU részéről a kapcsolatok három szakaszát hangsúlyozzák:

Az első szakaszban, 1962 és 1970 között, a kapcsolatok Nagy-Britanniának az EK-hoz való csatlakozása függvényében fejlődtek.

A második szakaszban 1970 és 1980 között kialakult az intézményes kapcsolatok egész hálózata és elindult egy mérsékelt segélyprogram.

A harmadik fázisban, 1980-tól napjainkig, az EK és India közötti párbeszéd kiszélesedett és az intézményes kapcsolatok is kiterjedtté váltak.

India komoly helyet foglal el az EU fejlődési segélyezési programjában (development aid programme), amelynek a fele direkt élelmezési segély, a többi része pedig segélyezési projekteken keresztül folyik. India ma az EU jelentős kereskedelmi partnere, a gazdasági kapcsolatokat pedig kölcsönös bizalom és együttműködési szándék jellemzi. A politikai kapcsolatok kiszélesítése is elkerülhetetlenül napirendre került a gazdasági és a kereskedelmi kapcsolatok hatékonyabbá és demokratikusabbá tétele céljából. E téren az a helyzet alakult ki, hogy India 1950-től az 1980-as évekig szocialista jellegű, állam által irányított, protekcionista, és a köztulajdonon alapuló gazdaságpolitikát folytatott. 1991-től kezdve tért át a piac alapú szisztémára, s ekkortól az indiai gazdaság gyakorlatilag virágzásnak indult. A külföldi kereskedelem és a külföldi befektetés az indiai gazdaság szerves részévé vált. S ez volt az a pillanat, amikor megszületett az India és az EK közötti párbeszédről és a fejlődésről szóló együttműködési egyezmény.

A problémát az EU és India között az okozza, hogy Indiának politikai szempontból alacsony rangja van az EU hierarchiában és a Nyugat által dominált nemzetközi rendszerben. Az EU körül elhelyezkedő koncentrikus körökön a szélső zónában, a fejlődő országok között, helyezkedik el. Ugyanakkor India szerepe jelentős a dél-ázsiai regionális együttműködésben (SAARC, South Asian Association for Regional Co-operation).[292] Ez egybevág

[292] SAARC honlapja: http://www.saarc-sec.org/

az EU politikával, mely az új regionális együttműködést szerte a világon támogatja. Mindez felértékeli India jelentőségét az EU számára.

Indiai részről problémát jelent továbbra is, hogy India — a történelmi tapasztalatokból okulva — az EU politika által képviselt liberális piacgazdaságra alapozott nemzetközi rendszert az imperializmus korának túléléséhez sorolja. S mivel az imperializmus nemzetközi jogilag és nemzetközi emberi jogilag jogtalannak lett nyilvánítva, és megtörtént a nemzetközi politikában a tőle való elhatárolódás, ezért India a gazdasági együttműködés új alternatív útjait keresi a globalizáció korában. Indiát az imperializmus elleni függetlenségi harc, érthető módon, a nyugati liberalizmus és neoliberalizmus ellenzékévé tette, a nacionalizmus és a szocializmus felé keresve a kiutat. S ez a keresés egy saját indiai út felé — a gazdasági nyitás és reform ellenére — továbbra is tart.[293]

India a világpolitikában a nagyhatalmaknak el nem kötelezett akar lenni. Az ENSZ és a WTO kereteiben folytatott világpolitikát támogatja. Célja a világgazdaságban és a világpolitikában betöltött szerepének megfelelő hely kivívása a nemzetközi szisztémában. Szeretne bekerülni az ENSZ Biztonsági Tanácsába. Ezért a nyugati befolyás alatt levő világszervezet megreformálását szorgalmazza.

Végül azt lehet mondani, hogy az EU és India közötti együttműködési politika a klasszikus liberális piacgazdasági modellen alapuló nemzetközi szervezés modernizálásának és a nemzetközi szervezet szükséges reformjának a kihívásában találkozik. S a két fél közötti párbeszéd lényegében ennek a dilemmának a megoldásáról szól. Hogy az EU és India közötti politikai kapcsolatok hogyan fognak fejlődni a jövőben ez talán a világpolitika egyik legérdekesebb kérdése. A másik pedig az ázsiai integrációs törekvések és abban az EU-nak, Indiának, Kínának és Japánnak játszott szerepe.

4.4. Az EU-modell és egy új regionális együttműködés Kelet-, Dél- és Délkelet- Ázsiában

Braudel centrum-periféria gazdasági integrációs modellje[294] logikáját

[293] D. K. Giri (2001): European Union and India. A Study in North-South Relations, 85, 99-100, 229-230.

[294] Fernand Braudel (1978): The expansion of Europe and the "long-duree". In: H. L.

követve Japán, Kína, India (pontosabban ezek modern nagyvárosai) és Szingapúr integrációs központként (hub) működhetnek a körülöttük elhelyezkedő területek és országok számára. S valóban India a SAARC (South Asian Association for Regional Cooperation) vezető hatalma, Szingapúr pedig az ASEAN (Association of Southeast Asian Nations, Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szövetsége)[295] központja lett. Kína minden ázsiai integrációs politikát támogat. Japán pedig egy potencionális távol-keleti integrációs mag. Az ASEAN vonzotta a kelet-ázsiai szomszédait, Kínát, Dél-Koreát (Koreai Köztársaság) és Japánt, s ebből lett az ASEAN+3. Ugyancsak vonzóerőt jelent az ASEAN a SAARC számára. Egy ázsiai integráció India, Japán, Kína és Szingapúr részvételével pedig kihívást jelent az EU számára, és fordítva az EU az ázsiai regionális integráció számára. Az igazi kérdés azonban az, hogy az ázsiai regionalizmus hogyan viszonyul az EU-modellhez, s annak három fő irányához [296] :

1. *klasszikus konföderalizmus*

2. *kormányközi-funkcionalizmus*

3. a többszintű kormányzás és a szubszidiaritás elvén alapuló *föderalista-funkcionalizmus*

Mivel a nemzetközi rendszer és a nemzetközi szervezet alapegységeit a világ országai (államai) alkotják, ezért e három európai államközi együttműködési irány egy-egy külön modellt is jelent a nemzetekfelettiséghez való viszony alapján:

Az első modell, a *klasszikus konföderalista*, az állami szuverenitás megtartásával végez el alapvetően fontos feladatokat az államok közötti tárgyalások és a szerződéskötés módszerével. Határozottan elutasítja a nemzetekfelettiséget. Mint ilyen nem tartós együttműködési szövetség. Az EU esetében e modell hívei az EU szuverén nemzetállamokra való szétesését és a nemzetekfelettiség megszűnését támogatják.

Wesseling (ed.) (1978): *Expansion and Reaction*. Leiden University Press, Leiden, 17-27.

[295] ASEAN: http://www.aseansec.org/

[296] Bóka Éva (2008): *Európai integráció. Elméletek történelmi perspektívában*. Corvina, Budapest; Bóka Éva (2009): Az EU-modell és a nemzetközi kapcsolatok. *Európai Tükör*, 2009. 5, 16-28. Internet: http://www.kum.hu/NR/rdonlyres/FC8E7383-D02E-40C6-8A6F-8C41796999D9/0/EUtukor2009majus.pdf

A második modell, a *kormányközi-funkcionalizmus* a kormányok nemzetek feletti intézmények kereteiben való kormányközi politikáját jelenti az unió ügyeit illetően. Ez egy tartós integráció irányába mutat, melyet azonban a tagállami kormányközi politika nacionalista belső széthúzó erői mégiscsak tönkretehetnek.

A harmadik modell, a többszintű kormányzás, a jogharmonizáció és a szubszidiaritás elvén alapuló *föderalista-funkcionalizmus*. Ez az uniós együttműködési területeken az európai jog alapján és az uniós intézmények irányításával működik, a kormányok közvetítő szerepével. Mint ilyen szerves belső szövetséget hoz létre a kompetenciák szubszidiaritás elve alapján történő áttranszferálása révén a különböző együttműködési szintekre. Az EU belső érdekcsoportjaitól, a nemzetközi politikától és a nemzetközi szövetségek alakulásától függ a sorsa.

Az EU-ban — mint nemzetek feletti új regionális unióban — mind a három modell egymással kölcsönhatásban van jelen, s ezek az európai politika fő irányai is egyben. Közülük a harmadik irány, a *föderalista-funkcionalizmus*, az európai integráció olyan terméke, amely megújította az európai államközi kapcsolatokat. S ez egy olyan újdonság a nemzetközi politikában, amely — teoretikus alapjait tekintve — a nemzetközi új regionális integráció és a nemzetközi szervezet megújítását is előmozdíthatja.

Mindezek után felmerül az a kérdés, hogy a vizsgálódásaink során érintett ázsiai országok által követett regionális integrációs politika milyen regionális szerveződési irányokat követ, és ezek milyen kapcsolatban vannak az EU-val. E kérdés vizsgálatakor lényeges szempont, hogy az EU egy olyan új regionális szövetség, mely nemzetek feletti, és ezzel egyedül áll a világon. A világ többi regionális szerveződése — beleértve az ázsiai integrációs törekvéseket is — nem nemzetek feletti. Így az EU által képviselt — a nemzetek felettiséget elfogadó — irányok nincsenek jelen az ázsiai integrációban. Ami az ázsiai integrációban jelen van — s erről alább bővebben lesz szó — az a *klasszikus konföderalizmus* és az *unionista-funkcionalizmus*. Az unionista-funkcionalizmus a funkciók szerinti szerveződésen alapul az állami szuverenitás megtartásával, és koordináló irodák szerepeltetésével, ugyanakkor a nemzetekfelettiség tagadásával. Az ENSZ-struktúra például az ázsiai integrációhoz hasonló irányt képvisel. Ez azonban a második világháború után egy kompromisszum eredményeként jött létre a konföderalizmus javára.

Kérdés, hogy az ázsiai integrációs törekvések — mindenekelőtt az ASEAN — milyen irányban próbálják meg fejleszteni mindezt.

Az ázsiai regionális szervezetek közül alább az ASEM (Asia-Europe Meeting), a SAARC (South Asian Association for Regional Cooperation), az ASEAN (Association of South-East Asian Nations), ASEAN+3 (ASEAN+ Dél-Korea, Japán és Kína) és az ARF (ASEAN Regional Forum) vizsgálatára kerül sor abból a szempontból, hogy milyen típusú együttműködést képviselnek ezek a szervezetek az EU-val való összehasonlításban.[297]

4.4.1. Asem (Asia-Europe Meeting)

Az EU és Ázsia közötti kapcsolatokat a nemzetközi politika a modernizáció és a globalizáció témájába tartozónak tekinti a 18-21. században. A modernizációról fentebb már sok szó esett. A globalizáció egy olyan a modernizációhoz szorosan kapcsolódó jelenség, amely a kapitalizmusnak szerte a világon való elterjedése pillanatában válik dominálóvá. A globalizáció korának lényege a világgazdaság- és társadalom szervezés békés reformjának a megvalósítása, valamint egy demokratikus világpolitika és intézmények kialakítása. Mindennek során pedig annak tisztázása, hogy az emberi élet és a társadalom szervezéséből mik azok a területek, amelyek minden egyénre, mik azok, amelyek minden országra, és mik azok, amelyek a világ egészére vonatkoznak, s mint ilyenek nemzetközi együttműködést és szervezést igényelnek. A globalizáció ehhez szorosan kapcsolódóan felveti azt a kérdést is, hogy milyen intézmények és jog keretében oldható meg ezen feladatok kezelése. A szerte a világon elinduló új regionális szerveződés a globalizáció korának a terméke.

Az Európa és Ázsia közötti kapcsolatok szempontjából jelentős kezdeményezés az ASEM (Asia-Europe Meeting).[298] Ez az Európa és Ázsia közötti multilaterális dialógus helyszíne 1996 óta. Lényegében egész Ázsiát átfogja: 45 ország a tagja, melyek között az EU tagállamai, India, Kína, Japán és Szingapúr, az EU Bizottsága és az ASEAN titkársága is ott szerepelnek. Célja a két régió — Európa és Ázsia — közötti béke, megértés és párbeszéd

[297] European Commission External Relations, EU-Asia: http://ec.europa.eu/external_relations/asia/index_en.htm

[298] ASEM: http://ec.europa.eu/external_relations/asem/index_en.htm

előmozdítása a gazdaság, a politika és a kultúra területén. Az ASEM egy nyitott konföderatív nemzetközi szövetség, mely a nemzetközi jogot, a demokratikus jogállamiságot és az emberi jogokat tekinti a rendezőelveinek egy igazságos elveken alapuló nemzetközi rendszer érdekében. A tagállamok vezetői kétévenkénti csúcstalálkozókat szerveznek. Ezek keretében megbeszélik a globalizáció során felmerült problémákat a segélyezéstől kezdve, a pénzügyi és a gazdasági krízisen keresztül egészen az energiaellátásig és a környezetvédelemig.[299] A mind az európai, mind az ázsiai oldalról kijelölt koordináló szervek (Európai Bizottság és európai elnökség, valamint a kétévenként váltakozó, egy ASEAN és egy nem ASEAN tagállamot magában foglaló, ázsiai koordináló szerv) között ott van a nemzetekfelettiséget képviselő Európai Bizottság.[300]

Az EU és Ázsia közötti együttműködést célul kitűző ASEM versenytársa az APEC (Ázsiai-Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés) az USA, Kanada, Ausztrália és ázsiai országok részvételével.[301] Japán, Kína és Szingapúr mind az ASEM, mid az APEC tagja. Az EU ugyanakkor az ázsiai nagyhatalmak közül India, Japán, Kína és Szingapúr regionális partnere. Ugyanakkor létrejött az ARF (ASEAN Regional Forum), melynek tagjai Ausztrália, Banglades, Brunei, Kambodzsa, Kanada**,** Kína, Európai Unió, India, Indonézia, Japán, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, Koreai Köztársaság, Laosz, Malajzia, Mianmar**,** Mongólia, Új-Zéland, Pakisztán, Pápua Új-Guinea, Fülöp-szigetek, Orosz Föderáció, Szingapúr, Sri Lanka, Thaiföld, Kelet-Timor, USA és Vietnam. Az ARF mind az EU-t, mind az USA-t, mind Japánt, mind Kínát, mind Indiát, mind Szingapúrt összefogja egy multilaterális és bilaterális együttműködésen alapuló regionális fórumban az ASEAN körül, melynek célja a béke, a biztonság és a védelem megteremtése.[302]

---

[299] Az ASEM tagállamai: EU 27 és az ázsiai tagállamok: Brunei, Kambodzsa, Kína, India, Indonézia, Japán, Laosz, Malajzia, Mongólia, Mianmar, Pakisztán, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Dél-Korea, Thaiföld, Vietnám

[300] EU- ASEM documents: http://ec.europa.eu/external_relations/asem/docs/index_en.htm; http://ec.europa.eu/external_relations/asem/docs/factsheet_en.pdf

[301] APEC history: http://www.apec.org/apec/about_apec/history.html

[302] ARF: http://www.aseanregionalforum.org/AboutUs/tabid/57/Default.aspx

4.4.2. Dél-ázsiai regionális együttműködés: SAARC

A dél-ázsiai regionális együttműködést Banglades kezdeményezte és Pakisztán is támogatta. Mind Indiának, mind Bangladesnek, mind Pakisztánnak szüksége volt egy együttműködési fórumra. E célból 1983-ban Újdelhiben egy miniszteriális találkozó létrehozta a Dél-Ázsiai Regionális Együttműködést (SARC — South Asian Regional Co-operation), melynek tagjai**,** Banglades, Bhután, India, Maldives Köztársaság**,** Nepál, Pakisztán és Sri Lanka. A SARC-nak hét megfigyelő státusú tagja is van, melyek között ott van az Európai Unió, Japán, Kína és az USA. A szövetség hivatalosan államok szövetsége formában állapodott meg. Így 1985-ben az államfők dakkai első csúcsértekezlete a szövetség nevét megváltoztatta, s ezentúl South Asian Association for Regional Co-operation (SAARC) néven szerepelt. Itt ugyancsak eldöntötték egy független állandó titkárság felállítását és éves csúcsértekezletek tartását. Kezdetben a tagállamok kulturális, tudományos és gazdasági téren működtek együtt. A döntéseket az egyhangú szavazás elve alapján hozták. Minden tagállam élhetett a vétójoggal. A leglényegesebb azonban, hogy létrejött egy fórum, amely továbbfejlődhet.[303]

A SAARC — mint integráció — a teoretikus alapjait tekintve az *unionista-funkcionalista* teóriát követi. A funkcionalizmusra utal a számos technikai bizottság. Ezek a regionális integráció különböző területeken megnyilvánuló speciális aspektusaival foglalkoznak. Felölelik a mezőgazdaság, a kommunikáció, a szállítás, a közlekedés és a turizmus szféráját, továbbá még számos egyéb területet. Mindennek ellenére a SAARC országok nem voltak képesek arra, hogy egymás között egy szorosabb ipari és kereskedelmi együttműködést létrehozzanak. A tagállamok azon szándéka, hogy egymás számára kereskedelmi kedvezményeket adjanak azt mutatja, hogy a szövetség inkább a szabadkereskedelmi övezet szintjén mozog.[304]

Egy az Európai Közösség és a SAARC közötti kapcsolatokról tartott nemzetközi szeminárium, 1993-ban megjelent anyaga[305] azt mutatja, hogy az

---

[303] D. K. Giri (2001): European Union and India. A Study in North-South Relations, 344-345.

[304] S. N. Raghavan (1995): *Regional Economic Cooperation Among SAARC Countries*. Allied Publishers Limited, New Delhi, xx-xxi.

[305] K. B. Lall – H. S. Chopra – Thomas Meyer (eds.) (1993): *The European Community and the SAARC*. Radiant Publishers, New Delhi

indiai, a pakisztáni és a bangladesi résztvevők mindenekelőtt a nemzetállam fontosságát hangsúlyozták. Mivel a brit birodalmi szisztéma felszámolása Dél-Ázsiában nemzetállami rendszer létrejöttét eredményezte, mely balkanizálódással járt együtt, ezért a nemzetállam viselkedésének tanulmányozása a dél-ázsiai térség politikusai számára az egyik fő feladat. Realizálták azt is, hogy fontos megvizsgálni az Európai Közösség politikáját a nemzetállamhoz való viszonyát illetően, különös tekintettel Jean Monnet nézeteire. Ő abból kiindulva, hogy az emberi természet változtathatatlan a nemzetekfelettiségben és a jó intézményekben látta a békés együttműködés lehetőségét egy nemzetállami alapú nemzetközi rendszerben. A dél-ázsiai résztvevők — az EU eredményei alapján — elismerték, hogy ha a délkelet-ázsiai nemzetállamok békében és prosperitásban akarnak élni, akkor meg kell fontolniuk egy olyan a szubszidiaritás elvén nyugvó regionális gazdasági együttműködés létrehozását, mely nem veszélyezteti a nemzetállamok létét. A nemzeti szuverenitás regionális szinten való koncentrálása ugyanis a nemzetállamok megerősítését szolgálja. Pontosabban arról van szó, hogy a nemzeti szuverenitást azért kell regionális szinten koncentrálni, mert csak egy az egymástól való kölcsönös függést megvalósító és kezelni képes regionális keret tudja megerősíteni a nemzeti szuverenitást. Egyúttal elismerték, hogy a nemzeti ego-t Délkelet-Ázsiában összhangba kell hozni a gazdasági és a szociális szükségletekkel, mivel a térség nagyon nagy gazdasági káoszban és zavarban van. Ha ezt nem teszik, akkor fennáll a veszély, hogy Délkelet-Ázsia nemcsak hogy nem tud beintegrálódni a világgazdaságba, hanem a globális világgazdaság nyomornegyedeként fog tengődni. Az Európai Közösség esetében nem tartották valószínűnek, hogy egy zárt és befeléforduló gazdasági blokká válik, mert a rendezőelvei ezt kizárják. Ezért a szeminárium résztvevői arra a következtetésre jutottak, hogy az India, a SAARC és az EK közötti dialógus folytatása nagyon is indokolt, mivel az EU-modell béketeremtő hatása igen figyelemre méltó.[306]

Az EU és a SAARC közötti kapcsolatokat[307] illetően az EU politika arra épül, hogy az EU hozzájárulhat egy új dél-ázsiai regionális integráció előmozdításához. Erre alkalmassá teszi a régióban meglévő gazdasági hatása,

[306] K. B. Lall – H. S. Chopra – Thomas Meyer (eds.) (1993): The European Community and the SAARC, Preface, xi-xviii.

[307] EK-SAARC kapcsolatok: http://ec.europa.eu/external_relations/saarc/index_en.htm

valamint a gazdasági és kereskedelmi integráció kezelése terén szerzett tapasztalatai. Motiválja továbbá az, hogy érdekelt a délkelet-ázsiai térségben kialakuló krízis megelőzésében. Az EU elismeri a SAARC hasznos szerepét a regionális dialógusban és együttműködésben. Az Európai Bizottság és a SAARC együtt tud működni például a szabványok harmonizálásában, a kereskedelem könnyítésében és az üzleti kapcsolatok előmozdításában. Az EU-nak 2006 óta van megfigyelő státusza a SAARC-ban, és nagyra értékeli a dél-ázsiai együttműködést és regionális integrációt.

Összegzésként elmondható, hogy az ázsiai integráció két legfontosabb szervezete az ASEAN és a SAARC tagállamai voltaképpen azért működnek együtt, mert így kedvezőbb feltételekkel tudnak részt venni a globális világgazdaságban. Realizálták, hogy a kereskedelem és a befektetések számára hasznos a regionális gazdasági együttműködés. A SAARC mint Dél-Ázsia regionális szervezete azonban nagyon lassan fejlődik. A tagállamai továbbra is nagyon szegények, és az integráció foka alacsony. A másik fontos ázsiai szövetség, az ASEAN messze megelőzte a SAARC-ot.[308]

4.4.3. Északkelet és délkelet-ázsiai regionális együttműködés: ASEAN és ASEAN+3

Ázsiában a regionalizmust és a gazdasági kooperációt igazából az ASEAN (Association of Southeast-Asian Nations, Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szövetsége) szimbolizálja.[309] Az ASEAN[310] 1967-ben jött létre Bangkokban öt állam szövetségeként, mely fokozatosan újabb tagállamokkal bővült. Az ASEAN tagállamai: Brunei, Kambodzsa, Indonézia, Laosz, Malajzia, Mianmar, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld és Vietnam**.** A *Bangkoki Deklaráció* szerint az ASEAN a tagállamok külügyminiszteri szintű együttműködése, évenkénti miniszteri találkozók, és egy ügyintéző állandó bizottság kereteiben. Mindez kiegészül funkcionalista specializált állandó bizottságokkal.[311] A szövetségi konföderatív és funkcionalista intézmények

[308] Abul Kalam (2001): *Subregionalism in Asia: ASEAN and SAARC Experiences.* UBS Publisher's Distributors Ltd. New Delhi, 139, 142-143.

[309] Abul Kalam (2001): Subregionalism in Asia: ASEAN and SAARC Experiences, 21.

[310] ASEAN Overview: http://www.aseansec.org/64.htm In: http://www.aseansec.org/

[311] "Ad Hoc Committees and Permanent Committees of specialists and officials on specific

döntéseit pedig tagállami (nemzeti) koordináló titkárságok hajtják végre, s ugyancsak ezek intézik a regionális szövetség ügyeit. A délkelet-ázsiai térség minden állama tagja lehet az ASEAN-nak, amennyiben elfogadja a *Bangkoki Deklarációt*, mely a tagállamok közös akaratát fejezi ki a tagállamok szuverenitásának a biztosításával, s idegen hatalmak beavatkozásának a teljes elutasításával.[312] Az ASEAN mint regionális szövetség az ENSZ alapokmányával teljes összhangban kíván lenni. Az ENSZ-et tekinti a nemzetközi politika színterének, és az államok közötti együttműködés modelljének.

A fenti fejtegetésekben szereplő Szingapúr az ASEAN egyik teoretikus központja. A szingapúri politikai gondolkodók lényeges szerepet játszottak az ASEAN elméletének és gyakorlatának a kialakításában. Szingapúr ott volt az alapítók között a *Bangkoki Deklaráció* megszületésekor. Fontos szerepet játszott továbbá a következő lényeges fejlődési fokot jelentő *Treaty of Amity and Co-operation in South-East Asia* (1976) létrehozásában.

Az ASEAN céljai:

1. A gazdasági növekedés, a társadalmi haladás és a kulturális fejlődés elősegítése a régióban.

2. A regionális béke és stabilitás elősegítése a régió államai között az igazságosság és a jog tisztelete, valamint az ENSZ alapokmányában foglaltak tiszteletben tartása által.

Az ASEAN a délkelet-ázsiai államok békében, stabilitásban és prosperitásban élő olyan koncertje szándékozik lenni, ahol az államokat a párbeszéd és dinamikus fejlődés célja köti össze.

Az ASEAN konföderális regionális szövetség, mely a következő egymás vonatkozásában megfogalmazott alapelveken nyugszik (*Treaty of Amity and Cooperation in South-East Asia*, 1976)[313] :

---

subjects" The ASEAN Declaration (Bangkok Declaration, 1967). In: Alison Broinowski (ed.) (1982): *Understanding ASEAN*. The Macmillan Press Ltd, London and Basingstoke, 271.

[312] The ASEAN Declaration (Bangkok Declaration, 1967). In: Alison Broinowski (ed.) (1982): Understanding ASEAN, 270-272; Internet (2009): http://www.aseansec.org/1212.htm

[313] Treaty of Amity and Co-operation in Southeast Asia, 1976. In: Alison Broinowski (ed.)

A tagállamok függetlenségének, szuverenitásának, egyenlőségének, területi integritásának és nemzeti identitásának a kölcsönös tiszteletben tartása.

Minden tagállamnak joga van ahhoz, hogy az életvitelét külső beavatkozás, erőszak vagy kényszer nélkül valósítsa meg.

Egymás belső dolgaiba való be nem avatkozás elvének érvényesítése.

A fenyegetésről és az erőszakról való lemondás, és az egymás közötti hatékony együttműködés megvalósítása.

Az ASEAN tagállamai az egymás közötti dialógus elvét követik. Megalakulása óta nem volt a tagállamok között fegyveres konfliktus.

Az ASEAN eredetileg nem a gazdasági, hanem a politikai együttműködés céljával jött létre. Időközben a tagállamok azonban realizálták a gazdasági együttműködés fontosságát. Így jelentős eseménynek számít az ASEAN történetében az ASEAN Szabad Kereskedelmi Övezet (ASEAN Free Trade Area, AFTA) létrehozása 1992-ben. Azzal a céllal hozták létre, hogy a vám és egyéb a kereskedelem szabad folyását akadályozó határok eltávolításával elősegítsék a tagállamok gazdaságainak integrálását, és egy regionális piac létrejöttét tizenöt év távlatában, 2008-ig. Létrehozói megállapodást kötöttek egy közös hatékony kedvezményes vámtarifáról (The Agreement on the Common Effective Preferential Tariff). Az ASEAN 1994-99 között új tagállamokkal bővült (ASEAN-10). A térség biztonsága érdekében az ASEAN létrehozta továbbá az ARF-et (ASEAN Regional Forum) 1994-ben. Az ARF három fő fázisban szándékozott fejlődni: az egymás iránti bizalom megteremtése, a konfliktus megelőző diplomácia kifejlesztése, és a konfliktus kezelés módjainak kialakítása. A résztvevő államok alapvetően a régió biztonságának a kialakítására és a békés egymás mellett élésre koncentráltak.[314]

ASEAN mint gazdasági szövetség tervei

Az ASEAN tagállamai — realizálván az egymástól való kölcsönös

(1982): Understanding ASEAN, 273-274; Internet (2009): http://www.aseansec.org/1217.htm

[314] Narongchai Akrasanee: ASEAN in the Past Thirty-Three Years. Lessons for Economic Cooperation. In: Simon S. C. Toy – Jesus P. Estanislao – Hadi Soesastro (eds.) (2001): *Reinventing ASEAN*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 35-41.

függőségüket, és az abban való hitben, hogy az integráció terv szerint kell hogy történjen — 1997-ben meghirdették az *ASEAN Vízió, 2020* (*ASEAN Vision 2020*) [315] programot a dinamikus partnerségről. E szerint az ASEAN végcélja a gazdasági integráció során egy gazdasági közösség kialakítása. Ez azt jelenti, hogy 2020-ra az ASEAN kereteiben egy stabil, prosperáló és magas szinten versenyképes délkelet-ázsiai gazdasági régió jön létre, amelyben megvalósul a javak, a szolgáltatások, a befektetések szabad, és a tőke szabadabb folyása, és amelyet igazságos gazdasági fejlődés, a szegénység és a szociális-gazdasági egyenlőtlenség csökkenése jellemez. Az ASEAN Gazdasági Régió (ASEAN Economic Region) befejezi az AFTA megvalósítását (fully implement the ASEAN Free Trade Area). Az ASEAN-t a globális ellátási lánc erősebb és dinamikusabb szegmensévé alakítja. Az ASEAN stratégia az ASEAN integrációból és az ASEAN versenyképességének az erősítéséből áll.

Az ASEAN Gazdasági Régió célját kitűzve a tagállamok a következőkben állapodtak meg:

Új mechanizmusok és eszközök bevezetése az ASEAN már létező gazdasági kezdeményezéseinek a megerősítésére, beleértve az ASEAN Free Trade Area-t (AFTA), az ASEAN Framework Agreement on Services-t (AFAS) és az ASEAN Investment Area-t

A regionális integráció megerősítése 2010-ig több területen (légi szállítás, elektronika, gumi alapú termékek, agrártermékek, e-kereskedelem).

Az üzletemberek, a szakképzett munkaerő és a tehetségek mozgásának megkönnyítése.

Az ASEAN intézményes mechanizmusának megerősítése, beleértve az ASEAN vitamegoldó mechanizmusának javítását a gazdasági viták jogilag kötelező megoldása céljából.

Az ASEAN fejlődésében lényeges eredmény volt az 1992-ben Szingapúrban aláírt ASEAN Free Trade Area (AFTA) egyezmény. Ez azt a célt tűzte ki, hogy elősegítse a régióban — mint egységes termelési egységben — a versenyt. A tagállamok közötti vámhatárok megszüntetésétől nagyobb gazdasági hatékonyságot, a produktivitás és a versenyképesség növekedését várták.

Az ASEAN mint társadalmi-kulturális közösség célul tűzte ki egy a

[315] ASEAN Vision, 2020. Kuala Lumpur, 15.12. 1997. http://www.aseansec.org/1814.htm

partnerség által összekötött gondoskodó és egy közös regionális identitással rendelkező délkelet-ázsiai közösség kialakítását (beleértve a szegény rétegek életszínvonalának a megjavítását, valamint az oktatás és az egészségügy színvonalának az emelését).

Az ASEAN a külkapcsolati terveit illetően a nemzetközi közösségben kulcsszerepre törekszik:

A kelet-ázsiai országoknak az 1999-ben kiadott közös nyilatkozata arról tanúskodik, hogy a dél- és északkelet-ázsiai országok közötti együttműködés az ASEAN+3 [316] folyamat keretében felgyorsult. Mindez az ASEAN, Kína, Japán és a Koreai Köztársaság (Dél-Korea) vezetői közötti csúcsértekezleteknek köszönhető. Az ASEAN+3 kapcsolat kibővülése és elmélyülése folyamatban van a biztonság, a kereskedelem, a befektetések, a pénzügyek, a mezőgazdaság, az energia, az egészségügy, a tudományok, az információ- és kommunikáció technológia, a szociális jólét, a kultúra és az oktatás területén. Kétoldalú kereskedelmi egyezmények jöttek létre az ASEAN tagországok valamint Japán, Kína és a Koreai Köztársaság között.

Az ASEAN folytatja a kapcsolatai fejlesztését a dialógus partnereivel, melyek Ausztrália, Kanada, Kína, EU, India, Japán, Koreai Köztársaság, Új-Zéland, Orosz Föderáció, USA és az ENSZ Fejlődési Program. Kapcsolatot tart fenn továbbá más fejlődő régiókkal is. Az ASEAN tagállamok többsége aktívan részt vesz az APEC-ben (Asia-Pacific Economic Cooperation), az Asia-Europe Meeting-ben (ASEM) és az East Asia-Latin America Forum-ban (EALAF).

Az ASEAN intézményes struktúrája és mechanizmusa

Az ASEAN legfőbb határozathozatali szerve az ázsiai állam- és kormányfők találkozója. A csúcstalálkozót évente összehívják. Az ASEAN miniszterek (külügyminiszterek) találkozóját szintén évente megtartják. Rendszeres miniszteriális találkozókat tartanak továbbá többek között a mezőgazdaság, a kereskedelem, az energia, a környezet, a pénzügyek, az egészségügy, a befektetés, a vidékfejlesztés, a tudomány-technológia, a szociális jólét és a

[316] ASEAN+3 tagállamok: ASEAN tagállamok: Brunei, Kambodzsa, Indonézia, Laosz, Malajzia, Mianmar, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld, Vietnám + Dél-Korea, Japán, Kína

bűnözés elleni küzdelem területén. A diplomáciai kapcsolatok támogatására az ASEAN diplomáciai missziók vezetőiből álló bizottságokat hozott létre többek között Pekingben, Berlinben, Brüsszelben, Genfben, Londonban, Moszkvában, Újdelhiben, New Yorkban, Ottavában, Párizsban, Szöulban és Tokióban.

Az ASEAN főtitkárát az érdemei alapján és a miniszteri státuszával összhangban nevezik ki ötéves időtartamra, kezdeményezési, tanácsadó, koordináló és az ASEAN tevékenységeket megvalósító jogkörrel. Az ASEAN titkárság szakértőit nyílt toborzással és az egész régióra kiterjedő verseny során jelölik ki. Az ASEAN-nak számos a kormányközi kooperációt a különböző területeken előmozdító speciális testülete és megállapodása van, amelyek közül a legfontosabbak a mezőgazdasággal, az energiával, a földrengés előrejelzéssel, a meteorológiával, a turizmussal és az egyetemek közötti kapcsolatokkal foglalkoznak. Mindezeken felül az ASEAN előmozdítja a dialógust és a konzultációt szakértői és üzleti szervezetekkel. Ezenkívül NGO-k is kapcsolódnak az ASEAN-hoz. Lényegében a funkcionális hálózatok rendszere képezi a működési alapját, melyet a tagállamok koordinálnak egy államalapú rendszerben.

Az ASEAN mint államok közötti szövetségi típus

Az ASEAN a teoretikus irodalomban a szövetségi jellegére vonatkozóan sokféle elnevezéssel szerepel: regionális társaság, regionális közösség, diplomáciai közösség, konfliktus megelőző szisztéma, szociális klub, nyílt regionalizmus, nemzetek délkelet-ázsiai koncertje, védőernyő koncepció (umbrella concept), kollektív politikai védekezés, integrált szolidaritás.[317] A valóságban az ASEAN laza szövetség államok között. Nem titkolja, hogy a szövetség azért alakult, hogy erősítse a tagállamai szuverenitását. Voltaképpen a tagállamok eszköze a saját érdekeik érvényesítése céljából. Ugyanakkor egy regionális együttműködés alapjait és keretét mégiscsak megteremtette, mert szerződésbe foglalt közösen elfogadott normái és értékei vannak. 1992-ben létrehozta az AFTA-t (ASEAN Free Trade Area). Ez a laza szövetséget inkább egy kereskedelmi és gazdasági klubbá változtatta.

A hidegháború megszűntével az ASEAN feladata az, hogy a tagállamok közötti értelmes együttműködési akciókat és politikákat koordinálja. A

[317] Jörn Dosch (1997): *Die ASEAN: Bilanz eines Erfolges*. Abera Academic Press, Hamburg, 29-30, 34.

tagállamok azonban ilyen kölcsönhatásra nem felkészültek. Így a globális világgazdaságban való életben maradáshoz szükség lenne az ASEAN intézményes megerősítésére. Ezt azonban nehezíti a tagállamok intézményes gyengesége. Az ASEAN politikai és biztonsági szerepe a térségben az intézményi struktúrájának az irreleváns volta miatt eleve kockán forog. Mint gazdasági szervezet azonban jelentős szerepet játszhat még Délkelet-Ázsiában. A gazdasági együttműködés ugyanis fokozatosan kezd egyre inkább a szervezet jellemzőjévé válni. Mindennek hatékonyabbá tételére azonban intézményes reformra lenne szükség. Ennek kivitelezését nehezíti a tagállamok belpolitikai realitása. A szuverenitásra tett hangsúly miatt egy szorosabban intézményesített ASEAN csak akkor lenne lehetséges, ha az a tagállami szuverenitást erősítené. Az ASEAN — az EU-val ellentétben — sohasem jutott el addig a szintig, hogy a tagállamai érdekeit formálja.[318]

ASEAN - EU kapcsolatok

Mindezek után felmerül a kérdés, hogy milyen kapcsolatok jöttek létre az ASEAN éa az EU között.

Az EK 1972-ben dialógus kapcsolatot létesített az ASEAN-val.[319] Ezt fokozatosan partnerségi kapcsolattá erősítette. A *Nuremberg Declaration on an EU-ASEAN Enhanced Partnership, 2007* [320] megerősíti a partnerséget, melynek legfőbb célja a béke, a biztonság és a jólét fenntartása a regionális együttműködésen keresztül. Az EU-ASEAN együttműködés az ENSZ alapokmánya szerinti regionális együttműködés, mely a regionális és a globális feladatokra keres közös megoldásokat az ENSZ kereteiben a nemzetközi jog alapján. A deklaráció megállapítja, hogy a két fél közötti dialógus eredményesnek bizonyult és számos területre terjedt ki (politika, biztonság, gazdaság, kereskedelem, szociális és kulturális fejlődés). Mindennek eredményeként mind a rendezőelvek, mind az érdekek terén konvergencia alakult ki, mely az együttműködés jövőbeni elmélyítésének az alapját képezi. Az EU és az ASEAN közös célja az univerzális értékek — az igazságosság, a

[318] Shaun Narie (2002): *Explaining ASEAN. Regionalism in Southeast Asia*. Lynne Reinner Publishers, Boulder, London, 1, 6, 204-208.

[319] EK-ASEAN kapcsolatok: http://www.aseansec.org/1210.htm

[320] Nuremberg Declaration on an EU-ASEAN Enhanced Partnership, 2007:http://ec.europa.eu/external_relations/asean/docs/2007_16_nuremberg_declar.pdf

demokrácia, az emberi jogok, a jó kormányzat, a korrupció elleni harc, a jogállamiság, a szociális egyenlőség és a gondoskodó társadalom — előmozdítása, mivel ezek az értékek képezik a béke és a biztonság alapját a világon és összhangban állnak az ENSZ alapokmányával. Az EU az ASEAN-t és az ASEAN Regionális Fórumot (ASEAN Regional Forum) az együttműködési partnerének tekinti.

Végül az EU és az ASEAN képviselői a *Nürnbergi deklarációban* megállapodtak a partnerség elmélyítésében a következő területeken:

politikai és biztonsági együttműködés; gazdasági együttműködés; együttműködés az energia ellátás biztosítása és a klímaváltozás/környezetvédelem területén; kulturális együttműködés; fejlődési együttműködés (development cooperation).

A deklaráció szövege azt mutatja, hogy az EU erősíteni kívánja az együttműködést az ASEAN közösséggel (ASEAN Community).

4.4.4. Az EU-modell és az ASEAN-modell összehasonlítása

Az ASEAN mint konföderatív szövetség három fő közösségből tevődik össze: ASEAN Security Community, ASEAN Economic Community, ASEAN Socio-Cultural Community. Az ASEAN tehát az Európai Közösségtől eltérően — az intézményépítésnek a közösség építési elvére koncentrál a tagállamok közvetítő szerepével az egyes közösségeken belül. Az EU ezzel szemben a nemzetekfelettiség elvét képviseli. Ez a kompetenciák nemzetek feletti intézmények kereteibe való áttranszferálásán alapul a szubszidiaritás elve alapján. A közös érdekeltségi területek irányítása tehát kiemelődik a tagállamok szuverenitási szférájából, s közös — nemzetek feletti intézmények (Európai Bizottság, Parlament és Bíróság) — irányítása alá kerül. Mindez egy a szerződéseken és az európai jogon alapuló többszintű kormányzatú új regionális állami struktúra fokozatos kialakulásának a perspektíváját jelenti a tagállamok modernizálása során.

Az ASEAN ezzel szemben egy új típusú — a globalizáció kihívására válaszolni akaró — államközösség (és nem közösségi állam) kialakításával kísérletezik. Ennek teoretikus lényege, hogy a tagállamok a szuverenitásuk megőrzésével közösségeket alkotnak a védelem, a gazdaság és a kultúra

területén, és közvetítő szerepet töltenek be a közösségi szint és az egyén között.[321] Mindez az államok szerepének a megváltoztatására tett — az európaitól eltérő — kísérlet irányába mutat. Az ASEAN+3 teoretikusai az ENSZ, a WTO és egyéb fontos nemzetközi szervezetek reformjával összhangban tervezik az ázsiai államok *új regionális* (new regionalism) kapcsolatait. Célul azt tűzik ki, hogy egy ázsiai alternatívát ajánljanak a globalizáció kihívására az EU-modell mellett.

Az ASEAN modell — *funkcionalista network integráció* — lényege a következő:

Az ázsiaiak nem akarnak a Nyugat által vezetett modellt. Nem tartják reálisnak, az állam alapú nemzetközi rendszerben olyan nemzetek feletti intézményeket létrehozását, amelyek az állami szuverenitás egyes elemeit/területeit regionális intézményekre transzferálják át. Az ázsiai modell esetében inkább *szabályozó regionalizmusról* van szó (regulatory regionalism). Ez a regionális szint közvetítésével köti össze a nemzeti és a globális szabályozásól szóló egyezségeket. Ez a szabályozási ösztönzés nemcsak a kereskedelem területére terjed ki, hanem a pénzügyekre is. A pénzügyi regionalizmus kulcsa a közös nemzeti szabályozás által elért szorosabb integráció, és nem regionális intézmények kiépítése. Mindez a szuverenitást és az autonómiát kevésbé sérti, mint a regionális nemzetek feletti intézmények és a szuverenitás egyesítése ("sovereignty pooling"). Az ázsiai alternatív modell lényege:

> "More diffuse networked understandings of power, with loosely institutionalized regulatory actions providing a modus operandi for cooperation ".[322]

Tehát az ázsiai integrációs modell arra épül, hogy kiterjedt hálózati egyezmények laza szabályozó intézményes akciókkal biztosítják az

[321] Lásd erről: Richard Higgot (2007): Alternative Models of Regional Cooperation? The Limits of Regional Institutionalization in East Asia. In: Mario Telo (ed.) (2007): *European Union and New Regionalism. Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era*. Ashgate Publishing Limited, Aldershot; Ashgate Publishing Company, Burlington, USA, 75-106.

[322] Richard Higgot (2007): Alternative Models of Regional Cooperation? The Limits of Regional Institutionalization in East Asia. In: Mario Telo (ed.) (2007): European Union and New Regionalism. Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era, 105.

együttműködő cselekvést. A jövő igazi kérdése voltaképpen az, hogy milyen fokra tud eljutni a kelet-ázsiai integráció a szuverenitás egyesítése/megosztása (pooling of sovereignty) nélkül.[323]

Az ASEAN-t úgy kell tehát elképzelni, hogy egy a liberális kormányköziség elvét valló közösségben a tagállamok szuverén érdekei dominálnak a gazdasági együttműködésben: a nemzeti érdekek a regionális érdekek felett vannak. Ugyanakkor az ázsiai régiót kereskedelmi, üzleti és befektetési szálak hálózzák be. Ezek igen fontos elemei egy nem intézményes ázsiai integrációnak. Az ASEAN legfőbb jellegzetessége, hogy informális és nem-intézményes együttműködés. S mint ilyen, egy újfajta — alakulóban levő — regionális kooperációra tett kísérletként van értékelve.

Az ASEAN történelmi és politikai adottságai különböznek az Európai Uniótól. A térség államait nagyrészt valamilyen autoriter kapitalista vagy fél-demokratikus politikai szisztéma jellemzi. Mindez jelentősen megnehezíti az EU-modell szerinti intézményes demokratikus gazdasági integráció követését. A gazdasági egyenlőtlenség is akadályozza az EU-modell szerinti — formális és intézményes típusú — szerveződést az Ázsia-Csendes-óceáni térségben. Az ASEAN tagállamai között továbbá jelentős különbségek vannak például az ipari és technológiai fejlettségben, a termelési költségekben és az export kapacitásban. Ilyen körülmények között a szabadkereskedelmi egyezmény csak nehezen lehet sikeres. Mindezeken felül a kulturális különbségek is jelentősek. Például hat vallás van jelen a térségben: buddhizmus, taoizmus, hinduizmus, kereszténység, iszlám és konfucianizmus. Jelentősek továbbá a nyelvi különbségek is. Ilyen és hasonló okokból az ASEAN saját informális és *network típusú integráció*t alakított ki a gazdasági együttműködés irányítására. Ezt *ázsiai integrációs modellnek* tekinti.[324]

A kelet-ázsiai integrációs modell (új regionalizmus) jellemzői így foglalhatók össze [325] :

---

[323] Uo. 105.

[324] Kjell A. Eliassen – Catherine Borve Arnesen (2007): Comparison of European and Southeast Asian Integration. In: Mario Telo (ed.) (2007): European Union and New Regionalism. Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era, 217, 219.

[325] Simon S. C. Tay: ASEAN and East Asia. A New Regionalism. In: Simon S. C. Toy – Jesus P. Estanislao – Hadi Soesastro (eds.) (2001): *Reinventing ASEAN*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 213-215.

Nyílt és rugalmas szövetség, és nem egy exkluzív csoport vagy tömörülés (blokk)

Funkcionalitás, és nem politikai szilárdság (nincs szilárd politikai kötődés)

Megoldandó problémákra koncentráló vezetés, és nem nagyhatalmi törekvés

Saját akaraton alapuló szövetkezés

Véleményem szerint ennek a módszernek — a kétségtelen értékei ellenére — a fogyatékossága ott jelentkezik, hogy a nemzetközi szisztémában nincsen globális gazdasági kormányzati struktúra. Mindez arra kényszeríti a politikusokat, hogy jól menedzserelhető helyi alternatívákat találjanak ki a network szisztéma keretében. Ez pedig nem igazán segíti elő egy állam-centrikus és hatalmi politika meghaladást. Így a *funkcionalista network integráció* — a tagadhatatlan gazdasági eredményei ellenére — önmagában nem képes meghaladni a klasszikus konfederalizmust. S voltaképpen ez az ASEAN integráció problémája.

Az EU és az ASEAN között a leglényegesebb különbségek a következők:

Az EU intézményes és jogi, s mint ilyen formális integráció - az ASEAN gazdasági jellegű "network" integráció, s mint ilyen informális szövetség

Az EU nemzetek feletti - az ASEAN kormányközi

Az EU egységes piac — az ASEAN mint szabadkereskedelmi szövetség (AFTA) az EFTA (European Free Trade Association) mintáját követi

Az EU bővítése hosszú folyamat és a bővítési politikája az acquis communautaire meghonosítását írja elő a tagállamok számára — az ASEAN-hoz való csatlakozás gyors, a nyílt regionalizmus elve a mérvadó

A fenti különbségek közül alább az EU és az ASEAN bővítési politikájának az összehasonlítására érdemes bővebben is kitérni, mert az európai politika egy lényeges ismérvére mutat rá.

ASEAN és EU bővítési politika

Az EU és az ASEAN bővítési politikája különbözik. A különbség abban rejlik, hogy az ASEAN nem támogatja az EK típusú piacgazdasági terjeszkedést a régió által előírt szabályok (acquis communautaire) alapján. Az EK típusú kereskedelmi egyezményeket diszkriminatívnak tekinti. Így ezek

nem felelnek meg a *nyílt regionalizmus* (open regionalism) elvének. E téren egy új nemzetközi gazdasági jog kialakítását szorgalmazza. Ez a nyílt regionalizmus szükségleteiből alakul ki, és annak igényei szerint fejlődik. Az ASEAN a nyílt regionalizmusra (open regionalism), a nyílt gazdaságra és piacra úgy tekint, mint egy olyan új világgazdaság alapjaira, mely a kormányzatát automatikusan kifejleszti.[326]

Az EU bővítés történetéről fentebb már szó volt. Az ASEAN bővítési politikája a következőképpen zajlott: Az ASEAN-hoz csatlakozott Vietnam 1995-ben, Laosz és Mianmar (Burma) két évvel később, 1997-ben, majd Kambodzsa 1999-ben. Az ASEAN tagállamok államfői a bővítésről szóló 1995 évi *Bangkoki Deklaráció*jukban a gyors bővítés mellett döntöttek. Céljuk az volt, hogy az ASEAN a 21. század kezdetére a délkelet-ázsiai térség összes államát egységbe fogja. Mivel az új tagállamok a régi tagállamoktól (Brunei, Indonézia, Malajzia, Fülöp-szigetek, Szingapúr és Thaiföld) különböző gazdasági, politikai és intézményes szisztémával és fejlettségi fokkal rendelkeztek ez jelentős kihatással volt mind a régi, mind az újonnan csatlakozott tagállamokra a regionális stabilitás, a biztonság és a nemzetközi kapcsolatok terén. Mindennek ellenére az ASEAN vezetői úgy gondolták, hogy az új tagállamok számára az ASEAN olyan jelentős politikai és gazdasági fejlődési lehetőségeket kínál, amelyek elősegítik a fejlődésüket: az új tagállamok bekerülnek az ASEAN szabadkereskedelmi övezetbe és részesülnek a közös vámtarifa kedvezményben. A bővüléssel növekszik az ASEAN súlya a nemzetközi rendszerben, kiterjed a piaca, és mindez a regionális munkamegosztásra is jó hatással lesz. A gyors bővítés pedig arra motiválja az ASEAN-t, hogy szembenézzen az új szegényebb, és a régi gazdagabb tagállamok egy szövetségben való együttműködéséből adódó problémákkal. Annak érdekében, hogy elkerüljék egy kétszintű fejlődésből adódó csapdákat a régi tagállamok elhatározták az új tagállamoknak való segítségnyújtást. Realizálták azt is, hogy a központi menedzserelésről a piacgazdaságra való gyors áttérés szükséges.[327]

---

[326] Hanns Maull – Gerald Segal – Jusuf Wanandi (eds.) (1998): *Europe and the Asia Pacific*. Routledge, London, New York, 84-106.

[327] Carolyn L. Gates – Mya Than: ASEAN's Enlargement: An Introductory Overview. In: Mya Than – Carolyn L. Gates (eds.) (2001): *ASEAN Enlargement. Impacts and Implications*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 1, 2.

Az ASEAN bővítése — szemben az EU-val — gyors volt tehát. A régi tagállamok a gazdasági és a politikai szisztéma hasonlóságának pusztán a minimális feltételét állították a csatlakozni szándékozó új tagállamok elé. A szükséges reformokat a bővítés során előállt gyakorlatból kívánták leszűrni. Az EU bővítési folyamata ezzel szemben lassú. Az új partner alaposan meg van vizsgálva abból a szempontból, hogy alkalmas-e az Európai Unióval való egyesülésre. Meg kell tanulnia továbbá az uniós szokásokat is. Az acquis communautaire meghonosítása alapvető követelmény, amelynek a teljesítése folyamatos ellenőrzés alatt áll.

Az ASEAN és az EU bővítési tapasztalatai alapján voltaképpen az a következtetés vonható le, hogy mind a két fél tanulhatna egymástól[328] :

Az EU bővítés hosszú folyamatával az a probléma, hogy nem jár együtt az EU szükséges belső reformjával. Az új tagállamoktól a régi tagállamok csatlakozási feltételként komoly strukturális változásokat követelnek, míg a régiek elmulasztják a szükséges átstrukturálást és reformokat. A bővítési procedúra elhúzódása jó ürügyként szolgál a reformok elhalasztására. Ezért az mondható, hogy az EU lassan bővül, és még lassabban mélyül. A belső reformok végrehajtása nélkül pedig az integráció leállhat.

Az ASEAN bővítési politikája túl gyors. Szükség lenne, valamilyen formában, az EU- bővítési módszeréhez hasonló előcsatlakozási periódusra.

Konklúziók

Az EU és az ASEAN tagállamok kapcsolatai különböznek az EU Kínával és a Japánnal való kapcsolataitól, mert sokkal több az összefüggés Európa és Délkelet-Ázsia között. Nagy-Britannia, Franciaország, Portugália és Hollandia gyarmati hatalmak voltak e térségben és mindegyik megtartott bizonyos megkülönböztető kapcsolatokat e térséggel. Ezenkívül Délkelet-Ázsia sok kis állama és a területi nagysága is hasonlít az európai helyzethez. Sok finomság és bonyolultság van az Európa és Délkelet-Ázsia közötti kapcsolatokban. Az EU és az ASEAN azonban — mint az fentebb látható volt — nagyon különböző kifejezésmódjai a regionális együttműködésnek: az EU a második világháború után igyekezett felszámolni a zárt nemzetállami rendszert, az un. vesztfáliai

[328] Rolf J. Langhammer: European Union Enlargement: Lessons for ASEAN. In: Mya Than – Carolyn L. Gates (eds.) (2001): ASEAN Enlargement. Impacts and Implications, 123-125.

modellt. Az ASEAN ezzel ellentétben úgy tűnik, hogy nyílt regionális formában, mintegy megújítva akarja megerősíteni a nemzetállam alapú nemzetközi rendszert.[329]

Az ASEAN és az EU összehasonlítása voltaképpen segít megérteni az európai és az ázsiai integráció közötti jellemző különbségeket és hasonlóságokat. Ezért felmerül a kérdés, hogy az ASEAN integráció a jövőben fog-e az európaihoz közelíteni. Hiszen európai terminusokkal leírva egyelőre kormányközi és szabadpiaci integráció nemzetekfelettiség nélkül. Ha az AFTA sikeresen működik, akkor valószínűleg szükség lesz a szabályozásra, az intézményekre, és az üzleti viták intézményes jogi megoldására. Mindez elvezethet oda, hogy a sajátos és bonyolult történelmi helyzetéből kiindulva az ASEAN kialakít egy ázsiai integrációs modellt, és a saját útján fejlődik tovább mind a gazdasági, mind a politikai integráció terén.[330]

Véleményem szerint az ASEAN alapítói a délkelet-ázsiai regionális szervezet elméletének a kialakítása során voltaképpen az európai és a szingapúri állam és nemzetközi szervezésre vonatkozó teóriákból merítettek. Az amerikai alkotmányos föderális uniót elvetették. Az alapító okirat — európai integrációs nézőpontból — inkább a Mitrany által elképzelt funkcionalista együttműködési szervezet gondolatát tükrözi, egy működő békeszisztéma létrehozása céljával.[331] S mint ilyen az ENSZ struktúrájával is összhangba hozható regionális funkcionalista szövetség, mely a tagállamok szuverenitásán és a funkcionális koordináló szerveken alapul. Az ASEAN az államok közötti gazdasági szövetség *unionista-funkcionalista* irányát tükrözi, mely elutasítja a nemzetekfelettiséget.

Az ASEAN új regionalizmusa tehát eltér az EU új regionalizmusától. Európai szemmel vizsgálva a két integrációt a teoretikus különbség a Jean Monnet — David Mitrany szembenállást tükrözi. Az ASEAN új regionalizmusa unionista-funkcionalista, míg az EU új regionalizmusa (a fentebb említett) három irányzat ötvözete, melyben a húzóerőt a föderalista-

---

[329] Hans Maull – Gerald Segal – Jusuf Wanandi (eds.) (1998): *Europe and the Asia Pacific*. Routledge, London, New York, 198.

[330] Kjell A. Eliassen – Catherine Borve Arnesen (2007): Comparison of European and Southeast Asian Integration. In: Mario Telo (ed.) (2007): European Union and New Regionalism. Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era, 220-221.

[331] David Mitrany (1966): A Working Peace System. Quadrangle Books, Chichago

funkcionalista irány jelenti. A különbség az állami szuverenitáshoz való viszony terén domborodik ki. Jean Monnet a szuverenitás megosztásának és egyesítésének nemzetek feletti intézményes módját képviseli. Az ASEAN létrehozói azonban — Jean Monnet-val ellentétben — nem kívánják megosztani a szuverenitást, és a megosztott szuverenitást nemzetek feletti intézmények kereteiben egyesíteni a szubszidiaritás és a többszintűség elve alapján. Szabad funkcionalista láncolatokon keresztül képzelik el a tagállamok közötti együttműködést regionális és nemzeti koordináló szerveken keresztül. A vitás kérdések megoldásával a miniszteri szintű konföderációs Főtanács foglalkozik közvetítés és kibékítés útján. Az ázsiai és az európai integráció — európai szemmel — tehát a funkcionalizmus két nagy elméleti útja szerint különbözik egymástól: unionista-funkcionalizmus (Mitrany) és föderalista-funkcionalizmus (Monnet). Az EU a nemzetekfelettiség irányát képviseli, az ASEAN pedig nem nemzetek feletti.

A dél- és kelet-ázsiai integrációról elmondható, hogy a Balassa-elmélet[332] szerint a dél- és kelet-ázsiai országok a szabad kereskedelmi terület kialakításának a fázisában vannak. Ez a gazdasági integráció első foka, melyet a kereskedelem előtt álló akadályok eltávolítása jellemez. Az EU, szemben a dél- és kelet-ázsiai térséggel, már eltávolította a tagállamok közötti kereskedelmi akadályokat, túljutott a vámunió fokán, létrehozta a közös piacot, megteremtette az egységes piacot és a közös pénznemet. Közös kereskedelmi politikát folytat a nem tagállamokkal szemben és megvalósult a tagállamok között a termelési tényezők, az áruk, a személyek és a tőke szabad mozgása. Az EU előtt álló kihívás a gazdasági unió építésének fokozatos befejezése. Ez a gazdaságpolitikák nemzetek feletti kontroll alatti harmonizálását és irányítását jelenti az arra hivatott nemzetek feletti intézmények kereteiben a többszintű kormányzás és a szubszidiaritás elve alapján (Európai Bizottság, Európai Parlament, Európai Bíróság). A Balassa-elmélet kritériumai szerint az ázsiai integráció tehát a gazdasági integráció kezdetét jelenti, amikor a nemzetállami vezető elit még őrzi a nemzeti szuverenitással járó privilégiumait, és az abból eredő gazdasági előnyöket. A nemzetközi szervezet gyenge volta miatt pedig nem mer reformokat kezdeményezni.

---

[332] Balassa a regionális gazdasági integráció négy fejlődési fokozatát különbözteti meg: szabad kereskedelmi térség; vámunió; közös piac; gazdasági unió, és teljes gazdasági integráció. Béla Balassa (1962): *The Theory of Economc Integration*. George Allen & Unwin, London, 2.

Összefoglalva tehát, a Mitrany — Monnet európai integrációs vita szempontjából nézve a délkelet-ázsiai és a kelet-ázsiai gazdasági integráció az *unionista-funkcionalizmus* és a *föderalista-funkcionalizmus* közötti különbséget jeleníti meg, mind a regionális, mind a nemzetközi integráció vonatkozásában. Voltaképpen ez az *Európa-Ázsia integrációs vita* lényege. Az európai integrációs elméletek nézőpontjából Ázsia a modern brit integrációs politikát megfogalmazó Mitrany unionista-funkcionalista gazdasági integrációs elmélete, és Charles de Gaulle politikája nyomában halad, szemben az EU föderalista alapítóinak nemzetek feletti új regionalizmusával. Ha az ázsiai integrációban is megjelenik a föderalista-funkcionalizmus valamilyen új változata az a nemzetközi kapcsolatok új fejezetét fogja jelenteni.

Egy dolog biztos, s ez az, hogy az európai és az ázsiai integráció egymással szoros összefüggésben és kölcsönhatásban van. Meghatározza a nemzetközi szisztéma jövőbeni sorsát és alternatíváit.

5. Modernizáció/globalizáció és az ázsiai értékek

A fentiekhez szorosan kapcsolódóan felmerül az a kérdés, hogy mik az állam és nemzetközi szervezés — európaitól eltérő — ázsiai útjának a jellemzői? Van-e egyáltalán ázsiai út vagy csak fáziskülönbségről beszélhetünk?

Rabindranath Tagore véleménye elgondolkoztató válasz ezekre a kérdésekre az első világháború végén:

Rabindranath Tagore *Nationalism* (1918) című politikai esszéjében az európai, a japán és az indiai nacionalizmusról gondolkodik. Az a véleménye, hogy az új európai modell (kapitalizmus) jellemzői az első világháború után váltak gondolatilag megfoghatóvá az ázsiai értelmiség számára, akik igyekeztek megérteni hogy miről is van szó, és megfelelő válaszokat kerestek. Tagore az európai modernségről töprengve azt írja, hogy Ázsiáról az európaiak azt ismételgetik, hogy a múltban él, és olyan, mint egy gazdag mauzóleum, mely a halottat akarja halhatatlanná tenni. Azt is mondják, hogy sohasem fog tudni a haladás útjára térni, mert a múlt felé néz.[333] Európa ezzel szemben modern — következik logikusan ebből az állításból. S a modernsége az ipari termelés, a gazdaság- és pénzügyek, a tudományok, és a nemzetállami típusú társadalomszervezés terén az imperialista expanzió által az egész világon jelen van. Kína, Japán és India szintén résztvevői a modernizálási folyamatnak, mert így vagy úgy, de együttműködnek az európaiakkal. Az európai és az ázsiai gondolkodók között pedig folyik a történelem által spontánul rendezett vita az európai modernizáció során kialkult új gazdasági és társadalmi modellről.

Rabindranath Tagore a nyugati civilizáció kétarcúságát hangsúlyozza: nagyszerű, amikor a humánus arca van előtérben. Amikor azonban a rossz arca kerül előtérbe, akkor csak a saját érdekeivel, a saját nagyságával és hatalmával törődik. Szerinte a modernizáció a nyugati civilizációt tudományossá és embertelenné tette. A gazdaság területén pedig társadalomszervező cél nélküli pénzfelhalmozóvá. A modern nyugati nacionalizmus és imperializmus — Tagore szerint — erőteljes, pénzszerző és lelketlen. Mindezeken felül kizárólagos, idegengyűlölő és élősködő. Más emberek készleteiből és energiájából él, és igyekszik lenyelni a jövőjüket: a gyengébbet örök gyengeségben tartja. S a háború azt bizonyítja, hogy a kialakuló új

[333] Rabindranath Tagore (1918): *Nationalism*. Macmillan and Co. Limited, London, 49.

világgazdasági modell és a nacionalizmus egy nagy fenyegetés az egész világ számára. Tagore a világgazdasági tendenciák vonatkozásában azt a következtetést vonja le a jövő számára, hogy a nemzetállami szuverenitáson nyugvó nemzetközi rendszer, és a nemzetközi koordináció nélküli liberális szabadversenyes piacgazdaságon alapuló modern világgazdaság semmiben sem fog különbözni a nyugati modernség fenti jellemzőitől. A liberális szabadkereskedelmi világtársadalom tehát egy szörnyű nagy veszélyt jelent az egész emberiségre.[334]

Tagore e szomorú jövő okaként a következőt jelöli meg:

A Nyugat a szabadságeszmét nem kontextus függően magyarázza, hanem teljesen szabadon. Limitálás nélkül, a mindent szabad elve alapján, és nem a társadalom szervezése céljából:

> "In these national carnivals of materialism are not the Western peoples spending most of their vital energy in merely producing things and neglecting the creation ideals? And can a civilization ignore the law of moral health and go on in its endless process of inflation by gorging upon material things?"

Tagore felteszi az Ázsia-Európa vita leglényegesebb kérdését, mely így hangzik:

> "Is the mere name of freedom so valuable that we should be willing to sacrifice for its sake our moral freedom?"[335]

Tagore úgy gondolja, hogy az emberi igazság voltaképpen morális igazság. Az ázsiai társadalmak még őriznek valamennyi bölcsességet, amely az agrártársadalom önellátó és autonóm struktúrájából adódik. Ezt az európaiak annyira félreértelmezik, hogy Ázsia vonatkozásában a stagnáló zsarnokság sztereotípiáját hajtogatják. Ezért az igazi nagy történelmi kérdés az, hogy sikerül-e a nagy ázsai civilizációknak, Kínának, Japánnak és Indiának a nyugati modernizációt kiegyensúlyozó alternatív gazdaság- és társadalmi modelleket kialakítaniuk vagy sem. S hogy ezzel párhuzamosan hogyan fog fejlődni a nemzetközi szervezet. Hiszen abban az első világháború után még egyetértés volt, hogy szükség van a Nemzetek Szövetségére a modernizáció korában.

---

[334] Rabindranath Tagore (1918): Nationalism, 59- 60, 67, 111, 113, 119, 127, 129.

[335] Uo. 124.

Tagore például Japánt — mely az ázsiai országok közül elsőként kapcsolódott be a modernizációba — vállalkozó szelleműnek és merésznek ítélte meg 1918-ban:

> "The truth is that Japan is old and new at the same time. She has her legacy of ancient culture from the East, — the culture that enjoins man to look for his true wealth and power in his inner soul ... . And Japan, the child of the Ancient East, has also fearlessly claimed all the gifts of the modern age for herself. She has shown her bold spirit in breaking through the confinements of habits, useless accumulations of the lazy mind, which seeks safety in its thrift and its locks and keys. Thus she has come in contact with the living time and has accepted with eagerness and aptitude the responsibilities of modern civilization. "[336]

Ugyanakkor figyelmezteti a japánokat a modern európai gépi és üzleti vállalkozó civilizáció veszélyeire, és arra, hogy a Kelet feladata a gépies és lelketlen modern európai civilizációba életet, lelket, szellemiséget, harmóniát, igazságot és szépséget vinni. A Kelet mindezt azért tudja megtenni, mert az a civilizáció, amelyikben mindezek megvoltak még létezik Ázsiában. Kínában és Indiában még mindig él a társadalom és az ember spirituális (szellemi) eszménye. A Nyugaton azonban ez sajnálatos módon meghalt a modernizáció során.[337] Japán tehát, mely először lépett az ázsiai országok közül a modernizáció útjára, nem másolhatja pusztán a Nyugatot. Teljesítenie kell a Kelet feladatát, és emberivé kell tennie a modern civilizációt.[338]

> "In your land the experiments will be carried on by which the East will change the aspects of modern civilization, infusing life in it where it is a machine, substituting the human heart for cold expediency, not caring so much for power and success as for harmonious and living growth, for truth and beauty.[339]

Tagorénak ugyanez az üzenete Kína, India és a többi ázsiai ország felé.

Az európai civilizációval szembeni kritikája igazságra törő az első

---

[336] Uo. 52-53.

[337] Uo. 59.

[338] Uo. 68-69.

[339] Uo. 58.

világháború tapasztalatai alapján. Hasonló a fent említett Rougemont második világháború utáni értékeléséhez, amikor is az európai nacionalizmusban és rasszizmusban rejlő pusztító erők még világosabban mutatkoztak meg.

Ázsia bekapcsolódása a világ állam- és nemzetközi szervezéséről folyó vitákba nagyon fontos dolog volt, hiszen ők — "a nem modernek" vagy "a modernné válás útján haladók" — az európai modernség elméletének és gyakorlatának a tesztelői és továbbgondolói lettek. Ezen gondolkodás során pedig a fő kérdéssé az vált, hogy mit lehet és mit nem lehet modernizálni. Mit kell átvenni az európai modernségből és mit nem? Vannak-e az emberi magatartást szociálpszichológiai szempontból meghatározó olyan örök morális és spirituális értékek, amelyektől nem szakadhatnak el az egyes civilizációk? Vannak-e olyan univerzális társadalomszervező értékek (értékrend), amelyek mindenkire vonatkoznak?

A modernizációba (kapitalizmusba) bekapcsolódó civilizációk mindegyike szembekerült a saját civilizációs értékeinek és értékrendjének az újragondolásával. Kína és a befolyása alá került ázsiai civilizációk például a *konfuciánus értékrendet* gondolták újra egy konfuciánus államkapitalizmus értékrendjének a meghatározása céljával. Ezzel párhuzamosan pedig újjáéledt az emberek mindennapi életét átható buddhizmus. India a civilizációk alapját képező morális szellemiséget akarta megőrizni a világ számára. Tagore a civilizációk közösen kialakított értékrendje által szerette volna egyesíteni az emberiséget. Coudenhove-Kalergi mindezt az emberiség nagy morális kódexének nevezte. Gandhi hozzájárult a nemzetközi emberi jogok, és a perszonalista föderalizmus újragondolásához. Mindez azt mutatja, hogy a modernizáció és a globalizáció kora morális és szellemi megújulást kíván. Ez pedig csak a civilizációk értékrendjének a kölcsönös megismerése és közös újragondolása során lehetséges. E törekvést példázza az ázsiai és az európai értékekről kialakult vita.

Az ázsiai regionális integrációs törekvések egy fontos jellegzetessége az ázsiai értékek kutatása, megfogalmazása és képviselete, azok összehasonlítása az európai értékekkel, és mindkettő elhelyezése a gazdasági globalizáció kereteiben. Ehhez kapcsolódóan például az a kérdés merül fel, hogy hatnak-e a konfuciánus értékek a gazdasági fejlődésre? Igaza volt-e Max Webernek például, amikor azt hangsúlyozta, hogy a konfucianizmus meg fogja akadályozni a kapitalizmus kialakulását Kínában. Ezért a konfuciánus

társadalom nem modernizálható, és alkalmatlan a kapitalizmusba való sikeres bekapcsolódásra. A modernizáció olyan európai termék, amely világcivilizációt teremt. Tehát csak az lehet kapitalista, aki egyben európaivá is válik.[340] Szingapúr esete és a kínai piacgazdasági reformpolitika sikerei azonban megcáfolták — az európai gondolkodás formálásában jelentős szerepet játszó — Max Webernek ezt az állítását.

Akkor hát mi is az igazság? Mégiscsak lennének a modernizációt (a kapitalizmust) jól befogadó és a nép jólétének a megvalósítása szempontjából kezelni tudó sajátos ázsiai társadalomszervező értékek? E kérdést — az ázsiai államszervező mentalitást szabályozó nagy filozófiák közül — a *konfucianizmus* szempontjából vizsgáljuk meg a továbbiakban.

A konfucianizmus egy három szintű társadalomszervező irányzat: filozófia (konfuciánus etika); életelv (vulgáris konfucianizmus); és államszervező politikai ideológia (állam-konfucianizmus, intézményes-konfucianizmus).[341]

1. A konfuciánus filozófia vagy etika a virtust és a humanitást hangsúlyozza.

2. A konfuciánus életelv négy alapelvet fogalmaz meg az emberek életvitele számára abból kiindulva, hogy egy stabil társadalom az emberek közötti nem egyenrangú kapcsolatokon alapul: ilyenek az uralkodó-alattvaló; apa-fiú (szülő-gyerek); idősebb-fiatalabb testvér; férj-feleség közötti viszony. Ezek a kapcsolatok kölcsönös és egymást kiegészítő kötelezettségeken alapulnak: tisztelet és engedelmesség; védelem és egymás iránti figyelmesség.[342]

3. A konfuciánus államszervező politikai ideológia a következő elveket vallja:

A társadalom szerveződésének alapja a család: a személy nem individuális, hanem a család tagja. A szociális kapcsolatokat úgy kell szervezni a családon belül, hogy mindenki megőrizhesse emberi méltóságát. A családon — mint csoporton belüli harmónia — az egyén arculatától függ, melynek alapja az egyéni méltóság és az önbecsülés (giving face—losing face).

---

[340] Max Weber (1966): *The Religion of China; Confucianism and Taoism*. Macmillan Company, New York

[341] Brigitte Sie Kok Hwa (1997): Singapore, a Modern Asian City-State. Relationship Between Cultural and Economic Development, 48, 49-54.

[342] Uo. 51-53.

A másokkal szembeni virtuson alapuló viselkedés: ez azt jelenti, hogy másokkal szemben úgy kell viselkedni, ahogy azt az egyén saját magával szemben elvárná.

Az egyéni virtus fontossága: ez tanulással, kemény munkával, körültekintő és csak a szükséges költekezéssel, türelemmel (tolerancia), kitartó, állhatatos viselkedéssel és önmérséklettel valósítható meg.

A középút szabálya: tartózkodni kell a szélsőségektől és meg kell találni a középutat.

A konfucianizmus mint politikai ideológia nem az individuális jogokon alapul, hanem az egyénnek a közösséggel szembeni kötelezettségein. Az egyéneknek egy koncentrikus körökön elhelyezkedő rend szerint kell viselkedniük, mely a következő szabályokon alapul:

egyéni művelődés (tanulás), a család kultiválása (ápolása), az állam jó kormányzása és a világ békéssé tétele.

Az egyének az állam kormányzására vezetőt választanak, akit tisztelnek. A vezető pedig a népet becsülettel szolgálja, prosperitást és békét teremt az országban. A nép iránti kötelezettségei tudatában kormányoz. A konfuciánus vezető nem korrupt.[343]

A konfuciánus politikai gondolkodás sohasem integrálta teljesen a nyugati gondolatot. A nyugati gondolathoz való viszonya mindig is pragmatikus volt. A konfuciánus rend mindig is alapvetően morális volt és nem racionális.[344]

Ha most már a fenti konfuciánus elvek fényében megvizsgáljuk a konfucianizmus és a gazdasági növekedés kapcsolatát például Szingapúr esetében, akkor a következő néhány legfontosabb dolog szembeötlő [345] :

A konfucianizmus elősegítette az iparosodást és a gazdasági növekedést.

A kemény munka jó termelékenységet biztosított.

A családi vállalkozás hatékony szervezete és a kölcsönös segítségre alapozott szociális háló szerepe a nehéz időkben biztosította a túlélést.

---

[343] Uo. 53-54.

[344] Uo. 54.

[345] Uo. 68-70, 91-97, 210-211.

A szükségesre korlátozott költekezés tartalékok felhalmozását tette lehetővé.

Az oktatásra tett hangsúly jó eredményeket biztosított.

A közösségi mentalitás a kormányzat, a munkaadók és a munkavállalók között harmóniát eredményezett.

Az állam által irányított fejlődési stratégia biztosította mindenki részesülését az elért eredményekben.

A pénz-csinálás célja az emberek jólétének a megteremtése.

A morális példát mutató (nem korrupt) szakértő elit kormányzat feladata a nép megélhetésének, jólétének és a békének a szolgálata.

A paternalista kormányzat nem tévesztendő össze a nyugati értelemben vett autoriter kormányzattal: a lojalitásért (filial piety) cserébe a kormányzat virágzó gazdaságot és szociális biztonságot teremt.

Mindezek alapján elmondható, hogy az Európa-centrikus Max Weber alaposan tévedett, amikor azt hitte, hogy a konfucianizmus megakadályozza a kapitalizmus kialakulását.[346] Kétségtelen tény azonban, hogy például a kínai kapitalizmus nem olyan, mint ahogy azt a Weber nyomán haladó nyugati gondolkodók elképzelik.

Felmerül a kérdés, hogy miért más Ázsia, mint Európa? A válasz szemmel láthatóan a társadalomszervező értékrend különbségében rejlik. Nézzük ezek után, hogy mik az ázsiai társadalomszervező értékek és miben különböznek az európai értékektől:

Az ázsiai értékekről a Szingapúri Egyetem Politika Tudományi Intézete 1977-ben vitát rendezett, mely leszögezi, hogy nehéz feladat ilyesmi meghatározása. Hiszen Ázsia nem egységes, számos kultúrkör alkotja. Maga a konfuciánus világ szintén nagyon különböző szerveződési formákat mutatott fel a történelem során, amint azt a jelen esszé is mutatja. Kétségtelen tény azonban, hogy van egy másság az európai és az ázsia civilizáció közösségszervező elveiben.[347]

Peter S. J. Chen a vita kereteiben a következőképpen határozta meg az ázsiai

---

346 Uo. 54.

347 Seah Chee-Meow (ed.) (1977): *Asian Values and Modernization*. Singapore University Press, Ltd, Singapore

értékeket Kelet-Ázsia, mindenekelőtt Kína és Japán kultúrális vonatkozásában[348]:

Csoport szellemiség és paternalista munkaadó-foglalkoztatott viszony

Kölcsönös segítség és a közösségi élet fontossága

Szülő-gyerek kapcsolat és kohézív családi élet

Megbízható baráti kapcsolatok

Normatív ideológia és érték-koncepció

S. Rajaratnam, szingapúri külügyminiszter az állam kormányzását illetően azt hangsúlyozta, hogy a harmadik világ fejlődő országaiban központosított állami politika szükséges a modernizációhoz. Ezekben az országokban ugyanis első lépésben hiteles politikai hatalmat kell teremteni. Ennek a limitálása — demokratizálása — csak a második lépés lehet. Rávilágít arra, hogy a nyugati értékek az autoritással és a szociális fegyelemmel szemben a szabadságra teszik a hangsúlyt. Ez természetesen szül ellenállást a szabadságeszmét képviselő liberális nyugati politikusok részéről az ázsiai értékekkel szemben. Ugyanakkor mindez azt is mutatja, hogy a Nyugat nem érti az ázsiai másságot. Az ázsiaiak és az európaiak közösen vallott értékei — az önfegyelem és tanulás, a kemény munka tisztelete, és a virtus fontossága — azonban minden bizonnyal az együttműködést segítik.[349]

Szingapúr vonatkozásában Brigitte Sie Kok Hwa kiemeli, hogy a városállam a sikereit a kínai, a maláj, az indiai és az európai civilizációban levő jó értékek szintézisének köszönheti. Az európai civilizációból például átvette a brit parlamenti demokráciát, a független bíróság intézményét, a jog uralmát, az érdemeken alapuló és korrupció mentes kormányzást, a nők egyenjogúságát, a modern technikát és tudományt, az érdemeken alapuló menedzserelési kultúrát és a team-munkát, a pontosság és higiénia szeretetét, a fogyatékosok támogatását valamint a mindenki egyenlő esélyeinek a biztosításában való nyugati hitet.

Ugyanakkor a rossz nyugati hatások sem hagyták érintetlenül Szingapúrt a

[348] Peter S. J. Chen (1977): Asian Values and Modernization. A Social Perspective. In: Seah Chee-Meow (ed.) (1977): Asian Values and Modernization, 29-38.

[349] S. Rajaratnam (1977): Asian Values and Modernization. In: Seah Chee-Meow (ed.) (1977): Asian Values and Modernization, 99-100.

modernizáció során. Ezek a következők: a személyek jogaira és érdekeire tett túl nagy hangsúly; a közösség és az állam elhanyagolása; az idősek, a tanárok és a jog szerint választott kormányzat iránti megbecsülés hiánya; az a téveszme, hogy a verseny az oktatásban rossz; az arra való képtelenség, hogy rövid távon áldozatokat vállaljanak a jövő érdekében (ez a hosszabb távú tervek bukásához vezet); túlzott materializmus és hedonizmus; tovább nyújtózkodás mint ameddig a takaró ér.[350]

Ha a fenti értékeket és hibákat európai szemmel vizsgáljuk, akkor azt mondhatjuk, hogy az ázsiai értékek az európaihoz hasonlóan jók is, meg rosszak is.[351]

Rossz ázsiai értékek:

Régi elmúlt társadalmakban élő ősök kritikátlan tisztelete

Autoriter (tekintélyi elvi) uralkodási tradíciók

A hatalomnak való szolgai engedelmesség

A hindu kultúra kasztrendszere

A nők jogtalan helyzete

Jó ázsiai értékek:

Munkaetika

Takarékosság, gazdaságosság

A tanulás tisztelete

Erős védelmező család

Az idősek, a tanárok és a jó vezetők tisztelete

Közösségi értékek (communitarian values)

Igaz barátság

---

[350] Brigitte Sie Kok Hwa (1997): Singapore, a Modern Asian City-State. Relationship Between Cultural and Economic Development, 263-264.

[351] Uo. 263-264.

Ha az európai értékeket az ázsiai viszonyrendszerben fogalmazzuk meg, akkor a következők emelhetők ki:

Európában nincs csoportszellemiség, az egyén individuális érdekei dominálnak

Nincs paternalista munkaadó-munkavállaló viszony, hanem jogi szerződés

Nincs kölcsönös segítségen alapuló közösségi élet

Nem a közösségi életen van a hangsúly, hanem az egyénen

A szülő-gyerek kapcsolat demokratikus volta

Nincs kohéziót és biztonságot teremtő családi élet

A baráti kapcsolatok vegyes jellege

Normatív ideológia és érték koncepció (virtus)

A nemzetközi emberi jogok és kötelezettségek által szabályozott viselkedés

A demokráciába vetett hit

Egyenlő politikai jogok

Parlamentáris képviseleti rendszer- többpárti szisztéma; választójog

Liberális piacgazdaság

A gazdasági, pénzügyi és vállalkozói tevékenység szabadsága és annak morálisan gyenge volta

E felsorolás természetesen vitatható, hiszen mindegyik állításra vonatkozóan vannak kivételek. Az európaiak helyenként sajnálják azonban a fent megjelölt jó ázsiai értékek hiányát Európában. Mindez azt tükrözi, hogy az európai társadalomban korábban megvoltak az ázsiaihoz hasonló jó értékek, de ezek inkább egy a kapitalista expanziót megelőző mezőgazdasági társadalmi formához kötődtek. Az európai társadalomban a modernizáció és az imperializmus korában olyan változások mentek végbe, amelyek ezeket felbomlasztották, s nem igazán alakult ki kompenzáló megújult morál. Az ázsiai társadalmaknak a kapitalizmussal másképpen — mintegy a kritikus szemével — kellett szembenézniük. Ez lehetővé tette az ázsiai értékek megőrzését a nyugati modernizációs vívmányok hasznos oldalának az

átvételével. A történelem végsősoron azt mutatta, hogy az ázsiai értékek alapján is meg lehet honosítani a kapitalizmust, sőt az virágzó gazdaságot is eredményezhet. Így az ázsiai társadalmak a modernizáció során újragondolva a civilizációs értékrendjüket meg tudtak őrizni a múltból olyan lényeges szellemi és morális értékeket, amelyek fontosak az emberi fizikum, pszichikum és az ösztönök kezelése szempontjából. Az ázsiai virágzó gazdasági hatalmak ezért célul tűzhetik ki, hogy a kapitalizmusnak — az európai túlkapásoktól, arroganciától, kultúrális romboló hatásoktól és az európai-univerzalizmustól mentes — morálisabb változatán fáradozzanak a társadalomszervezés során. Ezért az európai és az ázsiai értékekről folytatott vita nagyon fontos. Felszinre hozza egymás gyengéit és elősegítheti azok korrigálását egy békés párbeszéd során.

Az európai civilizáció erényeinek és hibáinak fontolgatása alapján felmerül a kérdés, hogy mit fogadhatnak el az ázsiai civilizációk a saját történelmi útján haladó és sajátos európai értékrendszerből. A válasz során azon értékek mérlegelendők, amelyek a békét és jólétet elősegítő társadalmi modellt erősítik szerte a világon.

Elfogadásra megfontolandó európai állam- és állam-közi szervező értékek:

Virtus

Vallási és kulturális tolerancia

A nemzetállami szuverenitás dogmájának meghaladása

Nemzetekfelettiségen alapuló föderalista gazdaságpolitika

Törekvés a tagállamok belső és külső gazdaságpolitikájának áttekinthetőségére és koordinálására

Föderalista szervezettségű jogállam

Az „egység a sokféleségben” elve

A jogharmonizáció elve

A többszintűség elve

A szubszidiaritás elve

A kapitalizmus megélhetést szolgáló jóléti állammodellje

Az EU által folytatott partnerségi és párbeszéd politika

Problémamegoldás tárgyalások és alkuk során született jogi egyezmények útján

A centralizáció és decentralizáció egyensúlyának a megtalálására való törekvés

Nem elfogadhatók:

Imperializmus – neo-imperializmus

Gyarmatosítás – neo-kolonizáció

Európa-centrikus gondolkodás

Európai-univerzalizmus

Civilizációs elhivatottság más civilizációk európaizálására

A nemzetközi emberi jogok kizárólagosan európai interpretációja

Az európai nemzetállam és nacionalizmus jelensége

A kapitalizmus kritikátlan neo-liberális változata

Koordinálatlan és átlátás nélküli szabad piacgazdaság

Liberális gazdasági expanzió és túlkapások

Segélyezési politika reális és működő gazdasági struktúrák kialakítása nélkül

Piaci expanzió más országok belső gazdasági struktúrájának a tönkretételével

A globalizáció európaizálásként/nyugatosításként való interpretálása

Az ENSZ Biztonsági Tanácsában levő nyugati hatalmi túlsúly

Az IMF és a Világbank nyugati dominanciája

...

A közös értékek kiemelése és a hibák kritikája más civilizációkhoz tartozó politikai gondolkodók részéről voltaképpen az európai értékek tesztjének tekinthető. A hibák realizálásához és az azokkal való szembenézéshez mindez szinte nélkülözhetetlen. Egy ilyen tesztelés ugyanis utat nyit új utak megtalálása felé mind az európai mind más civilizációk számára. S a civilizációk így fejlődhetnek egymástól tanulva és egymást gazdagítva a párbeszédeik során.

6. Ázsiai civilizációk modern világhatalommá válása

Az európai és az ázsiai értékrend szintézisének a megteremtésén fáradozó viták és kutatások egyik jelentős központja Ázsiában a Szingapúri Egyetem. A szingapúri gondolkodók a nyugati világhatalmiság eszméjével szemben egy többpólusú világért és abban az ázsiai országok szerepéért szállnak síkra. Jól tükrözi ezt Kishore Mahbubani, szingapúri vezető politikus vitaindító politikai esszéje, amelyben egy új ázsiai hemiszféra kialakulását hangsúlyozza a modernizáció eredményeként.[352] Véleménye szerint véget ért a Nyugat mintegy két évszázados világ feletti dominanciája, mely a Nyugat kereskedelmi, ideológiai, és katonai hatalmán alapult. Ezzel szemben az ázsiai országok védtelenek voltak. Az ázsiaiak azonban a modernizáció során megértették és elsajátították a nyugati praktikákat mind a szabad piacgazdaság, mind a tudományos és technológiai innováció, mind a jogállamiság területén. Sőt, a maguk módján, maguk is újítóvá váltak és új kooperációs mintákat alakítottak ki. A világ három legnagyobb ázsiai gazdaságának Kínának, Indiának, és Japánnak a fejlődése ma már megállíthatatlan. Mindez pedig azt fogja eredményezni, hogy Ázsia újra visszatér a — Nyugat felemelkedése előtti — világban betöltött vezető pozíciójába. Hogy ez a folyamat természetes és békés együttműködés keretei között menjen végbe, szükség lenne arra, hogy a Nyugat önként ossza meg a hatalmát Ázsiával. Ennek érdekében fel kell adnia a globális intézményekben — az IMF-től kezdve a Világbankig; a G7-től az ENSZ Biztonsági Tanácsáig — automatikusan betöltött domináló szerepét. A hatalommegosztást pedig az ENSZ reformjával lenne a legcélszerűbb kezdeni. Így az ázsiaiakról a hatalmi politika által kialakított sztereotíp gondolkozás meg tudna változni, s az emberek reálisabb képet tudnának kialakítani egymásról. Mindezzel az új nagyhatalmak felemelkedését kísérő szokásos klasszikus feszültségek és konfliktusok elkerülhetőek lennének.

Kishore Mahbubani konkrétan az ENSZ Biztonsági Tanácsának a reformját szorgalmazza a kialakult valóságos világhatalmi helyzetnek megfelelően. S ezzel párhuzamosan az IMF és a Világbank reformjának a szükségességét is kiemeli. Úgy látja, hogy ezen intézmények szavazási rendszere és kizárólag nyugati vezetői a Nyugat dominanciáját biztosítják. Ezért ezeket a pozíciókat

[352] Kishore Mahbubani (2008): *The New Asian Hemisphere. The Irresistible Shift of Global Power to the East*. Public Affairs, New York

elérhetővé kell tenni a világ összes állampolgára számára.

A Nyugat világ feletti dominanciájával kapcsolatban Kishore Mahbubani két dolgot hangsúlyoz:

Az egyik az, hogy meg kell szüntetni azt a 21. századi paradoxont, hogy a világ legdemokratikusabb államai egy nem demokratikus világrendet tartanak fenn. A világ lakosságának kb. 12 %-a (a nyugati országok lakossága) tartja ellenőrzése alatt a globális döntéshozatalt katonai ereje biztos tudatában. A Nyugat világ feletti dominanciája tehát nem szűnt meg a gyarmatosítással. Az imperializmus megszűnése után politikai, gazdasági és kulturális eszközök továbbra is biztosítják a nyugati államok dominanciáját.[353]

A másik dolog az, hogy az ázsiai országok megerősödésével párhuzamosan fokozatosan eltűnik a Nyugat felsőbbrendűségét hirdető mítosz, és a Nyugat hatalmában való hit elvesztése (de-Westernization) lép a helyébe. Mivel a Nyugatról az emberek már nem hiszik el, hogy univerzális civilizációt képvisel, nem lehet a világot tovább nyugatosítani. A történelem azt mutatja, hogy vannak a nyugati civilizáción kívül is sikeres civilizációk, amelyek újra virágozni fognak a 21. században. Így helytelen abban hinni, hogy a 19. és a 20. századi nyugati eszmék a 21. században is működni fognak.[354]

Kishore Mahbubani elismeréssel hangsúlyozza az európai integráció béketeremtő érdemeit, melynek követése egy ázsiai integrációra ösztönöz. Jól példázza mindezt az ASEAN szerepe, mely a béketeremtés sikeres diplomáciai eszköze lett Kelet- és Délkelet-Ázsiában. Kína, Japán és Dél-Korea az ASEAN kereteiben tárgyalják meg a közös kihívásokat. Így az Ázsia Balkánjának tekinthető délkelet-ázsiai országok valamint Kína, Japán és Dél-Korea közötti béke biztosítva van. Az ASEAN a térség olyan béketeremtőjeként szerepel, amely magába szívta és alkalmazza a béke kultúráját.[355]

Kishore Mahbubani fontos eredménynek tartja, hogy immár párhuzamot lehet vonni az EU és az ASEAN között a békekultúra területén. Kérdés, hogy hogyan fog fejlődni az ASEAN? Képesek lesznek-e az ASEAN tagállamok az ázsiai értékek alapján megteremteni a kormányközi-nemzetekfelettiséget és a

[353] Kishore Mahbubani (2008): The New Asian Hemisphere. The Irresistible Shift of Global Power to the East, 103-104, 123.

[354] Uo. 133, 272, 279.

[355] Uo. 79-80, 82-85.

többszintűséget? Vagy megmaradnak a konföderatív típusú együttműködésnél, a gazdasági jogharmonizáció és az ázsiai értékek identitásformáló ereje alapján. Mivel a két regionális szövetség kölcsönösen befolyásolja egymást, ezért szükség lenne az EU reformjának sikeres lebonyolítására. Ha például az EU jogi személlyé válik a Lisszaboni Szerződés által, akkor minden bizonnyal újabb diplomáciai reformok elé nézhet a világ. Nem kizárt, hogy ez azzal fog járni, hogy az EU meglépi a Biztonsági Tanács reformját. Egy ilyen fejlemény valószínűleg jelentős húzóerőt fog kifejteni egy ázsiai integrációra is. Természetesen ez fordítva is igaz: egy sikeres távol-keleti integráció (mondjuk ASEAN+3) elősegítheti az EU demokratikus megreformálását.

Kishore Mahbubani a Nyugatot jelentős civilizáló erőnek tartja, mely sokat adott Ázsiának: a nyugati modernitás elterjesztése Ázsiában kétségtelenül egy óriási adomány a Nyugat részéről Ázsia számára. Szerinte a Nyugat boldog lehet látva mindennek a pozitív hatását Ázsiában. Úgy látja azonban, hogy feszültség van a nyugati érdekek és a nyugati értékek között. A Nyugat most az előtt a dilemma előtt áll, hogy a globális intézményekben a második világháborút követően felhalmozott hatalmát megtartsa-e vagy megossza a világgal.[356] Ennek eldöntésére szerinte égető szükség lenne, mert pillanatnyilag a világ dolgai nélkülözik az átlátást és a vezetést. Ezt jól mutatják a globális krízisek. A globalizáció megfelelő intézményeket igényel és ezek létrehozását nem lehet elkerülni. Szükség van tehát egy globális kormányzat létrehozására, és annak a világ összes lakója érdekeit képviselő szabályai és intézményei megalkotására. Véleménye szerint egy globális kormányzat létrehozását az ENSZ megreformálásával el lehetne érni, mivel ez az a szervezet, amelyet a világ összes országa tisztel.[357]

Összességében Kishore Mahbubani azt a javasolja, hogy az EU és az USA indítsák el az értékrendjükkel összhangban a nemzetközi szervezet reformját és abba vonják be a világ többi hatalmát is. Így létrejön az a politikai légkör, amely a globalizációhoz kell. Természetesen az ASEAN+3 is elősegítheti mindennek a létrejöttét, amennyiben magasabb integrációs szintet tud elérni.

[356] Uo. 102-103.

[357] Uo. 241-242, 244.

7. Együtt a modernizációban, együtt a globalizációban: a nemzetközi kapcsolatok és a nemzetközi szervezet reformja

Európa és Ázsia modernizációjának vizsgálata azt mutatja, hogy a modernizáció a kapitalista társadalom és gazdaság kialakulási folyamatát öleli fel szerte a világon. Megkülönböztetendő az európaizálástól és nyugatosítástól. A modernizáció egy olyan folyamat, amelyben az európai hatalmak és a többi civilizációhoz tartozó ország egymással kölcsönhatásban vesz részt. Kétségtelen tény azonban, hogy a történelem során a nyugati hatalmak képviselték a modernizáció húzóerejét. A modernizáció lényegében az európai expanzió kezdetétől, a 16. századtól a hidegháború végéig (1989) tartó hosszú korszakot öleli fel. Jellemzője a kapitalista piacgazdaság elterjedése az egész világon: a kapitalista világgazdaság létrejötte. Ezt a korszakot az jellemzi, hogy a nyugati hatalmaknak lehetőségük van piacok szerzésére, és azok területének a saját nemzetállamukhoz gyarmatként vagy egyéb módon való kapcsolására. Ez a korszak két egymástól különböző fázisra oszlik: az első korszakban a piaci expanzió fegyverek és háború felhasználásával, erőszakosan folyik. A második korszakban a világ ügyeinek a rendezésére létrehozzák az ENSZ-et és a nemzetközi jogot, mely a háborút jogtalannak nyilvánítja. A hidegháború alatt a neo-kolonizáció folytatódik: oktatáson keresztüli tudatformáló és egyéb tudományos, gazdasági és politikai eszközöket használ. A szabad piacgazdaság törvényei azonban lehetővé teszik, hogy az abba bekapcsolódó ázsiai országok gazdasága virágzásnak induljon, és maguk is fejlesztővé és a világgazdaság formálójává váljanak.

A hidegháború befejeződésével a világ elérkezett egy olyan ponthoz, amikor a világgazdaság és társadalom globálissá vált. A globalizáció szó használata azonban eltúlzott, mert a világgazdaság fő szereplői továbbra is a nemzetállamok és a nemzetgazdaságok. Egy növekvő egymástól való függés a nemzeti gazdaságok között azonban kétségtelenül nagyon fontos tényező.[358] A neoliberális politika eredményeként azonban egy állami határok nélküli világgazdaság van kialakulóban. Ez azzal jár, hogy a mindeddig az államok által dominált nemzetközi politika fokozatosan átalakul egy piac által dominált nemzetközi gazdasággá. Egy szorosan integrált világgazdaságban az államok

[358] Robert Gilpin (2001): *Global Political Economy. Understanding the International Order.* Princeton University Press, Princeton and Oxford, 3-4.

anakronisztikussá válnak. Az állam hanyatlása pedig egy nyílt és valóban globális kapitalista világgazdaság kialakulásához vezet, amelyben a kereskedelem, a pénzügyek, a tőkebefektetések, és a multinacionális vállalatok nemzetközi aktivitása korlátozatlanná válik.[359] A gazdasági globalizáció következményei ebben a perspektívában igen súlyosak lehetnek az emberiségre nézve. Az a veszély áll fenn, hogy a világgazdaság menthetetlenül elszakad az emberiség reális szükségleteitől (ilyenek például az éhínségek és a munkanélküliség elleni küzdelem). A világgazdaságot működtető profit szerzésre orientált kisebbség pedig a saját érdekei szerint fogja mozgatni az emberiséget. Ily módon a gazdasági világföderációt képviselő ellenzék marginalizálódik.

Aki ezt a veszélyt Ázsiában az elsők között észrevette és jelezte az emberiségnek az Gandhi volt. Voltaképpen a globalizáció jelenségének ez a legfontosabb dilemmája. Tehát, hogy lesz-e ereje az emberiségnek megvalósítani a gazdasági föderalizmust, amely felé a modernizáció előtt a civilizációk elindultak, és amelynek lényegét a világföderáció modellje — melyről fentebb szó volt — jól kifejezi. Vagy a kapitalista világgazdaság megállíthatatlanul rohan az önpusztító vesztébe.

7.1. Egy globalizációs állam- és nemzetközi értékrend keresése

A globalizáció mint az USA-ból kiinduló szállóige jelent meg a világpolitikában, amikor az USA politikusai egy globális hegemón esélyeit latolgatták a Szovjetunió szétbomlását követően. Az USA visszaszorulásával, és azzal párhuzamosan, ahogyan a világ fokozatosan többpólusúvá válik, az emberiség az elé a kihívás elé kerül, hogy értelmet adjon a globalizációnak. Felmerül az a fontos kérdés, hogy mi globalizálható és mi nem. Természetesen az e kérdésre adott válaszok szerint a globalizációnak a legkülönbözőbb irányzatai alakulhatnak ki, és elindul a világpolitika. Ezek történelmi perspektívában a következők lehetnek attól függően, hogy az egyének, az államok, és a regionális szövetségek közötti kapcsolatok hogyan jelennek meg a világföderáció modelljén:

Perszonalizmus kontra individualizmus az egyének szintjén

[359] Robert Gilpin (2001): Global Political Economy. Understanding the International Order, 8-9.

Az állami szuverenitás megosztása kontra ragaszkodás az állami szuverenitáshoz

A szubszidiaritás elve alapján szerveződő többszintű világkormányzat kontra klasszikus konföderalizmus

Mindezekből két forgatókönyv állítható össze egy államalapú nemzetközi rendszerben:

Az *individualizmus*: a szuverenitáshoz általában, és különösen az állami szuverenitáshoz és a konföderalizmushoz való ragaszkodás. Ez a neoliberális politika erőit segíti. A világgazdaság ebben az esetben elszakad az állam- és társadalomszervezés reális feladataitól. Így a globalizáció zavaros úton halad, tele zsákutcákkal.

A *perszonalizmus*: a szuverenitás megosztása a szubszidiaritás elve alapján és a megfelelő intézmények kialakítása. Ez egy többszintű nemzetek feletti világkormányzathoz vezet, és az embereket a világgazdaság és politika aktív formálójává teszi. A globalizáció így a *békevilágszövetség* útjára tér.

A globalizáció fő politikai irányzatai e két forgatókönyv alapján a következők lehetnek történelmi perspektívában: *konföderalizmus kontra föderalizmus*.

A konföderalista oldal nem nemzetek feletti, a föderalista nemzetek feletti.

A konföderalista oldalon klasszikus konföderalisták és unionista-funkcionalisták csoportosulnak.

A föderalista oldalon kormányközi-funkcionalisták és föderalista-funkcionalisták találhatók.

Hogy ezek az irányzatok egy többpárti állam-közi világpolitikában pontosan milyen erőt és konkrét programot fognak képviselni nem lehet tudni. Egy dolog azonban biztos, s ez az, hogy a globalizációs világpolitika irányzatai kialakításában mind az európaiak, mind az ázsiaiak (gazdaságilag immár megerősödve) egymással szoros kölcsönhatásban és egymástól függve vesznek részt. Mindezt jól példázza a hidegháborút követően az Európa és Ázsia közötti kapcsolatok fellendülése: az 1990-es évek közepétől létrejött az Asia Europe Meeting, az EU-ASEAN csúcstalálkozó Bangkokban, és a szingapúri székhelyű Asia-Europe Foundation, továbbá az EU dialógus- és partnerségi kapcsolatai az ázsiai országokkal és regionális szövetségekkel, melyekről

fentebb már szó esett. Ázsia fellendülése Európát és az USA-t azon kihívás elé állítja, hogy újragondolják és újraértékeljék a történelmi kapcsolataikat. Új típusú kapcsolatok alakulnak ki, új állami, regionális és nemzetközi gazdaságszervezési modellek körvonalazódnak, melyekben európai, amerikai és ázsiai gondolkodók egyaránt részt vesznek.

A világ multipolárissá válásával párhuzamosan egy új világpolitika van kialakulóban. Ez reményt ad egy világgazdasági föderalista politika kibontakozására. Jól mutatja ezt a szerte a világban megélénkülő új regionális szövetségek létrehozására irányuló törekvés. Európában, Észak-Amerikában, Kelet-Ázsiában, Dél-Amerikában és Dél-Afrikában új regionális szövetségek jöttek létre. A dinamikus Ázsiát most már nemcsak Japán jellemzi, hanem egész Kelet és Dél-Ázsia. Az ASEAN a kelet-ázsiai integráció lényeges csomópontja. Kibővült 10 tagállamra, és az ASEAN+3 keretében Kínával, Japánnal és Dél-Koreával is együttműködik. Számos egyéb regionális kezdeményezésben is részt vesz. India is Kelet felé tekint, és aktívan érdeklődik az ázsiai regionális együttműködés iránt. Mindezt bizonyítja az ASEAN-India csúcstalálkozó 2002-ben és a kínai-indiai közeledés. India gazdaságának a megélénkülése pedig a Kelet- és Dél-Ázsia közötti szálak szorosra fűzését teszi lehetővé. Mindezzel párhuzamosan az EU is sikeres kontinentális szervezetté fejlődött. 2004-ben kibővült kelet felé. Ez a fejlődés mind Európát, mind Ázsiát közel hozta egymáshoz. Egy közös célokon és értékeken alapuló európai-ázsiai világszemlélet van kialakulóban a globalizáció kereteiben.

E folyamatban az állam, mint a nemzetközi rendszer alapegysége, jelentős szerepet játszik továbbra is. Lényeges kérdés azonban, hogy hogyan fog megváltozni a klasszikus nemzetállam egy olyan globalizáció (modernizálás) során, amelyben Európa és Ázsia országai rendezőelveiket és gazdasági fejlődésüket tekintve rohamosan közelednek egymáshoz. A globalizációt már nem lehet pusztán a Nyugat és Ázsia közötti klasszikus sémákkal kezelni. A globalizációban mindenki részt vesz, és egy multipolárissá váló világban a globalizációról szóló vita a különböző társadalomszervező modellekről és értékrendjükről szól mindenki részvételével.[360]

A globalizációt illetően két modell küzdelme folyik a nyugati világ és Ázsia

[360] Göran Thernborn - Habilul Haque Khondker (2006): *Asia and Europe in Globalization. Continents, Regions and Nations.* Brill, Leiden, Boston, 1-5.

között: a liberális piacgazdaságé és az államilag szabályozott piacgazdaságé.

A globalizáció liberális szabadpiaci keretek között mindeddig pozitív és negatív jelenségeket egyaránt felmutatott. Pozitív jelenség a modern életforma széleskörű elterjedése az emberek élet- és lakás viszonyaiban. Ez higiénikus körülményeket és kényelmet teremtett a világ számos helyén. Megjavult továbbá a kommunikáció és információáramlás az internetnek köszönhetően. Azt lehet mondni, hogy a világ mintegy megnyílt mind gazdaságilag, mind kulturálisan az emberiség előtt. A globalizáció negatív hatásaként említhetők a világgazdasági válságok és a pénzpiac bizonytalansága, valamint a kapitalista piacgazdaság ismert önpusztító ereje.

Az államilag szabályozott piacgazdaság Ázsiában a konfuciánus államkapitalizmus kereteiben sikereket mutat fel. A család- és csoport struktúra valamint az államszervezés összefonódása egy megújított konfuciánus értékrenddel elősegíti a kapitalizmus eredményességét. E modell fejlődésének a perspektívái azonban a világpolitikai helyzet függvényei. Egy multipoláris többszintű föderalista szerveződés minden bizonnyal új alternatívákat eredményez.

Mind a két gazdaság- és társadalomszervező modell számára a probléma lényege a centralizáció és a decentralizáció helyes egyensúlyának a megtalálása. Ha ugyanis nincs a globalizációt irányítani képes intézményes és jogi szisztéma, akkor — pozitív hatásai ellenére is — egy olyan kaotikus, átláthatatlan, megélhetési válságokkal teli romboló erővé válhat, amely reménytelenül elszegényíti a szegényt, meggazdagítja a gazdagot, növeli a világon az egyenlőtlenséget, növeli az országok közötti gazdasági különbséget, elpusztítja a természetet, vulgarizálja a kultúrát és elsorvasztja a művészeteket.

Felmerül a kérdés, hogyan lehet elejét venni a globalizáció negatív hatásainak az állam- és nemzetközi kapcsolatok területén? Jelent-e az európai integráció során létrejött kormányközi-nemzetek feletti egységes piacgazdaság egy új alternatívát, és kiutat a globalizáció veszélyeiből, vagy az EU továbbra is pusztán egy az európai jogon alapuló piackiterjesztő expanzív hatalom marad. Tud-e az EU-modell alternatívát jelenteni egy ázsiai nemzetek feletti föderalizmus számára. Vagy — ahogyan Ázsiából látják az EU-t — annyira dominálóan kormányközi, hogy nem kell tartani tőle, mint erős politikai hatalomtól. Ugyanakkor felmerül az a kérdés is, hogy jelent-e egy ázsiai nyílt integrációs modell alternatívát a globalizáció kezelésére. Vagy pusztán az

államok közötti gazdasági integráció első lépésének kell tekinteni az ázsiai integrációs törekvéseket.

E kérdések megválaszolásához fontos megvizsgálni az e kutatás eredményeként született azon feltételezést, mely szerint a nemzetközi kapcsolatok elméletét illetően négy irányzat küzd az állam alapú nemzetközi politikában az állam- és a nemzetközi szervezés megreformálását illetően:

Az állami szuverenitáshoz ragaszkodó *klasszikus konföderalizmus*, és az *unionista-funkcionalizmus*; továbbá az állami szuverenitás megosztásán és egyesítésén alapuló *kormányközi-funkcionalizmus* és a *föderalista-funkcionalizmus*. Ezek az irányzatok alkotják a nemzetközi politikát az államok között. Ázsiában domináló a klasszikus konföderalizmus és az unionista-funkcionalizmus. Az EU nemzetek feletti, de a mérleg nyelve a kormányközi funkcionalizmus oldalára billent. Ezért nem születnek meg a szükséges reformok.

Mindezeken felül pedig három embertípussal kell számolni: a hataloméhes individualista, a pénzcsináló kereskedő és bankár, továbbá a demokráciában és az emberi jogokban hívő perszonalista idealista, aki a globalizációt szeretné az emberiség jólétének és békéjének az érdekében működtetni.

Az államok vonatkozásában a következőket lehet mondani:

Azon államok, amelyek nem akarnak együttműködni vagy csak a saját hasznukra, a klasszikus nemzetállami szuverenitás szintjén állnak.

Azok, amelyek a szuverenitás megosztása nélkül működnek együtt unionista-funkcionalisták.

Azok, amelyek a szuverenitást a közös érdekeltségi területeken hajlandók alárendelni a szubszidiaritás irányításával a kormányközi nemzetekfelettiség elve alapján álló intézményeknek a kormányok vezetésével, kormányközi-funkcionalisták.

Azok az államok, amelyeknek a kormányai a közös együttműködési területeken átengedik a szuverenitásukat az államok feletti intézményeknek, és azok intézkedéseit koordinálják az állampolgárokkal, a többi területet pedig maguk irányítják, a többszintűség elvét valló — és az állam szerepét megújító — föderalista-funkcionalisták. Ők jelentik voltaképpen a globalizáció demokratikus hajtóerejét.

Véleményem szerint az európai és az ázsiai politika tehát, mint világpolitika, létezik: négy közös irányzata van. Ezen irányzatok közül azonban mindeddig voltaképpen csak az egyik támogatja elszántan a nemzetekfelettiség erősítését és az állam szerepének ebben az irányban való megújítását. A többi három az államok közötti együttműködés szükségességét elismeri, de a nemzetállami szuverenitást — így vagy úgy — de mégiscsak klasszikus módon védi. Ilymódon a klasszikus gazdasági és politikai hatalmi játszmák ellehetetlenítésében nem elég hatékony a világ.

Ha mármost abból a szempontból vizsgáljuk meg egy világpolitika irányzatait, hogy melyik felel meg a globalizációnak, akkor a következők mondhatók:

A globalizációnak a klasszikus konföderalizmus protekcionista, gazdasági szuverenitást védő politikája egyáltalán nem felel meg.

Az unionista funkcionalizmus nem fogja tudni elindítani egy új típusú állam és nemzetközi rendszer kialakulását.

A kormányközi-funkcionalizmus és a föderalista-funkcionalizmus középútja alternatívát jelent az állam és az államok közötti kapcsolatok megújulása irányában. Mindezt jól mutatják az európai integráció sikerei.

Az ázsiai integrációs folyamat — szemben az EU-val — megáll az unionista-funkcionalista szinten, mert az integrációtól az ázsiai politikusok az esetek többségében a szuverenitás klasszikus módon való megerősítését várják. Elvetik a nemzetekfelettiséget és az ahhoz kapcsolódó többszintűséget. Nem realizálják, hogy a globalizáció korában az állam új szerepének a kialakítására lenne szükség, mert csak így lehet megmenteni az államot. Az új típusú állam az új regionális szövetségen keresztül kapcsolja az állampolgárait olyan nemzetközi intézményekhez és szervezetekhez, melyek a régiók közötti gazdasági, pénzügyi és egyéb szükséges koordinációt képesek elvégezni. Így az államok fontos szereplői maradnak a világpolitikának, de megújult formában és szélesebb feladatkörrel. És mindez az államok megújulva való megőrzését szolgálja.

Ugyanakkor mégis van előrehaladás Ázsiában az államszervezés reformja terén egy föderalista világ irányában. Voltaképpen elindult a klasszikus nemzetállam reformja, mely a maga ütemében a nyílt föderatív államok felé vezető úton halad. Mindezt mutatja, hogy komoly lépések történtek az

önkormányzatok megerősítésére, melyek a globalizáció alapsejtjei. És ezeknek az alapsejteknek egészségeseknek kell lenniük. Európában a helyi önkormányzat alapelv. India föderalista szisztémájú ország, Kína és Japán egyesítő államok. Indiában az alkotmány a centralizáció és a decentralizáció közötti egyensúly megteremtésére törekszik. Kína egyesítő szisztémával rendelkezik, és a Kommunista Párt központi ellenőrzése alatt áll. A gazdasági reform azonban a decentralizáció irányába hat. Japán erős centralizációs hagyományokkal rendelkező ország, de a lokális autonómia (prefektusok és városi önkormányzatok) elve az alkotmány részét képezi.[361]

Az Ázsia-Európa vita az állam és az állam-közi szervezésről a globalizáció korában mindennek ellenére továbbra is a nemzetállami szuverenitás megőrzése és a szuverenitás megosztása dilemmájáról szól. A lényeges kérdés azonban már az, hogy mit lehet és mit nem lehet globalizálni: az állam és a nemzetközi szervezés mely területei tartoznak az emberiség egészére, melyek az államokra és melyek az egyénekre. Az alapvető problémát a nemzetközi kapcsolatok terén az okozza, hogy a globalizáció nem rendelkezik olyan megfelelő nemzetközi és világszintű intézményekkel, amelyek a fenti kérdést megválaszolnák, és a világ gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi viszonyai felett valóságos átlátással és koordinálással bírnának. Erre azért lenne szükség, hogy az állam és a nemzetközi szervezés az emberiség életével és a valóságos problémáival tudjon foglalkozni, s ne szakadjon el a valóságtól. Egy ilyen típusú világszervezet létrehozása volt a cél a második világháború után az ENSZ kereteiben, de a nagyhatalmak érdekei ezt nem engedték. Hogy a szuverenitásukat megőrizzék, ezért egy konföderalista szervezetet és attól független speciális szerveket hoztak létre egy mindent átfogó nemzetek feletti szervezet helyett. Így a Gazdasági és Szociális Tanács sohasem volt abban a helyzetben, hogy a világ azon ügyeit tudja intézni, amelyek logikusan a hatáskörébe tartoznának. Az ENSZ jelenlegi struktúrája konföderális és unionista-funkcionalista. Mint ilyen nem felel meg a globalizáció korának gazdaság- és társadalomszervezésére. Ezért az Európa-Ázsia vita egyik lényeges témája az ENSZ reformjának a kérdése.

---

[361] Sue Ellen M. Charlton (1997): *Comparing Asian Politics. India, China, and Japan*. Westview Press, Oxford, 205-224.

7.2. Az ENSZ reformja

Az ENSZ reformja égetően fontos lenne. A világszervezet megújulása [362] számára a problémát voltaképpen az okozza, hogy az ENSZ a második világháború utáni hatalmi viszonyokat tükrözi. A Biztonsági Tanács a négy korabeli nagyhatalom (Franciaország, Nagy-Britannia, Oroszország, és a Kínai Köztársaság) érdekei szerint lett kialakítva. Ezt jól példázza az állandó tagok számára biztosított vétójog. Ugyancsak e hatalmak érdekeinek felelt meg az is, hogy a világszervezet nem mindent átfogó szervezet lett, hanem a biztonság, a békefenntartás és a békeépítés szempontjára koncentrált. Az ENSZ rendelkezett a gazdasági és szociális területen felelősséggel, de a lényeges gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi világszervezetek a funkcionalizmus elvén alapuló és a Gazdasági és Szociális Tanácstól független speciális intézmények (szakosított intézmények) lettek. A WTO, a Világbank és az IMF speciális szervekként az ENSZ-el együttműködve, de attól függetlenül funkcionálnak. Így sikerült elérni, hogy ne jöjjön létre olyan világszervezet, amely a világ gazdasági és pénzügyei felett átlátással rendelkezik. Ezért nem képes racionális korlátok közé szorítani a gazdasági liberalizmust. Mindez lehetővé tette, hogy a klasszikus hatalmi játszma továbbra is életben maradjon.

Ugyanakkor az ENSZ nagy érdeme, hogy igyekezett elérni a gyarmatok függetlenné válását a korábbi gyarmattartóiktól. A hidegháború és a gyarmatok függetlenné válása azonban megteremtette annak a lehetőségét, hogy továbbra is folytatódjon a harc a nagyhatalmak között a volt gyarmatok szövetségi körükbe és érdekszférájukba való vonásáért. Mindez a béketeremtés helyett csatatérré változtatta az ENSZ-et.

Az európai integráció sikereinek hatására egységes piaccá fejlődő és közös pénzzel rendelkező EU komoly kihívás elé állította a konföderalista világszövetséget, melynek tagjai a világ államai. A kihívás lényege azon kérdés megválaszolása, hogy mit tud az ENSZ kezdeni a szerte a világon elinduló új regionális szerveződéssel. Az EU példája ugyanis azt mutatja, hogy az EU-t a tagállamok képviselik az ENSZ-ben — tekintettel arra, hogy az EU nem jogi személyiség. Ugyanakkor az EU az exkluzív kompetenciák területén jogosult a tagállamok képviseletére a vám-unió, a közös piac, a pénzügyi és a kereskedelmi politika terén. A megosztott kompetenciák és a koordinált

[362] Bóka Éva (2009): Az EU-modell és a nemzetközi kapcsolatok. *Európai Tükör.* 14. 2009. 5. 16-28.

kompetenciák területén kormányköziség érvényesül. Mindezek alapján az EU-nak megfigyelői státusza van az ENSZ Biztonsági Tanácsában, a Gazdasági és Szociális Tanácsban és a Közgyűlésben. Ugyanakkor a WTO-nak és a FAO-nak szavazattal rendelkező tagja. Voltaképpen nem megoldott az EU-nak, mint egy nemzetek feletti szervezetnek az elhelyezése az ENSZ-ben. A globalizáció normális működése azonban egy a többszintűségnek megfelelő olyan nemzetközi szervezetet igényel, amelyben az államok mint államok, mint regionális szövetségek, és mint a világszövetség tagjai is képviselhetik érdekeiket. Ugyanez vonatkozik az egyénekre is (perszonalizmus).

Az ENSZ reformja vonatkozásában például Habermasnak az a véleménye[363], hogy az EU jó példa egy nagy térség békés politikai társadalmasítására, hiszen kialakult az európai politika és az európai államok között béke van. Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában és az arab világban elindultak ezek a regionális/új regionális szerveződési folyamatok. Sőt elindult a régiók közötti együttműködés is, melyet az ASEM példája jól mutat. Mindez azt bizonyítja, hogy a politikailag kialakított világtársadalom csak mint többszintű kormányzati rendszer képzelhető el, s csak mint ilyen valósítható meg.[364]

Habermas az ENSZ reformjával kapcsolatban hangsúlyozza, hogy az ENSZ elavult, mert a klasszikus nemzetközi jogon alapul, mely a globalizáció korában már nem működőképes. A nemzetközi jognak egy világtársadalmat kell tudnia alkotmányosítani. A nemzetközi szervezet pedig a megújult világtársadalmat kell, hogy szolgálja. A kanti világköztársaság alternatívájaként Habermas azt javasolja, hogy a nemzetközi szervezet az államok és állampolgárok közössége legyen, miként az EU. Ezenfelül a többszintűség elvét is fontos lenne megvalósítani az ENSZ reformja során. A világkormányzat hatáskörébe tartoznának például a világ számára létfontosságú dolgok — a békefenntartás és az emberi jogok — védelme. A világpolitika olyan fontos kérdéseit, mint a világgazdaság és az ökológiai problémák transznacionális keretekben — egy állandó értekezleti és tárgyalási szisztéma által — kell megoldani. Mindez úgy lenne megvalósítható, hogy a

---

[363] Habermas véleményéről lásd: Bóka Éva (2009): Az EU-modell és a nemzetközi kapcsolatok. *Európai Tükör*, 5. 2009. május, 25-27.

[364] Jürgen Habermas (2004): Hat die Konstitutionalisierung des Volkerrechts noch eine Chance? In: Jürgen Habermas (2004): *Der gespaltene Westen*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 178.

világ különböző részein levő nemzetállamok kontinentális rezsimeket hoznak létre az EU mintájára, de külpolitikai tárgyalóképességgel.[365] Habermas egy többszintű — egészében semmiféle állami formát nem öltő — szisztémára gondol világkormányzatként. Az a véleménye, hogy a kanti elgondolás szerinti — állami szuverenitáson alapuló — világpolgár, világkormány és világalkotmány eszme nem valósítható meg, mert a globalizáció jelensége ennek ellentmond.[366]

Habermas szerint az ENSZ reformja során ki lehet indulni a szervezet jelenlegi intézményes struktúrájából. A Biztonsági Tanácsot a kialakult hatalmi helyzet alapján át kell strukturálni: a vezető világhatalmak és régiók szerint. Ugyanakkor egyik tag sem képviselhet külön állami érdekeket. Az ENSZ intézményes struktúráján belül meg kell valósítani a többszintűség elvét. Így azon területek irányítását, amelyek a globalizáció által legjobban érintettek — gazdaság, pénzügyek, kereskedelem, kommunikáció, környezetvédelem, járványok elleni védelem, migráció — a többszintű kormányzás elve alapján kell megoldani: nemzetek feletti szintre kell áttranszformálni mindazt, ami globális érdekeltségű. Habermasnak az a véleménye, hogy a speciális szerveket (IMF, Világbank) is e szerint kell átszervezni. Az államok egy ilyen rendszerben koordináló és közvetítő szerepet töltenek be: közvetítik az állampolgárok érdekeit és igényeit a különböző nemzetek feletti kormányzati szintek felé, és azok javaslatait vissza az állampolgárok felé. Mindez elvezet egy olyan világpolitika kialakulásához, amelynek az államok továbbra is fontos szereplői lesznek, de megújított formában: az államok elveszítenek kompetenciákat, kárpótlásul azonban nagyobb játékteret nyernek egy újfajta politikai befolyásolásra. A kialakuló *új-régiók* szintjén például hatékonyabban képviselhetik az érdekeiket, s ezáltal hozzájárulnak a klasszikus hatalmi játszmák ellehetetlenítéséhez.[367]

Véleményem szerint az ENSZ reformja vonatkozásában az elsődleges szempont az, hogy a szervezet tükrözze a világban kialakult valóságos hatalmi állapotokat. Ezért szükség lenne a Biztonsági Tanács reformjára és a nyugati túlsúly megszüntetésére. Ez azt jelenti, hogy az ázsiai és dél-amerikai

[365] Habermas: Hat die Konstitutionalisierung des Volkerrechts noch eine Chance?, 133, 134-135.

[366] Uo. 171.

[367] Uo. 174-178.

hatalmakat szerepeltetni kell tagként (Japán, India, Brazilia). Mindennél természetesen jobb megoldás lenne, ha a nemzetközi szervezet valóban a világ országainak az egyenjogúsága elvén alapulna, és megszűnne a nagyhatalmi dominancia és a nagyhatalmak vétójoga. Mindez a világ többpólúsúvá válása útján tett jelentős lépést jelentene, amely nélkül nem indulhat el egy demokratikus világpolitika a globalizáció korában. A szerte a világon szerveződő gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi regionális szövetségek lényegében a világ multipolárissá válását erősítik. Ez pedig elősegítheti a Biztonsági Tanács reformját.

A globalizáció komoly kihívást jelent a nemzetközi szervezet számára, melynek struktúrája a globalizáció előtti viszonyokra lett kialakítva. Mindenekelőtt a többszintűség elvének a megvalósítását kívánja a szubszidiaritás elve alapján. Erre azért lenne szükség, hogy legyen az emberiségnek átlátása a világgazdaság és a világ pénzügyei felett. Így elkerülhetők lennének a válságok és a gazdasági és pénzügyi összeomlás zavarai. Egy ilyen nemzetközi integráció úgy lenne elérhető, ha a világ országai áttranszferálnák a pénzügyi, a piaci és a kereskedelmi teendők koordinálását nagyobb új regionális gazdasági egységek nemzetek feletti „Bizottságaiba", és létrehoznák a világgazdasági, kereskedelmi és pénzügyi Bizottságot. Az ENSZ esetében konkrétan a Gazdasági és Szociális Tanács reformjáról lehetne szó ebben az irányban. Egy ilyen reform azt jelentené, hogy a Világbank, a WTO és az IMF bekerülne nemzetek feletti intézményként az ENSZ struktúrájába. Így lenne elérhető, hogy az ENSZ egy mindent átfogó szervezetként tudjon működni a többszintűség elve alapján a személyi, az állami, a regionális és egyéb szerveződések között pontosan elosztva a kompetenciákat. A Biztonsági Tanács az államok világbékét védő nemzetek feletti szerveként működne. A Gazdasági és Szociális Tanács pedig — mint egy Világgazdasági Bizottság — új regionális szerveződésű, nagyrészt kontinentális egységeket fogna át, és a világkereskedelem, a piac és a pénzügyek koordinálásával foglalkozna szorosan együttműködve a regionális Bizottságokkal és az államokkal. Az államok továbbra is a nemzetközi rendszer alapegységei megmaradnak, de a nemzetközi rendszerben játszott szerepük megújul. Az államok az állampolgárok által az államra bízott teendőkkel, továbbá az államok által a régiókra, és a régiók által a nemzetközi szintre transzferált közös érdekeltségű tevékenységek közvetítésével és intézésével foglalkoznának. Mindez azt kívánja, hogy a világ összes állama nyílt

gazdasággal rendelkezzen és föderalista — alulról-felfelé építkező — önkormányzati szerkezetű legyen. A Közgyűlés feladata, hogy közvetítő funkciót lásson el az országok és a Biztonsági Tanács között. Egy ilyen struktúrában egy szakértői világkormányzat a részére áttranszferált feladatok terén rendelkezne a világ feletti átlátással és koordinációs hatalommal. Az államok e területeken közvetítő tevékenységet végeznének és minden egyéb területen megőriznék az autonómiájukat. Így a kormányok és az állam- és kormányfők feladatköre is természetesen megújul.

Egy ilyen rendszer létrehozása azonban mindaddig idealista törekvés marad, amíg a világ államai és új regionális uniói egymással együttműködve el nem indulnak a szükséges állam és nemzetközi reformok útján párhuzamosan az ENSZ-ben folyó reformokkal. Úgy tűnik a liberális piacgazdaság szintjéről egy ilyen világgazdasági reform nem tud elindulni. Új alternatív modellek szükségesek. Például a konfuciánus államkapitalizmus elméletének és a föderalista-funkcionalista EU-modellnek (Monnet és Spinelli víziója szerinti) az újragondolása ebből a szempontból segíthet.

A modernizációról és a globalizációról folyó vita azt mutatja, hogy mind az európaiak, mind az ázsiaiak realizálták, hogy együtt vannak a globalizációban. A megoldásokat közösen kell hogy keressék egy multilaterális világszisztémát és annak politikáját és intézményeit egy világbékeszövetség irányában kialakítva.

8. Kitekintés: egy világbékeszövetség alternatívája

Végül konklúzióként elmondható, hogy az európai értékrend alapját képező európai emberi jogi gondolkodás két nagy forradalmi változást idézett elő a világtörténelemben. Az első a feudalizmus meghaladása és a polgári állam rendezőelveinek a kialakítása volt; a második a gyarmatosító, imperialista és háborúzó szuverén állam meghaladása a nemzetekfelettiség eszméjét megvalósító európai integráció során. Az ázsiai civilizációk hozzájárultak az európai modernitás imperialista gyarmatosító változatának legyőzéséhez, és ezáltal az európai társadalomszervezést a nemzetközi jog és az emberi jogok által szabályozott út kialakítására kényszerítették a nemzetközi kapcsolatok terén. A harmadik nagy kihívás — melyre válaszolni kell — a globalizáció demokratikus gazdaság- és társadalomszervező erővé való átalakítása az államok közötti demokrácia megteremtésével.

Az állami és az állam-közi szisztéma reformja során a történelmi realitásból kell kiindulni. A történelmi fejlődés pedig azt mutatja, hogy a szuverén nemzetállamiság meg is van haladva, meg nincs is a világ perspektívájából nézve. Mindezt bizonyítja a klasszikus állami szuverenitást képviselők további erős jelenléte a nemzetközi gazdasági rendszerben, a nemzetekfelettiség gyengesége; a gazdasági regionalizmus megélénkülése dominálóan klasszikus konföderalista és unionista funkcionalista alapon; a globális gazdaság és piac kialakulása és elszakadása az államoktól. Nem szabad továbbá elfelejteni, hogy mindeddig az EU az egyetlen nemzetek feletti új típusú gazdasági regionális unió a világban, és ez az unió is válságjeleket mutat.

Mindezek azt erősítik, hogy újra kellene gondolni azt az alternatív víziót, hogy az EU-módszer logikáját követve hogyan indítható el egy nemzetek feletti világintegráció, pontosabban egy többszintű gazdasági világkormányzat létrehozása. Ehhez az kell, hogy a világgazdaságban és politikában kialakuljon egy olyan új regionalizmus, mely a többszintűség és a szubszidiaritás elve alapján működik. Így valószínűleg elérhető egy olyan világgazdasági és pénzügyi világkormányzat kialakítása, amely a realitás és az emberek igényei szerint működve a jólétet és az anyagi biztonságot szolgálja a centralizáció és a decentralizáció helyes egyensúlyát megtalálva. A sokszintűség elvét követve ugyancsak kialakulhat ezen logika alapján egy a környezeti változásokkal foglalkozó föderalista-funkcionalista világkormányzat. Mindez békésebbé

tenné a világot és újabb perspektívát nyitna egy világbékeszövetség irányába. A békés célú, de egymástól különböző értékrenddel rendelkező nem európai civilizációkhoz tartozó országok aktív és alkotó bekapcsolódása a nemzetközi kapcsolatok és a nemzetközi szervezet reformjába pedig magát a világpolitikát tenné pluralistává és demokratikussá. Így az emberiség és a világ összes országa közös erőfeszítésének eredményeként — a világföderáció megújított modelljének logikája szerint — fokozatosan a világ szintjére kerülnének mindazon feladatok, amelyek intézéséhez és koordinálásához világszintű szakértői szervezettség kell. Ugyanakkor mind az államok, mind az egyének megőrzik az autonómiájukat minden olyan területen, melyet intézni tudnak.

Egy ilyen reform az egyének saját magukról, az államról és a nemzetközi rendszerről való újfajta gondolkodásának a kialakítását igényli a globalizáció korában: igazi világcivilizációs megújulást egy modern egyénekre és modern államokra alapozott többszintű nemzetközi rendszerben. Egy ilyen világban megszűnne a kapitalizmus túlkapásait éltető individualizmus és a perszonalizmus kerülne előtérbe. A perszonalizmus az egyéni és a csoport érdek közötti egyensúlyon — középúton — alapul. S mint ilyen alkalmas mind az európai, mind a kínai, mind a japán, mind az indiai civilizáció közös együttműködési útjainak a megteremtésére.

Végezetül az európai, az indiai, a kínai, a japán és a szingapúri gondolkodók modernizációról és globalizációról vallott nézeteinek összehasonlító vizsgálatából az a konklúzió vonható le, hogy mindannyian szeretnék megőrizni és koruk kihívásainak megfelelően továbbfejleszteni a civilizációs társadalomszervező bölcsességen alapuló morális értékrendet. Nem akarják feladni a jó kormányzat eszméjét és a virtust. Ezért a globalizációt is jó kormányzattá szeretnék változtatni a zavaros időszakból a béketeremtés felé keresve az utat. E téren a világföderáció klasszikus eszméjének a közös újragondolása segíthet megteremteni az európai, az indiai, a kínai és a japán civilizáció közötti békés párbeszéd keretét.

A történelem perspektívájából nézve úgy tűnik tehát, hogy egy a többszintűség elvét megvalósító *perszonalista világbékeszövetség* víziója jelenti az utat a globalizáció demokratikus társadalom- és gazdaság formáló erővé való alkítása irányába. Így a szabadság és egyenlőség eszméje mellett megvalósul a testvériség eszméje is az államok közötti demokrácia formájában. A klasszikus nacionalizmus és rasszizmus gondolkodást fogságban tartó ereje

enyhül. Új békés és demokratikus társadalomszervező erők szabadulnak fel. Elkezdődik a béketeremtés korszaka a „One World" vízió szerint, melyben Kant, Tocqueville, Coudenhove-Kalergi, Schuman, Monnet, Spinelli, Gandhi, Tagore, Nehru és Kang Youwei hittek. Egy *többszintű perszonalista föderalista* nemzetközi szisztéma ugyanis a megfelelő intézmények és jog kialakítása során hozzásegít a hatalom humanizálásához, melynek következtében a gazdasági egyenlőtlenségekből eredő túlkapások játéktere fokozatosan ellehetetlenedik. A világ gazdaság- és társadalomszervezése visszatérhet a valósághoz, a valóságos problémákhoz, és a racionális föderalista társadalomszervezéshez. „One World" az egységet jelenti a sokféleségben. Azt kívánja, az emberiségtől, hogy a világ összes embere, civilizációja, népe, országa, és új régiója közös hozzájárulásával — egymástól tanulva — legyen újragondolva egy *békevilágszövetség* jelentése.

Természetesen mindennek a fordítottja is létrejöhet: egy új hierarchikus, az emberek közötti egyenlőtlenségen alapuló világ, amely univerzális értékrendet hirdet, de új nacionalizmuson és rasszizmuson alapul egy olyan világgazdaságban, amely fokozatosan mindenkit marionetté téve rohan a vesztébe.

A téma nyitott a továbbgondolásra és a vitára.

9. Irodalomjegyzék

Balassa, Bela (1962): *The Theory of Economic Integration*. George Allen & Unwin Ltd, London

Balme, Richard – Brian Bridges (eds.) (2008): *Europe-Asia Relations. Building Multilateralism*. Palgrave Macmillan, New York

Baylis, John – Steven Murray Smith (eds.) (2001): *The Globalization of World Politics: an*

Introduction to International Relations. Oxford University Press, Oxford

Beasley, W. G. (1995): *The Rise of Modern Japan*. Wiedenfeld and Nicolson, London

Bhagavad -gítá / A magasztos szózata (1997). Fordította és az utószót írta: Vekerdi József. Terebess Collection, Terebess Kiadó, Budapest, 1997.

Bhagavad Gita: or the Lord's Song (1928). Translated by Lionel D. Barnett. J. M. Dent, London

Bieber, R. - J. P. Jacqué – J.H.H. Weiler (eds.) (1985): *An Ever Closer Union. A Critical Analysis of the Draft Treaty Establishing the European Union*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg

Blahó András (szerk.) (2004): *Világgazdaságtan*. II. kötet. Globális fejlődés, gazdaságdiplomácia. Aula Kiadó, Budapest

Blahó András – Prandler Árpád (szerk.) (2005): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Aula Kiadó, Budapest

Bóka Éva (2001): *Az európai egységgondolat fejlődéstörténete*. Napvilág, Budapest

Bóka Éva (2004): A föderalista Európa eszméje a háború után. *Európai Szemle*, 15. 2004. 4. 89-102.

Bóka Éva (2005): The Democratic European Idea in Central Europe, 1849-1945. *Specimina Nova*, Pécs, 7-25.

Bóka Éva (2005-2007): József Eötvös on the Personal Principle. *Ungarn-Jahrbuch*, 28.

2005-2006. 55-67.

Bóka Éva (2006): Hungarian Thinkers in Search of European Identity. *Grotius*, The Journal of the Institute of International Studies of the Corvinus University of Budapest: http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=DJUNCB

Bóka Éva (2008): Rethinking European Supranationalism in a Historical Perspective. In: *Grotius*: The Journal of the Institute of International Studies of the Corvinus University of Budapest http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=TJCVQS

Bóka Éva (2008): Az e*urópai integráció. Elméletek történelmi perspektívában*. Corvina Kiadó, Budapest

Bóka Éva (2009): The Europe-China Dialogue in a Historical Perspective. In: *Grotius E-könyvtár* (2009) http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=FDWKZS

Bóka Éva (2009): Az EU-modell és a nemzetközi kapcsolatok. *Európai Tükör*, 14. 2009. 5. 16-28. http://www.kum.hu/NR/rdonlyres/FC8E7383-D02E-40C6-8A6F-8C41796999D9/0/EUtukor2009majus.pdf

Bose, Subhas Chandra (1962): *Selected Speeches of Subhas Chandra Bose*. Edited by S.A. Ayer. Ministry of Information and Broadcasting, Government of India, Delhi

Bose, Subhas Chandra (1935): *The Indian Struggle, 1920-1934*. Wishart & Company Ltd, London

Bose, Subhas Chandra (1997): *The Essential Writings of Netaji Subhas Chandra Bose*. Edited by Sisir K. Bose & Sugata Bose. Netaji Research Bueau, Calcutta, Delhi; Oxford University Press, Oxford, New York

Bose, Subhas Chandra (1997): *An Indian Pilgrim. An Unfinished Autobiography*. Edited by Sisir Kumar Bose and Sugata Bose. Netaji Research Bureau, Calcutta; Oxford University Press, Oxford

Braudel, Fernand (1978): The Expansion of Europe and the "long-duree". In: H. L. Wesseling (ed.) (1978): *Expansion and Reaction*. Leiden University Press, Leiden, 17-27.

Broinowski, Alison (ed.) (1982): *Understanding ASEAN*. The Macmillan Press Ltd, London and Basingstoke

Charlton, Sue Ellen M. (1997): *Comparing Asian Politics. India, China and Japan*. Westview Press, Boulder, Colorado

Chopra, H. S. (1984): European Community: A Case Study of Regional Development Co-operation. In: Lall, K. B. – W. Ernst – H. S. Chopra (eds.) (1984): *The EEC in the Global System*. Allied Publishers Private Limited, New Delhi, 1-15.

Cohen, Warren I. (2000): *East Asia at the Center*. Columbia University Press, New York

Confucius (2000): *The Analects*. Translated with an introduction and notes by Raymond Dawson. Oxford University Press, New York

Coudenhove-Kalergi, Richard (1926): *Paneuropa*. Paneuropa-Verlag, Wien-Leipzig

Coudenhove-Kalergi, Richard (1937): *Totaler Staat – Totaler Mensch*. Paneropa-Verlag, Wien; Magyarul: R. Coudenhove-Kalergi (1937): *Totális állam – totális ember*. Fordította: Gáspár Zoltán. Századunk Kiadás, Budapest

Dawson, Raymond (2002): *A kínai civilizáció világa*. Osiris Kiadó, Budapest

De Bary, Wm. Theodore (1958): *Sources of Indian Tradition*. Vol. 1. Columbia University Press, New York and London

De Bary, Wm. Theodore (1960): *Sources of Chinese Tradition*. Columbia University Press, New York

De Bary, William Theodore (ed.) (1972): *The Buddhist Tradition in India, China and Japan*. Vintage Books Edition. New York

Deng Xiaoping (1984): *Selected Works of Deng Xiaoping (1975-82)*. Foreign Language Press, Beijing

Dharma Kumar (1966): *India and the European Economic Community*. Asia Publishing House, London

Dosch, Jörn (1997): *Die ASEAN: Bilanz eines Erfolges*. Abera Academic Press, Hamburg

Eisenstadt, S. N. (1978): European Expansion and the Civilization of Modernity. In: H. L. Wesseling (ed.) (1978): *Expansion and Reaction*. Leiden

University Press, Leiden

Eliassen, Kjell A. – Catherine Borve Arnesen (2007): Comparison of European and Southeast Asian Integration. In: Mario Telo (ed.) (2007): *European Union and New Regionalism*. *Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era.* Ashgate Publishing Limited, Aldershot, Hampshire, England; Ashgate Publishing Company, Burlington, USA

Franke, Wolfgang (1967): *China and the West*. Basil Blackwell, Oxford

Franke, Wolfgang (1967a): K'ang Yu-wei und die Reform des Prüfungswesens. In: Jung-pang Lo (ed.) (1967): *K'ang Yu-wei. A Biography and a Symposium*. The University of Arisona Press, Tucson, 313-318.

Fukuzawa Yukichi (2007): *The Autobiography of Fukuzawa Yukichi.* Translated by Eiichi Kiyooka. Columbia University Press, New York

Fukuzawa Yukichi: Encouragement of Learning. In: Fukuzawa Yukichi (2007): *The Autobiography of Fukuzawa Yukichi*. Translated by Eiichi Kiyooka. Columbia University Press, New York, 448-445.

Gandhi, Mohandas Karamchand (1997): *Hind Swaraj and Other Writings*. Edited by Anthony J. Parel. Cambridge University Press, Cambridge

Gandhi, Mohandas Karamchand (1970): *Gandhi Essential Writings*. Selected and edited by V. V. Ramana Muti. Gandhi Peace Foundation, Kapur Printing Press, New Delhi

Gándhí, Móhandász Karamcsand (2009): *Gándhí: Önéltrajz avagy Kísérleteim az Igazsággal*. Etalon, Budapest

Gernet, Jaques (2005): *A kínai civilizáció története*. Osiris Kiadó, Budapest

Gilpin, Robert (2001): *Global Political Economy. Understanding the International Economic Order.* Princeton University Press, Princeton and Oxford

Giri, D. K. (2001): *European Union and India*. A Study in North-South Relations. Concept Publishing Company, New Delhi

Gopal Krishna Gokhale (1966): *Speeches and Writings of Gopal Krishna Gokhale.* Edited by D. G. Karve - D. V. Ambekar. Asia Publishing House, London

Göran Thernborn - Habilul Haque Khondker (2006): *Asia and Europe in Globalization*. Continents, Regions and Nations. Brill, Leiden, Boston

Habermas, Jürgen (2004): *Der gespaltene Westen*. Suhrkamp, Frankfurt am Main

Hamilton, Alexander – James Madison – John Jay (1998): *A föderalista. Értekezések az amerikai alkotmányról*. Európa Kiadó, Budapest

Harish Kapur (1986): *China and the European Economic Community: The New Connection*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht

Higgot, Richard (2007): Alternative Models of Regional Cooperation? The Limits of Regional Institutionalization in East Asia. In: Mario Telo (ed.) (2007): *European Union and New Regionalism. Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era*. Ashgate Publishing Limited, Aldershot, Hampshire, England; Ashgate Publishing Company, Burlington, USA, 75-106.

Holland, Martin – Peter Ryan – Alojzy Z. Nowak – Natalia Chaban (eds.) (2007): *The EU Through the Eyes of Asia. Media, Public and Elite Perceptions in China, Japan, Korea, Singapore and Thailand.* Asia-Europe Foundation, National Centre for Resarch on Europe. Ateneo de Manila University or University of Warsaw, Singapore - Warsaw

Horváth Jenő – Paragi Beáta – Csicsmann László (2009): *Nemzetközi kapcsolatok története 1941-1991*. Grotius Könyvtár No. 002. Pannonprint Kft., Budapest

Hovanyecz László - Palánkai Tibor (2009): Járható út: a globálisan szabályozott, demokratikus kapitalizmus. Palánkai Tibor akadémikus a jelenlegi világgazdasági válság természetéről. (Palánkai Tibor és Hovanyecz Lászó beszélgetése) *Európai Tükör*, 14. 2009. 5. 3-15.

Hsü, Immanuel C. Y. (1971): *Readings in Modern Chinese History*. Oxford University Press, New York

Hsü, Immanuel C. Y. (1983): *The Rise of Modern China*. Oxford University Press, New York, Oxford

Hoetjes, Ben J. S. – Margriet Krijtenburg – Chris Nigten (eds.) (2007): *Ideals and Values in European Integration*. Sources of inspiration, issues for discussion. Contributions to a Conference organised by The Hague University,

13 March 2007. The Hague University of Professional Education, The Hague

Jackson, Robert – Georg Sorensen (2003): *Introduction to International Relations. Theories and Approaches*. Oxford University Press. Oxford

Jordán Gyula – Tálas Barna (2005): *Kína a modernizáció útján a XIX-XX. században*. Napvilág Kiadó, Budapest

Jung-pang Lo (ed) (1967): K'ang Yu-wei. *A Biography and a Symposium*. The University of Arisona Press, Tucson

Kaiser, Wolfram - Elvert Jürgen (2004): *European Union Enlargement. A Comparative History*. Routledge, London and New York

Kalam, Abul (2001): *Subregionalism in Asia: ASEAN and SAARC Experiences*. UBS Publisher's Distributors Ltd. New Delhi

K'ang Yu-wei (1967): Chronological Authobiography of K'ang Yu-wei (Nan-hai K'ang hsiensheng tzu-pien nien-p'u) In: Jung-pang Lo (ed.) (1967): *K'ang Yu-wei. A Biography and a Symposium*. The University of Arisona Press, Tucson

K'ang You-wei (1958): *Ta t'ung Shu (The Book of Universal Commonwealth or Book of Great Unity). The One-World Philosophy of K'ang Yu-wei.* Translated from the Chinese with introduction and notes by Laurence G. Thompson. George Unwin LTD, London

Kant, Immanuel (1985): *Az örök béke*. Fordította Babits Mihály. Európa, Budapest

Kierzkowski, Henryk (ed.) (2002): *Europe and Globalization.* Palgrave, Macmillan, New York

Kishore Mahbubani (2008): *The New Asian Hemisphere. The Irresistible Shift of Global Power to the East*. Public Affairs, New York

Konfuciusz: *Beszélgetések és mondások*. Fordította, bevezette és jegyzetekkel ellátta: Tőkei Ferenc. Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár http://www.terebess.hu/keletkultinfo/konfuc1.html

Kosáry, Domonkos (1997): Keynote address: Europe and the World System in a Historical Perspective. In: Richard Falk – Tamás Szentes (eds.) (1997): *A New Europe in a Changing Global System*. United Nations University Press, Tokyo, New York, Paris, 10-15.

Kovács István - Szabó István (szerk.) (1976): *Az emberi jogok dokumentumokban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Kripalani, K. R. (1949): *Gandhi, Tagore and Nehru*. Hind Kitabs LTD, Bombay

Kripalani, K. R. (1962): *Rabindranath Tagore*. *A Biography*. Oxford University Press, London

Kulke, Hermann - Dietmar Rothermund (1986): *A History of India*. Croom Helm, London & Sydney

Lall, K. B. – W. Ernst – H. S. Chopra (eds.) (1984): *India and the EEC*. Allied Publishers Private Limited, New Delhi

Lall, K. B. – H. S. Chopra (1984): The EEC and India. In: K. B. Lall – W. Ernst – H. S. Chopra (eds.) (1984): *India and the EEC*. Allied Publishers Private Limited, New Delhi, 1-21.

Lall, K. B. – H. S. Chopra – T. Meyer (eds.) (1993): *The European Community and the SAARC*. Radiant Publishers, New Delhi

Landesmann, Michael A. – Dariusz K. Rosati (2004): *Shaping the New Europe. Economic Policy Challenges of European Union Enlargement*. Palgrave Macmillan, New York

Langhammer, Rolf J. (2001): European Union Enlargement: Lessons for ASEAN. In: Mya Than – Carolyn Gates, L. (eds.) (2001): *ASEAN Enlargement. Impacts and Implications*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 102-127.

Lao-ce (1994): *Tao te king Az út és erény könyve*. Tericum Kiadó, Budapest

Lu, David J. (1997): *Japan: a Documentary History*. M. E. Sharpe Inc, New York

Lukács József (2009): Kísérlet egy integrációra Délkelet-Ázsiában. Mintául szolgálhat-e Európa. *Grotius*. Internet: http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=TFYBKI

Mahatma Gandhi and Leo Tolstoy Letters (1987): Edited by B. Srinivasa Murthy. Long Beach Publications, Long Beach, California

Malcolm, Walters (ed.) (1999): *Modernity. Critical Concepts*. Vol. 1.

Modernization. Routledge, London and New York

Mason, Colin (2000): *A Short History of Asia*. Palgrave, New York

Maull, Hanns – Gerald Segal – Jusuf Wanandi (eds.) (1998): *Europe and the Asia Pacific*. Routledge, London, New York

Mauzy, Diane K. - R.S. Milne (2002): *Singapore Politics Under the People's Action Party.* Routledge, London

Mikiso Hane (1972): *Japan. A Historical Survey.* Charles Scribner's Sons, New York

Milward, Alan S. (1992): *The Rescue of the Nation State*. Routledge, London

Mitrany, David (1966): *A Working Peace System*. Quadrangle Books, Chicago

Monnet, Jean (1962): A Ferment of Change. *Journal of Common Market Studies*, 1. 1962. 1.

Monnet, Jean (1976): *Mémoires*. Fayard, Paris

Murray, Geoffrey & Audrey Perera (1995): *Singapore The Global City State*. China Library, Curson Press Ltd, Kent

Mya Than – Carolyn L. Gates (eds.) (2001): *ASEAN Enlargement. Impacts and Implications*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore

Narongchai Akrasanee: ASEAN in the Past Thirty-Three Years. Lessons for Economic Cooperation. In: Simon S. C. Toy – Jesus P. Estanislao – Hadi Soesastro (eds.) (2001): *Reinventing ASEAN*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 35-41.

Nehru, Jawaharlal – Arnold Toynbee – Earl C. R. Attlee (1962): *India and the World*. Indian Council for Cultural Relations, Sugar Publications, New Delhi

Nehru, Jawaharlal (1946): *Discovery of India*. The Signet Press, Calcutta

Nehru, Jawaharlal (1950): *Independence and After. A Collection of Speeches.* The John Day Company, New York

Nelsen, Brent F. - Alexander C-G. Stubb (eds.) (1994; 2004): *The European*

Union. Readings on the Theory and Practice of European Integration. Lynne Rienner Publishers, London

Nisbett, Richard E. (2003): *The Geography of Thought. How Asians and Westerners Think Differently ... and Why.* Free Press, New York, London and Sydney

Nugent, Neill (ed.) (2004): *European Union Enlargement.* Palgrave Macmillan, New York

O'Brennan, John (2006): *The Eastern Enlargement of the European Union*. Routledge, New York

Palánkai Tibor (1997): The European Communities and Eastern and Central Europe. In: Richard Falk – Tamás Szentes (eds.) (1997): *A New Europe in the Changing Global System*. United Nations University Press, Tokyo, New York, Paris

Palánkai Tibor (1999): *Az európai integráció gazdaságtana*. Aula Kiadó, Budapest

Perry, Martin – Lily Kong – Brenda Yeoh (1997): *Singapore A Developmental City State*. John Wiley and Sons Ltd, West Sussex, England

Raghavan, S. N. (1995): *Regional Economic Cooperation Among SAARC Countries*. Allied Publishers Limited, New Delhi

Raja Rammohan Ray (1999): *The Essential Writings of Raja Rammohan Ray*. Edited by Bruce Carlisle Robertson. Oxford University Press, Oxford, Delhi, Calcutta, Chennai, Mumbai

The Ramayana & The Mahabharata (1969). Condensed into English verse by Romesh C. Dutt, Dent, London

Rosamond, Ben (2000): *Theories of European Integration*. St. Martin's Press Inc., New York

Rostoványi Zsolt (2004): *Az iszlám világ és a Nyugat*. Corvina Kiadó, Budapest

Rougemont, Denis de [1965]: *The Meaning of Europe*. Sidgwick and Jackson Ltd., London

Seah Chee-Meow (ed.) (1977): *Asian Values and Modernization*. Singapore

University Press, Ltd, Singapore

Sedelmeier, Ulrich (2005): Eastern Enlargement: Risk, Rationality and Role-compliance. In: Frank Schimmelfennig – Ulrich Sedelmeier (2005): *The Politics of European Union Enlargement*. Routledge, London and New York

Schimmelfennig, Frank – Ulrich Sedelmeier (eds.) (2005): *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Cornell University Press, Ithaca and London

Selvan, T. S. (1990): *Singapore the Ultimate Island (Lee Kuan Yew's Untold Story)*. Freeway Books, Melbourne, Clifton Hill, Victoria

Shaun Narie (2002): *Explaining ASEAN. Regionalism in Southeast Asia*. Lynne Reinner Publishers, Boulder, London

Sie Kok Hwa, Brigitte (1997): *Singapore, a Modern Asian City-State*. *Relationship Between Cultural and Economic Development*. Proefschrift, Katholieke Universiteit Nijmegen, Nijmegen

Sun Yat-sen (ca. 1960): The Three Principles of the People, San Min Chu I by Sun Yat-sen. In: Sun Yat-sen – Chiang Kai-shek (ca. 1960): *The Three Principles of the People, San Min Chu I by Dr. Sun Yat-sen with two Supplementary Chapters* 1. National Fecundity, Social Welfare and Education. 2. Health and Happiness by President Chiang Kai-shek. China Publishing CO. Taipei, Taiwan, Republic of China, 1-212.

Tagore, Rabindranath (1961): *Towards Universal Man*. Asia Publishing House, New Delhi, New York

Tagore, Rabindranath (1918): *Nationalism*. Macmillan and Co. Limited, London

Taylor, Robert (1990): *China, Japan and the European Community*. The Athlone Press Ltd., London

Telo, Mario (ed.) (2007): *European Union and New Regionalism*. *Regional Actors and Global Governance in a Post-Hegemonic Era.* Ashgate Publishing Limited, Aldershot, Hampshire, England; Ashgate Publishing Company, Burlington, USA

Thoreau, Henry David (1983): *Walden and Civil Disobendience*. Penguin Books Ltd, New York

Thoreau, Henry David (1973): Resistence to Civil Government. In: Henry David Thoreau (1973): *The Higher Law. Thoreau on Civil Disobedience and Reform*. Edited by Wendell Glick, Princeton University Press, Princeton and Oxford

Tocqueville, Alexis de (1990): *Democracy in America*. The Henry Reeve text as revisited by Francis Bowen, now further corrected and edited with introduction, editorial notes, and bibliographies by Phillips Bradley. Vintage Books Edition, A Division of Random House INC, New York, 1990. Vol. 1-2; Magyarul: Alexis de Tocqueville (1993): *Az amerikai demokrácia*. Európa Könyvkiadó, Budapest

Tolstoj, Lev Nikolevic (1935): *The Kingdom of God and Peace Essays*. Oxford University Press, London

Tolstoy, Leo (1933): *A Confession and the Gospel in Brief*. Oxford University Press, London

Tolstoy, Leo (1908): A Letter to a Hindu by Leo Tolstoy, Yasnaya Polyana, December 14th, 1908. In: *Mahatma Gandhi and Leo Tolstoy Letters* (1987), Edited by B. Srinivasa Murthy. Long Beach Publications, Long Beach, California, 43-61.

Totman, Conrad (2006): *Japán története*. Osiris Kiadó, Budapest

Toy, Simon S. C. – Jesus P. Estanislao – Hadi Soesastro (eds.) (2001): *Reinventing ASEAN*. Institute of Southeast Asian Studies, Singapore

Yoshiie Yoda (1996): *The Foundations of Japan's Modernization. A Comparison with China's Path Towards Modernization*. Translated by Kurt W. Radtke. E. J. Brill, Leiden, New York, Köln

Vivekananda, Swami (1928): *Hinduism*. The Ramakrishna Math. Mylapore, Madras

Wallerstein, Immanuel (2006): *European Universalism. The Rhetoric of Power*. The New Press, New York, London

Weber, Max (1966): *The Religion of China; Confucianism and Taoism*. Macmillan Company, New York

Wesseling, H. L. (ed.) (1978): *Expansion and Reaction*. Leiden University Press, Leiden

Wiener, Antje – Thomas Diez (eds.) (2004): *European Integration Theory*. Oxford University Press, Oxford

Wilson, George M. (1969): *Radical Nationalist in Japan: Kita Ikki, 1883-1937*. Harvard University Press, Cambridge

Internet irodalom (2009):

Terbess Ázsia E-Tár:

http://www.terebess.hu/

Terebess Ázsia Lexikon:

http://www.terebess.hu/

Internet (Az EU portálja):

http://europa.eu/

http://europa.eu/index_hu.htm

EU külkapcsolatok:

http://europa.eu/pol/ext/index_hu.htm

EU külkapcsolatok: Ázsia

http://ec.europa.eu/external_relations/asia/index_en.htm

Internet (India-EU):

European Commission, External Relations, India

http://ec.europa.eu/external_relations/india/index_en.htm

Együttműködési megállapodás az Európai Közösség és az Indiai Köztársaság között a partnerségről és a fejlesztésről

http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:

11:21:21994A0827(01):HU:PDF

Joint Press Statement, Fifth India EU Summit, The Hague, 8 November 2004.
http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/82635.pdf

The India - EU Strategic Partnership. Joint Action Plan

http://ec.europa.eu/external_relations/india/docs/joint_action_plan_060905_en.pdf

India Country Strategy Paper, 2007-2013

http://ec.europa.eu/external_relations/india/csp/07_13_en.pdf

Internet (Japán-EU):

http://ec.europa.eu/external_relations/japan/index_en.htm

http://ec.europa.eu/external_relations/japan/docs/joint_pol_decl_en.pdf

http://ec.europa.eu/external_relations/japan/docs/actionplan2001_en.pdf

http://ec.europa.eu/external_relations/japan/docs/2009_summit_js_en.pdf

Internet (Kína- EU):

http://ec.europa.eu/external_relations/china/index_en.htm

http://ec.europa.eu/external_relations/china/docs/index_en.htm

EU- SAARC:

http://ec.europa.eu/external_relations/saarc/index_en.htm

ASEAN honlapja:

http://www.aseansec.org/

http://www.aseansec.org/1212.htm

http://www.aseansec.org/1217.htm

SAARC honlapja:
http://www.saarc-sec.org/

ASEM honlapja:
http://ec.europa.eu/external_relations/asem/index_en.htm